

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN TEHDİT ALGILAMALARI
VE GÜVENLİK AÇILIMLARI**

(DOKTORA TEZİ)

Nihat AKÇAY

BURSA 2008

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN TEHDİT ALGILAMALARI
VE GÜVENLİK AÇILIMLARI**

(DOKTORA TEZİ)

Nihat AKÇAY

**Danışman
Prof. Dr. Tayyar ARI**

BURSA 2008

ÖZET

Yazar : Nihat AKÇAY
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : X + 314
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2008
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tayyar ARI

21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN TEHDİT ALGILAMALARI VE GÜVENLİK AÇILIMLARI

Soğuk savaş sonrası dönemde dünya, kendisini istikrarsızlıklar ve belirsizliklerle dolu yepyeni bir uluslararası ortamda, yeni sorunlar ve tehditlerle karşı karşıya bulmuştur. Bu sorunlu bölgelerin tam ortasında yer alan Türkiye, bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden biridir. Soğuk Savaş şartlarının ortadan kalkması, ülkemizin ilgi ve etki alanlarını genişletirken, güvenlik riskleri ve tehdit algılamalarında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ancak bu değişiklikler ülkemize yönelik tehditleri ortadan kaldırmamış, bilakis çeşitlendirmiş ve daha karmaşık hale getirmiştir. Türkiye, bölgesel olayları yönlendirme potansiyeline sahip olmasına rağmen, bu güne kadar bu potansiyelini dış politikasına yansıtamamış ve bu nedenle uluslararası politikada kendisini yeterince anlatamamıştır. Türkiye’nin kendisine yönelik tehditleri barışçıl yöntemle bertaraf ederken, yeni dünya düzeninin kendisine sunduğu açılım noktalarını iyi değerlendirerek hem bulunduğu bölgedeki gelişmeleri yönlendirme, hem de uluslararası kamuoyunda kendisini daha iyi tanıtmaya fırsatlarını değerlendirmelidir.

Anahtar Kelimeler

Güç	Güvenlik	Tehdit	İttifak
Türk Dış Politikası	Türk Güvenlik Politikası	Türkiye’nin Tehdit Algılamaları	Savunma

ABSTRACT

Author : Nihat AKÇAY
University : Uludag University
Department : International Relations
Degree of Thesis : Ph.D.
Total Page : X + 314
Graduation Date : .... / .... / 2008
Thesis Supervisor : Prof. Dr. Tayyar ARI

TURKEY'S THREAT PERCEPTIONS AND SECURITY APPROACHES IN THE 21th CENTURY

In the post-Cold War era, the world has found itself in a newly international conjuncture full of instabilities and ambiguities and faced serious problems and threats. Turkey which locates in the core of the problematic regions is one of the most affected countries in the world. Even though the end of the Cold War enhanced Turkey's interest and sphere of influence, the process also transformed the old security risks and threat perceptions. Rather these changes gave an end to the threats; it diversified and made them more complex. However Turkey has the potential to affect the regional issues, it couldn't use this potential effectively in foreign policy and also couldn't introduce itself in international politics. Turkey should evaluate the opportunities emerged with the new world order by influencing the regional developments as well as introducing itself in world public opinion while averting the threats with peaceful means.

Key Words

Power
Turkish Foreign Policy

Security
Turkish Security Policy

Threat
Turkey's Threat
Perceptions

Alliance
Defense

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti, emperyalist güçlere karşı yapılan “Kurtuluş Savaşı” sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarından bir bölümü olan “Anadolu” üzerinde kurulmuş, üniter, laik, demokratik bir ulus devlettir. Bulunduğu coğrafi konumu, tarihi- kültürel yapısı ve yakın çevresinde meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye için “güvenlik”, sürekli ve öncelikli gündem konusu olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası meydana gelen değişimler Türkiye’yi daha güvenli bir hale getirmiş midir? Bu çalışmada bu soruya cevap ararken birinci bölümde konu kavramsal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın anahtar kelimeleri olan, tehdit, güvenlik, güç ve ulusal bütünlük gibi kavramlar en iyi realist teoride anlam bulduğundan ve hâlihazırda dünyada görülen siyasi gerçeklik bizi bu sonuca götürdüğünden söz konusu kavramlar realist teori esas alınarak incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ortaya konan kavramsal çerçeve içerisinde Türkiye’nin tehdit değerlendirmelerini etkileyen ve yönlendiren parametreleri, tarihsel süreçte uygulanan dış politikalarda tehdit değerlendirmelerinin ne şekilde yapıldığını ve bu değerlendirmelere göre uygulanan güvenlik açılımları irdelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan veya oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeninin Türkiye’nin güvenliğine etkileri ve Türkiye’ye sunduğu imkanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, öncelikle Türkiye’nin güvenliğine yönelik tehdit unsurlarını yaratan ve taşıyan komşuları olmak üzere, çevre ve komşu ülkelerle ilişkileri, tarihi arka planları ve olası gelişmeler de göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerle geçmişte yaşanmış ve günümüzde yaşamaya devam ettiğimiz sorunlar , bunlara yönelik çözüm arayışları ve karşılıklı algılamalar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise 21. yüzyıla doğru Türkiye’nin güvenlik açılımları bağlamında, Türkiye’deki güvenlik yapılanmasının hukuki temeli, Türkiye’nin güvenliğinde uluslararası örgütlerin yeri ve önemi, Türkiye’nin güvenlik politikalarında önemli bir yer tutan ABD ve AB ile ilişkilerini ve son olarak Soğuk

Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan boşlukta Türkiye'ye yeni açılımlar sunan Avrasya ve Türk Dünyası ile ilgili politika ve olası ortaklıkları incelenmiştir.

Çalışmalarımız esnasında az sayıda da olsa kısıtlamalarımız olmuştur. Konuları mümkün olduğunca çok yönlü, tarafların karşılıklı bakış açılarıyla değerlendirmeye çalıştık. Çalışmalarımız esnasında basılı kitap, dergi, gazete, ders notu ve benzeri yazılı kaynaklarla birlikte, televizyon, internet, konferans, seminer ve benzeri görsel ve işitsel kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu çalışmada istifade edilen Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait tüm yayın ve sempozyum bildirilerinde yer alan düşünce ve yorumlar yazarların ve konuşmacıların görüşlerini, özgün düşünce ve yorumlar bireysel görüşlerimi yansıtmaktadır. Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Tüm bu çalışmalar boyunca destek aldığım başta danışmanım Sayın Prof. Dr. Tayyar ARI, Araştırma Görevlileri Sayın Dr. Veysel AYHAN ve Sayın Ferhat PİRİNÇÇİ olmak üzere, bilgi ve yönlendirmeleriyle büyük desteklerini gördüğüm Sayın Prof. Dr. Mehmet GENÇ, Sayın Prof. Dr. Tahir BAŞTAYMAZ, Sayın Prof. Dr. Erol İYİBOZKURT, Sayın Prof. Dr. İbrahim S. CANBOLAT, Sayın Doç. Dr. Kamuran REÇBER, Sayın Doç. Dr. Göksel İŞYAR ve Sayın Dr. Barış ÖZDAL' a, Türkçe'nin doğru kullanılması konusundaki katkılarından dolayı Edebiyat Öğretmeni Sayın Hakan YAVAŞ'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmalarım esnasında gösterdikleri destek ve sabırlarından dolayı eşim ve çocuklarıma ve yardımlarını esirgemeyen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

BURSA 2008

Nihat AKÇAY

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
I. TEHDİT VE GÜVENLİK: KAVRAMSAL VE TEORİK TARTIŞMALAR	3
A. REALİZM VE İDEALİZM TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA GÜVENLİK VE TEHDİT KAVRAMLARININ TANIMLANMALARI VE FARKLI YAKLAŞIMLAR	5
B. TEHDİT VE GÜVENLİK ALGILAMALARI: MACHİAVELLİ, GROTIUS, HOBBS, ROUSSEAU, HEGEL VE CLAUSEWİTZ.....	10
C. TEHDİT KAVRAMININ TANIMLANMASI.....	17
D. ULUSAL GÜVENLİK KAVRAMI	21
E. GÜVENLİĞİN TESİSİNDE GÜÇ UNSURU, GÜÇ DENGESİ VE İTTİFAKLAR	24
II. TÜRKİYE’NİN TEHDİT DEĞERLENDİRMELERİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR	29
A. TARİHİ VE KÜLTÜREL PERSPEKTİF	29
B. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUM	31
C. TÜRKİYE’NİN TEHDİT ALGILAMALARI	37
D. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI.....	39
1. <i>Atatürk Dönemi Güvenlik Politikaları .....</i>	<i>39</i>
2. <i>II. Dünya Savaşı Sonrası Güvenlik Politikaları: 1939-1989 Arası Dönem .....</i>	<i>42</i>
3. <i>Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Değişen Güvenlik Politikaları....</i>	<i>46</i>
E. GÜVENLİK POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA KURUMSAL YAPI.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİK KONUSUNDAKİ HASSASİYETLERİ VE TEHDİT DEĞERLENDİRMELERİ.....50

I. EGE SORUNLARI: TEHDİTİN TANIMLANMASI VE KARŞI POLİTİKALARIN BELİRLENMESİ.....50

A. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GERİ PLANI..... 53

B. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE SORUNLU ALANLAR..... 57

1. Ege Sorunları: Sorunların Tanımlanması ve Türkiye’nin Yaklaşımı..... 58

a. Ege Adalarının Silâhlendirilmesi Sorunu..... 58

b. Karasuları ve Kıta Sahaneliği Sorunu..... 61

c. Hava Sahasının Kontrolü Sorunu..... 66

d. Oniki Adalar Sorunu..... 69

e. Kayacıklar Sorunu: İkizce (Kardak) Kayalıkları Örneği..... 69

2. Kıbrıs Sorunu..... 73

C. GÜVENLİK İKİLEMİ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE BAKIŞ 73

D. TÜRKİYE’NİN KIBRIS ADASINA VE KIBRIS SORUNUNA BAKIŞI: TEHDİT VE AÇILIM İKİLEMİ ARASINDAKİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI 90

1. Kıbrıs’ın Jeopolitik Önemi..... 91

2. Türkiye’nin Kıbrıs Meselesine Angajmanı: 1923-1960 Arası Dönem..... 93

3. Kıbrıs Cumhuriyetinde Toplumlar Arası Çatışmaların Başlaması ve Türkiye’nin Politikaları..... 95

4. Taksim Sonrası Dönemde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası 103

E. BM’NİN SORUNA YÖNELİK ÇÖZÜM POLİTİKALARI 105

F. AVRUPA BİRLİĞİ VE KIBRIS SORUNU 107

II. GÜNEY KAFKASYA DENKLEMİNDE TÜRKİYE VE ERMENİSTAN: ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ SARMALINDA TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ 115

A. TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNİN GERİ PLANI 116

B. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE KAFKASYA VE ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI..... 126

C. TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN ARASINDAKİ SORUNLAR 129

1. Sözde Soykırım İddialarının Yeniden Gündeme Gelmesi 131

2. Terör Sorunu: ASALA Eylemleri 136

3. Ermenistan’ın Toprak Talepleri 138

4. Yukarı Karabağ Sorunu..... 142

5. Sınır Kapıları Sorunu..... 146

D. TÜRKİYE – ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE DİĞER ETKENLER VE OLASI GELİŞMELER.....	149
III. TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ: SSCB VE BDT DÖNEMİ.....	157
A. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DEĞİŞEN RUS DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE’NİN TEPKİSİ: SOĞUK SAVAŞ YILLARI.....	158
B. RUSYA FEDERASYONU VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: 1990 SONRASI DÖNEM.....	162
IV. BÖLGESEL GÜVENLİK VE TEHDİT ALGILAMALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	167
A. TÜRK-FARS İLİŞKİLERİ: SAVAŞ VE BARIŞ ARASINDAKİ BİR İLİŞKİ ...	167
B. TERÖR VE NÜKLEER GÜÇ ELDE ETME POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KARŞILIKLI TEHDİT ALGILAMALARI.....	168
V. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: ESKİ DÜŞMAN YENİ DOST.....	171
A. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SORUNLAR: SOĞUK SAVAŞ YILLARI	171
B. DEĞİŞEN BÖLGESEL VE KÜRESEL KOŞULLAR BAĞLAMINDA TARAFLARIN İŞBİRLİĞİNE YÖNELMESİ.....	173
VI. TÜRKİYE-İRAK İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞTAN AMERİKAN İŞGALİNE İRAK’TA DEĞİŞEN PARAMETRELER VE TÜRKİYE’NİN TEPKİSİ.....	176
A. TÜRK-İRAK İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL SORUNLAR VE TARAFLARIN TUTUMLARI.....	176
B. TÜRKİYE’NİN KUZEY İRAK SORUNU	180
1. Irak’ın Kürt Sorunu: Kuveyt İşgali Öncesi Dönem	180
2. Körfez Krizi ve Kuzey Irak’ta Oluşan Boşluk.....	184
3. Özerk Bir Kürt Yönetiminin Oluşturulması	186
4. Kerkük ve Türkmenler Sorunu.....	194
5. Türkiye’nin Kuzey Irak ile İlgili Tehdit Algılamaları	197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILA DOĞRU TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK AÇILIMLARI.....202

I. TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK AÇILIMLARINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ÖNEMİ.....202

A. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE KATKILARI..... 202

1. Barışı Destekleme Harekatlarına Katılımı: 202

2. İnsani Yardım Harekatları.....	205
3. Uluslararası Gözlem Görevleri	209
B. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) ÖRGÜTÜNÜN ÖNEMİ.....	211
C. DEĞİŞEN TEHDİT ALGILAMALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE VE KUZAY ATLANTİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (NATO)	215
1. 21. Yüzyılda NATO: NATO'nun Genişlemesi ve Dönüşümü	215
2. NATO'nun Diğer Uluslararası Aktörlerle İlişkileri	222
3. Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Türkiye-NATO İlişkileri	226
D. TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN KARADENİZ POLİTİKASI: KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİB).....	232
1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesinin Gelişimi.....	234
2. Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin Amacı.....	235
E. TÜRKİYE'NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'YLE (ŞİÖ) İLİŞKİLERİ..	236
F. İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ (İKÖ) VE TÜRKİYE.....	239
II. TÜRKİYE'NİN ABD VE AB İLE İLİŞKİLERİ	242
A. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI. 242	
1. Türk-Amerikan İlişkilerinde Tarihsel Geri Plan.....	242
2. 11 Eylül Sonrası Dönemde Stratejik Ortaklık ve BOP	248
B. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	250
1. Ankara Anlaşması Sonrası Türkiye'nin AB Politikası: Beklentiler ve Sınırlamalar	250
2. Türkiye'nin AB'ye Girme Çabaları ve Hayal Kırıklıkları	253
III. TÜRKİYE'NİN TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ:	258
A. ADRIYATİK'TEN ÇİN SEDDİNE POLİTİKASI	258
A. JEOSTRATEJİK AÇILIM: AVRASYACILIK YAKLAŞIMLARI.....	261
SONUÇ	265
KAYNAKLAR	271

GİRİŞ

Dünyamız, 20. Yüzyılda büyük olaylar yaşamış, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu yaşam süresini uzatan ve daha kolay, daha mutlu yaşamaya imkân sağlayan birçok buluş insanların hizmetine sunulmuştur. Ancak, bunun yanında, bu yüzyılda insanlar, daha önce benzeri görülmemeyen iki büyük Dünya Savaşı ve sayısız bölgesel çatışmanın olumsuz sonuçlarına da katlanmak zorunda kalmışlardır. Değişim bu yüzyılın en büyük özelliklerinden birisi olmuş, değişimin çokluğu ve hızı ise sistemlerin analiz ve çözümlenmelerinin de hızlı yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum, eski sistemde tarihe mal olabilmesi için üç nesil geçmesi gereken olayların tarih olma sürecini belirsizleştirmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası ilişkiler alanında çağ açan bir olay olmuştur. Soğuk Savaş ile birlikte, II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan “Yeni Dünya Düzeni” de artık eski olmuştur. Böylece, Uluslararası ilişkiler Disiplini “yeniçağ”a on yıl erken girmiştir. Soğuk Savaş ile birlikte 20. Yüzyıla has kavramlardan birisi olan “Komünist Blok” sona ermiş, “Demir Perde” çökmüş, “Sovyetler Birliği” dağılmış, bunların sonucu olarak da “İki Kutuplu Dünya Düzeni” iki kutuplu olmaktan çıkmıştır. Büyük (bölgesel veya küresel) savaşların sonunda genellikle yeniden savaş çıkmasını önleyecek bir mekanizma oluşturulmaya çalışılır ve bunlara “Yeni Dünya Düzeni” veya “Sistemi” adı verilir. Bu konuda H. Kissinger şunu söylemektedir: “*Uluslararası sistemler, tehdit altında yaşarlar. Her “dünya düzeni” devamlı olmak ümidini taşır. Terimin kendisinde bir sonsuzluk ifadesi vardır. Ancak içerdiği elemanlar devamlı bir hareket içindedir. Gerçekte her yüzyılla beraber uluslararası sistemlerin ömrü gittikçe azalmıştır. Westphalia Barışı’ndan doğan düzen 150 yıl yaşadı, Viyana Kongresi’nin yarattığı düzen ise ancak 100 yıl kendisini koruyabildi. Soğuk Savaş’la belirlenen düzen 40 yıl sonra bitti. (Versailles Uzlaşması, büyük devletler tarafından uygulanan bir sistem olarak hiçbir zaman çalışmadı ve iki savaş arasında bir ateşkes antlaşmasından başka bir şey değildi) Dünya düzeninin etkileşim kapasitesi ve amaçları, hiçbir zaman bu kadar çabuk, bu kadar derinden veya bu kadar küresel olarak değişmemiştir*”¹. Buradan şu sonucu çıkartabiliriz; mağlup olanları cezalandırmak, aşağılamak veya mahvetmek amacı güdülmeyeceğinde barış dönemleri daha uzun olmaktadır. I. Dünya Savaşı sonunda Versailles Barışı’yla kurulmaya çalışılan, Wilsonizm ve idealizm temelli Milletler Cemiyeti (MC) düzeni ve II. Dünya Savaşı sonunda Birleşmiş Milletler (BM) düzeni aynı şekilde oluşmuştur.

21. Yüzyıl 1990’larda yaşanan büyük gelişmelerin gölgesinde başlamıştır. Bu durum, yeni yüzyılda yaşanacak gelişmelerin de büyük ve hızlı olacağını göstermiştir. Bu yüzyılda bir takım kavramlar yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Değişen bu kavramlar arasında bizim üzerinde duracağımız güç, tehdit, güvenlik ve düşman gibi kavramlar da vardır. Bu yüzyılın başlarında en çok konuşulan konuların başında,

---

¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Beşinci Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2002, s. 783.

“demokrasi ve barış” gelmektedir. 20. Yüzyıl Dünya savaşlarından üçüncüsü olan Soğuk Savaş bittiğinde, bazılarına göre artık savaşlar sona eriyor, Dünya küreselleşiyor, barış ve demokrasi egemen oluyordu². Ancak bu iyimser görüşlerin doğru olmadığı kısa zamanda ortaya çıktı. Çünkü algılamalar değişse de tehditler hâlâ devam ediyordu ve kimse kendini güvende hissetmiyordu.

21. Yüzyılda devletler veya ittifaklar arasındaki savaş ihtimali azalmış, ama barışa ve demokrasiye yönelik başka tehditler ortaya çıkmıştır. Bunun ilk örneği “mikro milliyetçilik” akımı sonucu Balkanlarda yaşanan etnik iç çatışmalarda görülmüştür. Bu aynı zamanda insan doğasında bulunan vahşi özelliklerin devam ettiğinin de bir göstergesi olmuştur. İnsanlar çeşitli sebeplerle birbirlerini öldürmeye devam etmektedirler. Bu nedenle de tehdit algılamaları ve güvenlik arayışları da devam etmektedir.

Biz de bu çalışmamızda, Türkiye’nin 20. Yüzyılda tehdit değerlendirmelerini nasıl yaptığını, bu değerlendirmeler sonucunda ne tür güvenlik stratejileri uyguladığını analiz ederek, 21. Yüzyılda değişen dengeler açısından bunların hâlâ geçerliliğini koruyup korumadığını değerlendirmeye çalışacak ve eğer yeni stratejiler gerekiyorsa bunların hangi parametrelerde yapılması gerektiğini inceleyeceğiz. Ancak üzerinde çalıştığımız “tehdit” ve “güvenlik” kavramlarının sonsuz sayılabilecek parametrelerini sınırlandırmak ve konuyu daha anlaşılabilir hâle getirmek açısından, bu kavramlara hâlen geçerliliğini korumakta olduğuna inandığımız realist perspektiften bakmaya çalışacağız.

---

² Francis Fukuyama, artık dünyada en uygun sistemin, yani Liberalizm’in yerine oturduğunu ve yeni bir sistem arayışına gerek kalmadığını ortaya atmıştı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Gün Yayıncılık, İstanbul: 1999.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. TEHDİT VE GÜVENLİK: KAVRAMSAL VE TEORİK TARTIŞMALAR

Eski çağlardan beri topluluk halinde yaşayan siyasal birimler, barışçıl yöntemlerle çözemedikleri yaşamsal çıkarlarını “güç” kullanarak çözmeye yönelmişlerdir. Yaşamsal çıkarların başında ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, bekasını sürdürme amacı önemli bir yer tutmaktadır. Tehdit algılamaları ülkeleri sürekli bir şekilde farklı arayışlara itmektedir. Bu çerçevede tarih boyunca bireysel önlemlerden kurumsal veya bölgesel işbirliklerine kadar devletler çıkarlarını korumak amacıyla bir takım girişimlere öncelik vermişlerdir. Örneğin, I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti’yle uluslararası barışı koruma ve devletler arasında sorunları barışçıl yöntemlerle çözme yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ancak, Milletler Cemiyeti (MC)’nin üye ülkelerin beklentileri ve hedefleri doğrultusunda barışı uzun süre koruyamadığı görülmüştür. Bu olgulardan hareket eden ülkeler II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru barışı korumak adına yeni bir uluslararası örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM) örgütünü kuran üye ülkelerin, bu örgüte güç kazandırma girişimlerini ise istenilen düzeyde olmadığı gibi, kurucu ülkeler de BM’de güç kullanmayı öngören düzenlemeleri bazı devletlerin tekelinde bırakmışlardır. Bu konuda günümüzde de süren temel tartışma BM’nin barışı koruyacak kadar güçlü olmadığı, barışı koruyanın aslında BM olmayıp Soğuk Savaş düzeninin getirdiği denge olduğu üzerineydi. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan çatışmalar ve savaşlarda BM’nin önleyici bir rol oynamayı dikkat çekmektedir.

Günümüzde, küreselleşme ve ülkeler arasında artan ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin de etkisiyle, güvenlik kavramının tanımlanması kadar güvenliğin sağlanması

da karmaşık hâle gelmiştir. Günümüzde iletişim, ulaşım ve diğer araçların gelişmesi sonucu ülkeler arasındaki ilişkilerde karşılıklı bağımlılık artmış ve güvenlik tek başına bir ülkenin askerî güç kullanarak sağlayabileceği bir olgu olmaktan uzaklaşmıştır. Güvenliğin alanı ve araçları çeşitlenmiş ve genişlemiştir³. Özellikle ticaretteki gelişmelerin sonucu olarak; ticarete sınırların kalkması, ortak gümrük tarifeleri ve serbest ticaret bölgeleri gibi oluşumlar ülkelerin dış politikalarını eskisine oranla daha fazla etkilemektedir⁴. Tehdit değerlendirmelerinde, önceki dünya düzeninde devletlerin ikili ilişkileri veya bloklar arasındaki karşılıklı ilişki belirleyici unsur iken, yeni dünya düzeninde ekonomik ve ticari ilişkiler ön plana çıkabilmektedir. Ayrıca yeni dünya düzeninde “iç tehdit” kavramıyla karşılaşılmaya başlanmıştır. Eski dünya düzeninde tehdit değerlendirmeleri yapılırken sadece düşman ülkeler veya bloklar esas unsur olarak kabul edilirken, günümüzde ülke içinde etnik gruplar ve radikal örgütler gibi bazı oluşumlar da tehdit olarak kabul edilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen sorunların çözümünde “askeri yöntemler” tamamen ortadan kalkıp yerini “yumuşak güç” almamıştır. Askeri güç hâlâ devletlerin güvenlik stratejilerinde ve tehdit değerlendirmelerinde ana unsur olarak kalmaktadır. R. Kagan’ın da “Cennet ve Güç” adlı eserinde belirttiği üzere; özellikle Avrupalıların ve bazı Amerikalıların arzu ettiği gibi askerî güç önemini kaybedip, ekonomik güç dünyayı şekillendirmek için en önemli unsur hâline gelseydi, Yeni Dünya Düzeni Avrupalıların istediği gibi şekillenebilir, idealizmde öngörülen daha refah ve barış dolu bir dünya kurulabilirdi⁵.

Ancak idealizmin öngördüğü yeni bir düzen gerçekleşmediği gibi askeri anlamda güçlü olanın haklı olmaya devam ettiği eski düzenin sürdüğüne dair gelişmeler yaşanmaktadır.⁶ Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin ülkesel çıkarlarını gerekçe göstererek dünyanın bir çok bölgesindeki gelişmelere askeri güç kullanarak müdahale etme girişimleri, uluslararası hakkaniyet ve hukuk kurallarını olan inancın sarsılmasına yol açmıştır. Nitekim, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte askeri

³ Gencer Özcan; **En Uzun Onyıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, İkinci Baskı, Der.; Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yay., İstanbul: 2000, s. 13-14.

⁴ Gamze Güngörmüş Kona, “Türkiye’nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Düzeyi”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, Der.; Kamer Kasım; Zerrin A. Bakan, Asam Yayınları, Ankara: 2004, 74-86, s. 80.

⁵ Robert Kagan, **Cennet ve Güç, Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa**, Çev.: Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul: 2005, s. 31.

⁶ Kona, *a.g.m.*, s. 81.

anlamda ABD, dünyadaki en üstün güç olarak kalmıştır. ABD'nin askeri üstünlüğünü ve politik etkisini genişletmek isteyen bir kısım Amerikan kökenli stratejistlerin bu dönemde daha yayılcı ve agresif bir Amerikan dış politikası oluşturma girişimleri dikkat çekmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinin hemen ardından Brzezinski "Büyük Satranç Tahtası"⁷ isimli çalışmasıyla yeni hedefi "Avrasya" olarak göstermiş, sonra bu hedef doğrultusunda harekete geçebilmek için Huntington tarafından yazılan bir makale ile "Medeniyetler Çatışması"⁸ tezi ortaya atılmış, en sonunda da tüm bunlara meşruiyet kazandırabilmek adına radikal islam adı verilen yeni bir düşman yaratıldığı görülmektedir. Sonuç olarak tüm bu yeni dünya düzeni söylemleri uluslar arası politikada güç ve güce dayalı politikaların sürdüğünü göstermektedir.⁹

Nitekim, Yeni Dünya Düzeni ile anlayışlar ve tutumlar da değişmiş, kavramların yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Halen devletler, bu yeni düzen içerisinde yerlerini belirleme çabasındadırlar. Diğer taraftan kurulan/kurulacak olan bu yeni düzenin ilkeleri neler olacaktır? Bu süreç nasıl gelişecek ve kimler nasıl yönlendirecektir? Bu süreç içerisinde Türkiye'nin durumu ne olacaktır? tarzındaki sorular oldukça önem kazanmaktadır. Bu konuya değinmeden önce, güvenlikle ilgili teorik açıklamalar üzerinde durmakta yarar vardır.¹⁰

A. REALİZM VE İDEALİZM TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA GÜVENLİK VE TEHDİT KAVRAMLARININ TANIMLANMALARI VE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Güç kavramı realist teorinin özünü oluşturmaktadır. Uluslararası politikayı "**güç ve çıkar mücadelesi**" olarak gören realizme göre, uluslararası ilişkilerde merkezi bir otorite bulunmamakta ve doğa durumu devam ettiği için anarşik bir yapı ortaya çıkmaktadır. Üst bir otoriteden yoksun olan uluslar arası ilişkilerde, çatışmalar

⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Çev.: Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul: 1997.

⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Der.: Murat Yılmaz, Sekizinci Basım, İstanbul, Vadi Yay., 1995, 22-49.

⁹ İbrahim S. Canbolat, **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Vipaş Yay., Bursa: 2002, s. 36.

¹⁰ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yay., İstanbul: 2002, s. 11.

kaçınılmaz hâle gelmekte ve savaşlar olağan bir durum olarak görülmektedir. Savaşlar ülkelerin çıkarlarını gerçekleştirmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavram “güç” ve “çıkar” kavramlarıdır. Bu düşünceye göre, uluslararası politikada çıkarlarını korumak için **devletler de insanlar gibi sürekli güç elde etmek veya güçlerini artırma çabasındadırlar**. Bu durumda bazen devletler arasındaki istikrarın ancak bazen de savaş ve çatışmaların nedeni, devletlerin sürekli diğerini alt edebilmek ve egemenliği altına alabilmek için gücünü artırmaya çalışmasıdır. Bu nedenle devletler açısından **güvenlik** en önemli konulardan biri olarak kabul edilmektedir¹¹.

Klasik realizm ile neo-realizm bu durumun kaynakları açısından birbirinden ayrılmaktadır. Klasik realizm, uluslararası ilişkileri ve çatışmaların analizini, bir çok unsurun yanı sıra insan doğasına indirgemekte, neo-realizm ise daha ziyade uluslararası sistemin anarşik yapısını öne çıkartmaktadır. Machiavelist anlayışı sürdüren klasik **realistlere göre** insanlar doğuştan kötü, açgözlü ve hırslıdır. İnsanlar, ilişkilerinde sürekli gücü ön plana alan, günahkâr, çıkarıcı ve saldırgan bir yaratılıştadırlar¹². Devletler de insanlar gibi güç ve çıkar peşinde oldukları ve bu olumsuz özellikleri taşıdıkları için, **uluslararası politikayı anlamak için önce insan doğasına bakmak** ve onu anlamak gerekir. Neo-realizme göre ise sistem içerisinde düzeni sağlayacak merkezi bir otorite bulunmadığından uluslararası sistem anarşiktir. Neo-realistlere göre bir devlet, güvenliği ile ilgili değerlendirmeleri yaparken sadece rakip devletleri değil, diğer uluslararası aktörleri de göz önünde bulundurmalıdır¹³. Realist görüşteki birçok teorisyen korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi konuları politika yapıcıları yönlendiren temel unsurlar olarak görmektedir. Devletleri birbiriyle savaşmaya iten güdünün ise “yaşamsal çıkarları koruma” ve “güvenlik ikilemi” olduğuna dair tartışmalar bulunmaktadır. Realistler diğer bir potansiyel düşman devletin güçlenmesine seyirci kalmaktansa, onu önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadırlar. Realist görüşte, dış politika oluşturulurken ulusal çıkarlar esas alınır. **Devlet adamı, devleti her türlü dış tehditten korumak zorundadır. Uluslararası**

¹¹ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164; Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003, s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134.

¹² Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164.

¹³ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134.

ortamda merkezi bir otorite bulunmadığı için, devlet adamının bu görevini yapabilmesi için devletin gücü çok önemlidir¹⁴. Realizmde devletler, uluslararası ilişkilerin en temel ve en önemli aktörleridir.

Neo-realistler güç kavramını açıklama konusunda da klasik realizmden ayrılmaktadırlar. Neo-realistler gücü başlı başına bir amaç değil, bir araç olarak görürler. Bu görüşe göre devletlerin asıl amaçları güç değil, güvenlidir¹⁵. Çünkü bir devlet kendi güvenliğini sağlayamayacak kadar zayıf olursa diğer devletlerin saldırısına uğrama ve egemenliğini kaybetme tehlikesi vardır. Ancak sürekli gücünü arttırmaya çalışması da, çevresindeki devletleri kendi güvenlikleri açısından tehdit altında hissetmelerine neden olacağından, bu devletlerin silâhlanmasına veya hasım devletlerin güçlerini birleştirerek ittifak ilişkisi içine girmesine neden olabilir. Bu nedenle, neo-realistlere göre güç ancak gerektiğinde kullanılacak bir araçtır ve ne kadar güce sahip olmak gerektiğine devlet adamı karar verir. Neo-realizm, uluslararası yapıda egemen olan anarşinin devletlerde güvensizliğe yol açtığını belirtmekte; savaş ve çatışmayı ise **güvenlik ikilemi**¹⁶ kavramıyla açıklamaktadır. Anarşik olarak kabul edilen uluslararası sistem içinde devletlerin temel amacı güvenliğini sağlamak ve varlığını sürdürmektir; bunu sağlamak için en uygun araç ise güçtür. Ayrıca bu durumda her devlet kendi güvenliğini sağlamak zorunda kalacağından ve bu her devlet için ayrı ayrı geçerli olduğundan, devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiği öngörülmektedir¹⁷. Forde'ye göre realist teoride *“Kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından, realizmde emperyalizme meşruluk tanınmaktadır. Zira tehdit açıkça algılanabiliyorsa karşının saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş gereklidir ve meşru kabul edilmelidir”*¹⁸.

Realist düşüncede güçler arasında bir öncelik sırası ve hiyerarşik yapı bulunmaktadır. Realistler, askerî gücü en üstün güç olarak görürler ve adeta devlet gücü

¹⁴ Dedeoğlu, a.g.e., s. 32; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164; Kissinger, a.g.e. s. 61, 62, 134.

¹⁵ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 43, 44, 165

¹⁶ “Güvenlik İkilemi” kavramının ayrıntıları için bkz.; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 44, 165; Ayrıca bkz. Dedeoğlu, a.g.e., s. 11.

¹⁷ Alec Stone, “What is a Supranational Constitution?, An Es. ay in International Relations Theory” **The Review of Politics**, 1994 summer, Vol. 56, No. 3, pp. 441-473.

¹⁸ Steven Forde, “International Realism and the Science of Politics”, Thucydides, Machiavelli and Neorealism”, **International Studies Quarterly**, 1995 June, Vol. 39, No. 2, pp. 141-159.

ile özdeşleştirirler; ekonomik güç ve siyasi güç gibi ulusal gücün diğer unsurlarını reddetmeseler de, bunlar ikinci planda kalır ve yumuşak güç (low power) olarak kabul edilir. “Hard power” olarak kabul edilen askerî güç birinci önceliğe sahiptir ve devletler askerî güçleri oranında güvenliğe sahiptirler¹⁹.

Realist teoride güç dengesi istikrarı sağlayan önemli bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü, devletler güvenliklerini sağlamak için diğerlerinden güçlü olmak zorundadırlar ve bu nedenle bir taraftan kendi güçlerini sürekli artırma çabasında iken, diğer taraftan da rakiplerini zayıflatmaya ya da onların güçlerini artırmaya engel olmaya çalışmaktadırlar. Sürekli güç ve kapasite artırmaya çalışmak bir noktada denge sağlanmasını gerekli kıldığından, devletler veya bloklar arasında oluşan bu güç dengesi taraflara bir süre rahatlama sağladığı gibi sisteme de istikrar getirmektedir. Ayrıca neo-realist teoride devletler kendi ulusal çıkarlarına “net çıkar” olarak bakmaktadırlar. Yani ortak çıkar söz konusu olsa bile, taraflar nispi çıkarlarını yeterli görmezlerse işbirliği yapmayı tercih etmemektedirler. Zaten uluslararası sistemdeki anarşik durum, devletler istese bile, bu devletlerin işbirliğini engellemektedir.

Realizmde devlet, uluslararası ilişkilerin asli unsuru olarak görülür, devlet-dışı aktörler ise tamamen reddedilmemekle birlikte asıl unsur olarak görülmezler ve devlete göre ikinci derecede önemi haizdirler²⁰. BM, Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütler ile çok uluslu şirketler gibi uluslararası kuruluşlar devlet ilişkilerinin devamı şeklinde kabul edildiğinden ve devletlerin kontrolünde işlevlerini yerine getirdiklerinden, uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak görülmezler. Bu nedenle realizm, uluslararası ilişkileri **devletin devletle yaptığı işlemler** olarak görür; yani temel aktörler yalnızca devletlerdir²¹. Ancak bu tür kuruluşlar temel aktör olarak kabul edilmemekle birlikte, özellikle neo-realizmin etkin olarak görüldüğü dönemlerde, uluslararası sistemin anarşik yapısında kısıtlı da olsa bir düzen kurulmasını

---

¹⁹ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134.

²⁰ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164, Dedeoğlu, **a.g.e.** s. 32; Kissinger, **a.g.e.** s. 61, 62, 134, Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s. 5-6.

²¹ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164, Dedeoğlu, **a.g.e.** s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134; Robert Gilpin, “The Richnes. Tradition of Political Realism”, **International Organization**, Volume 38, Issue 2, Spring 1984, s. 300.

sağlamak amacıyla, BM gibi evrensel uluslararası örgütler ve NATO gibi bölgesel güvenlik örgütleri faaliyetlerini artırmış ve kabul görmüşlerdir²².

Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin temel unsuru olarak görmesinin yanında, devletin rasyonel bir yapıya sahip olduğu varsayımından hareket eder. Ayrıca iç politikayı dış politikadan ayrı tuttuğu için, devletin, dış politikalarını üniter bir yapıda ve rasyonel analizlerle yaptığını kabul eder²³. **Realizmde iç politika ile dış politika birbirinden bağımsızdır** ve bunlar kesin bir çizgi ile birbirinden ayrılır. Devletler arasındaki ilişkilerin iç politikadan yalıtılmış olarak gerçekleştiği kabul edilir. Ayrıca bu dış politikalar rasyonel kararlar olduğu için zaman aralıklarında değişim göstermezler. Özetlemek gerekirse; realizmde dış politika, iç politikadan bağımsız olarak rasyonel bir şekilde alınan kararların bir sonucu olacağı için sadece devletin çıkarları esas alınır²⁴.

İdealizm, realizmin karşı tezidir. Bu görüşte de uluslararası sistem anarşik olarak görülür, ancak uluslararası sistemin anarşik olması işbirliği yapılmasına engel değildir. İşbirliği yapılır ve merkezi bir otorite kurulursa uluslararası hukuk düzeni sağlanabilir. Böyle bir üst otoritenin varlığı ve devletlerin işbirliği içerisinde davranması savaşın sebeplerinin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bu düşünceyle idealistler, **evrensel barışı gerçekleştirecek ve barışın devamlılığını sağlayacak bir uluslararası güvenlik gücü kurulabileceğini** iddia etmektedirler²⁵. Bu nedenle idealistler, uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliği konuları üzerinde durmuşlar; **realizmin devleti esas alan yaklaşımı yerine bireyi esas alan bir görüş ortaya atmışlardır**. İdealistler, çatışmaları ortadan kaldırıp uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliğinin egemen kılınması için, bireysel özgürlükler, insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin esas alınması ve yüceltilmesi gerektiğini savunmaktadırlar²⁶.

---

²² Dedeoğlu, a.g.e., s. 35

²³ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Üçüncü Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2001. s. 36.

²⁴ Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Sekizinci Baskı, Der.; Atilla Eralp, İletişim Yay., İstanbul: 2006, s. 76.

²⁵ Dedeoğlu, a.g.e., s. 46; Kissinger, a.g.e. s. 61, 62, 134; Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Dördüncü Basım, İstanbul, 1996, s. 55.

²⁶ Canbolat, **Küreselleşen Dünya...**, s. 32; Robert Powell, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **The American Political Science Review**, Volume 85, Issue 4, December 1991, s. 1305.

18. Yüzyılın önemli filozoflarından İsviçre doğumlu Fransız Jean Jacques Rousseau, (1712-1778) “Toplum Sözleşmesi” isimli eserinde, “*insanların ilkin bir bağımsızlık içinde yaşamakta olduklarını ve bu hâl içerisinde, birbirlerine tabî olarak düşman olamayacaklarını, çünkü aralarında barış ya da savaş hâli kuracak kadar değişmez ilişkiler içerisinde bulunmadıklarını*” söylemektedir. Zira O’na göre, savaşa yol açan saik, “insanlar arasındaki ilişkiler” değil, “olaylar arasındaki ilişkiler”dir²⁷. İdealist eğilimlerin ön planda olduğu 18. Yüzyılda *güvenlik, savaşın reddedilmesi ile eşdeğer olarak kabul edilmiş*²⁸, savaşları ortadan kaldırıp barış ve dostluğu egemen kılacak bir sistem arayışı, devletlerin güvenliği yerine sistemin güvenliği kavramını ortaya çıkarmıştır.

İdealizme göre, savaşları ortadan kaldırıp barışı getirecek bir düzen kurulması mümkündür; bu düzenin kurulabilmesi için devletler arasındaki rekabetin ve güç mücadelesinin önlenmesi gerekir. Bu ise ancak devletlerin üzerinde, devletlerin irrasyonel kararlar almasını önleyecek bir üst mekanizma ile sağlanabilir. Ayrıca böyle bir mekanizmanın araçları da güç kullanımı değil, açık ve sürekli bir diplomasi olmalıdır. İdealizmin uluslararası ilişkileri değerlendirmesi, konuları bakımından da farklıdır. İdealizm, uluslararası ilişkilerde işbirliğini esas alır. Yani işbirliği yapılması durumunda mutlak kazanç elde edileceğinden, nispi kazançların önemli olmayacağı iddiasındadır. Mutlak kazançla ifade edilmek istenen, eğer taraflar işbirliğine giderse, tarafların tamamının kazançlı olması durumudur²⁹.

B. TEHDİT VE GÜVENLİK ALGILAMALARI: MACHİAVELLİ, GROTIUS, HOBBS, ROUSSEAU, HEGEL VE CLAUSEWİTZ

Tehdit ve güvenlik gibi kavramlar uzunca bir dönemdir uluslararası politikada tartışılmaktadır. Bu konuda hem realist düşünürlerden hem de idealist düşünürlerden

---

²⁷ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev.: Vedat Günyol, Adam Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul, 1974, s. 20-21.

²⁸ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 164; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 32; Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134.

²⁹ Kissinger, **a.g.e.**, s. 61, 62, 134.

farklı yaklaşımlar ve bakış açılarının gündeme geldiği görülmektedir. Sözkonusu yaklaşımlar bir dönem Machiavellist gibi doğrudan bazı yazarların ismi ile anılırken bazen de idealizm gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede bu farklılıkların daha iyi anlaşılması için yazarların tehdit ve güvenlik algılamalarını irdelemekte yarar var.

1469 yılında Floransa’da doğan **Niccolo Machiavelli** “*Il Principe*” (Hükümdar) adıyla ün kazanan eserinde, **iktidar, güç ve güvenlik** hakkında önemli yaklaşımlar sergilemiştir. Machiavelli bu düşünceleriyle realizmin ilkelerinin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur³⁰. Machiavelli’nin düşünceleri bugünkü anlamıyla ulus-devlet fikrini anımsatmaktadır³¹. Machiavelli için bir devletin sahip olması gereken iki temel şey vardır: İyi yasa ve iyi silâh. Yasaların güvencesi iyi bir ordudur. Bu ordu, şüphesiz paralı değil, gönüllü ve ulusal bir ordudur³². Machiavelli’ye göre, *bir ordunun olmazsa olmaz şartlarından biri, iyi silâhtir. Bol sayıda silâh ve teçhizatın olması gerekir. Hatta ileriye düşünerek çok sayıda stoklamak gerekir. Bu bir devletin bekası için iki şekilde yararlıdır: Birincisi, halka güven verecek, ikincisi ise düşmana korku salacaktır*³³.

Machiavelli’ye göre, bir devlet uzun süre barış hâlinde kalamaz, çünkü o başkalarını rahatsız etmese bile, başkaları onu rahatsız edecektir³⁴. Machiavelli, uluslararası ilişkileri, “karşılıklı bağımlılık ve mütekabiliyet esasına dayalı bir sistem” olarak tanımlamış ve buradan yola çıkarak bütün devletler için geçerli olacak doğal bir

---

³⁰ Arı bu konuda şöyle demektedir: “*Esasında Machiavelli eserlerinde doğrudan güvenlik ile ilgili tanımlamalarda bulunmamıştır. Ancak; İtalya’da yaşadığı dönemde tanık olduğu; şehir devletlerinin iktidar olmak için verdikleri savaşlar, cinayetler, ihanetler ve siyasi ihtiraslar, O’nu bir devletin güvenlik koşullarının neler olması gerektiği konusunda düşünmeye ve bu düşüncelerini iktidarda bulunanlara tavsiyeler niteliğinde açıklamaya sevk etmiştir*”. Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s. 36. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 11.

³¹ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 190.

³² Nicola Machiavelli, **Hükümdar**, Çev. Yusuf Türk, İstanbul 1996, s. 59; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 177.

³³ Maciavelli, **Hükümdar**, S. 53; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29.

³⁴ Erwin Rosenthal, **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev.: Ali Çaksu, İz Yay., İstanbul, 1996, s. 97.

devletler hukukunun olabileceğini kabul etmiştir³⁵. Yani böylece, ayrı bir moral güç olarak “devletin varlığı”nı ve bir “uluslararası alanın varlığı”nı da kabul etmektedir³⁶.

Machiavelli’ye göre, ilk başta, yalnız başına yaşayan insanlar, sonraları korunma ve beslenme içgüdüleriyle bir araya toplanmışlardır. İçlerinde en cesur ve akıllı olanını kendilerine baş yapmışlardır ve onun boyunduruğu altına girmişlerdir³⁷. Yönetme ve yasa fikrinin böyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Machiavelli, devletlerin birbirlerine büyük ölçüde bağımlı olduklarını ve her devletin farklı içsel özellikler gösterdiğini vurgulamıştır. Bu anlayışa göre, devletlerarasında sürekli bir rekabet bulunmakta ve devletler arasındaki bu rekabet onları birbiriyle çatışmaya zorlamaktadır. Devletler güvenliklerini sağlamak için, karşı tarafı bastırmak ve karşıdan gelen baskılara direnmek zorundadırlar. Başka bir deyişle, devletin güvenliği, bir başka gücün vesayeti altına girmemeyi zorunlu kılmaktadır³⁸.

Machiavelli’den yaklaşık 200 yıl sonra yaşamış olan ve uluslararası hukukun kurucusu olarak kabul edilen **Hugo Grotius** (1583-1645), uluslararası sistemi **anarşik bir ortam** olarak değerlendirmekte, bunu da düzeni sağlayacak **üst bir otorite bulunmamasına** bağlamaktadır. Grotius’a göre, “tekil ulusal devletlerden üstün olan ve aralarındaki ilişkiyi düzenleyen belirli teamüller vardır. Ancak bu teamüller, büyük ölçüde güçlü olanlar tarafından belirlenmektedir”. Bununla birlikte, anlaşmazlıkları düzenleyecek ve çözüme bağlayacak bir üst otorite mevcut olmadığından sistem anarşik olarak görünmektedir. Sistemi düzenleyecek ve ulus devletleri dizginleyecek daha üst bir otorite kurulmadığı sürece de, çatışmalar kaçınılmaz olacaktır³⁹.

Grotius, güvenlik olgusunu iki farklı biçimde ele almıştır: İlki, devletin güvenliği uluslararası sistemin bütünü düzenleyen güvenlik sistemleriyle ilişki içerisindedir. Yani aynı zamanda devletin güvenliğini de sağlayan uluslararası hukuk, uluslararası kuruluşlar gibi oluşumlar teşvik edilmelidir. Çünkü, devletlerin

---

³⁵ Machiavelli, **Hükümdar**, s. 60-61; Dedeoğlu, **a.g.e.** s. 29, Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 179.

³⁶ Machiavelli, **Konuşmalar**, (Seçme Parçalar, Çev. Pars Esin, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-II İçinde, Haz. Mete Tunçay), s. 53.

³⁷ Machiavelli, **Konuşmalar**, s. 49-50.

³⁸ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 178.

³⁹ “Sözleşmeyle Siyaset ve Doğal Hukukla Siyaset”, <http://www.subjektif.com/felsefe/ronesans-felsefe.htm>, e.t.; 23/01/2006.

davranışlarını sınırlayan ve onları dizginleyen otorite olmayınca savaşlar kaçınılmaz olmaktadır. İkinci biçim ise, yukarıda söz edilen anarşik ortamda devletin kendisini dışarıdan gelen tehlikeye karşı savunması zorunlu olmaktadır. Böylece, Grotius'göre güvenlik, bir devlete karşı yapılan saldırı karşısındaki savunma önlemleri bütünü olarak değerlendirilmekte olup, güvenlik ve savunma arasında doğrudan bir ilinti kurulmuştur⁴⁰.

Grotius'la aynı dönemlerde yaşamış olan İngiliz filozof ve düşünür **Thomas Hobbes**'a (1588-1679) göre ise insanlar bir arada yaşarlar ve fikren ve bedenen eşit yaratılmışlardır. Bu nedenle amaçlarına ulaşmada da eşit isteklere sahiptirler. İnsanların hepsinde ortak amaç ise, önce varlıklarını korumak ve sürdürmek ve ondan sonra da hoşlarına giden şeyleri ele geçirmektir. Bu yüzden de herkes, ister istemez, birbirinin düşmanı olur ve “herkesin herkese karşı savaşı” durumu (bellum omnium contra omnes) başlar⁴¹.

Hobbes, insanları sürekli birbirleriyle savaşmaya iten mücadelenin nedenini; rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusu olmak üzere üç nedene bağlamaktadır⁴². Rekabet insanları çıkarları için mücadeleye iter. Güvensizlik duygusu da güvenliği sağlamak için insanları savaşa sürükler. Şan ve ünlerini korumak ve rakipsiz olduklarını kanıtlamak tutkusu da insanları saldırgan yapar. Bu nedenlerle sürekli rekabet hâlinde yaşayan insanlar, başkalarının mallarına, çocuklarına, karılarına sahip olmak için yarışır. Bunları bir defa ele geçirdikten sonra ise, onları korumak için, yani güvenlik için savaşır⁴³.

Hobbes'a göre insanlar, güçlerinin en iyi nasıl kullanılacağı ve uygulanacağı konusunda farklı görüşlere sahip olduklarından, birbirlerine yardım edemeyecekleri gibi, birbirlerine muhalefet edeceklerinden hem kendilerine, hem diğerlerine zarar verir ve güçsüz hâle gelirler. Böylece ortak bir düşman bulunmadığında bireysel çıkarlar için

---

⁴⁰ Dedeoğlu, a.g.e. , s. 30.

⁴¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes, e.t.; 24/01/2006.

⁴² Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Bas. Yay. Dağ. A.Ş., İstanbul, 1998, s. 134-135.

⁴³ “Thomas Hobbes'un Bakış Açısıyla Siyasal Sistem İçerisinde Bir Devletin Doğuşu ve Tanımlaması Üzerine Yaklaşımlar”, http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/37/web/makaleler/Ali_Erkan_Alac.htm, e.t.; 28/01/2006.

kendi aralarında savaş edeceklerinden, birleşmiş az sayıda insan tarafından kolayca egemenlik altına alınabilirler⁴⁴. Bu durumu önlemek için, kendilerini yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek bir güç oluşturmak gerekir. Bunu sağlamak için ise; insanlar bütün güç ve egemenliklerini tek bir kişiye veya bir heyete devretmelidirler⁴⁵. Bunu gerçekleştirerek tek bir kişilik hâlinde birleşmiş olan topluluk, “Devlet” olarak adlandırılır. Hobbes’a göre; devletin amacı, bireysel güvenlidir. İnsanlar, daha kötü olarak gördükleri savaşımlardan sakınmak için, özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı sevmelerine rağmen, kendi irade ve güçlerini kendilerini kısıtlama altında tutacak olan tek iradeye devrederler⁴⁶.

Hobbes’in düşüncelerinde güç dengesi kavramını da görebiliriz. O’na göre uluslararası sistemde benzer amaçlara sahip aktörler, görece eşit olduklarında birbirine karşı güvensizlikleri artmakta ve bu aktörler bir süre sonra çıkar çatışmasına girmektedirler. Dolayısıyla, eşitlik güvensizliğin temel nedenini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, devletler arasında da bir kişisel iktidar hırsı gibi üstünlük hırsı bulunduğundan çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Hobbes, savaşı sadece savunma anlamında kullanmamakta ve bunu doğal durum olarak kabul etmektedir. Diğer bir ifadeyle “savunma söz konusu olduğunda savaş kaçınılmaz olmakta ve bu tür bir savaş da toplumsal güvenliğin bekası için doğal kabul edilmektedir”⁴⁷.

18. Yüzyılın önemli filozoflarından **Jean Jacques Rousseau**, (1712–1778) “Toplum Sözleşmesi” isimli eserinde, “insanların ilkin bir bağımsızlık içinde yaşamakta olduklarını ve bu hâl içerisinde, birbirlerine tabî olarak düşman olamayacaklarını, çünkü aralarında barış ya da savaş hâli kuracak kadar değişmez ilişkiler içerisinde bulunmadıklarını” söylemektedir⁴⁸. Çünkü O’na göre, savaşların nedeni, “İnsanlar arasındaki ilişkiler” değil, “olaylar arasındaki ilişkiler”dir: “Savaş hâli basit kişisel ilişkilerden değil, yalnız mal mülk ilişkilerinden çıkacağına göre, özel savaş, yani

⁴⁴ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., İstanbul, 1993, s. 128.

⁴⁵ Hobbes bunu şöyle ifade etmektedir: *Herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmak şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle birleşmeleridir.* Hobbes, **Leviathan**. Ayrıca bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 95.

⁴⁶ Hobbes, **Leviathan**, s. 127; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 179.

⁴⁷ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 31

⁴⁸ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Dördüncü Basım, Çev.: Vedat Günyol, Adam Yay., İstanbul, 1974, s. 20-21.

insanla insan arasındaki savaş, sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama hâlinde olmadığı gibi, her şeyin yasa gücüne bağlı olduğu toplum hâlinde de olmaz”⁴⁹.

Özetle Rousseau, savaşın insanların insanla değil, devletlerin devletle olan bir ilişkisi olduğunu ve ayrıca bu ilişkilerdeki aktörlerin rasgele birbirlerine düşman olduklarını öne sürmüştür. Savaşlarda karşı karşıya gelenlerin “insan ve yurttaş olarak değil, asker olarak;” “yurdun üyeleri olarak değil, koruyucuları olarak” bu duruma geldiklerini savunmuştur⁵⁰. Rousseau’ ya göre, devletin düşmanı insanlar değil, yine başka devletlerdir; çünkü “özleri birbirinden ayrı olan şeyler arasında hiçbir gerçek ilişki kurulamaz”⁵¹.

Friedrich Hegel (1770–1831), Kutsal Kiliseden boşalan yere Devleti oturtmuş ve bir nevi “Kutsal Devlet” anlayışına ulaşmıştır. Hegel’e göre; hiçbir şey devlet duygusundan daha yüksek, daha kutsal değildir; ya da kendi deyişi ile, “din, kuşkusuz daha yüksek, daha kutlu ise de, içinde devletin özünden ayrı ya da ona karşıt hiçbir şey saklamamaktadır. Devlet, arz üzerinde mevcut olduğu sürece İlahî İde’dir”⁵².

Hegel’e göre, uluslararası ilişkilerde, her bağımsız devlet kendi bireyselliğini ve mutlak bağımsızlığını korumak zorundadır; bu vazgeçilmez bir zorunluluktur. Uluslararası ilişkilerde, ahlâk ilkelerine uygunluk beklenmemelidir; çünkü barış yoluyla çözülemeyen sorunlar ancak savaş yolu ile çözülebilir. Yani savaş, en son ve en kesin çözüm yolu olduğundan, mutlak bir kötülük olarak algılanmamalıdır. Barış bir rahvet ortamı yaratır. Buna karşı, savaş devletlere dinamizm kazandırır ve bu devletler için gereklidir. Devletin ülke içi gücünü pekiştirmek ve içerideki huzursuzluğu sona erdirmek için “başarılı savaşlar” yapmak gerekir⁵³.

Prusyalı general **Carl Von Clausewitz** (1780-1831) ise mesleği gereği daha çok savaşlar üzerinde durmuştur; O’na göre savaş, “çok daha büyük çapta olmak üzere, düellodan başka bir şey değildir; amacı hasmı alt etmek, yıkmak, böylece tüm direnişini

---

⁴⁹ Rousseau, **a.g.e.**, s. 22

⁵⁰ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 95.

⁵¹ Durmuş Hocaoglu, “*Savaş ve Barış Üzerine*”, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=146>, e.t.; 29/01/2006.

⁵² G. Wilhelm Friedrich Hegel, **Seçilmiş Parçalar**, Çev.: Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 119-120.

⁵³ David Thomson, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev.: Ali Yaşar Aydoğan ve Diğ.; Şûle Yayınları, İstanbul, 2000, s. 158-159.

yok etmektir. Savaş, hasmı istekleri yerine getirmeye zorlamak için uygulanan bir şiddet hareketidir”⁵⁴. Clausewitz’e göre şiddet, yani fiziki kuvvet, savaşın aracı olmakta ve savaş bir kuvvet kullanma eylemi olduğundan kuvvetin kullanılmasında bir sınır bulunmamaktadır. Savaş ortamında taraflar diğerini daha fazla kuvvet kullanmaya zorunlu kılar; bunun sonucu olarak da aşırılığa kaçması zorunlu bir karşılıklı etki doğar⁵⁵.

Clausewitz’e göre, düşmanı alt etmek için, önce onun direnme gücünü anlamak ve bu direnme gücünü yenmeye çalışmak gerekir. Direnme gücü ise düşmanın “elindeki olanakların genişliği”ne ve “iradesinin kuvveti”ne bağlıdır. “Düşmanın iradesinin gücü onu harekete geçiren etkenlere bağlıdır ve ancak yaklaşık olarak kestirilebilir. Fakat elindeki olanakların bir dereceye kadar tahmin edilmesi mümkündür”⁵⁶. Bu şekilde düşmanın direnme gücünün aşağı yukarı doğru bir şekilde tespit edilmesi hâlinde onu yenmek için eldeki olanak ve çabaların da buna göre ayarlanması, yani ya bunların üstünlüğü sağlayacak surette artırılması ya da bu yapılamadığı takdirde, mümkün olanın azamisi yapılmaya çalışılır. Ancak düşman da aynı şeyi yapacağından tekrar yeni bir yarışma başlayacak ve taraflar aşırı hareketlere başlayacaklardır⁵⁷.

Bu düşünceden şu sonucu çıkarmak mümkündür; kendini güvende hissetmeyen devletler, savunmalarını ve dolayısıyla güvenliklerini sağlamak için, kendi güç ve kapasitelerini artırma yoluna gidecekler, bu durum diğer devletlerin tehdit algılamalarının daha da büyümesine ve kendi güç ve kapasitelerini daha da artırma yoluna gitmelerine neden olacaktır. Oluşacak bu karşılıklı rekabet bir yandan tehdidin boyutunu genişletirken, diğer yandan da güç ve kapasite artırımı için daha fazla kaynak ayırmayı gerektirmeye başlayacaktır⁵⁸.

---

⁵⁴ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar Yalçın, May Yayınları, İstanbul, 1975 (Eriş Yayınları tarafından düzenlenmiştir. 2003), s. 13-14.

⁵⁵ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁶ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 14

⁵⁷ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 17

⁵⁸ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 31.

C. *TEHDİT KAVRAMININ TANIMLANMASI*

Tehdit “başta ekonomik güç olmak üzere diğer ulusal güç unsurlarıyla destekleyebileceği caydırıcı niteliği haiz askerî gücünü, gerektiğinde kullanacağına dair niyet ve kararlılığa (siyasi güç) sahip, diğer ülkelerin siyasi desteğini kazanmış veya kazanabilecek durumda olan hasım ülke/ülkelerin; dost ulusal hedeflerinin ve ulusal menfaatlerinin tahakkukunu kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda engellemek maksadına yönelik, dost ülkenin inisiyatifi dışında askerî güç kullanılmasını zorunlu kılacak her çeşit (siyasi, askerî, ekonomik vb.) faaliyet ve girişimidir”⁵⁹. Bir başka tanıma göre tehdit; “bir devletin ulusal menfaatlerinin, yurtiçi ve yurtdışından bir grup veya devlet/devletler grubunun gerek niyet, gerek olanak-yetenekleri, gerekse faaliyet ve girişimlerine doğrudan maruz kaldığı en yüksek dereceli tehlike algılamasıdır”⁶⁰.

Tehdit; “karşı taraftan istenilen veya beklenen tavrın gösterilmesini hedefleyen, gösterilmemesi durumunda sert ve yaptırımcı aksiyonlardan kaçınılmayacağı inancının yaratılmasını içeren bir ikaz, bir uyarı hâlidir”⁶¹. Yine bir diğer ifade ile tehdit; “bir kişi, grup veya devlet tarafından bir ülkenin hayati önemi haiz ulusal değerlerine yönelik; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, psikolojik ve askerî olarak; niyet edilen, planlanan veya uygulanan, her türlü davranış ve eylemlerin bütünü”⁶² olarak tanımlanmaktadır.

Diğer yandan bir ülke için tehditler şu şekilde sayılmaktadır: “**Hayati tehditler**; doğrudan bir ülkenin varlığı, millî egemenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerdir. **Millî tehdit** ise; ülkede iç istikrarın politik veya ekonomik nedenlerle sarsıntı geçirmesi, rejimin tehdit altına girmesi veya büyük bir tabii afet sonucu karışıklıkların ortaya çıkmasıdır. Keza ülkenin içinde bulunduğu bölgenin bölgesel güvenliğinin tehdit altına girmesi bir millî tehdit olarak algılanır. Bunların dışında iki tehdit türü daha vardır ki bunlara temel tehditler ve ikincil tehditler demekteyiz. **Temel tehditler**; bölgesel istikrarsızlık, demokratik süreçte ortaya çıkan olumsuzluklar,

---

⁵⁹ Cevdet Tanyeli, **Millî Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990, s. 32.

⁶⁰ Necati U. Ucuzsatar, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne Tehdit**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2005, s. 12-45.

⁶¹ Tanyeli, **a.g.e.**, s. 32.

⁶² Harp Akademileri Komutanlığı, **Millî Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s. 70.

mafyalaşma ve suç oranının artması, ekonomik gelişmenin köklü şekilde aksamaması olarak sıralanabilir. **İkincil tehditler** ise; sistem için uzun vadede temel tehdit veya millî tehdit niteliğine dönüşebilecek tehditlerdir”⁶³.

Yukarıdaki farklı tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi uluslararası ilişkilerde üzerinde mutabık olunan tek bir tehdit tanımı bulunmamaktadır. Çünkü tehdit bir algı meselesidir. Ayrıca tehditler zamana göre farklılaşabilmektedir. 21. Yüzyılda hem çeşitliliğin artması, hem de tasniflendirmede kolaylık sağlama açısından tehditler tanımlanırken “iç tehdit”, “dış tehdit” ayrımı yapılmaya başlanmıştır. Buna göre;

İç Tehdit; “Kökü ve kıskırtıcı kaynakları içeride ve/veya dışarıda olan, yurt içinde açık veya gizli olarak yürütülen, devletin anayasal düzeni, ülkenin bölünmez bütünlüğü ile milletin refahına yönelik örgütlü suç ve şiddet hareketlerini de kapsayan bir tehlike algılamasıdır”⁶⁴. İç tehditler ekonomik kaynaklı olabilir; ülkemizin son yıllarda sürekli uğraşmak zorunda kaldığı aşırı enflasyon, üretimde azalma, aşırı işsizlik gibi konularla bunların sonuçları olan hayat pahalılığı, orta gelir grubuna giren insanların fakirleşmesi, zengin ve fakir arasındaki farkın aşırı artması, bölgeler arası ekonomik uçurumlar, ekonomide durgunluk, kalkınmada yavaşlama gibi konular buna örnek olarak gösterilebilir. İç tehditler ekonomik olabileceği gibi sosyolojik kaynaklı da olabilir; özellikle küreselleşme akımının bir sonucu olarak gelişen etnik ve dini ayrışmalar ve bunun sonucu üniter ulusal yapıda meydana gelen bozulmalar, yerelleşme, din ve mezhep ayrılıklarına dayalı gerginlikler, azınlık ve azınlık haklarına verilen önemin artması bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca liberalleşme akımının bir sonucu olarak bireyselliğin güçlenmesi ve zenginleşmek için her yolun denenebilir olması, eğitimdeki bozulmayla birleşerek, ahlâki değerlerin yozlaşmasına ve ulusallık duygularının zayıflamasına sebep olabilmektedir. Tüm bunların üzerine, bu sorunlarla başa çıkamayan devlet adamlarının yönetime gelmesi veya yönetimdeki kişilerin bireysel çıkarlarını ulusal çıkarlardan üstün tutması, iç tehdit kavramının son dönemde daha sık konuşulur olmasına neden olmuştur.

---

⁶³ Ümit Özdağ, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Girilmesi Zorunlu Aşama: Kontrollü Kriz”, 21 Kasım 2007, **Stratejik Öngörü**, www.21yyte.org, e.t.; 21/11/2007

⁶⁴ Tanyeli, **a.g.e.**, s. 36.

Dış Tehdit: “Diğer bir ülkenin veya uluslararası terör örgütlerinin niyetlerinin, olanak ve yetenekleri ile hareketlerinin, asimetrik tehdidi de kapsayan değerlendirilmesine dayanan tehlike algılamasıdır.” Bu çalışmada üzerinde durulacak olan tehdit çeşididir. İlerleyen konularda örnekleri daha geniş olarak verilecektir.

Bu tanımlamaların dışında, dış tehdit tanımlaması içerisinde de yer verilen ve son zamanlarda sıkça telaffuz edilmeye başlanan diğer bir tehdit türü de asimetrik tehdittir. **Asimetrik Tehdit;** “Yarattığı ani ve hazırlıksız durum nedeni ile ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklarına neden olan, düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olmayı amaçlayan tehdit algılamasıdır”⁶⁵. Asimetrik tehdit asimetrik stratejilerin bir sonucudur. Asimetrik stratejilerde, terörizm, kitle imha silâhları ve psikolojik harekât gibi konular araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu unsurlar konvansiyonel stratejilerde de kullanılmakla birlikte, asimetrik saldırılarda teröristlerin eskiden ulaşamadığı kitle imha silâhları gibi çok büyük etkiler gösteren silâhlarla eylemler yapabilme imkânlarına kavuştukları görülmektedir

Bu konuyu Türkiye'nin ulusal güvenliği ile ilgili en üst düzey görevlilerden birisi olan Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt şu şekilde yorumlamaktadır; “*Güçlü ülkeler, bir yandan her türlü kitle imha silâhlarına sahip olurken; diğer yandan, bu imkânlarla sahip olmaya çalışan bazı ülkeleri, bölgesel ve küresel bağlamda tehdit olmakla suçlarlar ve bütün kitlesel imha silâhlarının, terör amaçlı kullanılmasını doğal olarak tehdit şeklinde algırlar*”.⁶⁶ Büyükanıt ayrıca bu asimetrik tehdidin sonucu olan “karanlık savaş” kavramından da şu şekilde bahsetmektedir; “*Bir ülkeyi zayıflatmak için kullanılan askerî seçenekler, artık zorunlu görülmedikçe tercih edilmemektedir. Bazı güçsüz ülkeler terörizm ve kitle imha silâhlarının sağlayacağı caydırıcılıktan faydalanma yoluna gitmekte, bazı ülkeler ise ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi ve bilgi harekâtının kullanılması, ekonomik saldırı gibi asimetrik stratejileri ön plâna çıkarmaktadır. Bir ülkenin diğer bir ülkeyi, silâh zoruyla işgal etmesi gibi bir yaklaşım*

⁶⁵ <http://www.mgk.gov.tr/sss.html>, e.t.;13/02/2006

⁶⁶ Yaşar Büyükanıt, “*Güvenliğin Yeni Boyutları Ve Uluslararası Örgütler*”, Uluslararası Sempozyum (Açış Konuşması), Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 31 Mayıs 2007

artık çok tercih edilmemektedir. Daha ucuz, daha etkili “karanlık savaş”⁶⁷. metotları günümüzde daha çok tercih edilmektedir. Bu stratejilerin güvenlik açısından yeni tehditler yarattığı unutulmamalıdır. Terörizm ne kadar uluslararası hukuka aykırı bir sorun ise, ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi suretiyle bir ülkenin egemenlik haklarının çiğnenmesi de o kadar tehlikeli ve hukuka aykırıdır”⁶⁸.

21. Yüzyılda, birden fazla devlet için tehdit oluşturan konular, uluslararası güvenlik içinde değerlendirilmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan olaylardan sonra hiçbir yerin ve hiç kimsenin yeterince güvenlikte olmadığı ortaya çıkmıştır. Dünyanın büyük güçleri, dünya için tehdit olabilecek unsurları yeniden değerlendirmeye başlamışlardır. ABD’de birçok araştırma merkezi yeni tehdit değerlendirmelerini açıklamışlardır. Ayrıca, Avrupa Birliği (AB)⁶⁹ ve Atlantik ötesi bir güvenlik teşkilatı olan NATO, 90’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında yaptığı zirvelerde yeni güvenlik stratejilerini belirlemeye ve açıklamaya başlamışlardır⁷⁰. Tüm bu çalışmalarda dünyayı tehdit eden unsurların benzer şekilde değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle bu konuların küresel tehditler olması dolayısıyla uluslararası güvenlikle ilgili konular oldukları görülmektedir. Buna göre önümüzdeki yıllarda dünya için en büyük tehditler:

1. Uluslararası terörizm
2. Kitle imha silâhları
3. Uluslararası organize suç örgütleri
4. Çevre sorunları, küresel ısınma ve içilebilir su kaynaklarının azalması vb.

olarak belirlenmiştir.

---

⁶⁷ Yaşadığımız dünya, sıcak savaş-soğuk savaş gibi evrelerden, karanlık savaş dönemine girmiş bulunmaktadır. Karanlık savaş olarak isimlendirilebilecek dönemde, ekonomik manipülasyonlar, mikro-etnik kışkırtmalar, ülkelerin rejimlerini ve düzenlerini yeniden tanımlamalar, ülkelere aşılana renkli başkaldırılar ve ülke isimlerinin önüne eklenmeye çalışılan akıl dışı sıfatlar, “karanlık savaş” olarak isimlendirilmeye çalışılan yeni yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Büyükanıt, “a.g.k.”.

⁶⁸ Büyükanıt, “a.g.k.”

⁶⁹ AB, “Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa” (A Secure Europe in a Beter World) başlığı altında 12 Aralık 2003’te bu konu ile görevlendirilen Yüksek Komiser Javier Solana tarafından hazırlanan “Avrupa Güvenlik Stratejisi”ni açıkladı., <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> , e.t.; 21/02/2007

⁷⁰ <http://www.nato.int/docu/update/2002/11-november/e1104b.htm> -, e.t.; 05/12/2006

Görüldüğü gibi bu dönemde tehditlerin şekli de değişmiştir. Artık tehdit deyince sadece düşman kuvvetler akla gelmemektedir. Devlet dışı uluslararası aktörler tarafından (uluslararası terör örgütleri, organize suç örgütleri gibi) oluşturulan tehditler yanında, herhangi bir öznesi bulunmayan, kendiliğinden ya da dolaylı olarak meydana gelen tehditler de (içilebilir su kaynaklarının azalması, çevre sorunları, küresel ısınma vb.) söz konusudur.

Tehdit algılamaları kişilere göre değiştiği gibi toplumlara ve devletlere göre de değişebilmektedir. Genelde saldırgan tavırların tehdit olarak algılanmasına rağmen, bazı devletler (özellikle güçlü devletler) kendi amaçlarına ulaşmayı engelleyen unsurların varlığını da bir tehdit olarak nitelendirebilmektedirler. Bu durumda bir devletin güvenliğini sağlaması bir diğer devlet için tehdit oluşturabilir. Özellikle ABD'nin "Önleyici Savaş" stratejisi⁷¹ bunun en büyük örneğidir. Ayrıca son dönemde artık güvenlik boyutunda değişiklik yaşanmaktadır. Eskiden ulusal ve bölgesel güvenlik söz edilirken bugün küresel güvenlikten bahsedilmektedir. Ancak bu küresel güvenliğin sadece *büyük güçlere göre* güvenlik olduğu unutulmamalıdır. Aslında II. Dünya Savaşı'ndan sonra arayışlar dünya barışı ve küresel güvenlik yönünde olmuştur, ancak büyük güçlerin büyük güç olarak kalma isteği ve öncelikle kendileri için kendilerine göre güvenlik istekleri buna imkân vermemiştir.

D. ULUSAL GÜVENLİK KAVRAMI

Askeri literatürde ve asker kişilerin yaptığı tanımlamalarda ulusal güvenlik şu şekilde açıklanmaktadır; "Ulusal Güvenlik (yasadaki karşılığı ile Millî Güvenlik); Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi (benimsenmiş)

---

⁷¹ "Önleyici savaş stratejisi" adı verilen politika çerçevesinde ABD yönetimi önleyici savaş (*preventive war*) ve önceden saldırı (*preemptive strike*) kavramları doğrultusunda artık çok taraflı iş birliği yerine tek taraflı inisiyatif kullanarak Amerikan çıkarlarını ve güvenliğini savunmaya dönük bir strateji izleyeceğini ortaya koymaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Tayyar ARI, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 36; Canbolat, **Küreselleşen Dünya...**, s. 36; Kona, **Uluslararası Çatışma Alanları ...** s. 81.

hukukunun, her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder”⁷². “Ulusal güvenlik kavramı; tehdit/risk algılaması ve değerlendirmesi ile başlayan sosyal, ekonomik ve askerî parametreler ile ulusal güç unsurlarının tümünü içeren bir yapıdadır. Ulusal güvenlik düzenlemelerinin nihai hedefi; içte demokratik, laik ve üniter cumhuriyetin korunması; dışta, ülkenin yaşamsal çıkarlarının savunulmasını içerir”⁷³. Ulusal Güvenlik; bir ulusun hayati çıkarlarının diğer devlet veya devletlerin her türlü müdahalesine karşı korunması ve gerçekleştirilmesidir. Ulusal güvenliğin sağlanmasında iç güvenliği de dikkate almak gerekir. Ulusal güvenlik, düşmana nazaran üstün veya caydırmaya yeterli bir askerî gücün, daha geçerli dış ilişkilerin oluşturduğu koşulların yaratılmasını öngörür.

Bir kavram olarak “**ulusal güvenlik**” bir devletin dış tehditlere karşı koyması veya bu tehditleri caydırması anlamına gelebileceği gibi, iç tehditlere yönelik olarak da ifade edilebilmektedir. Ancak, ele aldığımız realist yaklaşım doğrultusunda iç ve dış politika arasında keskin bir ayırım kabul edildiğinden, burada sadece ulusal güvenliğe yönelik dış ve devletler tarafından oluşturulan tehditler üzerinde durulacaktır. **Kısaca bu çalışmada bir devletin ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak sadece dışarıdan gelen tehditler ele alınacaktır.**

Uluslararası ilişkiler disiplininde oldukça geniş bir yer bulan ulusal güvenlik kavramı, disiplin içi tartışmaların da konusu olmuştur. Kavram I. Dünya Savaşı’ndan sonra evrensel boyutta tartışılmaya başlanmış, II. Dünya Savaşı ve sonrasında bugünkü boyutlarına ulaşmıştır. Önceleri ulusal güç sadece askerî kapasite, ulusal güvenlik ise devletlerin savaş ortamındaki güvenliği şeklinde algılandığından, yapılan tanımlamalar silâhlı kuvvetler ve dış tehdit unsurları ile sınırlı olmuştur. Ancak, zaman içerisinde meydana gelen gelişmelerin sonucunda ve özellikle Dünya Savaşları esnasında, savaşın sadece silâhlı kuvvetler arasında cereyan etmediğinin görülmesi ve savaş sonucunda savaşan ülkelerde kitlesel yıkımların meydana gelmesi, “cephe stratejilerinin topyekûn savaş stratejilerine dönüşmesine” ve devletlerin tüm ulusal güç unsurlarının savaşa yöneltmesine sebep olmuştur⁷⁴. Bu gelişme ve çalışmaların sonucunda savaşların

⁷² 2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, Md. 2 a.

⁷³ Basın Açıklaması, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği, 07 Ağustos 2001.

⁷⁴ **Millî Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s. 65.

sadece askerî güçle sürdürülemeyeceği, artık millî gücün başka unsurları da olduğu ortaya çıkmıştır. Millî güvenliği sağlamak için de millî gücün tüm unsurlarına ihtiyaç olduğu düşünölmeye başlamıştır.

Ulusal güç; bir devletin ulusal menfaatlerini sağlamak ve ulusal hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askerî, politik ve idarî, psiko-sosyal ve teknolojik güçlerinden oluşan maddî ve manevî güç unsurlarının toplamıdır⁷⁵. Burada önemli olan, güç elde etmek veya güçlü olmak için bu unsurları dengeli bir şekilde bir araya getirmek ve bunu düşmanlara karşı kullanılacak bir araç hâline getirmektir. Yani ulusal gücün unsurları birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmekle birlikte, daima birbirlerini destekleyen hususlardır. Ayrıca güçlü olmak kadar gücü kullanmak ve güçlü olduğunu göstermek de ulusal güvenlik açısından önemlidir.

21. Yüzyılda ise özellikle gelişmekte olan ölkelerde nüfusun hızla artması, iletişimdeki teknolojik gelişmeler ve ticaretin sınır tanımaz boyuta geçmesi gibi konular dünyadaki enerji talebini artırmakta, enerji kaynakları sınırlı ve ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığından önemini korumaktadır. Bu da “enerji arz güvenliği”ni ön plana çıkarmaktadır. Enerji, aynı zamanda, ulusal güvenliğin sağlanmasında da önemli faktörlerden birisini teşkil etmektedir⁷⁶.

Siyaseti planlayanlar ve karar vericiler; yalnız etkileme, baskı ve kuvvet ile ilgili önlemleri, belirli dış siyaset veya millî güvenlik konusunda bilinen millî menfaatlerin derecesine orantılı olarak kullanılmalıdırlar. Ekonomik ve askerî baskının kullanılmasında aşırı reaksiyon, bir krizi niyet edilenden daha kötüye götürebilir ve arzu edilmeyen bir harbe neden olabilir. Diğer taraftan, kışkırtma ve dış baskıda düşük reaksiyon göstermek de karşı tarafı; menfaatlerin yüksek olmadığı veya onları savunmak için arzunun bulunmadığı sonucuna götürebilir⁷⁷.

---

⁷⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Komisyon, **Lise Millî Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, İkinci Baskı, M.E.B. Yay, Ankara:2007.

⁷⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, **Millî Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s. 44

⁷⁷ Sait Yılmaz, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 252.

E. GÜVENLİĞİN TESİSİNDE GÜÇ UNSURU, GÜÇ DENGESİ VE İTTİFAKLAR

Uluslar arası alanda bir güç, güvenlik ve tehdit gibi kavramlar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca bu çerçevede güç ile savaş arasında da bir ilişki kurulabilir. **Savaşabilmek için farklı şekilde tanımlanabilen güç unsurlarına ihtiyaç vardır. Savaşı sürdürebilmek için de güç gerekir. Savaşı sona erdirmek için de güç gerekir. Kısacası güvenlik ve barışa ulaşabilmek için güç gerekir.**

Morgenthau, uluslararası politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamaktadır. Morgenthau'ya göre "uluslararası politika, bütün politikalar gibi bir güç ve iktidar mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun, güç her zaman için acil bir amaçtır"⁷⁸. Kenneth Waltz ise gücü bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak, devletin varlığını sürdürmesinin ve güvenliğini sağlamanın aracı olarak görmektedir. Waltz'a göre "devletin nihai amacı güç değil güvenlidir. Güç, devletin daha fazla güvenliğe sahip olmasının bir aracıdır"⁷⁹. R. Kagan 21. Yüzyılda gücün temsilcisi olan ABD'nin bakış açısıyla AB'nin bu konudaki yaklaşımına cevap vermektedir. "*Güçlü olanlar, elbette ki dünyayı kendilerinden zayıf olanlardan farklı bir gözle görürler. Riskleri ve tehditleri farklı değerlendirip hesaplarlar; güvenlik kavramını farklı tanımlarlar ve güvensizlik açısından farklı tolerans seviyeleri vardır. Büyük askerî güçlere sahip olanlar, daha az askerî güce sahip olanlara kıyasla askerî gücü uluslararası ilişkilerde daha yararlı bir araç olarak görürler. Aslında güçlü olanlar güce olması gerekenden daha fazla önem verebilirler. Diğer yandan büyük güçler, kuralların anarşiden çok kendilerini sınırlayacağından endişelenirler. Anarşinin kol gezdiği bir dünyada, güvenlik ve refah sağlamak için büyük güçler kendilerine güvenirlir*"⁸⁰.

Morgenthau; "Uluslararası Politika" adlı eserinde **güç**'ün doğasını tanımladıktan sonra şöyle devam etmektedir; "*Uluslararası politikada, silâhlı kuvvet tehdidi veya silâhlı güç tehdidinde bulunma konusundaki potansiyel güç bir ulusun siyasal gücünü*

⁷⁸ Hans J Morgenthau., **Uluslararası Politika**, Cilt I., Çev.: Baskın Oran, Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınevi , Ankara, 1970.

⁷⁹ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 178.

⁸⁰ Kagan, **a.g.e.**, s. 50.

meydana getiren en önemli maddî faktördür. Silâhli güç kullanımı uluslararası politikada savaş şeklinde fiiliyata dönüştüğünde siyasal güç yerine askerî güç ikame edilmiş olur.”⁸¹

Kissinger ise bu konuda şöyle demektedir; “Soğuk Savaş dünyasında geleneksel güç kavramı kökünden yıkıldı. Genellikle tarih, birbiriyle simetrik olan bir askerî siyasi ve ekonomik güç sentezi göstermiştir. Soğuk Savaş devrinde gücün farklı elemanları birbirinden oldukça bağımsız bir hâle geldi. Eski Sovyetler Birliği askerî yönden bir süper güç iken, ekonomik bakımdan yetersizdi, Japonya ise ekonomik bakımdan bir dev iken, askerî bakımdan adı bile geçmiyordu”⁸².

Güç dengesi kavramı ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra gündeme gelen ve ancak uluslararası sistemin aktörleri olarak ulus devletler esas alındığında işleyen bir sistemdir. Bu nedenle siyasal tarihte güç dengesi sistemi belli dönemlerde yer almıştır. Çünkü çok uzun süren insanlık tarihi boyunca yukarıda söz edilen ulus devletlerin esas olduğu sistem oldukça kısıtlı kalmıştır. Siyasal sistemde en çok yaşanmış olan sistem, imparatorluk olmuştur. “İmparatorluklar ise uluslararası sistem içinde hareket etmeye ilgi duymazlar, bizzat kendileri uluslararası sistem olmak çabasındadırlar. İmparatorlukların güç dengesine ihtiyaçları yoktur”⁸³. Güç dengesi kavramı önce Avrupa’da görülmüştür. Zaten, ulus devlet sistemi ve ulusal egemenlik sistemleri de önce Avrupa’da yaşanmıştır. Westpalia Andlaşmasıyla ortaya çıkan ulus devletler ve bunların yarattığı uluslararası sistem, Metternich’in tüm çabalarına rağmen İmparatorlukların sonunu getirmiştir. Meydana gelen bu ortamda birbirine denk birçok devlet ortaya çıkınca, Avrupalılar ister istemez güç dengesi sistemini kabul etmişlerdir

⁸⁴

“Güç dengesi, bazen bir denge durumunu, bazen gücün herhangi bir şekilde dağılımını ve bazen kendi lehinde olan güç dağılımını ifade ederken, bazen bir durumu tanımlamak için kullanılan bir kavram, bazen kendi üstünlüğünü devam ettirmek amacıyla kullanılan, bazen de kendi yaptığı eyleme meşruluk kazandırmak için

---

⁸¹ Kissinger, **a.g.e.**, s. 15

⁸² Kissinger, **a.g.e.**, s. 32.

⁸³ Kissinger, **a.g.e.**, s. 13.

⁸⁴ Kissinger, **a.g.e.**, s. 12

propaganda amacıyla kullanılan bir kavram hâline gelmektedir".⁸⁵ Morgenthau "Güç Dengesi" kavramını dört anlamda kullanmaktadır: "Birincisi, işlerde belli bir durum ve konumu amaç ve hedef edinmiş bir siyaset; ikincisi, işlerin fiili bir durumu ve konumu olarak; üçüncüsü, yaklaşık eşit güç dağılımı; son olarak da, herhangi bir şekilde güç dağılımı durumu".⁸⁶ Ayrıca Morgenthau; güç dengesi kavramını açıklarken "Kararlı Denge" durumunu da açıklamaktadır."⁸⁷ Biz bu çalışmamızda güç dengesi kavramını bir sistem olarak güç dengesi anlamında kullanacağız.

Morgenthau gibi güç dengesi sistemine en çok inanan politikacılardan birisi olan H. Kissinger güç dengesi konusunda ABD ve Avrupa'nın durumlarını kıyaslamaktadır⁸⁸. "*Avrupalı liderler var olan sistemi bilinen yöntemlerle yeniden kurmak isterken, Amerikan barış kurucuları büyük savaşın başa çıkılması zor jeopolitik uyumsuzlukların değil, Avrupa'nın kusurlu uygulamalarının sonucu olduğuna inanmaktadır. Avrupa uluslarına acı çektiren güvenlik konusundaki çıkmazlar, Amerika'da 150 yıl boyunca hemen hemen hiç hissedilmemiştir. Hissedildiği zaman ise, Amerika, Avrupa ülkeleri tarafından çıkarılan dünya savaşlarına iki kez girmiştir. Birçok Amerikalının beğenmediği güç dengesi; kuruluş maksadına uygun çalıştığı sürece Amerika'nın güvenliğini sağlamış ve çalışmayınca da Amerika'yı uluslararası politikaya çekmiştir*".

Güç dengesini sağlamak her zaman mümkün olmadığından, dengeyi sağlamak veya denge durumunu devam ettirmek için kullanılan çeşitli yöntem ve stratejiler geliştirilmiştir. "Böl-Yönet" bu yöntemlerden birisi olup, rakiplerini bölerek veya bölünmüş vaziyette tutarak onları zayıf durumda bırakmak isteyen uluslarca kullanılmıştır. Yine dengeyi sağlamak ve sürdürmek amacıyla kullanılan diğer bir yöntem ise zayıf olan devletin gücüne güç katmaktır. Tazminat, toprak tazminatı, silâhlanma gibi yöntemler de özellikle işgallerle toprak kazanarak güç dengesinin bozulduğu 18 ve 19. Yüzyıllarda kullanılan yöntemlerden olmuştur⁸⁹.

---

⁸⁵ Tayyar Arı, **Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa yay., 2001, s. 213.

⁸⁶ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 37

⁸⁷ Kararlı denge, multiplicity, antagonism, Dolaysız karışıklık ve Rekabet kavramlarının güç dengesindeki yeri hakkında detaylı bilgi için bkz.; Morgenthau, **a.g.e.**, s. 57

⁸⁸ Kissinger, **a.g.e.**, s. 11,12,13,15.

⁸⁹ Güç dengesi konusundaki farklı yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Morgenthau, **a.g.e.**, s. 61

Güç dengesi sisteminin amacı; sistem içerisindeki istikrarı korumaktır. Bu sayede bir devletin diğerlerini egemenliği altına alma istek ve teşebbüslerini sınırlandırdığı gibi devletleri aşırılıklardan kaçınmaya sevk etmektedir. Bunun sonucu olarak da anlaşmazlıklar ortaya çıkmadığı için barış devam etmektedir⁹⁰. Ancak bu tür bir güç dengesi sistemi, sistemde yer alan tüm devletlerin isteklerini karşılayamayacağı için her devleti tatmin edemez. Kurulmuş olan güç dengesi sisteminin tatmin edemediği bu dengeden zarar gördüğüne veya yeterince yararlanamadığına inanan devletler, sistemi değiştirmeye çalışırlar. Çünkü sistem içerisinde kendilerini yeterince güvenlikte hissetmediklerinden sistemi değiştirerek daha fazla güvenlik elde etmek isterler⁹¹. 20. Yüzyılda uluslararası sistem güç dengesi ile korunmaya çalışılmış ve oldukça uzun bir dönemde de başarılı olmuştur.

Diğer yandan güç dengesi sistemi içerisinde önemli bir yer tutan ittifaklar da tehdit ve güvenliğin yapısına göre değişkenlik göstermektedir. Kavramsal olarak Devletlerin sahip oldukları pozisyonu daha iyi hâle getirmek, rakiplerini caydırmak ve gerektiğinde alt etmek veya rakiplerinin daha güçlü hâle gelmesini engellemek uğruna yaptıkları çeşitli işbirliği şekilleri olarak tanımlayabileceğimiz ittifak kavramı yerine zaman zaman koalisyon, pakt ve blok gibi isimler verilebilmektedir⁹². Günümüzde klasik dış politika stratejileri teoride anlatıldığı ölçütlerde her zaman uygulanmamaktadır. Diğer bir deyişle günümüzde uluslararası ilişkiler daha karmaşık ve ilişkiler daha bağımlı hâle gelmiştir. Özellikle son yıllarda ekonomi, ulaşım ve iletişim alanında artan ilişkiler, izolasyonist türden bir strateji izlemeyi oldukça zorlaştırmıştır. Askeri ittifaklar güvenlik tehdidinin arttığı dönemlerde daha fazla görülmektedir. Örneğin, bir tehdit karşısında güçleri birleştirme bağlamında güvenlik-güç ilişkisi içerisinde ittifaklar tarihin ilk çağlarından beri görülmekle birlikte, özellikle Soğuk Savaş döneminde, uluslararası sistemde yer alan devletlerin çok büyük bir bölümü dış politikalarında ittifaklar oluşturma veya ittifaklar içerisinde yer almaya büyük bir özen göstermişlerdir. Daimi tarafsızlık ve tarafsızlaştırılmışlık gibi durumlar,

---

⁹⁰ Kissinger, **a.g.e.**, s. 175, Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 36.

⁹¹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29; Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 95.

⁹² Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 35.

devletin tehdit algılamasının artması durumunda istisnai dış politika davranışı olarak görülebilmektedir⁹³.

İttifaklar, “*ittifak üyesi bir ülkenin saldırıya uğraması durumunda diğer ittifak üyelerinin ona askerî yardım sağlamasının resmi ve karşılıklı taahhüdü olarak tanımlanabilir*”⁹⁴. Ancak ittifak yapmak her zaman güvenlik ile eşdeğer tutulmamalı, ittifakın güvenlik konusunda çift taraflı etkisi olabileceği unutulmamalıdır. Bir devlet güvenliğini sağlamak açısından bir ittifaka girerken, bu ittifaka girmenin kendisini daha güvende hissetmesine yardımcı olduğu kadar, kendisine yeni düşmanlar kazandırdığını da unutmamalıdır⁹⁵.

İttifaklar çok farklı amaçlarla oluşturulabilir, ama bir genelleme yapmak gerekirse; devletler, sahip oldukları konumlarını korumak veya daha iyi duruma getirmek, güçlerini artırmak veya daha güçlü görünmek için diğer devletlerin güçleri ile birleştirmek amacıyla ittifak oluşturabileceği gibi, burada amaç kendisi için muhtemel rakiplerin güç birliği yapmasını engellemek veya sınırlandırmak da olabilir. İttifakların temel işlevi ise “caydırıcılık” ve “güç dengesini sağlamak” olmuştur⁹⁶.

Devletlerin ulusal amaçlarına kendi güçleri ve olanaklarıyla ulaşamayacak durumda olmaları, aynı amacı paylaşan diğer devletlerle koalisyonlara ve ittifaklara girmesini gerektirmektedir⁹⁷. Devletleri başka devletlerle ittifaklar oluşturmaya iten saikleri ise iki bölümde ele alabiliriz. Bunlardan birincisi; söz konusu devletlerin ortak olan bir amaçlarının olmasıdır. İkincisi ise; bu devletlerin öz kaynaklarının, kapasitelerinin bu amacı tek başlarına gerçekleştirmeye yeterli olmamasıdır⁹⁸.

Bunların dışında bazen devletler görünüşte nedenler kullanarak gerek niyetlerini gizlemek için de ittifak oluşturma çabası içerisine girebilirler. Burada amaç maliyeti paylaşmak olabileceği gibi, yapmak istedikleri faaliyete daha ulvi bir anlam

---

⁹³ Sönmezoğlu a.g.e., s. 36.

⁹⁴ Sernur Süleyman Osman Yassıkaya, **Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliğinin Sınırları**, (Siyasi Ve Ekonomik Sonuçları) İstanbul-Haziran 2003.

⁹⁵ Dedeoğlu, a.g.e., s. 222.

⁹⁶ Morgenthau, a.g.e., s. 54

⁹⁷ Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s. 238.

⁹⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 37.

kazandırmak veya meşruiyet kazandırmak da olabilir⁹⁹. Bunun örneği en açık şekliyle 1990 Körfez Krizi sırasında ABD ve İngiltere önderliğinde oluşturulan “Koalisyon Güçleri”, 11 Eylül Krizi sonrasında Afganistan ve Irak’ta yaşanan olaylar incelendiğinde görülebilir¹⁰⁰.

II. TÜRKİYE’NİN TEHDİT DEĞERLENDİRMELERİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

A. TARİHİ VE KÜLTÜREL PERSPEKTİF

Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı’nın sonunda “Misak-ı Millî” sınırları üzerinde kurulmuş üniter bir ulus devlettir. Ulusal sınırları üzerinde egemendir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin mirasını devraldığı Osmanlı Devleti’nin bir İmparatorluk olması ve doğası gereği İmparatorluk sınırlarının ulusal olmaması nedeniyle, bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni Osmanlı Devleti’nin devamı olarak görmek bizi yanlış yere götürür. Ayrıca imparatorluklar genelde güce dayalı genişleme politikası güderler, ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti dış politikada bir imparatorluk ideali taşımamış ve kendisine böyle bir hedef koymamıştır. Güvenlik ve dış politikasının düsturu kurucusu tarafından belirtilen “Yurtta Barış, Dünyada Barış” olmuştur. Bu nedenle de çevresi için yayılmacı bir tehdit oluşturmamıştır. Diğer yandan Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra kurulmuş olmakla beraber, Osmanlı devlet geleneğinden birçok özelliği miras almıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı’nın yıkılmasından sonra, eski imparatorluk topraklarında oluşan siyasi oluşumlarda yaşanan gelişmeler esnasında, Türkiye’nin gösterdiği duyarlılıkta ve uygulamış olduğu dış politikada tarihsel ve kültürel boyutun izleri görülmektedir. Bu

---

⁹⁹ İttifaklar ve ittifak türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Morgenthau, **a.g.e.**, s. 36, Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 224.

¹⁰⁰ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 239.

çerçevede Davutoğlu, Türk dış politikasının tarihsel ve kültürel boyutuna Balkanlar düzeyinde şu örnekle vurgu yapmaktadır¹⁰¹:

“...Bosna ve Kosova’da yaşanan etnik kıyımlardan sonra gerek Boşnak gerekse Arnavut unsurların birinci derecede başvurdukları ülkenin Türkiye olması, tarihi bir zorunluluğun ve mesuliyetin kendini önemli bir dış politika parametresi olarak dikte etmesinden başka bir şey değildir.”

Tarihsel boyutun yansımaları bu çalışmamızda tehdit olarak değerlendirilen yakın komşularımızla ilişkilerimizde açıkça görülmektedir. Türk-Yunan ilişkileri bağlamında; iki ülkenin birbirlerine yönelik algılamalarında Yunanistan’ın Osmanlı’ya karşı mücadele verip bağımsızlığını kazanmasının; Türkiye’nin ise nihai aşamada, kısa süreli de olsa İngiltere’den aldığı destekle Anadolu’yu işgal etmek isteyen Yunanistan ile savaşmasının etkileri vardır¹⁰². Ermenistan ile ilişkilerimiz bağlamında; yine temelleri Osmanlı İmparatorluğu içerisinde atılmış bir düşmanlığın ve sözde soykırım iddialarının bu devlet ile ilişkilerimizi geliştiremememiz açısından çok büyük etkisi vardır.

Bir devlet olarak tanımadığımız, ancak AB gibi birleşme açılımlarımızda dostlarımız tarafından karşımıza engel olarak çıkartılan Kıbrıs’ın güneyinde yaşayan Rumlar da Osmanlı Devleti’nin bir parçası olarak yüzyıllarca Ada’da Türklerle birlikte yaşamışlardır. Kıbrıs Adası daha sonra İngiltere’nin egemenliğine geçmiş ve 1960 yılında iki kesimli bir devlet hâline gelmiştir. Başlangıçta Kıbrıs’ı bir sorun olarak görmeyen Türkiye Cumhuriyeti oradaki soydaşlarımız kötü muameleye maruz kalınca, **tarihi ve kültürel bağlarımız nedeniyle** uluslararası hukukun da kendisine tanıdığı hakları kullanmak durumunda kalmış ve sonrasında Kıbrıs Türkiye’nin en büyük dış politika meselesi hâline gelmiştir.

Doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bir kavşak noktası oluşturan ve doğal kaynaklarıyla insan gücü bakımından önemli bir potansiyele sahip olan Kafkasya,

¹⁰¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, Onuncu Basım, Küre Yayınları, İstanbul: 2001, s. 122.

¹⁰² Şaban Çalış; Birol Akgün, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk Yunan Rekabeti”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der.; İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 267-268.

Türkiye'nin önem ve öncelik verdiği bir bölgedir. **Bu bölgeyle mevcut olan tarihî ve kültürel bağlar**, ilişkilere özel bir boyut kazandırmaktadır¹⁰³. Bölgesel sorunlara kalıcı ve barışçı çözümler bulunması, bölge ülkeleri arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve kutuplaşmaların önlenerek bölgesel işbirliğinin artırılması, Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikasının temel hedefidir.

Yine aynı şekilde bugün güneydoğumuzda dost olarak bildiğimiz devletlerin desteğinde yaşanan gelişmelerin sonucunda, Türkiye'nin en büyük iç ve dış politika meselesi hâline gelen ayrılıkçı unsurlar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan ortaya çıkmış ve kuruluş esnasında çözülememiş olan sorunların bir sonucudur. Musul-Kerkük bölgesi Misak-ı Millî sınırları içerisinde olup, Musul sorunu Lozan'da çözülemeyerek sonraya bırakılmıştır. Sonuçta ulaşılan çözümde ise bu bölgede yaşayan Türkler Irak Devleti içerisinde kalmıştır. Aynı bölgede yaşayan Kürtler ise İran, Irak, Suriye ve Türkiye sınırları içerisinde dağınık bir durumda olduklarından, her ülke sınırları içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir. Ancak bugün bu bölgede yaşayan Türkler görmezden gelinerek, dağınık durumda bulunan Kürtlerin "Büyük Kürdistan" hayalini kurmasına neden olacak bağımsız bir devlet vaatleri ortaya çıkmıştır.

"Bu tehdit değerlendirmelerinin yanında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yine de çeşitli kültürlerin güzel bir sentezini oluşturmaktadır. Türkiye'nin hem doğulu hem de batılı yönleri, üyesi olduğu uluslararası örgütlerin çeşitliliği ile de kendini göstermektedir. Türkiye aynı anda NATO, Avrupa Konseyi, Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı (ECO) ve İslâm Konferansı Örgütü (İKO) üyesi olan yegâne devlettir"¹⁰⁴.

B. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUM

Bir ülkenin sahip olduğu coğrafi konum o ülkeyi her yönden etkiler. Özellikle sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, o ülkenin dış politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında çok etkili hatta belirleyici bir durum hâline

¹⁰³ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Ankara, TTK Yay., 1989, s. 14.

¹⁰⁴ Millî Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005, s. 53.

gelebilir¹⁰⁵. Bu çerçevede Türkiye'nin jeostratejik konumu göz önüne alındığında, bu alanın çok boyutlu ve çok geniş bir alan olduğu görülmektedir. Çünkü, Türkiye bulunduğu konum itibarıyla Avrupa ve Asya genelinde, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu, Orta Asya, Akdeniz ve Karadeniz özelinde her türlü olaydan etkilenebilmektedir¹⁰⁶. Aynı zamanda bu bölgelerde çıkarları bulunan bölge dışı devletlerin ve bölge üzerinde faaliyetleri bulunan devlet, örgüt ve benzeri güçlerin ilgi alanı içerisindedir. Kısacası bu bölgelerle ilgili her türlü olaydan belli ölçülerde etkilenme ve zaman zaman da değişik şekillerde etkileme imkânlarına sahiptir. Ancak uygulamada Türkiye'nin dış politikasını oluştururken bu jeostratejik konumunu bölge üzerinde belirleyici rol oynamak yerine izleyici ve edilgen bir şekilde değerlendirdiği görülmektedir.

Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditler genellikle bulunduğu coğrafi konum ve **bölgenin jeopolitik öneminden** kaynaklanmaktadır. *Ulusal çıkar ve ulusal varoluş esasları coğrafyaya dayanır. Zengin ülke (zengin coğrafya), düşmanları ondan üstün olduğu sürece hasmını üzerine çeker ve her zaman istilaya uğrar*¹⁰⁷. Anadolu, çok zengin bir coğrafyadır. Dört mevsimin aynı anda yaşanması ve kendi kendini doyuracak tarım potansiyeline sahip olmasının yanında önemli yer altı kaynaklarına da sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerinde bulunduğu topraklar jeopolitik konumu itibarı ile tarih boyunca sürekli mücadelelerin olduğu bir yer olmuştur¹⁰⁸. Türkiye; jeopolitik teorilerin tamamında asıl hedef olan, dünyanın coğrafyasını elinde tutan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının düğüm noktası olarak nitelendirilen bir yerdedir. Sahip olduğu bu kritik "kavşak noktası konumu", Orta Doğu'nun sorunlu ülkeleri olan Irak ve Suriye'ye uzanan Dicle ve Fırat gibi önemli akarsular, tarih boyunca Rusya ile ilişkilerde etkili olan Boğazlar ve diğer coğrafi yapı ile desteklenmektedir. Yine Türkiye'nin Orta Doğu ve Orta Asya'da bulunan doğalgaz ve petrolün Batı'ya ulaşım noktası üzerinde bulunması Türkiye'ye getirdiği avantajların yanında güvenlik

¹⁰⁵ Ucuzsatar, **a.g.e.**, s. 18; İlhan, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁰⁶ Baskın Oran, "*Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği*", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Der.; Baskın Oran, Cilt I, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 24.

¹⁰⁷ N. Ucuzsatar, "coğrafya savaşların nedenidir" teziyle, Anadolu coğrafyasının jeopolitik ve jeostratejik özelliklerini incelediği çalışmasında, Yurdumuzun bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle tarihi süreçte mücadele etmek zorunda kaldığı ve bundan sonra etmek zorunda kalacağı tehditleri ayrıntılı olarak açıklamaktadır Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.;Ucuzsatar, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁰⁸ İlhan, **a.g.e.**, s. 14.

ihtiyacını da artırmaktadır¹⁰⁹. Bu yapı içerisinde Türkiye'nin tamamen barışçıl bir ortam oluşturmasının, dış politika düsturu olarak kabul ettiği, dünyada barışı sağlaması çok mümkün görülmemektedir. Türkiye, dış politikasını oluştururken sahip olduğu bu stratejik özelliklerden etkilenen diğer güçlerin durumunu göz önünde bulundurmamak, tehdit değerlendirmelerinde bu güçlerin hasmane tutumlarını değerlendirmek ve gerektiğinde bunlarla mücadele etmek zorunda olduğunu unutmamalıdır¹¹⁰.

Türkiye'nin tehdit değerlendirmelerini ve güvenlik stratejilerini etkileyen sadece sahip olduğu jeopolitik konum değildir. Sahip olduğu konum nedeniyle yakın ve uzak çevresi de Türkiye'yi etkilemektedir. Ayrıca bu etki iki yönlüdür. Yani bu konum nedeniyle Türkiye tehditlere ve saldırılara açık hâle gelirken, sahip olduğu konumun sonucu olarak elde ettiği güçle küresel ve özellikle bölgesel anlamda olayları yönlendirme veya en azından etkileme imkânına sahiptir. Bütün bunları toparlamak açısından Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik perspektifini bölgedeki önemli alanlar bazında özetleyelim.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Türkiye'nin yakın çevresinde çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'nin komşularının sayısı iki katına çıkmıştır. Bu durum Türkiye'nin yeni dönemde tehdit değerlendirmeleri yaparken ve güvenliği ile ilgili tedbirleri alırken yeni ortaya çıkan bu parametreleri de göz önüne almasını gerektirir. Bu yeni durum bölgede yeni kardeş devletlerin ortaya çıkması sonucu bölge ile kültürel ve tarihi nedenlere dayalı yakınlaşma avantajları sağladığı gibi dönemin beraberinde getirdiği etnik ve bölgesel çatışmalar gibi olumsuzluklar da getirmiştir¹¹¹.

Balkanlar deyince akla bölünmüşlük ve uzlaşmazlık gelmektedir. Zaten bu özellikleri nedeniyle “Balkanlaşma” bir siyasal terim hâline gelmiş ve “uzlaşmaz, çatışan çıkarlar nedeniyle sürekli savaşların konusu olan bölge” anlamında

---

¹⁰⁹ Ergin Saygun, “Güvenliğin Yeni Boyutları Ve Uluslararası Örgütler” Uluslararası Sempozyum, Sempozyum Kapanış Konuşması, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 01 Haziran 2007.

¹¹⁰ Ömer Budak, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**, Bilge Yayınları, Ankara, 2006, s. 64.

¹¹¹ Şule Kut, “Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”, **En Uzun Onyıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, İkinci Baskı, Der.; Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yayınları, İstanbul: 2000, s. 43.

terminolojiye girmiştir¹¹². Balkanlar tarih boyunca Avrupa ile Asya, yani doğu ile batı arasında kalmış ve sürekli bu iki gücün çekişmesinin sıkıntılarını yaşamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasında bu nedenle önemli bir yere sahip olan Balkanlar, II. Dünya Savaşı'nda işgal ve yıkımla karşılaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ve Soğuk Savaş döneminde bloklar arasında çatışmanın merkezi konumunda kalan Balkanlar, Soğuk Savaş bittiği hâlde barışa kavuşamayan bölgelerden birisidir¹¹³. Türkiye, Kosova Krizi sonrasında Balkanlarda istikrarın ve kalıcı barışın sağlanmasını, bölgenin ekonomik alanda yeniden imarını ve yapılanmasını, bölge ülkelerinin güvenlik gereksinmelerinin karşılanmasını amaçlayan Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Pakti'ni da desteklemekte ve Pakt çerçevesinde oluşturulan Üç Çalışma Masası'nın faaliyetlerine aktif katkıda bulunmaktadır. Türkiye, 1244 Sayılı Karar uyarınca, Kosova'ya yerleştirilen sivil BM Kosova Geçici İdaresi Görevi (UNMIK) ve Kosova Askerî Uygulama Kuvveti (KFOR) güçlerine de katkıda bulunmuştur¹¹⁴.

Yine Türkiye'yi yakından ilgilendiren bölgelerden bir diğeri Kafkasya'dır. **Kafkasya** çeşitli yönlerden Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Öncelikle, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu bölgede Türkiye'nin hasım olarak değerlendirdiği ve bu çalışmada tehdit olarak değerlendirilen Ermenistan ile Türkiye için önemli bir işbirliği imkânı yaratan yeni Türk devletleri ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması Kafkasya'da ve Orta Asya'da büyük bir stratejik boşluk yaratmıştır. Türkiye çok yakın olduğu bu bölgedeki gelişmelerden oldukça fazla etkilenmiş ve dış politikalarında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Meydana gelen boşlukta önce Türkiye-İran, sonrasında ise Türkiye-İran-Rusya arasında bir nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Günümüzde ise bu mücadele küresel aktörlerin katılımıyla oldukça genişlemiştir. İlerideki bölümlerde değinileceği gibi Kafkasya Türkiye için önemli bir yakın çevre bölgesidir¹¹⁵.

Kafkasya'da Türkiye için en önemli açılım alanlarından birisi Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaştırılmasında oynayacağı roldür. Bakü-Ceyhan

---

¹¹² Canbolat, **Küreselleşen Dünya...**, s. 38.

¹¹³ Canbolat, **Küreselleşen Dünya...**, s. 27.

¹¹⁴ http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekati_na_Katkilari/konular/kosovada_icra_edilen_faaliyetler.html, e.t.:28/05/2007

¹¹⁵ Budak, **a.g.e.**, s. 69.

projesi ve Trans-Kafkasya Ulaşım Koridoru bu alandaki önemli projelerdir. Türkiye açısından Kafkasya bölgesindeki en önemli sorunlar ise; Yukarı Karabağ anlaşmazlığı ile Abhazyaya sorununun henüz çözümlenmemiş olmasıdır. Yukarı Karabağ sorununa, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve yöre halkının haklarına saygı temelinde nihâf çözüm bulunması gerekmektedir¹¹⁶.

Orta Doğu hem tarihi ve kültürel bağları, hem de sahip olduğu stratejik enerji kaynakları nedeniyle tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye sahip olduğu çok zengin yer altı kaynaklarına rağmen enerji kaynakları bakımından oldukça zayıftır. Petrol ve doğalgazda dışarıya bağımlıdır. Bu nedenle petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Orta Doğu'daki gelişmelerden her zaman fazlasıyla etkilenmektedir. Bunun dışında Türkiye yukarıda da bahsedildiği gibi sınıraşan sular nedeniyle bu devletlerden Suriye, Irak ve Mısır ile sorunlar yaşamaktadır¹¹⁷. İsrail'in kuruluşundan beri Müslüman devletlerle ilişkileri, Arap-İsrail savaşları ve dönem dönem gerçekleşen Türkiye-İsrail yakınlaşmaları Orta Doğu'nun Türkiye için önemini artırmaktadır.

Son dönemde ise Irak'ın siyasi geleceği ve özellikle Irak'ın kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan Kürt devleti Türkiye'nin ilgisini bölgeye yöneltmesine sebep olmuştur. Bu konu üzerinde ileride ayrıntılı olarak durulacaktır. Ayrıca İslamî köktendincilik ve radikalizm ile terörün beslenmesi ve toplu imha silahlarının yaygınlaşması gibi genel sorunlar ile İsrail-Filistin sorunu üzerindeki son gelişmeler, Türkiye'nin Suriye-İsrail ve İsrail-Filistin ilişkilerinde arabuluculuğa soyunması bu bölgedeki gelişmeleri daha yakından takibini gerektirmektedir.

Akdeniz, Türkiye için olduğu kadar ABD, AB ve Orta Doğu'daki enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan her güç için önemlidir. Tarih boyunca ve özellikle sömürgecilik döneminde büyük güçlerin kontrolü ele geçirme mücadelelerine konu olmuştur. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra bu önemi daha da artmıştır. Türkiye için ise Akdeniz'in yukarıda sayılan konular dışında önemini artıran ikinci bir husus

---

¹¹⁶ Yukarı Karabağ sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Ömer Göksel İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

¹¹⁷ Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Doğu ve Afrika", <http://www.turksam.org/tr/a1402.html>, e.t.; 11/03/2008.

vardır: 50 yıldır dış ilişkilerinin temelini oturan Kıbrıs Adası. Türkiye için Kıbrıs Adası'nın öneminden ve Türkiye'nin Kıbrıs politikalarından ileride bahsedilecektir.

Akdeniz, Avrupa Birliği için de büyük önem taşımaktadır. Akdeniz'in batıya uzanımını kontrol eden Güney Kıbrıs ve Malta 1 Mayıs 2004'te AB'ye tam üye olmuştur. Akdeniz havzası, Avrupa Birliği'ne her yıl büyük oranda yasadışı göç veren bölge olmasının yanında AB için vazgeçilmez enerji kaynaklarına ve pazarlara ulaşımın yolu Akdeniz'den geçmektedir¹¹⁸. Bölgede stratejik ortağı İsrail'in varlığı ve Irak işgali sonucu Orta Doğu'ya yerleşmiş olması ABD için Akdeniz'in önemini artırırken aynı zamanda da elini rahatlatmaktadır. Ayrıca koalisyon ortağı İngiltere'nin Kıbrıs'ta üslerinin bulunması ABD'nin Orta Doğu'ya girişini kolaylaştırmıştır¹¹⁹.

Karadeniz, tarih boyunca Asya'nın zenginliklerinin Avrupa'ya taşınmasında önemli kavşak ve geçiş noktalarından birisi olmuştur. 20. Yüzyılın sonlarından itibaren, bütün dünyanın ilgi odağı hâline gelen Kafkaslar, Orta Asya ve Hazar'daki zengin doğal kaynakların dünyaya ulaştırılmasında da, Türk Boğazları, Marmara Denizi ve Ege Denizi ile birlikte en önemli güzergahlardan birisini oluşturmuştur¹²⁰.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede büyük bir boşluk meydana gelmiştir. Karadeniz'e kıyısı olan yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Orta Asya enerji kaynaklarının aktarılması için Rusya, ABD ve AB büyük bir rekabet içerisine girmişlerdir¹²¹. Bu öneminden dolayı NATO ve ABD Karadeniz'de etkinlik sağlama ve artırma çabasına girmiştir. Karadeniz'in yeni ülkelerinden Ukrayna ve Gürcistan, NATO'ya üye olmak için başvurmuşlardır. Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin yolunu açan ve bu ülkelere 2008-2012 yıllarında silâhlı kuvvetler alanında maddi yardım vermeyi garanti eden "2007 Yılı NATO Özgürlük Konsolidasyonu Sözleşmesi" yapılmıştır.

---

¹¹⁸ Budak, **a.g.e.**, s. 17.,

¹¹⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 3

¹²⁰ Karadeniz'in deniz ve denizaltı yapısı, askerî ve stratejik önemi ve bölge politikalarında etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Bilge Buttanrı, **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Yay., İstanbul, 2004.

¹²¹ Enerji sahasında Rusya, ABD, AB arasında devam eden çekişmeler ve Mayıs 2007'de Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan ile yaptığı Prikaspiyskiy (Hazar Yanı) anlaşmalarıyla Rusya lehine yöneldi. Fatih Erboz, "Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Rolü", Yazı dizisi Bölüm 1, **Yeni Çağ Gazetesi** 12 Ocak 2008.

Türkiye ayrıca, Karadeniz’de bir Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler (GGAÖ) süreci başlatılmasının bölgeyi istikrarlı bir alana dönüştürme yolundaki ortak çabalara önemli bir katkı sağlayacağına inanmakta ve bu amaçla Karadeniz ülkeleri arasında deniz faaliyetleri alanında bir GGAÖ düzenlemesi yönündeki çalışmalara aktif şekilde katılmaktadır. Öte yandan, Türkiye; Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin oluşturdukları Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)’nun kurulması girişimine büyük katkı sağlamıştır¹²².

C. TÜRKİYE’İN TEHDİT ALGILAMALARI

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle bozulan güç dengesi ve meydana gelen boşluklar aynı zamanda Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya’yı hem jeostratejik hem de jeoekonomik önemlerinden dolayı ön plana çıkarmıştır. Türkiye sahip olduğu jeopolitik konum itibarıyla sözkonusu bölgelerdeki gelişmelerden doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenmektedir¹²³. Bir yandan bölgedeki ekonomik kaynakların batıya taşınmasında önemi artan Türkiye’nin diğer yandan Balkanlar veya Orta Doğu’daki istikrarsızlık unsurlarından da doğrudan etkilenmesi kaçınılmazdır.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti, devlet olarak kendi tehdit değerlendirmelerini yaparken, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal sınırları, şekli mevcut anayasa ile belirlenen üniter devlet yapısı ve Türk Ulusu’nun yaşamsal çıkarları öne çıkmaktadır. Demek ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ülkesi’nin topraklarının bölünmezliğine, Devlet’in şekline ve Türk Ulusu’nun bütünlüğüne yönelik tüm unsurlar tehdit olarak değerlendirilmektedir. 20. Yüzyılda Türkiye zaman zaman toprak bütünlüğüne, bazen de siyasi rejimine yönelik tehditler algılamıştır. Ancak 21. Yüzyılda ulusal bütünlüğüne yönelik tehditler de bu listeye girmiştir. Bu nedenle öncelikle **egemen bir ulus devlet olarak Türkiye’nin varlığını korumasını ve sürdürmesini tehdit eden** unsurların zaman ve koşullara göre değişkenlik gösterdiğini

¹²² http://www.blackseafor.org/Kurulus_Ana.asp, e.t., 10/01/2008.

¹²³ Dedeoğlu, a.g.e., s. 46; Arı, *Uluslararası Politika*, s. 76; Sönmezöglü, *Uluslararası Politika Dersleri*, s. 65.

belirtmekle birlikte, varlığını korumanın birincil güvenlik algılaması olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya itibarıyla bölgesel çatışmalardan etkilendiğini yukarıda belirtmiştik. Aslında artık uluslararası ilişkilerde tüm topluluklar birbirinden etkilenmektedir. “*Düşmanın kim olduğunu, ne zaman, nerede, hangi vasıtayla ne yapabileceğini tahmin edebilmek, hiçbir zaman bugünkü kadar zor olmamıştır*¹²⁴.” Bu nedenle Türkiye tehdit değerlendirmelerini yaparken hangi parametreleri esas almaktadır veya almalıdır sorusu önem kazanmaktadır. Ancak bazı komşuları (en başta Batı komşusu Yunanistan gibi) Türkiye'nin kendileri için bir tehdit oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, tehdit değerlendirmelerini yapma şekillerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sadece kendi mevcut güvenliklerine karşı yapılabilecek bir saldırıyı değil, amaçlarına veya hedeflerine ulaşmayı engelleyecek unsurları da tehdit olarak değerlendirmektedir. Bu da göstermektedir ki, saldırgan bir devlet saldırgan olmayan bir diğerini sadece kendi amaçlarını engellediği için tehdit olarak nitelendirebilmektedir.

Mustafa Aydın; “*Sağlıklı bir şüphencilik, sağlam analizlere ve doğrulanabilir kaygılara dayandığı ölçüde devletlerin dış ilişkilerinde hata yapmalarını önleyen önemli bir meziyet olarak ortaya çıkar. Fakat, **temeli olmayan şüphencilik, dünyayı tamamen düşmanlarla çevrili görme alışkanlığı, paronaya** ve dış ilişkilerde karmaşaya yol açmaktan başka bir işe yaramaz*¹²⁵ demektedir. Gerçekten dünya değişirken, düşmanlar ortadan kalkarken, demokrasi ve barış kültürü yayılırken biz hâlâ etrafımız düşmanlarla sarılı, aman dikkat edelim paranoyasına mı kapılıyoruz? Yoksa acaba her şey sanıldığı gibi değil de düşmanlar kılık değiştirip, tehditler şekil değiştirip bizim zayıf anımızı mı kolluyor? Bu soruya cevap oluşturması açısından değişik perspektiflerden Türkiye'nin tehdit algılamalarını ve bunun sebeplerini araştıracağız.

---

¹²⁴ Hikmet Özdemir, *Millî Güç, Politik Güç ve Askeri Güç Üzerine Bazı Gözlemler*, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, Şubat 2003, Yıl 1, Yaşar BÜYÜKANIT'tan naklen, s. 1.

¹²⁵ Mustafa Aydın, “*Rüzgara Karşı Durmak : Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi ?*”, **Foreign Policy**, No : 34, Eylül - Kasım 2005, 48-58, s. 51.

D. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

1. Atatürk Dönemi Güvenlik Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti, yıkılan ve işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu’nun küçük bir bölümü üzerinde bir kurtuluş mücadelesi sonucu kurulmuştur. Kurtuluş mücadelesini gerçekleştiren M. Kemal ve arkadaşları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurmuşlar ve uzun bir dönem yönetimi elde bulundurmuşlar, daha doğrusu yeni yönetim oluşturmuşlar ve politikalar geliştirmişlerdir. M. Kemal ve arkadaşları asker kökenli kişilerdir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti I. Dünya Savaşı sonucu oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeni içerisinde ve uzun bir savaş döneminin ardından kurulmuş ve ilk yıllarında bir “hayatta kalma mücadelesi” vermiştir. Hayatta kalma ve beka sorunu yaşayan bir devlet olarak en çok önem verdiği konu ise güvenlik olmuştur.

Güvenlik ile ilgili çok ciddi endişeleri olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tek başına vermiş olduğu kurtuluş mücadelesinde dünyanın en büyük devletlerine karşı mücadele ettiğinden, düşmanlarının gücü karşısında kendi gücünü geliştirmek veya en azından destek veya müttefik arayışında olmuştur¹²⁶. Yeni ve bağımsız bir devlet olarak kendisini dünya devletlerine kabul ettirdikten sonra Lozan Andlaşması’yla meşruiyet kazanmış ve bu Andlaşma’yla oluşturulan düzen ve istikrara çok önem vermiştir. Bundan sonra Türkiye, uzun yıllar bu statükoyu koruma yönünde **anti-revizyonist** bir dış politika takip etmiştir¹²⁷.

Daha Kurtuluş Savaşı sırasında bu destek arayışları başlamış, ancak savaş ve günün şartları nedeniyle ancak maddi yardım ve manevi destek elde edilebilmiştir. Emperyalizm ile savaşmayı ideolojisinin bir gereği olarak gören Rusya, altın, para ve silâh yardımı yapmıştır. 16 Mart 1921’de Komünist Rusya ile yeni Türkiye arasında

---

¹²⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, Üçüncü Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul: 2000, s. 89; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Üçüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 154.

¹²⁷ Mustafa Aydın statükoculuğu şöyle açıklamaktadır; *Statükoculuk, normal anlamında ele alındığında, mevcut yapının korunması için harekete geçmeyi de içeren ve gerektiğinde “aktif” olabilen bir dış politika yaklaşımıdır. Bu anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki statükocu yaklaşım, ülkenin zayıflığı ve komşu bölge (Orta Doğu, Kafkasya ya da Balkanlar) dengelerindeki değişimlerin Türkiye’nin sınırlarını da sorgulamaya açabileceği endişesinden kaynaklanan rasyonel bir tercihtir. Yıllar içerisinde Hatay ve Kıbrıs örnekleri bu ısrarlı tercihin istisnaları olmuş, genel politika yönelimine dönüşmemiştir.* Aydın, a.g.m., s. 55.

Misak-ı Millî’de belirtilen sınırlar içindeki Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni tanıyan¹²⁸ Moskova Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması, ardından da 17 Aralık 1925’de Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşması imzalanmıştır.¹²⁹ Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, daha sonra Afganistan’dan mali destek görmüştür.

Yukarıda da belirtildiği gibi beka sorunu yaşayan Türkiye’nin dış politikasını oluştururken en önemli kriteri; **algıladığı tehditler karşısında güvenliğini sağlama** çabaları olmuştur. Türkiye, meşruiyetinin kaynağı olarak gördüğü Lozan Düzeni’ne sıkı sıkıya sarılmış ve burada sağlanan statükonun değişmemesi için elinden geleni yapmıştır. Hatta bu düzeni bozmamak için (ve iç isyanların etkisiyle) Musul Sorunu esnasında yeni bir savaşa girmeyi tercih etmemiştir. Kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” deyişini dış politika temeline yerleştirerek, kolektif barış taraftarı olmuştur. 1930’lu yılların başında mevcut durumdan memnun olmayan Almanya ve özellikle Doğu Akdeniz’de yayılmacı amaçları olan İtalya, Balkan ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de endişelere yol açmışlardır. Bu yıllarda Türkiye dış politika tercihinde **Batı’ya yönelerek**¹³⁰ **ilk adım olarak 1932 yılında Milletler Cemiyeti (MC)’ne üye olmuştur**¹³¹.

İtalya’nın güçlenmesinden ve yayılmacı politikalarını dikkatle izleyen Balkan devletleri, Arnavutluk ve Bulgaristan’ın da revizyonist politikalar izlemeye başlamasıyla, iyice endişelenmeye başlamışlardır. Bu aşamada Türkiye, hem kendi güvenliğini sağlamak hem de mevcut statükoyu devam ettirmek amacıyla **aktif bir politika izleyerek Balkan Antantı’nın kurulmasında öncülük yapmıştır**. Balkan Antantı; İtalya, Bulgaristan ve Arnavutluk’un izlediği politikalarından endişe duyan Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Türkiye’nin ikili düzeyde başlattığı ve yaygınlaştırdığı anlaşmalar sonucu kurulmuştur. Zaten bu arada dünya

---

¹²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 155, 307-321.

¹²⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 100-101.

¹³⁰ Mustafa Aydın’ın Batıcılık tanımlaması şu şekildedir; *Türk dış politikasının uzun dönemli bir başka eğilimi de “Batılı” olmaktır. Batılı olma kavramı burada basitçe “Batıcı” ya da “Batı yanlısı” olma anlayışından daha geniş bir anlamda kullanılmakta; dünya görüşü, ideolojik yönelimi, politika tercihleri ve ittifak ilişkilerinde “Batılı” olma tercihini ifade etmektedir. Türk dış politikasında devamlılık arzeden bu temel yönelim o kadar kararlı, açık ve süreklidir ki, bunu basitçe “tehdit algılamaları” ya da “yönetici sınıfın çıkarları” gibi klişelerle açıklamak mümkün değildir.* Aydın, *a.g.m.*, s. 54.

¹³¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 321, Sander, **a.g.e.**, s. 102

lkeleri arasında Locarno Andlaşmaları, Kellog Paktı ve Küçük Antant gibi statükocu ittifaklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Balkan Antantı'na giden faaliyetler şöyle özetlenebilir; Türkiye ile Yunanistan 14 Eylül 1933'de, Ankara'da bir "Samimi Antlaşma Paktı" imzaladılar. Bunu, 22 Eylül 1933'te Sofya'da Bulgaristan ile iki ülke arasında yapılmış olan 1926 Antlaşmasını iki yıl uzatan belgenin imzalanması takip etmiştir. Daha sonra, 17 Ekim 1933'te Ankara'da, Türkiye ile Romanya "Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Anlaşması"nı imzaladılar ve 27 Kasım 1933'te Belgrat'ta Türkiye ile Yugoslavya arasında "Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Anlaşması" yapıldı. Sonuçta bu gelişmeler zerine Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya 9 şubat 1934'te, Atina'da Balkan Antantı'nı kuran antlaşmayı imzaladılar. Ancak bu Antant, sonraki gelişmeler nedeniyle amacına ulařmadı¹³².

İtalya 1935'de Etyopya'yı işgal etmiş, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de etkin hâle gelmesi ve yayılmacı politikalarına devam etmesi, Türkiye'nin güvenlik endişelerini iyice artırmıştır. Balkan Antantı'na benzer bir paktı bu sefer doğuda denemek isteyen Türkiye, dış politikasını çeşitlendirerek Orta Doğu ve Komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu çabalar sonucunda Türkiye, İnan, Irak ve Afganistan, 8 Temmuz 1937'de Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda **Sadabad Paktı** adını alan antlaşmayı imzaladılar.

Bu dönemde Türkiye'nin dış politikalarında önemli bir yer tutan diğer bir konu ise Boğazlar sorunudur. Türkiye'nin girişimleri sonucu Boğazlar'ın rejimini görüşmek üzere, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde bir konferans için taraflar toplanmıştır. İki ay kadar süren konferans toplantılarından sonra, 20 Temmuz 1936'da yeni **Boğazlar Sözleşmesi** imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Türkiye'nin kısıtlanmış bulunan hakları iade edilmiş ve Boğazlar bölgesinin egemenliği Türkiye'ye geçmiştir.

---

¹³² Adı geçen antlaşmaların detayı ve dönemin özellikleri için bkz.; Armaoğlu, **20. yy Siyasi Tarihi; Pakt'a göre taraflar, aralarındaki dostluk ilişkilerini devam ettirmeyi; birbirlerinin içişlerine karışmamayı; ortak sınırlarına saygı göstermeyi; ortak çıkarlarını ilęilendiren meselelerde birbirlerine danışmayı; birbirlerine karış herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden bir siyasi tertibe katılmamayı taahhüt ettiler.** Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2000.

II. Dünya Savaşı öncesi, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için dâhil olduğu bir diğer ittifak "Akdeniz Paktı" ya da diğer adıyla "Akdeniz İttifakı"dır.¹³³ II. Dünya Savaşı öncesi, Türkiye'nin güvenliğini sağlama adına yaptığı son ittifak, İtalya'nın 1939 Nisan'ında Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine olmuştur. 19 Ekim 1939 tarihinde, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı imzalanmıştır¹³⁴.

Özet olarak birinci dönemde Türkiye; güvenlik odaklı bir dış politika takip etmiş ve Lozan'da kurulan statükoyu korumaya çalışmıştır. Çok yönlü bir politikayla, kendisi gibi düşünen anti-revizyonist devletlerle dostluk ve barış antlaşmaları imzalamak suretiyle kolektif barış çabalarına katkıda bulunmuştur.

2. II. Dünya Savaşı Sonrası Güvenlik Politikaları: 1939-1989 Arası Dönem

Bu dönemde yaşanan en önemli olay II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasıdır. Türkiye, savaşta tüm baskılara rağmen tarafsız kalmayı başarmasına rağmen, savaş sonunda durum netleşmeye başlayınca, kurulacak yeni dünya düzeninde kendine iyi bir yer edinebilmek için "Galipler kulübü"nde yer almaya çalışmıştır. Bu nedenle henüz II. Dünya Savaşı'nın başlarında, 14 Ağustos 1941 tarihinde, ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında gerçekleştirilen bir toplantı sonucu yayımlanan Atlantik Bildirisi'yle temelleri atılan ve San Francisco'da yapılan Uluslararası Örgütlenme Konferansı sonucunda kurulan BM Teşkilatı'na üye olmak için başvurmuş ve 26 Haziran 1945 tarihinde BM Anayasası'na imza atmıştır. Bu antlaşma 24 Ağustos 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da onaylanmıştır¹³⁵.

Savaş sonrası dönemde devletlerin genel çabası yeni kurulacak düzende pozisyonlarını belirlemeye yönelik olmuştur. Bu sistem genel olarak iki büyük süper devletin oluşturduğu kutuplar arasında bir mücadele süreci hâline gelince, devletler de taraflardan birisine yaklaşmak durumunda kalmıştır. Bu dönemin başlangıcında devletler, yalnız kalmamak için, kendilerine yakın hissettikleri devletlerle ortak

---

¹³³ İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesinin, imparatorluk yolu açısından tehlike yaratacağını düşünen İngiltere, 1935 Aralık ayında İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye askerî güvence vermiştir. İspanya dışındaki devletler 1936 Ocağında bu güvenceye kabul ettiklerini açıklamışlardır. İngiltere'nin verdiği güvenceye göre, zorlama tedbirlerine katılmaları nedeniyle İtalya'nın saldırısına uğramaları hâlinde, İngiltere kendilerine askerî yardımda bulunacaktı. Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan da buna karşılık olarak İngiltere'ye aynı güvenceyi verdiler. Sander, a.g.e., s. 103-104.

¹³⁴ Sander, a.g.e., s. 109; Uçarol, a.g.e., s. 87.

¹³⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi..., s. 231; Sander, a.g.e., s. 169.

güvenlik sistemi arayışları içerisinde olmuşlardır. Bu çerçevede Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında, 17 Mart 1948 tarihinde, Brüksel Andlaşması¹³⁶ olarak bilinen “Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Andlaşması” imzalanmıştır.¹³⁷ Bu dönemin başlangıcında, önceden olduğu gibi kolektif güvenlik oluşumlarının içerisinde bulunma çabalarını sürdüren Türkiye, Sovyetler Birliği’nin toprak ve boğazlarda üs talepleri ile karşılaşınca endişeleri artmış, kendisini Sovyetler Birliği karşısında yalnız ve güçsüz hissedince müttefik arayışları içerisine girmiştir. Bu arayış Türkiye’yi Batı’ya itmiş, Batı ittifakı içerisinde yer alması ise aynı zamanda en yakın komşusu olan süper güç Sovyetler Birliği’nin baskı ve tehditlerini artırmasına sebep olmuştur. Bundan sonraki dönemde Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar Türkiye, bu baskı ve tehditlerden etkilenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasında görülen en önemli unsur “Batı’ya dönmek” olmuştur. Türkiye bu dönemde ne pahasına olursa olsun Batı ile birlikte hareket etmeye özen göstermiş, bu tutumunun sonucu olarak Bağlantısızlar ve Müslüman dünyası ile ilişkilerini geliştirememiş ve politikası tek yönlü bir çizgiye oturmuştur¹³⁸. Türkiye, bu dönemde önce İngiltere’ye yaklaşmak istemiş, ancak İngiltere eski dünya egemenliği iddiasını kaybedip ABD ön plana çıkmaya başlayınca bu yöne dönmüştür. Türkiye’nin bu arayışları, zaten bu dönemde ABD, Sovyetler Birliği’ni çevrelemek ve Orta Doğu’ya girmek gibi politikalar geliştirmeye başladığı için, ABD tarafından da bir fırsat olarak görülmüş ve bu dönemde gelişen “Truman Doktrini”ne uygun olarak Türkiye “Marshall Planı”nda Yunanistan ile birlikte yer almıştır. Bundan sonraki dönemde Türkiye, algıladığı bu tehdit dolayısıyla belli başlı bütün uluslararası örgütlerde yerini almıştır. Türkiye’nin bu dönemde üyelik için başvurmadığı hiçbir batılı örgüt yok gibidir. Bunlardan BM, NATO, BAB, Avrupa Konseyi gibi siyasi ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD gibi ekonomik örgütlerde yer almasına rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi örgütlere girmeyi başaramamıştır¹³⁹.

---

¹³⁶ Daha sonra Batı Avrupa Birliği (BAB) ismini alan bu örgütün üye sayısı, 1954 yılında Batı Almanya ve İtalya’nın katılımıyla yediye çıkmıştır.

¹³⁷ Barış Özdal, Mehmet Genç, **AGSP’nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2005, s. 62-63, 18.

¹³⁸ Türkiye’nin BM, NATO ve ABD ile ilişkileri konusu ileriki bölümlerde ele alınacağı için bu konularda burada detay verilmeyecektir.

¹³⁹ Aydın, a.g.m., s. 34.

Türkiye, bu dönemde de çevresinde kurulan bölgesel güvenlik örgütleri içerisinde yer almış, hatta bu örgütlerin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu kapsamda, 09 Ağustos 1954'te, Yunanistan ve Yugoslavya ile **Balkan İttifakı**'nı kuran antlaşmayı imzalamıştır¹⁴⁰. Türkiye, ABD'nin de isteğiyle Orta Doğu'da Batı menfaatlerini koruyacak ve Sovyetler Birliği'ni çevreleyecek bir örgüt oluşturulmasında öncülük etmiş ve nihayetinde **Bağdat Paktı** antlaşması, Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'de imzalanmıştır¹⁴¹. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen ihtilal sonucunda, Irak 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir. Bu gelişmeler üzerine 18 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı'nın adı değiştirilerek Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization-CENTO) adını almış ve örgüt merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşınmıştır. Ancak Armaoğluna göre “bu örgüt Türkiye'nin İslam Dünyası tarafından Batı ajanı olarak görülerek dışlanmasının yanında, Sovyetler Birliği'nin de Orta Doğu'da daha etkili olmasına yol açarak beklenenin tam tersi etki yaratmıştır¹⁴².”

1960'ların ortasından itibaren Türk dış politikası üzerinde belirleyici temel bir faktör olarak “Kıbrıs Sorunu” ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin gerek komşularıyla, gerekse Batı dünyası ile ilişkilerinde önemli bir yer tutan “Kıbrıs Sorunu” henüz çözümlenemeyen konulardan birisidir. Aynı yıllarda bu olay üzerine Türkiye'nin izlemiş olduğu tek yanlı politikanın olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye, haklı olduğuna inandığı böyle bir konuda Avrupa ve özellikle ABD'den beklediği yardım ve desteği göremediği¹⁴³ gibi, o güne kadar izlediği batı yanlısı tutum nedeniyle Bağlantısızlar ve İslam dünyası tarafından da yalnız bırakılmıştır¹⁴⁴. Aslında bu durumun sinyalleri daha önceden verilmiş; Türkiye, 1962 yılında Küba füze

¹⁴⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...**, s. 523.

¹⁴¹ Bu örgütün Kuruluşu ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...**, s. 524-528.

¹⁴² *Cento faaliyetlerinin yönünü, daha ziyade üyeler arasındaki ekonomik, kültürel ve teknik iş birliğine çevirmiştir. Bağdat Paktı'nın geçirdiği bu nitelik değişikliği, ABD'nin Pakt'la daha yakın ve sıkı bir iş birliğine yönelmesine neden olmuştur. İlk toplantısını, 7-9 Ekim 1959 tarihleri arasında Washington'da yapan Cento, 12 Mart 1979'da Pakistan'ın ve İran'ın ayrılması ile dağılma noktasına gelmiş, bunun üzerine Türkiye, 15 Mart 1979'da Cento'nun bölgedeki işlevini fiilen kaybettiğini, örgütün ilgili anlaşma hükümleri gereğince sona erdirilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağını açıklamış, böylece Bağdat Paktı'nın bir devamı şeklinde olan Cento, fiilen sona ermiştir.* Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 528.

¹⁴³ Kıbrıs'a müdahale isteği Jonson Mektubu ile sert bir şekilde geri çevrilince Türkiye adeta şoka uğramıştır. Bu olayın ayrıntıları için bakınız; Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi...**, s. 788-789, 820-821.

¹⁴⁴ Aydın, *a.g.m.*, s. 3.

bunalımı¹⁴⁵ sırasında, ABD'nin böyle bir konuda kendisinin bilgisi dışında Sovyetler Birliği ile anlaşmaya varmasını kabullenmek zorunda kalmış ve konu üzerinde yeterince durulmamıştır¹⁴⁶.

Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye, dış politikasında ciddi bir değişiklik yapamamıştır. Aksine, kendisini yalnız ve çaresiz hissettikçe dahil olduğu ittifaklara daha sıkı sarılmış, sırf NATO içerisindeki pozisyonunu kaybetmemek uğruna, Sovyetler Birliği ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ülkeleri ile daha sıkı işbirliği geliştirmemiştir. Türkiye dış politikasını çeşitlendirme gereğinin farkına varmış, bu amaçla Müslüman ülkelerle ve özellikle Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı, 1964 yılı Kasım ayında Moskova'yı ziyaret etmiş, bu ziyaretten sonra Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1965 yılında karşılıklı ziyaretler başlamış, 1966 yılında Sovyetler Birliği Başbakanı Ankara'yı, Türkiye Başbakanı Moskova'yı ziyaret etmiştir¹⁴⁷. Sonraki yıllarda bu ilişkiler gelişerek devam etmiştir. Türkiye, 1967 Arap-İsrail Savaşında Arap dünyasının yanında yer almaya çalışmıştır. 1969 yılında temelleri atılan İslam Konferansı Örgütü'nün çalışmalarına başlangıçta çekimser bir tavırla katılmış olan Türkiye, 1970'li yılların ortalarından itibaren örgütün bütün toplantılarına giderek üst düzeyde katılmaya başlamıştır. 1973 petrol krizinden sonra Türkiye, Orta Doğu'ya yönelerek özellikle Müslüman ülkelerle ilişkilerinde daha esnek davranmaya başlamıştır. Ancak bunun sonuçlarını ancak on yıl sonra görmüştür. 1960'lı yıllarda BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda Türkiye'yi yalnız bırakan Müslüman devletler 1980'lerin ortalarından itibaren İKÖ içerisinde Türkiye ile ticari ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır. Ayrıca Türkiye, İran ve Pakistan arasında 1977 tarihinde temelleri atılan ve 1985 tarihinde bir protokol ile canlandırılan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT-ECO) da kurulmuştur.

Kıbrıs Sorunu; 1974 yılında, Yunanistan destekli EOKA tarafından darbe ile Ada'nın ilhak edilme tehlikesine karşı, Türkiye'nin "Garantör Devlet" yetkisini kullanarak Ada'ya müdahalesi sonucu başka bir boyuta geçmiştir. Özellikle İkinci Barış

---

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Kayar, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Yay., İstanbul: 2003; 126, Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi...**, s. 820.

¹⁴⁶ Tuncer Topur, Milli Güvenlik ve Türkiye, IQ Yay., İstanbul: 2005, s.;86.

¹⁴⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...** s. 821.

Harekâtından sonra dünya kamuoyunun tepkisi ve ABD'nin ambargo uygulaması Türkiye'yi ekonomik ve siyasi açıdan büyük sıkıntılara sokmuştur. Bu durum 1979 yılında İran'da gerçekleşen "İslam Devrimi" ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrasında Orta Doğu'da dengeler değişip ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmesine kadar devam etmiştir.

3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Güvenlik Politikaları

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, en büyük tehdit olarak Sovyetler Birliği'ni görmüştür. Başlangıçta, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'ye yönelik tehditlerin ortadan kalktığı ve güvenlik ihtiyacının azalacağı sanılmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede büyük bir istikrarsızlık meydana gelmiş, bölge, ortaya çıkan istikrarsızlıktan faydalanmaya çalışan bölge ülkeleri, yeni devletler ve büyük devletlerin güç mücadelesi alanı hâline gelmiştir. Bu durum bölgede gerilimi artırmış ve yeni çatışmalara açık hâle getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Kafkasya ve Orta Asya'da meydana gelen istikrarsızlıktan en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur¹⁴⁸. Bölgede büyük bir boşluk doğması, Türkiye ile tarihi ve kültürel bağları olan yeni "kardeş" devletlerin ortaya çıkması Türkiye için çok önemli imkânlar yaratmasına rağmen, ne yazık ki bu dönemde, Türkiye aktif ve istikrarlı bir dış politikada oluşturamamış, önüne çıkan imkânlardan faydalanamamış, kardeş devletlerin ihtiyaçlarına cevap verememiş ve kendisine bir etki alanı yaratamamıştır.

Türkiye, 90'lı yıllarda Orta Doğu'da aktif bir politika izlemeye İsrail, Ürdün ve Irak ile ilişkilerini geliştirmeye ve bu ülkelerle ekonomik, siyasi ve askerî alanlarda işbirliği alanları yaratmaya çalışmıştır¹⁴⁹. Türkiye bu dönemde ABD'nin dünyada ve Orta Doğu'da izlediği politikaları destekleyerek, kurulacak yeni dünya düzeninde kendine ABD'ye yakın bir yer edinmeye çalışmıştır. 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi ve sonrasında Orta Doğu'da gelişen olaylar Irak'ın sınır komşusu Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Türkiye, o günden itibaren hâlen devam etmekte olan Irak'ın kuzeyinde

---

¹⁴⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kayar, **a.g.e.**, s. 126.

bağımsız bir Kürt devleti oluşturulmaya çalışılmasını kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

1990'ların sonlarına doğru Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütüne son vermek isteyen Türk siyasi ve askerî yetkilileri, PKK'yı destekleyen ve PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'den terör örgütünü yönetmesine ve ülkelerinde bu örgütün faaliyetlerine izin veren Suriye'ye yönelik tutumlarını sertleştirmişlerdir. 26 Ocak 1996'da Türkiye, Suriye'ye bir nota vererek PKK'yı desteklemeye son vermesini ve terörist başının Türkiye'ye iadesini veya başka bir ülkeye göndermesini istemiştir. Bu nota'da ayrıca, istekleri gerçekleştirilmediği takdirde “gerekli tüm tedbirleri alma hakkını saklı tutacağını” kesin bir dille bildirmiştir¹⁵⁰. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerilmiş, hatta sıcak çatışmanın eşiğine gelinmiş, ancak aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan arasında Kardak Kayalıkları nedeniyle çıkan kriz, bu nota'nın bir sonuca ulaşmasını geciktirmiştir¹⁵¹. Türkiye, Ekim 1998'de bu konu üzerine yeniden eğilerek Suriye'den isteklerini tekrarlamış, Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasını sağlamıştır. Sonrasında ise Rusya, İtalya ve Yunanistan'ın karıştığı bir dizi gelişmenin sonucunda, 1999 yılı Şubat ayında, terörist başı Öcalan Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış politikasında iki önemli Batı gücü yer almaya başlamıştır: AB ve ABD 1999 zirvesinden sonra Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesiyle, özellikle sermaye sahiplerinin yönlendirmesiyle AB kriterlerini yerine getirmek için büyük bir gayret sergilenmiştir. 2002 seçimleriyle iktidara gelen Hükümet, AB'ye girişi birinci öncelikli hedefi olarak ilan etmiş ve üst üste reform paketleriyle ve o güne kadar izlenmiş olan temel dış politika argümanlarını bile değiştirerek 2005 yılı için “Müzakere” tarihi almıştır. Bu konuya Türkiye-AB ilişkilerinde değinilecektir.

Bu dönemdeki ikinci önemli gelişme, 2001 Eylül'ünde ABD'de “İkiz Kuleler”e yapılan terörist saldırılar ve bunun sonucunda ABD'nin terörizme karşı başlattığı savaş olmuştur. ABD, uluslararası terörizme ve Kitle İmha Silahları (KİS)'nin yayılmasına

---

¹⁵⁰ Kona, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁵¹ Kayar, **a.g.e.**, s. 126.

karşı başlattığı bu savaşta tüm “özgür dünyayı” yanına çağırmiş ve kendisiyle birlikte olmayanları kendisine karşı olarak algılayacağını ilan etmiştir. Türkiye, kendisi de terörizm ile mücadele eden bir ülke olarak ABD’nin yanında yer almıştır.

Bundan sonra AB’nin güçsüzlüğünü ve tek küresel güç ABD’nin kural tanımazlığını ortaya koyan bir dizi gelişme yaşanmış ve nihayetinde Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezinden hareketle ortak düşman “Radikal İslamcılık” olarak ortaya çıkmıştır. Önce Usame Bin Ladin’in saklandığı iddia edilen Afganistan işgal edilmiş, daha sonra AB ülkelerinin çoğunluğunun karşı çıkmasına rağmen ve BM kararı olmaksızın ABD ve koalisyon güçleri tarafından Irak işgal edilmiştir. ABD ile Türkiye arasında o güne kadar iyi giden ilişkiler, Türkiye’nin Irak’ın işgali için kendi topraklarını kullandırmaması sonucu sarsıntıya uğramıştır. Bu sarsıntının sonucu olarak Irak’ın Kuzeyindeki Kürt gruplar güçlenmiş ve Kerkük’e yönelik planlar yapılmaya başlanmış, PKK eylemleri yeniden hız kazanmıştır.

ABD’nin Irak’taki varlığı Türkiye’nin PKK’ya karşı mücadelesinde ve bölge ülkeleriyle ilişkilerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. PKK’nın eylemlerini artırarak kamuoyunun tepkisini çekmesi üzerine TBMM, 17 Ekim 2007 tarihinde hükümete bir yıl süreli sınır ötesi harekât yetkisi vermiş, hükümet de bu konuda TSK’yı görevlendirmiştir. 3 Kasım 2007 tarihinde Türkiye Başbakanı R. Tayip Erdoğan ile ABD Başkanı G.W. Bush ABD’de yaptıkları bir toplantı sonucu PKK’yı ortak düşman ilan etmişler ve Türkiye PKK’ya karşı “Sınır Ötesi Harekât”lara yeniden başlamıştır.

E. GÜVENLİK POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA KURUMSAL YAPI

Ulusal güvenliğin sağlanmasından TBMM’ne karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Ulusal güvenliğe ilişkin temel düzenlemeler, Başbakan imzasıyla yayımlanan “Millî Güvenlik Siyaset Belgesi”nde yer almakta ve Silâhlı Kuvvetler, bu belgeye istinaden “Millî Askeri Strateji” dokümanını hazırlamaktadır.

Mevcut Anayasamıza göre Türkiye’de ulusal güvenliğin sağlanmasında sorumluluklar şöyledir;

Millî Güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. (Madde 119).

Millî Güvenlik Kurulu (MGK); Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir. (Madde 118) (Değişik: 3.10.2001-4709/32 md.)

MGK; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir. (Değişik: 3.10.2001-4709/32 md.)

MGK'nın gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir¹⁵².

---

¹⁵² 1982 T.C. Anayasası

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİK KONUSUNDAKİ HASSASİYETLERİ VE TEHDİT DEĞERLENDİRMELERİ

I. EGE SORUNLARI: TEHDİTİN TANIMLANMASI VE KARŞI POLİTİKALARIN BELİRLENMESİ

Türkiye ve Yunanistan, sınırlarının büyük bir bölümü Ege Denizi ile çizilen iki komşu devlettir. Bu iki devletin sınırları içerisinde yaşayan ulusların ilişkileri çok eski dönemlere rastlar. Osmanlılar döneminde aynı bayrak altında yaşamış ve çok iyi ilişkiler kurmuş olan bu iki ulus arasındaki ilişkiler, Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanarak kendi devletini kurmasından sonra çatışmacı bir şekile dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren İkinci Dünya Savaşına kadar süren ilk dönemde, iki ülke arasındaki ilişkilerde iş birliği hâkim olmuştur. Sonraki dönemde ise her iki devlet de ortak düşmana karşı aynı kutup içerisinde yer almasına rağmen lokal olaylarda çıkarlar çatıştığından ve Lozan’da kurulan denge Yunanistan tarafından sürekli bozulmaya çalışıldığından işbirliği istenilen boyutta yürütülememiştir. Ancak her iki devlet de kendisini haklı gördüğünden bu durum hakkında diğerini suçlamaktadır¹⁵³.

Türkiye ve Yunanistan coğrafi konumları, tarihsel mirasları, ekonomik yapıları, siyasal rejimleri ve savunma gereksinimleri nedeniyle aralarında yakın bir dostluk ve iş birliği kurulduğu takdirde kazanımları daha fazla olabilecek iki ülkedir. Aynı zamanda bu iki ülke kurulan bütün uluslararası örgütlenmelerde aynı tarafta yer almaktadır ve aynı şekilde NATO ittifakı içinde de müttefiklerdir. Gerek Türkiye gerekse Yunanistan

---

¹⁵³ Oral Sander, *Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınları, 1987, s. 7.

sorunların çözümüne yönelik iş birliği olasılığına, mutlak kazançtan ziyade nispi kazanç penceresinden bakmaktadır. Başka bir ifadeyle sorunların her iki devletin doğrudan egemenliğini ilgilendirmesi nedeniyle, her iki devlet çözüme yönelik iş birliğinde sadece kendisinin ne kazandığına değil, diğerinin de ne kadar kazandığına bakmaktadır¹⁵⁴. Bu noktada tarihsel bir perspektifle iki devlet ilişkilerinde dostluk dönemleri yaşandığı kadar, gerilim ve çatışma dönemlerinin de yaşandığı ve/veya yaşanabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu günden beri kurucusu ulu önder Atatürk'ün göstermiş olduğu "Yurtta sulh, Cihanda sulh" ilkesinden hareketle daima ülkesinde ve bulunduğu bölgede istikrarlı ve barışçı bir politika izlemiş, bütün dünyayı etkisine alan II. Dünya Savaşında bile tarafsız kalmıştır. Buna karşılık Yunanistan sürekli gerginlikler yaratarak Türk devletini taciz etmiş, Avrupalı devletlerin de desteği ile kuruluşunda kendisine hedef gösterilen "Megali İdea" ya ulaşmaya çalışmıştır. Bu nedenle sorunların önemli sebebinin Yunanistan'ın kuruluşundan beri ilke edindiği ve sürekli uygulamaya çalıştığı "Megali İdea" olduğu düşüncesindeyiz¹⁵⁵.

Yunanistan'ın geçmişten günümüze tutum ve girişimleri irdelendiğinde, karşımıza "megali idea" (büyük ideal) veya helenizm (panhelenizm) olarak bilinen Yunan millî ülküsü çıkmaktadır. Aslında megali idea Rus çaricesi II. Katerina ile Avusturya imparatoru II. Jozef'in hazırladıkları ve "İstanbul merkez olmak üzere yeni bir Bizans İmparatorluğu kurmayı" amaçlayan "Grek Projesi"nin devamı niteliğindedir. Megali İdea'nın ortaya çıkmasında, 1814-1876 tarihleri arasında faaliyet

---

¹⁵⁴ Ferhat Pirinççi, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Perspektifinden Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri** (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa: 2003

¹⁵⁵ "Bağımsızlığına kavuştuğu 1828'de 47.516 km² toprağa ve bir milyona yakın nüfusa sahip olan Yunanistan, 1948'de 132.562 km² toprağa ve sekiz milyon civarında nüfusa sahip olmuştur. Yani, 120 yılda 85.046 km² toprak, yedi milyon nüfus kazanarak, kurulduğu dönemin sekiz katı büyüklükte bir devlet olmuştur"

gösteren "Filiki Eterya Dostluk Cemiyeti'nin programı"¹⁵⁶ ve Venizelos'un "büyük Yunanistan Programı"¹⁵⁷ etkili olmuşlardır.

Sınırlı olanaklara sahip olan küçük devletler, güvenlik sorunlarını dengeleme politikalarıyla çözmeye çalışmaktadırlar. Normal şartlarda küçük devletler orta ve büyük devletler için tehdit oluşturamazlar. Yunanistan'ın millî gücü Türkiye ile karşılaştırıldığında; Yunanistan Türkiye'ye göre küçük bir ülkedir ve Türkiye için bir tehdit oluşturamaz diye düşünülebilir; ancak kuruluşundan bu yana topraklarını kat kat genişlettiği ve bunu Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yaptığı göz önüne alındığında bu teori yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede diğer devletlere nazaran sınırlı dış politik alternatiflere ve daha kısıtlı manevra alanına sahip olan Yunanistan, günümüzde dış politikalarını ve güvenlik stratejilerini genel anlamda Avrupa Birliği ve NATO bağlamında gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Yunanistan'ın ulusal ve geleneksel dış politikasının temelini teşkil eden "Megali İdea" ya baktığımızda Türk toprakları ile ilgili istekleri olduğu açıkça görülmektedir. Ancak Yunanlılar bugüne kadar Türklerle savaşarak toprak alamamışlardır ve güç mukayesesi yapıldığında alamayacakları da görülmektedir. Yunanistan'ın gerek ülkesel anlamda genişlemesinin gerekse de ülkesel bütünlüğünün korunmasına yönelik politikaların bu çerçeveye

---

¹⁵⁶ Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğuna karşı Baş kaldırarak Bağımsız bir devlet hâline gelmesinde etkili olan Filiki Eterya, Etniki Eterya cemiyetleri ve Megali idea hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz, Sadi Somuncuoğlu, **Arka Kapımıza Dayandılar, Kıbrıs'ta Sirtaki**, İkinci Baskı, Ankara Ticaret Odası, Ankara: 2002, s. 26; Nurettin Tursan, **Yunan Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1980. Ayrıca Filiki Eterya Derneği için bkz. Richard CLOGG, **Modern Yunanistan Tarihi**, Çev: Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 47-49.

¹⁵⁷ Bu ilkenin ne boyutlarda olduğunu Yunanistan'da çeşitli dönemlerde başbakanlık yapmış olan ve aynı zamanda Türk-Yunan ilişkileri açısından da önemli bir şahsiyet olan Venizelos'un "*Yunanistan, içimizde en iyimserlerin tasarlayabileceğinden çok daha büyük ve güçlü bir devlet olacaktır. Trakya'nın tümünü ele geçireceğiz ve büyük devletlerle birlikte İstanbul'un yöneticisi olacağız. Anadolu'ya çıkacağız ve umut ediyorum ki, Yunanlıların yaşamakta oldukları tüm bölgelere ilerlememiz önlenmeyecektir. Henüz 12 adalar ve Kıbrıs'ta elde edebileceğimiz konusunda emin değilim, fakat kesin olarak ifade edebilirim ki, Yunanistan dört denizce yıkanan ve Karadeniz'i kendi penceresinden seyredebilen bir ülke olacaktır.*" sözlerinden de anlamaktayız. Ayrıca, Yunan Krallığı'nın başbakanlarından İoannis Kolettis Yunan Kurucu Meclisi'nde 14 Ocak 1844 tarihinde yapmış olduğu konuşmada şunları dile getirilmiştir: "*Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunanlı olan kimse yalnızca bu krallık içinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya'da, Teselya'da, Serez'de, Adrianopolis'de (Edirne), Konstantinopolis'te (İstanbul), Trabzon'da, Girit'te, Samos'ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşayanıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır: Atina ve İstanbul. Atina sadece kraliyetin başkentidir. Konstantinopolis ise bütün Helenlerin sevinci ve ümidi olan büyük başkenttir.*" Aksu, a.g.m. s. 76

oturduğu görülmektedir. Zira, kurulduğu ilk yıllardan beri sınırlı bir kapasiteye sahip olan Yunanistan, sürekli olarak büyük devletlerle iş birliği içinde olarak bu yapısını korumak bir yana, yapısını ülkesel (teritoryal) anlamda büyük oranlarda genişletebilmiştir¹⁵⁸.

Yunanistan Avrupa Birliği'ne girdikten sonra bugüne kadar izlediği politikalarından, bölgedeki istek ve arzularından vazgeçmiş midir? Büyük Yunan İdeali “megali idea” iyi incelendiğinde bu isteklerin zamana, şartlara ve kişilere bağlı olmadığı görülmektedir. Ancak mevcut şartlar, yapılan antlaşmalar ve uluslararası sistem nedeniyle şekil değiştirdiği kesindir. Ayrıca askerî strateji, savunma harcamaları ve stratejik çalışmaları göz önüne alındığında Türkiye konusundaki düşüncelerinin değişmediği açıkça görülmektedir. Bu nedenle Türk topraklarına yönelik tehditler değerlendirilirken Yunanistan farklı bir şekilde değerlendirilmelidir.

A. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GERİ PLANI

1699'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan milliyetçilik akımları Osmanlı topraklarında da etkili olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı imparatorluğu'ndaki Türk olmayan diğer unsurlarda olduğu gibi Yunanlılarda da bağımsızlık istekleri artmaya başlamıştır. Bu arada Osmanlı topraklarında çıkarları olan Avrupa devletleri de bunlar vasıtasıyla amaçlarına ulaşmak için bunları desteklemiş ve hatta kışkırtmışlardır. Özellikle Yunanlılar gibi Ortodoks mezhebine mensup olan Ruslar bu özelliklerinden de faydalanarak Yunanlıların hamiliğini üstlenmişlerdir¹⁵⁹.

Rusya ve diğer Batılı devletler ise kendileri gibi Hristiyan olan bu devleti, Müslüman dünyasının Mücahit'i olan Türklere karşı savaştığı için (daha çok kendi çıkarları doğrultusunda) desteklemektedir. Yunanlıları destekleyen sadece Ruslar değildi, İngiliz ve Fransızlar da sık sık bu yola başvuruyorlardı. Burada anlatılmak istenen bu iki toplum arasındaki bu düşmanlığın tesadüfen ve kendiliğinden ortaya

---

¹⁵⁸ Ferhat Pirinççi, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Perspektifinden Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri** (Yüksek Lisans Tezi)Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2003

¹⁵⁹ Erdoğan Özal, **Makedonya Yunan Değildir**, Ankara: Gen. Kur. Basımevi, 1993, s.47.

çıkmadığıdır. Jeopolitik kaygılarla dünya hâkimiyeti peşinde olan güçler bu iki toplumu ayırmış ve aralarındaki düşmanlığı daima körüklemişlerdir.

I. Dünya Savaşı sonunda Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi ve bölgenin Yunanlılarca işgal edilmesi Türk Kurtuluş Savaşı'nın tetikleyicisi olmuş ve böylece Kurtuluş Savaşı büyük oranda Yunanistan'a karşı yapılmıştır¹⁶⁰. Zaman zaman bu iki ülke arasında yakınlaşmalarda görülmüştür. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde düşmanlık ve çatışmaları ortadan kaldırılabilmek mümkün olmasa da, sınırlı bir dostluk ve yumuşama havası oluşturulmaya çalışılmış ;ancak buna sadece 1923-1950 arası dönemde yaklaşılabilmiştir¹⁶¹. Bu bağlamda, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Balkan Antantı ile ittifak bağları bulunan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler yeni bir sürece girmiştir¹⁶². Ayrıca II. Dünya Savaşı esnasında Yunanistan'ın önce İtalya, sonrasında ise Almanya tarafından işgal edilmesi sonucu Türkiye kendisinin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen Yunanistan'a yardım etmekten çekinmemiş, Yunanistan'a başta yiyecek yardımı olmak üzere her türlü desteği göstermiştir¹⁶³.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ege'de Lozan Barış Antlaşması ile kurulan dengede Yunanistan lehine değişiklikler meydana gelmiştir. Önce 1947 yılında Oniki Adalar İtalyan egemenliğinden alınarak Yunanistan'a verilmiştir. Yunanistan bir kez daha sınırlarını genişletmiş ve Ege Denizi'ndeki egemenlik statüleri yeniden gündeme gelmiştir. Bu durumda Türk –Yunan ilişkilerinde sarsıntılara yol açmıştır.

Yunanistan, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı ittifak sistemi içinde, ortak tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış olan savunmaya yönelik

---

¹⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, Türk halkının kurtuluş hareketine başlamasında Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali karşısında başladığını, dört yıldır savaştığı Fransız, İngiliz ve İtalyanlardan çok Yunanlılara tepki gösterdiğini yazmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Doğan Avcıoğlu , **Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e**,. Cilt I, Tekin Yay., İstanbul:1996.

¹⁶¹ Yunanistan'ın sorunlarla altüst olduğu bu dönemin, iki ülke arasında sorun ortaya çıkmadığı bir dönem olduğuna da işaret etmek gerekir. Ancak 1950'lerden sonra, iç ve dış baskıların ortadan kalkmasıyla Yunanistan geçmişteki Türk karşıtı politikasına döndü. Sander, **Türkiye'nin Dış**, s. 24.

¹⁶² Balkan Antantı ve bu süreçte Türk-Yunan ilişkileri hakkında detay için bkz.; Sander, **Siyasi Tarih**, s. 103, Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl siyasi Tarihi (1914-1995)**, İkinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s 340

¹⁶³ Erdal Yığıt, "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki Ekonomik Güçlüklerinin Askeri ve Siyasi Alandaki Stratejik Kararlarına etkisi ile Ege Adalarının Durumu", **6. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Cilt II., Gnkur Basımevi, Ankara: 1999, 409-477, s. 441.

girişimlerde, ileride Ege sorunlarında karşımıza çıkacak bir takım avantajlara sahip olmuştur. Bunlar arasında Yunanistan'ın çok da etkin ve iyi olmayan askerî gücünün sürekli olarak modernize edilmesi ve güçlendirilmesi en dikkat çekici olan konudur. Ege sorunlarıyla ilgili olarak yaşanan bir başka gelişme de Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) çerçevesinde sivil uçuşlar için Ege Denizi'ndeki uçuş bilgi bölgesi (FIR) sorumluluğunun Yunanistan'a verilmesi olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, Ege sorunlarında özellikle Yunanistan'ın pozisyonunu ve sorunlara yaklaşımını önemli ölçüde etkilemiştir¹⁶⁴.

Bu arada 1959 yılında Yunanistan ve Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortak üye olmak için başvurmuştur. Üyelik talepleri AET/AT üyelerince kabul edilme de, Yunanistan ve Türkiye ile ayrı ayrı üyelik süreci başlatılmıştır. 1950'li yılların ortalarından başlayarak, 1960'lara kadar Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkilerin gündemini Kıbrıs sorunu oluşturmuştur. Sonuçta 1959 yılında Zürih ve Londra Anlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile sorunun çözüldüğü ve iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeleceği düşünülürken aksine 1960'lı yıllarda iki ülke arasındaki en önemli sorun Kıbrıs olmuştur. Özellikle, Kıbrıs'ta Rumların Kıbrıs Türk toplumunun haklarını elinden almaya ve Türkleri Ada'dan atmaya çalışmaları üzerine ilişkiler yeniden gerginleşmeye başlamıştır. İleride Kıbrıs başlığı altında detaylı olarak anlatılacağı gibi 1963-1964 ve 1967 yıllarında Kıbrıs nedeniyle Türkiye ve Yunanistan çatışmanın eşiğine gelmiş ve Kıbrıs, iki ülke arasında kronikleşmiş bir sorun olarak yerini almıştır. Sonraki dönemde çok ciddi bir kriz görülmemekle birlikte 1973 yılında kıta sahanlığı sorununun ortaya çıkması, iki ülkeyi bir kez daha karşı karşıya getirmiştir.

70'li yıllarda iki ülke arasında en büyük gerginlik nedeni olan olay, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekatı düzenlemesidir. Bu aynı zamanda Türkiye-ABD ve Yunanistan NATO ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı yapması üzerine, Yunanistan, ABD ve NATO'nun sessiz kalmalarına tepki göstermek için ittifakın askerî kanadından ayrılmış, ABD, İkinci Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlamıştır. Sonraki dönemde ise Yunanistan'ın 1981 yılında AB'ne tam üyeliği ile AB'nin iki ülke arasındaki

---

¹⁶⁴ Pirinçci, a.g.e., s. 79

uyuşmazlık konularına dahil olduğu görülmektedir. Yunanistan'ın 1981'de Avrupa Birliği (AB) üyesi olmasıyla beraber, dış politik sorunlarını bu yapı içerisinde çekip uluslararasılaştırma ve kendi yaklaşımlarına meşruiyet sağlama girişimleri, sıklıkla rastlanan bir durum hâline gelmiştir.

1980-1990 arası dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli gergin olmuştur. Özellikle, 1981 yılında iktidara A. Papandreou liderliğindeki PASOK gelmiş, bu parti Türkiye ile diyalog kurma konusunda çok istekli olmadığı gibi “Yunanistan'ın ulusal bütünlüğü ve yaşamsal çıkarlarına yönelik tehditin doğudan, Türkiye'den geldiğini” açıklayarak iki ülke arasında işbirliği kurulabilmesini güçleştirmiştir. O nedenle bu dönem, uyuşmazlık konularının tırmanma gösterdiği ve zaman zaman çatışma risklerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. 1984 ve 1987 yıllarında iki ülke arasında gerilim yükselmiş, ancak bunların ardından ardından diyalog ve güven artırıcı önlemlere ilişkin çabalar artmaya başlamıştır. 1987 yılındaki kıta sahanlığı bunalımının ¹⁶⁵ ardından, 30-31 Ocak 1988 tarihinde, Türkiye ve Yunanistan Başbakanlarını Davos'da bir araya gelmiş, gerginliklerin iyi niyet ve diyalog yöntemiyle çözülebilmesi için önlemler hakkında görüşmüşlerdir.¹⁶⁶

1995'ten sonra AB, Türk- Yunan ilişkilerinde açıkça “taraf” durumuna gelmiş ve AB'ne ilişkin stratejilerinde tam üyelik süreci için iki ülke arasındaki uyuşmazlıkların çözümünü “ön şart” olarak istemeye başlamıştır. 1980 sonrası dönem açısından yönlendirici olan faktör ise 1987 yılında Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş olmasıdır. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin AB üyeliği için istekli olduğunu göstermesi ve bu uğurda her şeyi kabulleneceği imajı göstermesi buna

¹⁶⁵ Bu tarihte Dış İşleri Bakanlığı Denizcilik ve Havacılık Genel Müdürü olarak görev yapan Turhan Fırat Bu olayı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Fırat'a göre Bu krizin asıl sebebi Pasok lideri Andreas Papandreou'nun 1981 Ekiminde iktidara geldikten sonra izlemiş olduğu politikalarıdır. Bu konuda ayrıntılar için bkz.; Turhan Fırat, “Yunanistan'la Yaşanan 1987 Mart Krizi”, **Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 72-81

¹⁶⁶ 1964 Kararnamesi, 5 Şubat 1988 tarihinde yürürlükten kaldırılmış, 9 Şubat 1988 tarihinde Yunanistan temsilcileri, beş yıl aradan sonra, Kara Ulaştırma Karma Komisyonu'nun toplantılarına katılmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. *Haziran ayı içerisinde T. Özal'ın Atina'ya yapacağı ziyaret öncesinde ise, 29-31 Mayıs tarihleri arasında iki ülke arasında askıya alınmış sorunları incelemekle görevli Siyasi Komisyon'un ilk toplantısının Atina'da; ticaret, ekonomi ve turizm alanında iş birliğini geliştirmekle görevli ikinci bir komisyonun da Ankara'da toplanmaları kararlaştırılmıştır.* Bu konuda bkz. Fuat Aksu, “Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları”, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Der.; Cem Karadeli, Ayraç Yayınları, Ankara:2003, s. 242-275.

karşılık AB'nin ise üyeliğe sıcak bakmaması Yunanistan'ın bu süreci kullanarak engeller ileri sürmesine zemin hazırlamıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren de Gümrük Birliği üyeliği ile GKRY'nin üyelik başvurusu arasında bir koşulluluk yaratılmıştır¹⁶⁷.

1987 yılında Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusundan itibaren ise AB, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu ve Ege uyuşmazlıklarına taraf olmuştur. AB genişleme ilkeleri çerçevesinde sınır uyuşmazlıklarının AB içerisine taşınması istenmeyen bir durumdur. Bu tür sorunların üyelik sürecinde çözülmesi istenir. Ancak Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde ve Kıbrıs sorununun çözümünde, farklı standartlar uygulandığı ve bu ilkeye uyulmadığı görülmektedir. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'nin üyesi olması, ve AB'nin içerisinde Türkiye'ye karşı tarafların bulunması bu sonuca etki etmektedir. Ancak AB, hiçbir ilkesine uymadığı halde Kıbrıs Rum Yönetimini üyeliğe kabul ederek çifte standart uyguladığını bir kez daha ortaya koymuştur.

B. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE SORUNLU ALANLAR

İki ülke arasındaki Kıbrıs, Ege ve azınlıklar gibi konulardaki anlaşmazlıkların ve sorunların temelinde karşılıklı olarak yüzyılların birikimi/ tortusuyla oluşmuş “dışlayıcı” bir kimlik tanımlaması yatar¹⁶⁸. “...Yunanistan'da Türkiye ile adil bir anlaşmaya varma iradesi henüz oluşmamıştır. Türkiye'den daima daha fazlasını alabilecekleri inancı olmuştur. Türkiye'nin zayıf dönemlerini bekleyip bu zayıf dönemlerde daha fazla mesafe kat edebileceklerini düşünmüşlerdir. Anlaşmalarla kendilerini bu hassas konularda bağlamayı kabul etmemiş ve pek çok konunun da mevcudiyetini kabul etmemişlerdir...”¹⁶⁹ **Ege sorunları, temel olarak 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'nde kurmuş olduğu dengenin bozulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır**¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Fuat Aksu, “Ege ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliği'nin Tutumu,” **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Der.; Cem Karadeli, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003

¹⁶⁸ Şaban Çalış, Birol Akgün, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla girerken Balkanlar'da Türk Yunan Rekabeti”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 265-285, s. 268

¹⁶⁹ Hakan Cem Işıklar, **Ege'de Casus Belli**, Ed.: Mete Belovacıklı, “09. 12. 2004 Tarihinde Onur Başaran Öymen ile Yapılan Mülakat”, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, “162-192”,169.

¹⁷⁰ Sander, **Türkiye'nin Dış.**, s. 17.

İki ülke arasında Lozan Antlaşması'yla kurulan denge, silahsızlandırılmış adalar, belirlenmemiş kıta sahanlığı alanı, 3 millik karasuları alanı ve bununla orantılı olarak hava sahası alanlarından oluşmaktaydı. Ancak geçen süre içinde iki ülke arasında kurulu olan bu hassas denge, Yunanistan'ın girişimleriyle bozulmaya başlamıştır. İki ülke arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle ilişkili olarak çıkan sorunlar, Ege Denizi'nde Doğu Ege Adaları'nın silahlandırılması, kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar konularında devam etmektedir.

Ege'de yaşanan sorunlar Yunanistan tarafından dışsal dengeleme politikası çerçevesinde uluslararası platforma ve özellikle Avrupa Birliği çatısı altına çekilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreciyle ilgili olarak Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi ile Yunanistan'ın amacına yaklaştığı iddia edilebilir¹⁷¹.

1. Ege Sorunları: Sorunların Tanımlanması ve Türkiye'nin Yaklaşımı

Ege Denizi, kendine özgü coğrafi özellikleri olan ve Türkiye ile Yunanistan için eşit stratejik, ekonomik ve siyasî önemi haiz yarı-kapalı bir denizdir. Bu temel özellikler, iki ülkenin Ege'deki çıkarları arasında hassas bir denge kurulmasını ve idamesini gerektirmektedir¹⁷². Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'den kaynaklanan başlıca sorunlar şunlardır:

a. Ege Adalarının Silâhlandırılması Sorunu

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de yaşanan sorunlardan biri “gayri askerî statüdeki Doğu Ege Adaları'nın silâhlandırılması” sorunudur. Doğu Ege Adaları; Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Taşoz

---

¹⁷¹ Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye'yi ilgilendiren boyutu için bkz.; Tözün Bahçeli, “Türkiye'nin Yunanistan Politikası”, **Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Der.; Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002, s. 192-193.

¹⁷² S. Gülden Ayman, “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 493; Hamdi Poyraz, **Türk-Yunan Sorunları Ege Denizi ve Ege Adaları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004, s. 41-42; Millî Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005, s. 53.

dâhil olmak üzere, 13 Şubat 1914 tarihinden bu yana değişik nedenlerle Yunanistan'a devredilen bu adaların hepsi silâhsızlandırılmış statüdedir¹⁷³.

Boğazönü Adaları (*Limni ve Semadirek*) ve Taşoz Adası'nın gayri askerî statüsü; 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi¹⁷⁴, bu madde ile onaylanan ve onun bir parçasını oluşturan 13 Şubat 1914 tarihli Altı Büyük Devlet Kararı¹⁷⁵, Lozan Barış Andlaşması'na Ek Boğazlar Sözleşmesi'nin 3, 4 ve 6'ncı Maddeleri¹⁷⁶ ve 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğidir. Türkiye, güvenliği için çok büyük bir önem taşıyan Boğazlar Bölgesi'ni silâhlendirme hakkını 1936 Montreux Sözleşmesi ile elde etmiştir¹⁷⁷.

¹⁷³ Poyraz, a.g.e., s. 60-61.

¹⁷⁴ **Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi:** “İmroz ve Bozca Adaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 günlü Londra Andlaşması'nın beşinci ve 1/14 Kasım 1913 günkü Atina Andlaşması'nın on beşinci Maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 günkü Londra Konferansı'nda alınıp 13 Şubat 1914 günü Yunan Hükümeti'ne bildirilen karar, işbu Andlaşma'nın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci Maddede yazılı olan Adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan Adalar, işbu Andlaşma'da tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır” şeklindedir. bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/Lozan_tr_.pdf, 29/01/2008.

¹⁷⁵ Altı Büyük Devlet Kararı'nın ilgili paragrafı şu şekildedir: “Sonuç olarak, Altı Büyük Devlet (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, Rusya, Fransa ve İngiltere) Türkiye'ye geri verilmesi gereken Gökçeada, Bozcaada ve Meis'in dışında, halen Yunan işgali altında bulunan bütün Ege Denizi Adaları'nın Yunanistan'a verilmesine karar verdiler. Öte yandan, Altı Büyük Devlet, Yunanistan'a bırakılan adalarda, Osmanlı Ülkesi'yle adalar arasındaki kaçakçılığı önlemek üzere alınacak tedbirlerin dışında Yunan Hükümeti'nin tahkimat yapmaması ve adaları bahri veya askerî amaçla kullanmaması konusunda kendilerine ve Türkiye'ye yeterli garanti vermesini kararlaştırdı”. bkz.; **Silâhsızlandırılmış Statüdeki Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından Silâhlendirilmesi Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek- C.

¹⁷⁶ **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 3:** “Boğazlar'da müruru ve her türlü seyrüseferi her türlü engelden kurtulmuş bulundurmak için 4'üncüden 9'uncuya kadar olan maddelerde konulmuş tedbirler Boğazlar'ın sularına ve sahillerine ve kezalik oralarda kâin ... adalara da tatbik edilecektir”; **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 4:** “Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır... Ege Denizi'nde, Semadirek, Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları” **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 6:** “...Askerlikten arındırılacak bölgelerde ve adalarda, hiçbir istihkâm, yere bağlı topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltı işleyen araçlar, hiçbir askerî havacılık tesisi ve hiçbir deniz üssü bulunmayacaktır. Buralarda asayişin korunması için gerekli bulunan ve silahları, her türlü topçuluk dışarıda kalmak üzere, tüfek, revolver, kılıç, her 100 kişiye dört hafif makineli tüfekten oluşacak, polis ve jandarma kuvvetlerinden başka hiç bir silahlı kuvvet bulunmayacaktır. Askerlikten arındırılmış bölgelerin ve adaların karasularında, denizaltı gemisinden başka, deniz altında işleyen hiçbir araç bulunmayacaktır... Yunanistan, askerlikten arındırılmış Yunan Adaları'nın karasularından donanmasını geçirebilecek, fakat bu suları Türkiye'ye karşı hareket üssü olarak, ya da bu amaçla, kara ya da deniz kuvvetleri yığmak için kullanmayacaktır”. bkz.; **Silâhsızlandırılmış Statüdeki Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silâhlendirilmesi Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek-D.

¹⁷⁷ Poyraz, a.g.e., s. 62; Şule Kut, , “*Türk Dış Politikasında Ege Sorunu*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 510.

Saruhan Adaları (*Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya*) ile Bozbaba ve İpsara Adaları da sıralanan maddi hukuki nedenlerle gayri askerî statüdedir. Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesine göre ismen sayılarak Yunanistan'a bırakılan adaların gayri askerî statüsünü, anılan Andlaşma'nın 13'üncü Maddesi düzenlemektedir¹⁷⁸.

Menteşe Adaları bölgesinde yer alan ve ismen sayılan 14 ada (*İleryoz, Batnoz, Lipso, Kelemez, İstanköy, İstanbulya, Sömbeki, İncirli, Rodos, İleki, Herke, Kerpe, Çoban ve Meis*) ise, 1947 Paris Barış Andlaşması'nın 14.2'nci Maddesi ve EK XIII, d paragrafi hükmünce tam olarak gayri askerî hale getirilmiştir¹⁷⁹.

Yunanistan başta Lozan olmak üzere yapılan uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri hiçe sayarak Ege'deki adaları hızla silâhlendirmektedir. Türkiye ilk kez 1964 yılında Rodos ve İstanköy'deki askerî yığınak girişimlerine karşı Yunanistan'a protesto notası vermiş, fakat Yunanistan böyle bir girişim olduğunu yalanlamıştır. Türkiye'nin 1969 yılında bu kez Limni'nin silâhlendirilmesiyle ilgili verdiği notaya karşılık Yunanistan, silâhlendirme çalışmalarını kabul etmiş ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni hükümsüz kıldığını iddia ederek, Limni

¹⁷⁸ **Lozan Barış Andlaşması'nın 13'üncü Maddesi:** “Barışın korunmasını sağlamak amacı ile Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeği yükümlenirler: Birincisi: Bu Adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır. İkincisi: Yunan, savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Anadolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçuşu yasaklanacaktır. Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözü geçen Adalar üzerinde uçuşunu yasaklayacaktır. Üçüncüsü: Söz konusu Adalarda Yunan, Silâhlî Kuvvetleri, silâh altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askersel birlikle ve tüm Yunanistan topraklarındaki jandarma ve polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır” şeklindedir. bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/Lozan_tr_.pdf, 29/01/2008.

¹⁷⁹ **Paris Barış Andlaşması'nın 14'üncü Maddesi:** “1. İtalya işbu Andlaşma ile aşağıda belirtilen Onikiada'yı tüm egemenliği ile Yunanistan'a terkeder; yani, Stampalia (Astropalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Cassos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisiros), Calimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Cos (Kos) ve Castellorizo ve bitişik adacıklar. 2. Bu adalar silâhsızlandırılacak ve öyle kalacaklardır. 3. Bu adaların Yunanistan'a devriyle ilgili usul ve şartlar, Birleşik Krallık Hükümeti ile Yunanistan arasında, anlaşma ile tespit edilecektir ve bu andlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır”. **Paris Barış Andlaşması'nın Ek XIII d Paragrafı:** “Bu Andlaşma bakımından, “silâhsızlandırma” ve “silâhsızlandırılmış” terimlerinin, ilgili ülkede ve karasularında, bütün deniz, kara ve askerî hava tesislerini, tahkimlerini ve silahlarını, yapay kara, deniz ve hava engellerini; kara, deniz ve hava birliklerinin konuşlandırılması, sürekli ve geçici olarak Konaklamalarını; herhangi bir biçimde askerî eğitimi ve savaş malzemelerinin üretimini yasakladığı kabul edilecektir. Bu (hüküm), sayı itibarıyla iç görevleri yapmakla sınıflandırılmış ve bir kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silahlarla donatılmış iç güvenlik personelini ve bu personelin gerekli askerî eğitimini yasaklamaz” bkz.; **Silâhsızlandırılmış Statüdeki Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silâhlendirilmesi Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek-F.; <http://milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>, 01.02.08.

ve Semadirek Adaları'nı silâhlandırmaya hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'nin tezine göre ise, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, tüm Ege Adaları'nı ya da tüm Boğazözü Adaları'nı değil, yalnızca Türk egemenliğindeki Boğazlar Bölgesi'ni kapsamaktadır. Yunanistan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, adaları silâhlandırma gerekçelerine “Ege'deki Türk tehdidi”ne karşı “meşru savunma” iddiasını da eklemiştir¹⁸⁰. Adaların silâhlandırma faaliyetlerine 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra daha fazla hız verilmiştir¹⁸¹.

b. Karasuları ve Kıta Sahanlığı Sorunu

Türkiye ve Yunanistan'ın kara suları 6 mildir. 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS/UNCLOS)¹⁸² kıyı devletlerine karasularını genişletme ve önünde deniz altında kıta sahanlığı kurma yetkisi vermektedir. Yunanistan bu sözleşmeyi kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlamakta ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni öne sürerek karasularını 12 mile çıkarıp sonra da bunların önünde kıta sahanlığı kurmak istemektedir.

Yunanistan'ın yetkili makamları, Deniz Hukuku Sözleşmesini onaylarken mevcut hükümetine Ege'de karasularını 12 mile kadar genişletme yetkisi de vermiştir. Türkiye ise Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmasını bir savaş nedeni sayacağını ilan etmiştir.¹⁸³ Eğer Yunanistan son yıllarda ileri sürdüğü gibi kara sularını 12 mile çıkarırsa Yunanistan'ın Ege Denizi'nde sahip olacağı deniz alanı yaklaşık % 70

¹⁸⁰ Kut, *a.g.m.*, s. 507; Sandıklı, *A.g.e.* s. 278; S. Gül den Ayman, “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmez oğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 493

¹⁸¹ Fahir Armaoğlu, “Değiş en Dünyada Balkanlar ve Türkiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Yayına Hazırlayan; Sabahattin Ş en, Bağ lam Yay., İstanbul: 1994, 123-133, s.128.

¹⁸² Unclos, 3 Aralık 1973'de, New York'ta başlayan ve dokuz yıl süren BM III'üncü Deniz Hukuku Konferansı'nın çalışmaları sonucunda, 1982 yılında imzaya açılan ve 120'den fazla devlet tarafından imzalandıktan sonra 60'ıncı devlet tarafından onaylandığı tarihten bir yıl sonra 16 Kasım 1994'de yürürlüğe giren Bm Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin İngilizcesinin (United Nations Convention on the Law of The Sea) kısaltmasıdır. bkz.; Kut, *a.g.m.*, s. 508, Dipnot No. 3.

¹⁸³ Bu gün Türkiye'de bazı milletvekilleri bu durumu barış ı bozan bir durum olarak görse de deneyimli bir Hariciyeci olan Suat Bilge bu durumun faydalı olduğunu, çünkü “Yunanistan'ın Türkiye'de bir iktidar değiş ikliği olduğunda kendi yararına oldu-bittiler yarattığını, bu nedenle savaş nedeni sayma ilanının böyle bir oldu-bittiyi engellediğini” yazmaktadır. Suat Bilge, “Ege Denizi”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakış ı**, Ed.: Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 54-58, s. 57.

olacaktır¹⁸⁴. Türkiye'nin herhangi bir limanından kalkan bir gemi Akdeniz'e ancak Yunan kara sularından geçerek gitmek zorunda kalacaktır. Karadeniz, Marmara Denizi ve İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kontrolü Yunanistan'ın eline geçecektir. Yani Ege Denizi bir Yunan denizi olacaktır. Ayrıca Yunanistan adaların da kıta sahanlığı olduğu tezini ortaya atarak Ege denizini sahiplenmeye çalışmaktadır¹⁸⁵. Çünkü kıt'a sahanlığı; bir devletin kıyılarına bitişik ancak kara sularının dışında kalan deniz yatağı ve onun toprak altında oluşan deniz alanını da kapsamaktadır ve böylece Yunanistan, Ege bölgesinin yer altı ve yer üstü tüm zenginliklerinden istifade etme imkanına kavuşacaktır. Yunanlılar kıt'a sahanlığını artırmakla yalnız Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki dolaşımını engellemekle kalmayacak ayrıca bölgenin yer altı ve yer üstü zenginliklerden faydalanmasını da engelleyeceklerdir.

Türkiye'nin, Ege Denizi'ndeki uluslararası sulara ve kendi kıta sahanlığında bulunan 27 bölgede petrol araması yapmak amacıyla, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı(TPAO)na arama ruhsatı vermesi, Türkiye İle Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı meselesinin başlangıcı olarak gösterilebilir.Daha sonra bu ruhsat, ilgili sahâları gösteren harita ile birlikte, 1 Kasım 1973 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve ilgililere duyurulmuştur. Ancak arama ruhsatı verilen bölge; Yunanistan'a ait olan Semadirek, Limni, Midilli, Aghios ve Sakız Adaları arasında kalan alanı ve adaların karasularını kapsamamaktadır.Yunan Hükümeti 7 Şubat 1974 tarihinde, Türk Hükümeti'ne bir nota vermiş ve bu notada, “söz konusu ruhsatın

---

¹⁸⁴ Kadir Yakar, “Türk- Yunan Kara Suları –Kıt'a Sahanlığı Sorunları ve Ege Denizi'nin Stratejik Önemi”, **Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni**, Yıl 1, Sayı 1,Eylül 2001, 5-29, s.18. Farklı kaynaklarda rakamlar küçük değişiklikler göstermekle birlikte, Ege'de karasuları 6 deniz mili iken Türk karasuları % 7,47, Yunan karasuları % 43,68, uluslararası sular ise % 48,85 civarındadır. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması hâlinde, Türk karasuları % 8,76, Yunan karasuları % 73, uluslararası sular ise % 15 olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kut, *a.g.m.*, s. 516; Fuat Aksu, “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye-AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 3, Sayı 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2005, s. 276-277.

¹⁸⁵ Kıta sahanlığı kavramının uluslararası hukukun konularından biri olması, deniz dibi kaynaklarından yararlanma imkânının ortaya çıkmasından sonra, Abd Başkanı Harry S. Truman'ın 28 Eylül 1945 tarihli bildiri ile ortaya atılmıştır. Daha sonra, bu konu ile ilgili uluslararası hukuk kuralları, 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri ile ilk defa kodifiye edilmiş, 1982 BMDHS ile de yeniden tanımlanmıştır. Kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda 1958 ve 1982 sözleşmeleri benzer hükümler ihtiva etmekte ve kıta sahanlığının kıyıdaş devletler tarafından uluslararası hukuka uygun olarak hakkaniyet çerçevesinde bir sonuca varılacak şekilde “anlaşma” yoluyla sınırlandırılması öngörülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sami Doğru, “Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı'na Çözüm Önerisi: Ortak Arama ve İşletme”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003, s. 223-225; Kurt, *a.g.m.*, Şubat 2003, s. 128.

kapladığı sahâların Yunan kıta sahanlığı alanına girdiğini ve dolayısıyla, bu arama ruhsatının geçersiz olduğunu” bildirmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti, 27 Şubat tarihinde cevaben “Anadolu kıyılarından itibaren denizaltında batıya doğru uzanan toprakların, Anadolu’nun tabîi uzantısı olması dolayısıyla Türkiye’nin kıta sahanlığını teşkil ettiğini, Türk kıyılarına yakın adaların da Türk kıta sahanlığı içinde olması dolayısıyla bunların da kıta sahanlığı olamayacağını” bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye ile Yunanistan arasında yıllarca süren ve halen çözülemeyen kıta sahanlığı sorunu ortaya çıkmıştır¹⁸⁶.

Yunanistan kıta sahanlığı konusundaki tezini, 27 Nisan 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Konvansiyonu’na dayandırmaktadır¹⁸⁷. Türkiye, bu konvansiyonu imzalamamış ve bu nedenle kendisini bununla bağlı saymamaktadır. Bu nedenle, Ege kıta sahanlığı anlaşmazlığının, uluslararası hukuk kurallarına göre “müzakereler yoluyla” çözülmesini, yani Ege’de kıta sahanlığı sınırlarının “uzlaşma” yoluyla çizilmesini teklif etmiştir¹⁸⁸. Kıta sahanlığı konusunun çözümünde, Yunanistan, sorunu Uluslararası Adalet Divanı’na götürmek istemiş, Türkiye ise, “müzakere ve uzlaşma” yolunu tercih etmiştir. 19 Mayıs 1975 tarihinde, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları arasında Roma’da; 31 Mayıs 1975’de Türkiye Başbakanı Demirel ile Yunanistan Başbakanı Karamanlis arasında Brüksel’de yapılan görüşmelerde, meselenin Uluslararası Adalet Divanı’na götürülmesi için prensip anlaşmasına varılmıştır¹⁸⁹. Ancak

---

¹⁸⁶ Yunanistan’ın Türkiye ile arasında var olduğunu kabul ettiği iki sorundan biri olan ve Ege’de iki devleti savaşın eşiğine getiren üç krizden ikisine kaynaklık eden Ege’deki kıta sahanlığı sorunu, Kasım 1973’de, Türkiye’nin, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na Ege Denizi’nde petrol arama ruhsatı vermesi ve 1961 yılından beri bu tür ruhsatlar vermekte olan Yunanistan’ın bu durumu bir nota ile protesto etmesi üzerine baş göstermiştir. Olayın kriz boyutuna taşınması ise 1976 yılında “Sismik 1” adlı Türk araştırma gemisinin uluslararası sularda sondaj yapmaya başlaması ile olmuş ve Yunanistan olayı BM Güvenlik Konseyi’ne şikâyet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ertan Köse, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 88-91; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 834; Kut, *A.g.m.* s. 519-520.

¹⁸⁷ Kut, *a.g.m.*, s. 519-520; Uçarol, **Siyasi Tarih**, s. 298.

¹⁸⁸ <http://turksavaslari.com/soguksavas/?sayfa=1029210.1044169.2974398.0.0.php>

¹⁸⁹ Köse, **a.g.e.**, s. 79-81; Kut, *a.g.m.*, s. 507-508; Behçet Kurt, , “Ege’de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki Alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003, s. 124-125.

bunları sonuçlandıracak çalışmalar yapılmadığından nihai çözüm sağlanamamıştır¹⁹⁰. Türk Hükümeti, 18 Temmuz 1974'de TPAO'ya Ege'de yeni arama ruhsatı vermiştir¹⁹¹.

1976 yılında Türkiye'nin, Ege'de araştırmalar yapmak için HORA adlı bir araştırma gemisi hazırlaması tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Yunanistan, sonradan adı Sismik-1 olan HORA'nın Ege'ye çıkışını önlemek amacıyla çeşitli teşebbüslerde bulunmuş ve "HORA'nın Yunan Kıta Sahanlığına girdiği takdirde, tehlikeli bir durum yaratacağını" bildirmiştir. Türkiye ise cevabında, "Yunanistan'ın HORA'nın faaliyetine müdahale ettiği takdirde sert karşılık göreceğini" belirtmiştir. HORA'nın, 6 Ağustos 1976 tarihinde Türk savaş gemileri himayesinde Çanakkale'den ayrılarak anlaşmazlığa konu olan sulara girmesi üzerine Yunan savaş gemileri, bu çalışmaları yakın mesafeden izlemişler ancak herhangi bir müdahale olmamış ve HORA araştırmalarını yaptıktan sonra, 10 Ağustos 1976'da Çanakkale'ye dönmüştür¹⁹².

Bu gelişmeler üzerine Yunanistan, BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak, "Türkiye'nin Ege'deki Yunan kıta sahanlığı üzerindeki haklarını ihlal etmek suretiyle, barış ve güvenliği tehlikeli şekilde tehdit ettiğini" ileri sürmüştür¹⁹³. Güvenlik Konseyi, 12 Ağustos'ta yaptığı müzakereler sonunda, kıta sahanlığı meselesinin esasına girmeksizin, taraflara, "ikili müzakerelerin kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla, gerginliği artırıcı hareketlerden kaçınmak konusunda her türlü gayreti harcamalarını ve ikili müzakerelere başlamalarını" tavsiye eden bir karar almıştır.

Daha sonra Yunanistan, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na başvurarak "HORA gemisinin Yunan kıta sahanlığına girmesinin tamiri mümkün olmayan zarara neden olduğunu" öne sürmüş ve "Türkiye'nin bu faaliyetinin önlenmesini" istemiştir. Ancak Divan, HORA'nın faaliyetinin tamir edilemez bir zarara sebep olmadığı

---

¹⁹⁰ Köse, **a.g.e.**, s. 79-81; Kut, *a.g.m.*, s. 507-508; Kurt, *a.g.m.*, s. 124-125.

¹⁹¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 834

¹⁹² <http://turksavaslari.com/soguksavas/?sayfa=1029210.1044169.2974398.0.0.php>

¹⁹³ Şule Kut, , "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 507; Sandıklı, **A.g.e.** s. 278; ayrıca aynı eser içinde; S. Gülden, Ayman, "Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit", s. 493

gerekçesiyle, Yunanistan'ın isteğini reddetmiştir¹⁹⁴. 1979 Ocak ayında ise Uluslararası Adalet Divanı, “kendisinin Türk-Yunan kıta sahanlığı anlaşmazlığına bakmaya yetkili olmadığına” karar vererek, Yunanistan'ın başvurusunu reddetmiştir.¹⁹⁵

11 Kasım 1976'da, Türk ve Yunan uzmanlar Bern'de bir araya gelerek, “Bern Deklerasyonu”¹⁹⁶ adı verilen ve kıta sahanlığı konusunda iki taraf arasındaki sınırların çizilmesi müzakerelerinde, her iki tarafça da uyulacak esasları belirleyen on maddelik bir belge imzalamıştır. Bu belge, 20 Kasım 1976'da Ankara ve Atina'da eş zamanlı olarak açıklanmıştır. Bu deklerasyona göre; “müzakereler samimiyet, iyi niyet ile ve ayrıntılı bir şekilde yürütülecek, gizli tutulacak ve hiçbir şekilde basına açıklanmayacaktır. Taraflar müzakereler boyunca, Ege kıta sahanlığında hiçbir faaliyette bulunmayacaklar, ikili ilişkilerde karşı tarafı küçük düşürücü her türlü hareketten kaçınacaklardır.” Bu deklerasyonun faydası sorun çözümlünceye kadar tarafların aşırıya kaçmasını önlemek ve çözüm için taraflara zaman kazandırmak şeklinde olmuştur.¹⁹⁷

Ege Denizi kıta sahanlığı konusunda bir diğer önemli kriz ise 1987 Mart ayında yaşanmıştır. Yunanistan, BM Güvenlik Konseyinin 395 sayılı kararına ve 1976 Bern Anlaşmasına aykırı olarak 28 Mart 1987 tarihinde Taşoz Adası'nın 10 mil doğusunda petrol aramaya başlayacağını ilan etmiştir. Bu durumu önlemek için yaptığı diplomatik girişimleri sonuç vermeyen Türkiye, bu soruna aynı şekilde karşılık vermek için Bakanlar Kurulu'nun 26 Mart 1986 tarihli kararıyla TPAO'ya petrol arama yetkisi vermiş ve Sismik I gemisinin Ege'ye açılacağını açıklamıştır. Her iki devletin karşılıklı manevraları ve sert açıklamaları sonucu gerginlik iyice artarak 28 Mart günü zirveye tırmanmıştır. Ancak, NATO, ABD ve İngiltere'nin araya girmesi ve Yunanistan'ın

---

¹⁹⁴ Kut, *a.g.m.*, s. 507; 278; Ayman, *a.g.m.*, s. 493; Hamdi Poyraz, , **Türk-Yunan Sorunları Ege Denizi ve Ege Adaları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004, s. 41-42; Millî Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005, s. 53; Larrabee; Lesser, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹⁹⁵ Poyraz, , *a.g.e.*, s. 41-42; **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, s. 53.

¹⁹⁶ Fuat Aksu, “*AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 3, Sayı 5, Temmuz 2005, s. 261-286.

¹⁹⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 837.

Ege’de petrol aramayı planladıklarını ifade etmesiyle kriz bir çatışmaya dönüşmeden önlenmiştir.¹⁹⁸

c. Hava Sahasının Kontrolü Sorunu

İki ülke arasında Ege’deki sorunlardan bir diğeri ise hava sahası sorunudur. Uluslararası hukuk kurallarına göre bir devletin karasularının ve hava sahasının sınırlarının aynı olması gerekmektedir. Yunanistan, 1931 yılında, iç hukukunda yaptığı bir düzenleme ile (*Kraliyet Kararnamesi*) hava sahasını 3 deniz milinden 10 deniz miline çıkarmıştır. 2 Haziran 1974 tarihinde, bu durumu (*Aeronautical Information Publication-AIP*)- Havacılık Bilgi Yayını (HBY) ile uluslararası kamuoyuna ilan ederek uygulamaya geçirdiğini ilan etmiştir. Bu durum üzerine Türkiye, Yunanistan’ın hava sahasını, karasularına 6 milden 10 mile çıkararak 4 deniz mili artıran bu uygulamayı tanımadığını Yunanistan’a ve tüm dünyaya bildirmiştir¹⁹⁹. Bu tarihten itibaren Ege Denizi üzerinde, Türkiye tarafından 6 deniz mili olarak kabul edilen Yunan hava sahasının sınırından itibaren 10 deniz miline kadar olan bölgede Türk savaş uçaklarının uçuşmasının, Yunanistan tarafından ulusal hava sahasının ihlali olarak değerlendirilmesi olayı, “Hava Sahası Sorunu” olarak kabul edilmektedir.

Bir diğerkonu olan FIR hattı sorununun temelinde ise, Yunanistan’ın uçuş bildirim bölgesi sorumluluğunu, hükümranlık hakkı gibi istismar etmek istemesi bulunmaktadır. İstanbul/Atina uçuş bildirim bölgelerini ayıran FIR (*Uçuş Bildirim Bölgesi/Flight Information Region*)²⁰⁰ hattı, 1952 yılında Paris’te, Uluslararası Sivil

¹⁹⁸ Bu tarihte Dış İşleri Bakanlığı Denizcilik ve Havacılık Genel Müdürü olarak görev yapan Turhan Fırat Bu olayı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Turhan Fırat, “Yunanistan’la Yaşanan 1987 Mart Krizi”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Ed.: Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 72-81, ayrıca aynı eser içinde; Nazmi Akıman, “Türkiye-Yunanistan Arasında 1987 Mart Krizi ve Andreas Papandreou”, s. 59-72,

¹⁹⁹ 944 Şikago Sözleşmesi ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne göre “bir ülkenin hava sahası, karasuları genişliğine eşit ve onun üzerindeki sahadır” Dünyada da genel kabul görmüş uygulama bu yöndedir. Yunanistan 1931 yılında aldığı karara Türkiye’nin 44 yıl boyunca itiraz etmemesinin bu kararı kabul ettiği anlamına geldiğini iddia etmekte, Türkiye ise Yunanistan’ın bu kararı uluslararası alanda duyurduğu anda itiraz ettiğini savunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Kut, *a.g.m.*, s. 518; Poyraz, **a.g.e.**, s. 89-93; Aksu, *a.g.m.*, 28.01.08.

²⁰⁰ Fır, Icao tarafından sivil havacılık uçuşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan ve sınırları bu örgüt tarafından belirlenen, içerisinde uçuş bilgisi, arama-kurtarma ve ikaz sistemlerinin sağlandığı bir hava sahasıdır. Ancak bu saha, söz konusu hizmetleri sağlayan devlete herhangi bir egemenlik

Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından yapılan 3'üncü Avrupa Bölgesel Hava Seyrüsefer Toplantısı'nda genel hatlarıyla belirlenmiş²⁰¹, 1958 yılında Cenevre'de yapılan 4'üncü Toplantı'da ise kuzey ve güney sınırlarının koordinatları tespit edilmiş, batı sınırı olarak da “Türkiye'nin batı sınırlarını takip eder” ifadesine yer verilmiştir²⁰². Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında üzerinde anlaşılmış bir sınır bulunmaması nedeniyle, Yunanistan FIR hattını hudut gibi kabul ettirmeye çalışmış, bu durum 1966, 1968, 1971 ve 1974 yıllarında Türkiye'nin ICAO nezdinde girişimlerde bulunmasına neden olmuştur²⁰³.

1974 yılından sonra Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye-Yunanistan ilişkileri gerilince, FIR hattı sorununu tekrar gündeme gelmiştir. Türkiye yayımladığı 714 sayılı NOTAM (*Notice To Airmen/Havacılara İlan*) ile Türk-Yunan karasuları sınırından geçen Ege FIR hattını Ege'nin ortasına kaydırarak bu hattın doğusuna geçecek (Türk kıyılarına 50 deniz mili yaklaşacak) bütün hava ulaşım araçlarının kendisine önceden bildirilmesini istemiştir²⁰⁴. Buna karşılık Yunanistan ise, önce 1157 sayılı NOTAM'ı yayımlayarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki hava koridorunun güvenli olmadığını ilan etmiş, 16 Ağustos 1974 tarihinde yayınladığı 1066 sayılı NOTAM ile Ege'nin tamamını sivil hava trafiğine yasaklamıştır. Bundan sonra karşılıklı taviz ve esnemelerle günümüze gelinmiştir. Günümüzde iki ülke arasındaki sorun, askerî uçaklar konusunda çıkmaktadır. Yunanistan, FIR düzenlemesinin tüm askerî ve sivil uçakları kapsadığını ileri sürmekte; Türkiye ise, sadece sivil uçakların bilgi verme yükümlülüğü olduğunu, askerî uçaklarla ilgili konunun ikili andlaşmalarla

---

hakkı sağlamamaktadır. Uçuş bilgi hizmetleri, önemli meteorolojik bilgileri, ulaşım kolaylıklarını, havaalanlarının durumunu, bölgede bulunan tehlikeleri bildirmeyi içermektedir. Uyarı hizmetleri ise, kaybolan, kaza yapan ya da tehlikede olan hava araçlarına ilişkin bilgilerin arama kurtarma faaliyetleri ile görevli birimlere bildirilmesi görevlerini kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Poyraz, **a.g.e.**, s. 83-84.

²⁰¹ 1952'de gerçekleştirilen Icao toplantısında, Ege'de Türk karasuları dışında kalan bölgedeki Fır sorumluluğu önce Türkiye'ye teklif edilmiş, ancak Türkiye'nin (masraflı olur ve benzeri nedenlerle) kabul etmemesi üzerine Yunanistan'a verilmiştir. Türkiye'nin karşı çıkmayıp onayladığı bu karar doğrultusunda, Ege'deki hava trafiğini Yunanistan yönetecek, Türkiye ise sadece kendi karasuları üzerindeki hava sahasından sorumlu olacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Poyraz, **a.g.e.**, s. 84.

²⁰² Poyraz, **a.g.e.**, s. 83-84.

²⁰³ Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Poyraz, **a.g.e.**, s. 84-85; Kut, *a.g.m.*, s. 518; Aksu, *a.g.m.*, 28.01.08.

²⁰⁴ Bu konuda ayrıntılar için bkz.; Yüksel Söylemez, “Ege “FIR” Sorunu 30 Yıl Önce Neden Çözülemedi”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Ed.: Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 94-105,

düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır²⁰⁵. Bu konuya başka bir açıdan bakılacak olursa, dünyada kara suları uzantısıyla hava sahası uzantısı birbirinden farklı olarak tutan tek ülke, Yunanistan'dır²⁰⁶.

FIR hattı ile yakından ilgili bir sorun da arama kurtarma sorumluluk sahasıdır. Türkiye, 1979 Hamburg ve 1974 SOLAS Sözleşmeleri'ne uygun olarak, Ocak 1989'da yayımladığı Arama-Kurtarma Yönetmeliği'nde; açık denizler üzerindeki hava sahasında, uluslararası sivil havacılık teşkilatı kurallarına göre arama ve kurtarma sorumluluğunun, denizdeki arama ve kurtarma faaliyetlerini kapsamadığını, Türkiye'nin karasularının dışında arama ve kurtarma hizmeti vereceği bölgeleri ilgili devletlerle yapacağı anlaşmalarla tespit edeceğini ve anlaşma yapılmıncaya kadar, karasuları dışında arama ve kurtarma hizmeti verebileceği açık deniz alanlarının koordinatlarını Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'ne 1991 yılında deklare etmiştir. Yunanistan, 1987 yılında, Ege Denizi'nde Atina FIR hattının batısındaki alanda arama-kurtarma sorumluluğunun kendisine ait olduğunu IMO'ya bildirdiğini öne sürerek, Türkiye'nin bu deklarasyonunu kabul etmemektedir²⁰⁷.

Hava sahasının kontrolü 1952 yılında her iki ülkenin karşılıklı anlaşmasından sonra (Ege denizi hava sahasının teknik kontrolünün) Yunanistan tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. FIR (Flight Information Region-hava bilgi bölgesi) hattı olarak adlandırılan bu hattı Yunanistan bir hava egemenliği olarak kabul etmek istemektedir. Türkiye 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra FIR hattı olarak belirlenen Türk-Yunan sınırının batısını "emniyet bölgesi" ilân etmiştir. Yunanistan da buna karşılık olarak Ege Denizi hava sahasını yabancı, sivil ve askerî trafiğe kapatmıştır. Daha sonra sadece sivil trafiğe açılan bu hattın 10 mil olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum iki ülke arasında devamlı olarak hava ihlalleri olarak adlandırılan anlaşmazlıklara neden olmaktadır²⁰⁸.

---

²⁰⁵ Poyraz, **a.g.e.**, s. 84-86; Köse, **a.g.e.**, s. 92-94.

²⁰⁶ Sevin Toluner, **Milletler Arası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, İstanbul: Betaş, 2000, s. 36.

²⁰⁷ Poyraz, **a.g.e.**, s. 87-88.

²⁰⁸ Selim Örgen, Ergin Ersoy, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, İstanbul: HAK Yay., 1995, s. 47.

d. Oniki Adalar Sorunu

Oniki Ada 1945 yılında Müttefiklerin eline geçmiştir. Bir yıl sonra ise İngiliz askerî yönetimi altında Paris'te 27 Haziran 1946'da yapılan Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Oniki Ada'nın Yunanistan'ın hâkimiyetine geçmesine karar verilmiş, İtalya ise bunu 10 Şubat 1947'de onaylamıştır. 10 Şubat 1947'de İtalya dahil 21 devletin imzaladığı İtalyan Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ile Rodos, Oniki Ada ve Meis Adaları ile bunlara bağlı adacıklar Yunanistan'a resmen verilmiştir²⁰⁹. Oniki Adaların, Yunanistan'a verilmesinin sebebi olarak adalarda yaşayanların çoğunluğunun Rum olduğu iddiasıdır.

e. Kayacıklar Sorunu: İkizce (Kardak) Kayalıkları Örneği

Ege'de bir başka sorun; Egemenliği Uluslararası Andlaşmalarla Yunanistan'a devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar (coğrafi formasyon) üzerindeki egemenlik sorunudur. Çoğunluğu Doğu Ege Adaları bölgesinde ve Anadolu sahillerine yakın on bir küçük ve ıssız adacığın iskâna açılacağına ilişkin haberler Kasım 1995 ayından itibaren Yunan basınında yer almasıyla başlamış, Figen Akad isimli Türk bandıralı bir yük gemisinin Kardak Kayalıkları'nda 25 Aralık 1995 tarihinde karaya oturmasıyla Türkiye ile Yunanistan arasında bir kriz başlamıştır²¹⁰.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı'nın yaptığı çalışmalara göre, Ege Denizi'nde 1.800 civarında ada bulunduğu tahmin edilmektedir²¹¹. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya ile Müttefik Devletler arasında yapılan 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile Oniki Ada bölgesinde bulunan ve İtalya'ya ait olan 14 ada ve bunlara bitişik adacıkların egemenliği, Yunanistan'a devredilmiştir. Bu antlaşmanın 14'ncü maddesi, Oniki Ada bölgesinde

²⁰⁹ Cemalettin Taşkiran, **Oniki Ada, Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul: Harp Akademisi Yay., 1996.

²¹⁰ Kardak Kayalıkları Krizi dışında benzer bir kriz de, 31 Mayıs 1996 tarihinde, Napoli'de yapılan NATO tatbikatı plan hazırlıkları toplantısında yaşanmış, Yunanistan'ın Girit'in güneybatısındaki Gavdos Adası'nı tatbikata dâhil ettirmek istemesi üzerine Türk Askeri Heyeti buna karşı çıkarak Gavdos Adası'nın statüsünün tartışmalı olduğunu dile getirmiştir. Bundan maksat, Türkiye'nin Kardak Kayalıkları Krizi'nin akabinde ortaya attığı Ege'de "Gri Bölgeler" tezi çerçevesinde Gavdos'la ilgili olmasa bile Ege'de bazı ada, adacık ve kayalıklar üzerindeki egemenlik iddialarının gündemde tutulmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Kut, *a.g.m.*, s. 518; Poyraz, **a.g.e.**, s. 89-93; Aksu, *a.g.m.*, 28.01.08.

²¹¹ Kut, *A.g.m.* s. 508, Dipnot No. 5., Cevdet Küçük, "Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Yay. Haz.; Ali Kurumahmut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1998, s. 36.

Yunanistan'ın egemenliğine devredilen bu adaların hukuksal statüsünü düzenlemektedir. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Ege Denizi'ndeki adaların hukuksal statülerini tespit eden bir temel belgedir. Bu antlaşmanın özellikle 12, 15 ve 16'ncı maddeleri, yukarıda söz edilen Kardak Kayalıkları üzerinden tırmanan Türk- Yunan uyuşmazlığını hukuki açıdan aydınlatabilecek verileri içermektedir²¹². Antlaşmanın 15'nci maddesi ile, Oniki Ada bölgesinde bulunan adalardan ismen sayılan 13 ada ile Meis Adası İtalya'ya devredilmiştir. Meis bölgesinde yer alan bir kısım adacık ve kayalıkların, Türkiye ile İtalya arasında sorun oluşturması nedeniyle, taraflar bu konuda antlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu maksatla, Türk ve İtalyan teknisyenler, 18 Haziran 1931'de Ankara'da bir araya gelerek bir toplantı tutanağı hazırlamışlar ve anılan toplantı tutanağı, 4 Ocak 1932 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında imzalanan "Ankara Sözleşmesi"nin temelini oluşturmuştur. Böylece, Meis (Castellorizo) bölgesindeki adacık ve kayalıkların hangi devlete ait olduğu sorunu da hukuken çözümlenmiştir.

Ankara Sözleşmesi'ni imzalayan Türk ve İtalyan yetkililer, Meis dışında kalan Oniki Ada bölgesi için de benzer bir çalışmanın yapılmasının yararlı olacağını öngörmüşlerdir. Bu amaçla yine Ankara'da, 28 Aralık 1932'de bir araya gelen Türk ve İtalyan teknisyenler, çalışmalarını bir toplantı tutanağı ile somutlaştırmışlardır. Anılan "Toplantı Tutanağı (Proces Verbal)", Oniki Ada bölgesi ile Anadolu arasındaki deniz alanlarının paylaşımına ilişkin olarak Türk ve İtalyan teknisyenleri arasında Ankara'da yapılan ve yalnızca teknisyenler düzeyindeki bir görüş birliğini yansıtan müzakereleri ve sonuçlarını ortaya koyan bir zabıt olup, görüşmelere katılanların parafını içermektedir. Bu görüşmelere katılan Türk ve İtalyan teknisyenler, kendi ulusal hukuk sistemlerine göre, tam bir yetki belgesine de sahip değildiler.

Ayrıca, "Toplantı Tutanağı" ilgili devletlerce resmen imzalanmadığı gibi, onaylanmamasından ötürü de hukuki geçerlilik kazanmamıştır. Bu nedenle, imzalanmış, onaylanmış ve yürürlüğe girmiş bir hukuksal antlaşma metni değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, 13 Şubat 1914 tarihli Altı Büyük Devlet Kararı'yla, belirtilen tarih itibarıyla Yunan işgalinde bulunan bütün Ege Denizi Adaları'nın (*Bozcaada, Gökçeada ve Meis hariç*) egemenlikleri "*silâhsızlandırılmış olmaları şartıyla*" Yunanistan'a

---

²¹² Zafer Koylu, **Ege Adaları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, SBE (Yüksek Lisans Tezi), 1991, s. 83.

devredilmiştir. Ancak Ege Adaları'nın bugünkü statüsü²¹³; Lozan Barış Andlaşması'nın 6, 12, 15 ve 16'ncı Maddeleri ile Paris Barış Andlaşması'nın 14'üncü Maddeleri ile ortaya çıkmıştır²¹⁴.

Lozan Barış Andlaşması'nın 6 ve 12'nci Maddeleri, Yunanistan'a ismen sayılarak egemenlikleri devredilenler haricindeki diğer adalarla ilgili bir hüküm içermemektedir. Yine söz konusu Andlaşma'nın 15'inci Maddesinde sayılan adalara ait Paris Barış Andlaşması'nda sözü edilen “*bitişik adacıkların*” hangileri olduğu ne Andlaşma metninde ne de ekli haritalarında somut olarak belirtilmiş ve bir hukuki boşluk oluşmuştur. Bu nedenle “*bitişik*” olma kriterine açıklık getirilerek bu bölgedeki ada, adacık ve kayalıkların aidiyetinin tespit edilmesi bir problem sahası olarak ortaya çıkmıştır²¹⁵.

---

²¹³ **Lozan Barış Andlaşması'nın 15'inci Maddesi:** Türkiye aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak ve senetlerinden İtalya yararına vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Kodoş (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sombeki (Simi) ve İstanköy (Koş) Adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası. **Lozan Barış Andlaşması'nın 16'ncü Maddesi:** Türkiye işbu Andlaşma'da belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır-her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu Maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozamaz. bkz.; http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, e.t.; 29/01/2008.

²¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmesi üzerine, Ege'nin batısında yer alan Eğriboz Adası ile Kuzey Sporad ve Kiklat Adaları Yunanistan'a bırakılmıştır. Diğer bütün adalar üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti Balkan Harbi öncesine kadar istisnasız devam etmiştir. Trablusgarp Harbi sırasında Menteşe Adaları bölgesindeki toplam 16 ada İtalya'nın işgaline uğramıştır. Fakat 1912 Uşi Barış Andlaşması ile İtalya, geçici olarak işgal ettiği bu adalardan Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan askerini çekmesi karşılığında çekilmeyi taahhüt ettiği için, Osmanlı Devleti'nin bu adalar üzerindeki egemenlik hakları devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Poyraz, **a.g.e.**, s. 99-100; Aksu, *a.g.m.*, 28.01.08.

²¹⁵ Bu meyanda, Menteşe Adaları'nın Anadolu sahillerine çok yakın olması ve çok sayıda ada, adacık ve kayalıkların hukuki statülerinin belirlenmesi maksadıyla Türkiye ve İtalya arasında görüşmeler yapılmış ve nihayetinde iki ülke arasında sadece Meis ve ilaveten Bodrum açıklarındaki Karaada'yı içeren 4 Ocak 1932 tarihli “Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Ciheti Aidiyeti Hakkındaki İtilafname” imzalanmıştır. Türkiye ile İtalya daha sonra Menteşe Adaları ile Anadolu arasında kalan diğer adacık ve kayalıkların egemenliğinin ve deniz sınırının belirlenmesi için çalışmalara devam etmişlerse de, bu çalışma sonucu hazırlanan 28 Aralık 1932 Tarihli Zabıtname andlaşma hâline dönüşmediği için yürürlüğe girmemiştir. Dolayısıyla, Yunanistan'ın iddiasının aksine iki ülke arasında onaylanmış bir deniz sınırı da bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kut, *a.g.m.*, s. 514; Sertaç Hami Başeren, “Doğu Akdeniz'de Son Gelişmeler ve Türkiye'nin Bölgedeki Kıtı Sahanlığı ile Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) Sınırları”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 126, Sayı 393, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2007, s. 24-25; Poyraz, **A.g.e.** s. 99-104; Aksu, *a.g.m.*, 28.01.08.

Figen Akad isimli bir geminin Kardak kayalıklarında karaya oturması sonucu, bu kayalıkların hangi devlete ait olduğu konusu yeniden gündeme gelmiş ve anılan kayalıklar üzerindeki egemenlik iddiaları, Türkiye ile Yunanistan arasında bir kriz konusu olmuştur²¹⁶. Kardak Kayalıkları, ekonomik bir zenginliğe sahip olmadığı gibi yerleşime uygun da değildir. Ancak bu Kayalıklar söz konusu tarihte iki ülkenin kamuoyu tarafından egemenlik konusunda bir sembol hâline getirildiğinden, egemenliğinin kime ait olduğunun tescil edilmesi çok önemlidir. Ayrıca bu kayalıklar üzerinde egemenlik sağlanması sonucu ile iki devletin elde edeceği siyasi ve hukuki avantajlar Ege'deki denge açısından önemlidir. Eğer Yunanistan'ın iddiaları kabul edilir ve bu kayalıklar üzerinde Yunan egemenliği tescil edilirse Meis dışında kalan Oniki Ada bölgesinde, Türkiye aleyhine sözde deniz egemenlik alanlarını belirleyen 28 Aralık 1932 tarihli "Toplantı Tutanağı"nın hukuken bağlayıcı bir belge olduğu kabul edilmiş olacaktır²¹⁷. Ayrıca asıl önemli olarak, Kardak Kayalıkları ile aynı statüde olan ve Oniki Ada bölgesinde bulunan çok sayıda ada, adacık ve kayalık üzerindeki Yunanistan'ın egemenlik iddiaları meşruiyet kazanmış olacaktır²¹⁸.

Ege sorunları içinde Türkiye'nin hayati çıkarlarını diğerlerine göre nispeten daha derinden ilgilendiren sorunlar karasuları sorunu ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunudur. Bu çerçevede Yunanistan'ın Ege'yi bütünüyle sahiplenmesinden kaynaklanan karasularını 12 mile çıkarma girişimi karşısında Türkiye'nin bu durumu *casus belli* (savaş nedeni) olarak kabul edeceğini belirtmesi, karasuları sorununun Türkiye için ne kadar hayati olduğunu göstermesi açısından önemlidir²¹⁹. Bunun yanı sıra, Ege'den olası soyutlanmayla beraber Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan arasındaki savunmaya yönelik iş birliği düşünüldüğünde; Ege'de ve Akdeniz'de çevrelenmiş olan Türkiye'nin kendisinde bulunan stratejik

---

²¹⁶ **Kardak Kayalıkları Broşürü**, Ankara: Gnkur Basımevi, 2002, s. 17., Cemalettin Taşkıran, **Oniki Ada, Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul: Harp Akademisi Yay., 1996.

²¹⁷ **Kardak Kayalıkları Broşürü**, Ankara: Gnkur Basımevi, 2002, s. 17.

²¹⁸ Sevin TOLUNER, **Milletler Arası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, İstanbul: Betaş, 2000.

²¹⁹ Ayman, *a.g.m.*, s. 279.

üstünlüğün Yunanistan'a geçecek olması da tehdit algılamasının boyutunu hayati seviyeye çıkaran bir başka öğedir²²⁰.

Statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu diğer sorun alanları ile karşılaştırıldığında görece yeni bir sorun olmakla beraber; olası sonuçları ve etkileri nedeniyle Türkiye'nin tehdit algılamaları itibarıyla önemlidir. Statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıkların aidiyetlerinin belli olmasıyla beraber, bu alanların da kendine ait hava sahası ve karasuları gibi egemenlik alanları olacağından; bu sorunlar, Ege'de iki ülke arasında var olan dengenin değişmesini gündeme getirebilecek niteliktedir. Dolayısıyla bu sorun konusunda yaşanacak gelişmeler de Türkiye'nin Ege'deki hayati çıkarlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin sürekli sorun doğurması ve ortaya çıkan sorunların bir süre sonra kalıcı nitelik kazanması, aslında çok temel bir psikolojik nedenden kaynaklanmaktadır: Güvensizlik. Bu nedenle taraflar birbirlerinin her hareketini dikkatle izlemekte, karşılıklı olarak silahlanmakta, uluslararası ilişkilerinde aralarındaki dengenin bozulmamasına çaba harcamaktadır²²¹.

2. Kıbrıs Sorunu

(Bu konu üzerinde ileriki bölümde detaylı olarak durulacaktır)

C. GÜVENLİK İKİLEMİ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE BAKIŞ

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin iyi ve işbirliğine yönelik olarak geliştirilememesinin en önemli nedenlerinden birisi karşılıklı olarak birbirlerini tehdit olarak nitelendirmeleri ve bunun sonucunda oluşan güvensizlik oluşturmaktadır. Yunanistan, yukarıda söz edildiği gibi kuruluşundan itibaren Megali İdea'yı

---

²²⁰ Nitekim, Yunanistan'la GKRY arasında Türkiye'ye karşı ortak savunma alanları oluşturmaya yönelik iş birliği hem doktrinel olarak hem de pratik alanda mevcuttur. Bu konuda bkz.; GEROLYMATOS, "The Military...s. 8-9; **Greek Ministry of Defence**, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>, e.t.; 17/02/2003.

²²¹ Erol Kurubaş, "Türk -Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 285-302, s. 285.

gerçekleştirme ve bu çerçevede genişlemeye çabalayan bir ülke olarak ve özellikle de genişleme istikametini Türk toprakları olarak belirlemesi nedeniyle Türkiye tarafından önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Yunanistan ise en büyük idealini, yani Megali İdea'yı gerçekleştirme arzusu ile hareket ettiğinden ve bu idealin gerçekleşmesine en büyük engelin Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı olduğunu bildiğinden, birinci bölümde bahsedildiği gibi çıkarlarının gerçekleşmesinin engellediği için Türkiye'yi tehdit sıralamasında birinci sıraya oturtmaktadır. Bu nedenlerle Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişki, “**karşılıklı güvensizlik**” üzerine kurulmuştur²²². Bu kapsamda Yunanistan, aynı zamanda NATO içerisinde müttefiki olan Türkiye'nin, batıya doğru yayılma eğilimi içinde olduğunu ve 1923 Lozan, 1936 Montrö ve 1947 Paris antlaşmalarıyla oluşturulmuş olan statükoyu değiştirmeye çalıştığını, bu yönde revizyonist bir tutum sergilediğini iddia etmektedir. Bu görüşü desteklemek için ise Türk politikacılarının açıklamaları, Türkiye'nin diplomatik girişimleri ve askerî hazırlıkları kullanılmaktadır²²³.

Türkiye ve Yunanistan algıladıkları bu tehditlere göre dış politikalarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Yunan dış politikası ve güvenlik politikası da 1970'lerin ortalarından itibaren değişime uğramıştır. Yunanistan, bu gelişmeler nedeniyle Türkiye'den algıladığı tehdidi önleyebilmek veya caydırabilmek amacıyla içsel ve dışsal dengeleme politikasını uygulamaya çalışmaktadır²²⁴. Bu stratejinin en önemli unsurları **ittifaklar, caydırıcılık, Kıbrıs ile stratejik ortaklık, yatıştırma, kriz yönetimi ve silahların kontrolü** olarak belirtilmektedir. 1974 sonrası stratejisi olarak

²²² Kurubaş, *a.g.m.*, s. 285

²²³ Yunanlı Uluslararası ilişkiler uzmanı Prof. Athanasios Platias, Yunan Güvenlik Meseleleri (Grek Security Problems) isimli çalışmasında; Resmi açıklama, konuşma ve belgeler, Yunan asker ve sivil stratejist, bilim adamı ve karar alıcılar, diplomatik ve askerî analiz ve çalışmalar ile geçmiş dönemdeki tecrübeler ışığında oluştuğunu belirttiği analizlerine göre; **Yunanistan için en büyük ve beklide tek tehdidin Türkiye olduğunu belirtmektedir.** Athanasios Platias, “Grek Security Problems”, [Http://www.idis.gr/english/index.html](http://www.idis.gr/english/index.html), Constantine P. Arvanitopoulos, “Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence”, <http://www.idis.gr/people/arvan3.html>, e.t.; 20/12/2005, s. 2; Athanasios Platias “Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence”, **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Consta (edt.), New York: St. Martin's Pres., 1991, s. 94.

²²⁴ Athanasios Platias aynı çalışmasında; iki ülkenin ulusal gücünü karşılaştırarak, durumun kendi ülkesi aleyhine olduğunu ve bu durumun tehdidin boyutunu artırdığını ve 1974 yılındaki gelişmeler sonucu Yunanistan tarafından uygulanan politika ve stratejilerin yetersiz kalması sonucu Yunanistan'ın Türk tehdidine karşı yeni strateji oluşturduğunu belirtmektedir.. Athanasios Platias, “Greek Deterrence Strategy”, <http://www.idis.gr/people/platias/html>, e.t.; 20/12/2005, s. 2.

adlandırılan bu stratejiye göre Yunanistan caydırıcılığını artırıcı tedbirler alırken, büyük devletlerin desteğine dayanan dış denge (external balancing) politikası yerine ulusal kaynaklara dayanan iç denge (internal balancing) politikasını uygulamaya getirmiştir. NATO'nun Türkiye'ye karşı bir girişimde bulunmaktaki isteksizliği nedeniyle ABD ve NATO'dan çok Avrupa Birliğine yaklaşmış ve 1981'de AB üyesi olmuş ve böylece AB Güvenlik ve Savunma şemsiyesine kavuşmuştur.

Yunanistan'ın günümüze kadar sürmekte olan yeni dış ve güvenlik politikası, ABD ile olan ilişkilerin zayıflatılarak, ekonomik ve politik entegrasyon bağlamında Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin daha fazla geliştirilmesiyle birlikte Yunanistan'ın dış ilişkilerini çeşitlendirmek şeklinde ifade edilebilir. Yunanistan bu politikayı uygulamaya koymakla beraber, olası bir Avrupalı-Atlantikçi ikileminden uzak durmaya çalışmış ve pozisyonunu İngiltere, İtalya ve Portekiz modelleri gibi oluşturmaya çalışmıştır. Burada Yunanistan'ın kurmaya çalıştığı ilişki **politik ve ekonomik entegrasyon bağlamında Avrupa Birliği'yle; ortak savunma ve güvenlik değerleri bağlamında da NATO'yla ilişki içinde bulunarak bir tamamlayıcılık unsuru sağlamak** şeklinde ifade edilebilir²²⁵.

Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın dış ve güvenlik politikalarını oluşturma ve/veya uygulama aşamasında kullandığı araçlar veya ilişkide bulunduğu devlet veya devletler grubu çeşitlilik gösterebilmekle beraber; tüm bu çeşitliliğin ana nedeninin, bir **dış politika önceliği ve güvenlik politikasının temel tehdit algılaması olarak Türkiye olduğu açıktır**. Zira, Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan analizlerde öncelikli tehdit algılanan ülkenin Türkiye olduğu sıklıkla belirtilmekte, daha sonra ise Balkanlar ve Akdeniz bölgesinin istikrarsızlığından kaynaklanan risk alanları sıralanmaktadır²²⁶.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin gerek Batı ittifakı gerek Doğu Akdeniz gerekse de Orta Asya'da bölgesel bir güç (Pivot Country) olarak ortaya çıkması, Yunanistan'ı kaygılandıran gelişmelerden birisi olmuştur²²⁷. Soğuk Savaş'ın

---

²²⁵ Theodore Coulombis, "Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy since 1974", **Thesis A Journal of Foreign Policy Issues**, <http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/consensus.html>, 15/01/2003, s. 2.

²²⁶ Pirincci, **a.g.e.**, s. 84

²²⁷ Athanasios Platias, "Greek Deterrence Strategy", <http://www.idis.gr/people/platias/html>, e.t.; 20/12/2005, s. 2.

sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'nın dağılması, Arnavutluk ile olan Kuzey Epir sorunu gibi konular da Yunan dış ve güvenlik politikasında tehdit algılamalarına sebep olmuş; ancak bu algılamalar Yunanistan'ın NATO ve BAB bünyesinde güvenlik garantilerine sahip olması nedeniyle, Türkiye'ye yönelik olan algılama kadar hayati olmamıştır. Bunun yanı sıra bir başka açıdan da Yunanistan'ın güvenlik ve dış politikası sürekli olarak Türkiye üzerine odaklandığı için Soğuk Savaş sonrası dönem, Yunanistan açısından Türkiye tarafından kuşatılmışlık şeklinde algılanmasına neden olmuştur. Ancak Yunanistan'ın bu endişesi ve tehdit değerlendirmeleri bile her zaman yayılcı ve isteklerle dolu olmuştur. Yunanistan hiçbir zaman Türkiye gibi içe dönük ve savunmacı olmamış, aktif bir politika izlemiştir.

Türkiye, sürekli olarak Yunanistan'ın uyguladığı bu politikalara karşı önlem geliştirmek ve kendini savunmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan kendi yaptığı tehdit değerlendirmelerinde uzun bir süre en başa Yunanistan'ı oturtmuştur. Türk dış politikasını oluşturanlar, millî mücadele döneminden beri Yunan faktörünü göz önüne almak ve en azından belli alanlarda buna göre politika geliştirmek zorunda kalmıştır. Millî mücadele döneminde bağımsızlık savaşının simgesel anlamda da olsa nihai aşamada Yunanistan'a karşı verilmiş olması, Türk dış politikasının en başından beri Yunan faktörü konusunda hassas olmasını gerektirmiştir. Nitekim, millî mücadele döneminin hemen ardından Yunanistan'la yaşanan mübadele sorunu, bu hassasiyetin var olması gerekliliğini doğrular nitelikte olmuştur²²⁸. İki ülke arasında mübadele sorununun çözülmesinden sonra iyi ilişkilerin kurulabildiği iki dünya savaşı arası dönemde, Türkiye ve Yunanistan'ın tehdit algılamaları benzerlik göstermiş ve revizyonist devletlerden algılanan tehdit doğrultusunda Balkan ittifakı gibi çok taraflı ittifaklara ve ikili iş birliğine gidilebilmiştir.²²⁹ Ancak böyle bir dönemde dahi Yunanistan ortak revizyonizm tehdidinin gölgesine sığınarak Türkiye aleyhine girişimlerde bulunmuştur²³⁰. Özellikle Ege sorunları konusunda karasularını 3 milden 6

---

²²⁸ İki ülke arasında Batı Trakya'daki Türk azınlık konusunda yaşanan sorunla da ilişkisi bulunan mübadele sorunu için bkz. Özden Zeynep ALANTAR, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş ikinci Baskı, Der.; Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s. 72-77.

²²⁹ Aksu, *a.g.m.*, s. 34.

²³⁰ Gürel, *a.g.e.*, s. 55

mile, hava sahasını da karasularıyla ilişkili olması gerekirken 10 mile çıkarmıştır. Türkiye ise Yunanistan'ın benzer girişimlerine karşı aktif bir tutum sergileyememiştir.

Türk dış politikası açısından Yunanistan'ın ciddi bir tehdit olarak algılanmasının başlangıcı Kıbrıs sorunu konusunda yaşanan gelişmelere paralel olarak 1950'lerin ikinci yarısında söz konusu olmuştur²³¹. Bu dönemden sonra Türkiye, her ne kadar Yunanistan'la Sovyet tehdidine karşı aynı ittifak sistemi içinde yer alsada, Yunanistan'ın kendisine yönelik yaklaşım ve girişimlerini daha yakından incelemeye başlamıştır²³².

1960'ların ilk yarısında Kıbrıs sorunu konusunda Yunanistan'ın girişim ve yaklaşımlarından dolayı tehdit algılayan Türkiye, Yunanistan'ın silahsızlandırılmış statüde bulunması gereken Güney Doğu Ege Adaları'ndan Rodos ve İstanköy Adalarını silahlandırma faaliyetlerini tespit etmiş ve 1964 yılında gereken uyarılarda bulunmuştur²³³. Adaların silahlandırılması sorununun yaşanmaya başlamasından sonra Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle de ilişkili olarak Yunanistan'dan kaynaklanan tehdidin derecesi zaten artarken, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleştirilmesinden kısa bir süre önce Ege'de kıta sahanlığı konusunda da sorunlar yaşanması bu tehdidi daha gerçekçi hale getirmiştir. Ayrıca bunu takip eden süreçte Kıbrıs'a gerçekleştirilen barış harekâtı sonrasında Yunanistan'ın diğer Doğu Ege Adalarını hızlı bir şekilde silahlandırmaya başlaması, tehdidin derecesini arttıran olgular olmuştur.

1974 sonrası dönemde Türkiye'nin tehdit algılaması, Yunanistan'ın uygulamaya çalıştığı politikalarla süreklilik kazanmış ve bu dönemden sonra Yunanistan, Türkiye'nin temel tehdit algılamaları ve dış politika öncelikleri arasında göz ardı edilmemesi gereken önemli bir faktör hâline gelmiştir. Kaldı ki, Ege'de devam eden süreçte kıta sahanlığı ve adaların silahlandırılması sorunlarının yanı sıra gündeme gelen karasuları, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunlarından her biri Türkiye'nin hayati çıkarlarını etkileyen sorunlardır. Ayrıca Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik olarak uygulamış olduğu içsel dengeleme politikasında da

---

²³¹ Sander, *a.g.e.*, s. 90.

²³² Aksu, *a.g.m.*, s. 34.

²³³ Gürel, *a.g.e.*, s. 56.

değindiğimiz gibi, Yunanistan ordusunu güçlendirmek ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı bir denge oluşturabilmek için savunma harcamalarını arttırmaktadır. Özellikle 1974 sonrası dönemde gerek NATO gerekse AB üyeleri içinde savunma harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının en yüksek olduğu ülke Yunanistan'dır²³⁴.

Tarihsel perspektiften iki ülke ilişkilerine bakıldığında, Yunanistan'la iyi ilişkiler içinde bulunulduğu dönemlerde dengenin sürekli olarak Türkiye'nin aleyhine bozulduğu gelişmelerin olduğu gerçeği de unutulmamalıdır²³⁵. Nitekim, 1931 yılında Yunanistan'la iyi ilişkilerin yaşandığı bir dönemde Yunan hava sahasının 3 milden 10 mile çıkarılması, 1936 yılında Montreaux düzenlemesi sonrasında iyi ilişkilerin yaşandığı bir dönemde Yunan karasularının 3 milden 6 mile çıkarılması ve ortak komünizm tehdidine karşı mücadele edilirken Kıbrıs'ta Enosis'in gerçekleştirilmeye çalışılması gibi olaylar Yunanistan'ın tutumlarına yönelik kuşkuları haklı çıkaracak nitelikte gelişmelerdir.

PKK terör örgütü lideri **Abdullah Öcalan'ın yakalanması**, 1999 Şubatında Ege sorunları da dahil, iki ülke arasında var olan tüm sorunları etkileyecek bir gelişme olmuştur. Nitekim, Türkiye karşısında var olan stratejik açıdan zayıf konumunu dengeleme politikalarıyla aşmaya çalışan Yunanistan, bu bağlamda dışsal dengeleme politikasının önemli bir ayağı olarak PKK ile üstü örtülü bir organik ilişki içindeydi. Bu durum her ne kadar çeşitli dönemlerde Türkiye tarafından dile getirilmişse de, Yunanistan'la PKK terör örgütü arasındaki ilişki bu olayla beraber su yüzüne çıkmıştır. Sonuç olarak Yunanistan bu ilişkinin ortaya çıkmasıyla hem Türkiye karşısında hem de uluslararası toplum nezdinde oldukça zor bir duruma düşmüştür. Dış politika alanında,

---

²³⁴ Örnek olarak 2000 yılında AB üyelerinin savunma harcamaları ortalaması GSYİH'lerinin yüzde 1,83'ünü oluştururken Yunanistan'ın savunma harcamaları GSYİH'sinin yüzde 4,9'unu oluşturmaktadır. Bu konuda bkz.; **Greek Ministry of Defence**, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Economics.htm>, 17/02/2003. Küresel savunma sanayinde; 2003-2007 yılları arasında, dünyanın en çok silah ithal eden 4. ülkesi Yunanistan olurken, bu dönemde, Türkiye 9. sırada yer aldı. Yunanistan, dünyada üretilen toplam silah kapasitesinin yaklaşık yüzde 7'sini ithal ediyor., <http://www.haberx.com /n/1100995/yunanistanda-asiri-silahlanma.htm>

²³⁵ Hüseyin Pazarıcı, "Lozan Antlaşması'ndan 1974'e Kadar Ege'ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan'ın Ege Politikası", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri: Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 25-26.

Türkiye tarafından “*yasa dışı devlet*” olarak itham edilen²³⁶ Yunanistan’ın iç politikası da bu skandaldan etkilenmiştir²³⁷.

Yunanistan’ın PKK terör örgütü ile organik ilişkisinin ortaya çıkması ve Türkiye karşısında oldukça sıkıntılı günler geçirmesi, Türkiye’ye yönelik Yunan dış politikasının yöntemini de etkilemiştir. Zira bu skandalla beraber, PASOK lideri Kostas Simitis, parti içinde sert politikalar izlenmesini savunan kesimi tasfiye etme imkanına sahip olmuştur²³⁸. Ayrıca Yunanistan, Türkiye’yi “*çevreleme*” politikasıyla izole ederek, var olan stratejik zayıflığını bu şekilde gidermeyi öngören politikasının tam anlamıyla işe yaramadığını görmüş ve bu politikadan kısmen vazgeçerek; Türkiye’ye karşı dengeleme politikasının ağırlığını, “*sorunları AB içerisine çekerek AB’nin de sorunlara taraf olmasını sağlama*” politikasına vermiştir²³⁹.

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Ege sorunlarının, 1999 yılıyla beraber farklı bir boyut kazandığı söylenebilir. Bilindiği gibi Yunanistan, PKK terör örgütü ile organik ilişkisinin açığa çıkmasından sonra, **Türkiye’yi dengelemek için çevreleme politikası yerine AB platformunu ve Türkiye’nin AB’ye tam üyelik istencini kullanmaya ağırlık vermişti**. Bu bağlamda düşününce, Helsinki Zirvesi, Yunanistan’ın bu politikalarının bir aşaması olarak görülebilir²⁴⁰. Zira, Yunanistan’ın vetosunu kaldırarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye adaylığının tescil edildiği ve gerek Türk kamuoyunda gerekse Türk bilim çevrelerinde tartışmalara yol açan, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan **AB Helsinki Zirvesi** sonrasında yayınlanan belgede Ege Sorunları ele alınmıştır. Helsinki Bildirisi’nin 4. paragrafı Ege Sorunlarıyla ilgilidir. Helsinki

²³⁶ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Yunanistan’ın aynı zamanda terörizmi destekleyen devletler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda bkz.; **Radikal**, 23/02/1999; **Hürriyet**, 23/02/1999.

²³⁷ Bu konuda bkz.; **Milliyet**, 19/02/1999.

²³⁸ Nitekim, Yunan Başbakanı Kostas Simitis bu skandalla beraber, Türkiye’ye karşı sert demeçleriyle tanınan Dış İşleri Bakanı Theodoros Pangalos’u, İçişleri Bakanı Eleksos Papadopoulos’u ve Kamu Düzeni Bakanı Philippos Peçalnikos’u görevden almış, stratejik mevkiilerde bulunan bir çok Yunanlı bürokratın da işine son vermiştir. Örnek olarak, Theodoros Pangalos, Dış İşleri Bakanlığı’ndan alınarak Kültür Bakanlığı’na atanmış ancak yerine geçen Georges Papandreu’ya Türkiye ile iyi ilişkiler kurması nedeniyle oldukça sert eleştiriler yapmasının ardından Simitis tarafından kabine dışı bırakılmıştır. Köse, **a.g.e.**, s. 112

²³⁹ Fuat Aksu, “*Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Artırma Çabaları-Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*”, <http://www.turkishgreek.org/makaleler/trgr-guvenlik.htm>, e.t.; 28/01/2008.

²⁴⁰ M. Melih Başdemir, , “*Türkiye’nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3, Sayı 6, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2007, s. 94.

Zirvesi ile Yunanistan'ın bir ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Zira, Ege sorunları ile Avrupa Birliği arasında dolaylı da olsa bir ilişki kurulmuş; bir ölçüde sorunlar AB içine çekilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma konusunda çok istekli olması ve buna karşılık Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne tam üye olması, iki ülke arasında stratejik bir dengesizlik oluşturmaktadır. Bu dengesizliğin artmasına yol açacak bir başka gelişme, GKRY'nin AB'ne tüm Kıbrıs'ı temsil edecek şekilde tam üye olmasıdır. **Etkileri giderek artan bu dengesiz durumun, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi doğrudan güç unsurunun öne çıkarıldığı politikalarla giderilmesi güç görünmektedir.** Zira, AB'ye tam üyeliği toplumsal bir proje olarak gören Türkiye ve 1981 yılından beri AB üyesi olan Yunanistan açısından yaşanabilecek bir çatışma iki ülkenin de aleyhine olabilecektir. Bu bağlamda Türk-Yunan ilişkilerinde özellikle Ege Denizi'nde yaşanan sorunların sıfır toplamlı bir yapıdan değişken toplamlı bir niteliğe dönüştürülmesi veya bir başka ifadeyle, ortadaki stratejik dengesizliğin giderilmesi, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla mümkün olabilecektir²⁴¹.

Burada dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Yunanistan, bir yandan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'ye destek veren bir politika izleyip, Türkiye ile ikili anlaşma yaparken; diğer yandan **iki ülke arasında yaşanan sorunları AB platformuna taşıyarak ikili sorunları, AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin karşısına birer engel olarak çıkartmaya başlamıştır.** Zira, her gün Yunan resmi makamlarınca yapılan bir çok açıklama, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan Ege sorunları konusunda, Türkiye'nin Türk ulusal çıkarlarını korumaya yönelik her türlü hareketinin Avrupa Birliği'ne tam üye olma sürecini olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmekte ve böylece **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma süreci, Yunanistan tarafından dengeleme politikası bağlamında sürekli olarak aleyhimize kullanılmaktadır**²⁴². Bu duruma örnek olarak Avrupa Birliği Parlamento, Konsey ve

²⁴¹ Köse, **a.g.e.**, s. 112-127; Kenan Erzurumluoğlu, , “Patrikhane ve Pontus Dosyası: Kin Kapısı”, <http://ifsa.blogcu.com/787813/>, 05.02.08; Ali Rıza Bayzan, , “Soykırım Teslisi-Ermenilerden Sonra Rum/Pontus ve Süryani/Nasturi Soykırım Söylemleri”, <http://www.2023.gen.tr/agustos2006/2.htm>, e.t.; 05/02/2008.

²⁴² Ayman, s. 279.

Komasyon raporlarıyla AB'nin bazı resmi dökümanında geçen karar ve ibareleri söyle özetleyebiliriz;

AB'nin Türkiye-Yunanistan sorunlarının çözüme ilişkin beklentileri, diğer etkenlerin yanı sıra Türkiye'nin AB üyeliği için sergilediği aşırı istekliliğin de etkisiyle, Yıllık İlerleme Raporları, KOB'leri ve Müzakere Çerçeve Belgesi gibi belgelerde birer kriter olarak yer almaya ve Türkiye üzerinde giderek artan yoğun bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Türkiye ise, AB'nin birer siyasi kriter hâline dönüştürdüğü hayati çıkarlarının söz konusu olduğu bu beklentilere, Ulusal Programlar'ında yer vermek suretiyle kendisini taahhüt altına sokmuştur²⁴³.

1999 Helsinki Zirvesi ve sonrasında, Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB üyeliği için o güne kadar sürdürdüğü olumsuz tutumunu değiştirerek, Türkiye'nin tam üyeliğine destek veren söylemleri dile getirmeye başlamasında, aynı yılın başlarında deşifre edilen PKK-Yunanistan bağlantısının Türkiye tarafından uluslararası platformda Yunanistan aleyhine kullanılmaması ve deprem diplomasisinin yarattığı olumlu havanın yanında, ancak bunlardan ziyade; Yunanistan'ın Türkiye ile olan sorunlarını AB'ne ihale etmiş olması ve eğer Türkiye AB üyeliği perspektifini kaybedecek olursa, Yunanistan'ın, Türkiye ile arasındaki sorunların çözümünde, Türkiye'ye AB üzerinden kendi politikalarını kabul ettirememeye endişesi başlıca etkenler olmuştur. Nitekim Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4, 9 ve 12 numaralı paragrafları, Türkiye ve Yunanistan göz önünde bulundurularak incelendiğinde, AB'nin, Türk-Yunan sorunlarının çözümünde, aday ülke sıfatıyla sorumluluğu öncelikle ve ağırlıklı olarak Türkiye'ye yüklediği görölmektedir.

---

²⁴³ Aksu, *a.g.m.*, s. 103.

Bu bağlamda Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü paragrafı²⁴⁴ incelendiğinde; “...sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için...” her gayreti göstermeye üye adayı devletin, yani Türkiye'nin davet edildiği, “...üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar...” ifadesiyle, Yunanistan zaten AB'ne üye olduğuna göre, üye adayı devletin, yani Türkiye'nin sorunların çözümü için zamanca bir kısıtlamaya tabi tutulduğu, belirtilen süre içerisinde sorunlara çözüm bulunamadığı takdirde “...Kopenhag'da belirlenmiş olan politik kriterlere uyum, üyelik müzakereleri açılmasının bir ön şartı...” ve “...tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ne üye olarak katılmanın temeli...” olduğuna göre üye adayı devletin, yani Türkiye'nin AB üyeliğinin mümkün olmayacağı ifade edildiği görülmektedir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü paragrafında, Türkiye açıkça, Yunanistan'la olan sorunlarını 2004 yılına kadar çözmesi için baskı altına alınırken, 9'uncu Paragrafın²⁴⁵ (b) Fıkrasında, Türkiye ile eşit koşullarda olması gereken üye adayı GKRY için; “AB Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir...” ifadesi kullanılabilmüş, yani

²⁴⁴ **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 4 No.lu Paragrafı:** “...AB Konseyi, anlaşmazlıkların BM Anayasası'na uygun olarak barışçı yoldan çözülmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri, devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için her gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde UAD'na götürmelidirler. AB Konseyi, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar UAD yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla, devam eden anlaşmazlıklara ilişkin durumu gözden geçirecektir. Ayrıca, AB Konseyi hatırlatır ki Kopenhag'da belirlenmiş olan politik kriterlere uyum, üyelik müzakereleri açılmasının bir ön şartıdır ve tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ne üye olarak katılmanın temelidir”. bkz.; http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, 06/02/2008. Ayrıca bkz.; Kamuran Reçber, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004. s. 101; Aksu, *a.g.m.*, Şubat 2004, s. 103-104; Suat İlhan, **Avrupa Birliği'ne Neden Hayır**, Üçüncü Baskı Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2003.

²⁴⁵ **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 9 No.lu Paragrafı:** “(a) AB Konseyi, 3 Aralık tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı bir çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnuniyetle karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder. (b) AB Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır” bkz.; http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, e.t.; 06/02/2008. Ayrıca bkz.; Reçber, *a.g.e.*, 2004, s. 101; Aksu, *a.g.m.*, Şubat 2004, s. 103-104; İlhan, *a.g.e.*, 2003, s. 123.

Kıbrıs sorunu çözülemezse bile, üstelik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran 1959-1960 Londra ve Zürih Andlaşmaları'na aykırı olarak, bunun üyelik için engel teşkil etmeyeceği ifade edilebilmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 12'nci paragrafında²⁴⁶ ise; Türkiye'den, diğer kriterlerle birlikte “*insan hakları konusu*”nun da dâhil edileceği bir “*ulusal program*” ve “*katılım ortaklığı*” oluşturması, yani AB'nin çifte standart içeren taleplerinin bizzat Türkiye tarafından yazılı hale getirilmesi ve bir program dâhilinde uygulanması istenmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde belirtilen “*sınır anlaşmazlıkları ve diğer ilgili konular*” ifadesine, 2000 KOB'nde²⁴⁷ orta vadeli hedefler arasında yer verilirken, 2003 KOB'nde²⁴⁸ öncelikler arasında yer verilmek suretiyle, sorunların çözümü için

---

²⁴⁶ **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 12 No.lu Paragrafı:** “AB Konseyi, Komisyon'un İlerleme Raporu'nda işaret edildiği gibi, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday Devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları konusu ve 4 ve 9 (a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programlarına ve ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkânına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için ulusal bir program ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir katılım ortaklığı önceki Konsey sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebat ile uyumluluşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir...” Ayrıca bkz.; Reçber, a.g.e., 2004, s. 101; Aksu, a.g.m., Şubat 2004, s. 103-104; İlhan, a.g.e., 2003, s. 122-123..

²⁴⁷ **Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığı'nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler; 4.2. Orta Vadeli Hedefler; Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Birinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog kapsamında, Helsinki Zirvesi Sonuçları'nın 4'üncü paragrafında belirtildiği üzere, süre gelen tüm ‘sınır anlaşmazlıkları ve diğer ilgili konuları’, BM Ana Sözleşmesi'nin anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi ilkesi doğrultusunda, çözmek için her türlü çabanın sarf edilmesi” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 07/02/2008.

²⁴⁸ **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Şartlar Hakkında 14 Nisan 2003 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler; Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Öncelikler (2003-2004); İkinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları'na uygun olarak, siyasi diyalog kapsamında ve BM Şartı'nın uyumsuzlukların barışçıl yollardan halli ilkesi uyarınca, Helsinki Zirvesi Sonuçları'nın 4'üncü bendinde belirtildiği üzere mevcut ‘sınır anlaşmazlıklarının ve bağlantılı diğer meselelerin’ çözüme kavuşturulması için her türlü çabanın sarf edilmesi” bkz.;

tanınan süre daraltılmıştır. 2000 ve 2003 KOB'lerinde yer verilen bu ifade, 2005 KOB²⁴⁹ ve 2007 KOB'nde²⁵⁰ yine kısa vadeli öncelikler arasında, ancak “*ilgili konular*” bölümü atılarak sadece “*sınır anlaşmazlıkları*” olarak yer almıştır. “*İlgili konular*” ifadesinin belgelerden çıkarılmasının, AB tarafından, Türkiye'nin Ege'deki sorunların birden çok, birbiriyle bağlantılı ve bir bütün olarak ele alınması gerektiği yönündeki yaklaşımına karşın, Yunanistan'ın Ege'deki tek sorunun “*kıta sahanlığı*” olduğu yönündeki tezinin desteklendiği anlamına geldiği açıktır²⁵¹. Ayrıca, daha önceki KOB'lerinde, iki ülke arasındaki sorunların çözümünde adres gösterilmeyen “*Uluslararası Adalet Divanı*” seçeneğine, “*ilgili konular*” ifadesinin 2005 ve 2007 KOB'lerinden çıkarılmasına paralel olarak yer verilmesi de, Yunanistan'ın tezleriyle örtüşmektedir.

2005 ve 2007 KOB'lerine temel oluşturan ve 15 Aralık 2004 tarihli AP Kararı'na²⁵² vurgu yapan 16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel AB Konseyi Zirvesi Sonuç

---

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, e.t.; 07/02/2008.

²⁴⁹ **Türkiye İle Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2005 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçı Çözümü; Birinci Paragraf:** “Henüz çözüme bağlanmamış ‘sınır anlaşmazlıklarının’, gerektiğinde UAD’nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı uyarınca anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ilkesine uygun olarak çözüme kavuşturulması yönündeki çabaların sürdürülmesi” **İkinci Paragraf:** “Sarih biçimde iyi komşuluk ilişkileri içinde olunması; komşu ülkelerle uyumsuzlukların kaynağı olan konuların ele alınması ve sınır anlaşmazlıklarının barışçı yollarla çözümü sürecini olumsuz yönde etkileyebilecek herhangi bir eylemden kaçınılması” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07/02/2008.

²⁵⁰ **AT Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 Tarihli Türkiye İle Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Bir Konsey Kararı İçin Öneri'sine Ek: 2007 Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Sınır Sorunlarının Barışçı Çözümü; Birinci Paragraf:** “Süregelen ‘sınır anlaşmazlıklarının’, gerektiğinde UAD’nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı'ndaki anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesiyle uyumlu şekilde çözüme kavuşturulması yönündeki çabaların devam ettirilmesi”, **İkinci Paragraf:** “İyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi; komşular ile aradaki anlaşmazlık kaynaklarının ele alınması ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla çözülmesi sürecini olumsuz yönden etkileyebilecek hareketlerden kaçınılması” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 07/02/2008.

²⁵¹ Özgül Eren, “*Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği'nin Ege Sorunları*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007.

²⁵² **Katılıma Doğru Türkiye'nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu'nun Tavsiyesi ve Düzenli Raporu Hakkında AP'nun 15 Aralık 2004 Tarihli İlke Kararı; Madde 40:** “Türk makamlarına, komşularıyla devam eden uyumsuzluklarını BM Şartı ve diğer sözleşmelere uygun olarak çözüme gerekliliğini hatırlatmakta; ayrıca Türk makamlarına iyi komşuluk ilişkilerinin ve

Bildirgesi'nde²⁵³ ve 5 Ekim 2005 tarihli Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde²⁵⁴ de, “sınır uyumsuzlukları” ifadesiyle anlamını bulan Ege sorunlarının, gerektiğinde UAD'na götürüleceği hususuna yer verilmiş olması, ayrıca 15-16 Haziran 2006 Brüksel Avrupa Konseyi Başkanlık Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin²⁵⁵ Türkiye paragrafında, iyi komşuluk ilişkilerinin Kopenhag siyasi kriterlerinin gereği olduğunun ifade edilerek barışçıl çözüm sürecini olumsuz yönde etkileyecek faaliyetlerden kaçınılmasının talep edilmesi, Türk-Yunan sorunlarında, AB'nin Yunanistan lehinde taraf hâline geldiğinin diğer emarelerini teşkil etmektedir.

---

tansiyon artırıcı askerî aktivitelerden kaçınmanın katılım sürecine olumlu etkisi olacağını hatırlatmakta; Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi Kararları'nda belirtildiği üzere, ‘sınır sorunlarının’ çözümünde başarıya ulaşamaması durumunda, nihai bir çözüme ulaşmak için bu sorunları UAD'na taşınmasını ve Türkiye'yi Kıbrıs bandıralı ve bir AB Üyesi Devletle ticari ilişkiler içinde bulunan gemilere uygulanan kısıtlamalara son vermeye davet eder” bkz.; Kamuran Reçber, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20; <http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, e.t.; 08/02/2008.

²⁵³ **16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Madde 20:** “AB Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve BM Sözleşmesi'nde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi, önceki sonuçlara, özellikle bu konudaki Helsinki Sonuçları'na uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sorunlara ilişkin durumu gözden geçirdi ve bu amaca yönelik istikşaf görüşmeleri memnuniyetle karşıladı. Konsey, bununla irtibatlı olarak, katılım süreci üzerinde yansımaları olan çözümlenmemiş anlaşmazlıkların gerektiği takdirde çözüm bulunması amacıyla UAD'na getirilmesi gerektiğine dair görüşünü teyit etti. AB Konseyi, uygun gördüğü şekilde gözden geçirmek üzere, kaydedilen gelişmelerden haberdar edilecektir” bkz.; http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, e.t.; 08/02/2008.

²⁵⁴ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 6:** “Müzakerelerin ilerlemesini, ekonomik ve sosyal yakınsama ve Komisyonun 2'nci paragrafta belirtilen raporları çerçevesinde, Türkiye'nin katılıma hazırlık yönünde kaydettiği gelişme yönlendirir. Bu ilerleme, özellikle aşağıdaki koşullara göre ölçülür...” **İkinci Paragraf:** “Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılığı ve mevcut sınır anlaşmazlıklarını, gerektiğinde UAD'nın yargılama yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı uyarınca ihtilafların barışçıl yollardan halli ilkesine uygun olarak çözüme taahhüdü” Ayrıntılı bilgi için bkz.; Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 18, 115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, e.t.; 08/02/2008.

²⁵⁵ **5-16 Haziran 2006 Brüksel Avrupa Konseyi Başkanlık Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Türkiye; Madde 54:** “...AB Konseyi, reform sürecini hızlandırma ve reformları tümüyle ve etkili bir şekilde ülke genelinde uygulama yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunmaktadır. Böylece reform sürecinin geri dönülmezliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yanı sıra iyi komşuluk ilişkileri taahhüdü de dâhil olmak üzere Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesinde de ilerleme kaydedilecektir. Bu çerçevede, sorunların barışçı yollarla çözümünü olumsuz etkileyecek tüm faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir” bkz.; http://www.ikv.org.tr/pdfs/16Haz2006_Zirve-ceviri.pdf, e.t.; 08/02/2008.

1998 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan ve sonuncusu 6 Kasım 2007 tarihinde açıklanan İlerleme Raporları'nda²⁵⁶ da, yukarıda açıklanan hususlara benzer vurgular yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 1998 Yılı İlerleme Raporu'nda iki ülke arasındaki sorunlar; kıta sahanlığı, Kardak Kayalıkları odaklı “*bazı adacıklar ve kayalıklar*” ve karasuları sorunları olarak açıkça belirtilmişken, müteakip yıllarda, geçmiş yıllara yapılan atıflar dışında sorunlara, genellikle açıkça belirtmek yerine “*anlaşmazlık*” kavramı çerçevesinde yaklaşıldığı görülmektedir. Yine İlerleme Raporları'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin geliştiğinden, ancak yeterli derecede ilerleme kaydedilemediğinden bahsedildiği ve Türkiye'nin daha fazla çaba göstermesi gerektiği ifadelerine yer verildiği, 2005 Yılı İlerleme Raporu'nda “*casus*

²⁵⁶ İlerleme Raporları'nda konu ile ilgili yer verilen ifadelerden bazıları şunlardır: “...Türkiye ve bir AB üyesi devlet olan Yunanistan arasında, kıta sahanlığının sınırının çizilmesi konusundaki anlaşmazlıklar dâhil, Ege Denizi alanında bazı anlaşmazlık konuları vardır. Türkiye, bazı adacıklar ve kayalıklar üzerinde de egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Tarafların karasularının sınırları da sorunludur. Türkiye ile komşu ülkeler arasında başka herhangi bir toprak anlaşmazlığı yoktur...” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 40, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008; “Yunanistan ve Türkiye arasında Temmuz 1999'da başlayan yakınlaşma devam etmektedir... Ege'de olası güven artırıcı tedbirler üzerine diplomatik temaslar devam etmektedir, fakat bugüne kadar somut sonuçlar elde edilememiştir. Ege'deki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi konusunda pek az ilerleme not edilebilir...” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 50, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, e.t.; 29/01/2008; “Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Yeni güven artırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması için çabalar sürmektedir. Ayrıca, iki ülkenin dışişleri bakanları arasında, Ege ile ilgili istikşafi mahiyetteki görüşmeler devam etmektedir” **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 40, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, e.t.; 29/01/2008; “Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gayretlerine devam etmişlerdir. İstikşafi görüşmelerin 36'ncı turu Mart ayında Atina'da yapılmıştır. İstikşafi görüşmelere 2002 yılından bu yana devam edilmektedir... Bu vesileyle üzerinde daha önce mutabakata varılmış bulunan güven artırıcı önlemlerin askerî veçheleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir... Yunanistan, rapor dönemi kapsamında Türkiye'nin hava sahası ihlalleri konusunda müşteki olmuştur. Müzakere Çerçeve Belgesi, ‘Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri konusundaki koşulsuz taahhüdü ile süregelen sınır anlaşmazlıklarının gerektiğinde UAD'nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Sözleşmesi'nde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak çözümlenmesi yönündeki yükümlülüğü'nü içermektedir. Buna ilaveten, ‘iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık, komşular arasında herhangi bir uyuşmazlığın ele alınması, ayrıca sınır uyuşmazlıklarının barışçıl yollardan çözümüne ilişkin barışçıl süreçlere olumsuz etkide bulunabilecek eylemlerden kaçınılması’ Katılım Ortaklığı'nda kısa vadeli öncelikler arasında sayılmıştır. Bu çerçevede, Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında TBMM'nce 1995 yılında alınan ‘casus belli’ tehdidinde herhangi bir değişiklik olmadığı not edilmiştir” **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 24-25, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Ilerleme_Raporlari/2007ilerlemeaporu_tr.pdf, e.t.; 29/01/2008.

belli” kavramına, 2006 ve 2007 İlerleme Raporları’nda ise, “*casus belli*” kavramının da içinde bulunduğu Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi’ndeki ifadelerle vurgu yapıldığı görülmüştür.

Türkiye; Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, KOB’leri ve İlerleme Raporları ile kendisinden beklenen taleplere yönelik olarak hazırladığı Ulusal Programı’nı 2001 yılında, yeni ilaveler ve düzenlemeler yaptığı Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı’nı ise 2003 yılında açıklamıştır. Türkiye ne 2001 Ulusal Programı²⁵⁷ ne de 2003 Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı²⁵⁸ içerisinde, sınır anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin hususlara siyasi kriter olarak yer vermemiş, konuya sadece “*Giriş*” bölümlerinde genel ifadelerle değinmiş, iyi komşuluk ilişkilerinin devamı için her iki tarafın da çaba gösterme sorumluluğu olduğunu vurgulayarak ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmek yönünde çaba göstereceğini taahhüt etmiştir.

Bu kapsamda Türkiye, Yunanistan’la olan sorunlarını, bugüne kadar güçlendirilmiş siyasi diyalog kapsamında “*İstikşafi Görüşmeler*”, “*Güven Artırıcı Önlemler*”²⁵⁹ ve “*İkili Anlaşmalar*” çerçevesinde yürütmeye çalışmıştır. Ancak, yukarıda çalışmayla ilgili bölümleri üzerinde durulan belgelerin içeriğinden, AB’nin, Yunanistan tarafından Türkiye-Yunanistan ikili boyutundan çıkarılıp Yunanistan görüşleri doğrultusunda AB gündemine taşınarak AB-Türkiye sorunları hâline getirilen Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunların çözümü konusu başta olmak üzere, Türkiye’nin çabalarından tatmin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tatminsizlik, söz konusu

---

²⁵⁷ **Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı; 1. Giriş; 1.1. Giriş:** “Uluslararası ilişkilerde, barış, refah, güvenlik ve istikrar artırıcı ve pekiştirici katkılar yapan deneyimli bir ülke olan Türkiye, barışçı dış politikası çerçevesinde, komşularıyla ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterecek, bu bağlamda Yunanistan’la sorunlarına diyalog yoluyla çözümler getirilmesi için girişim ve çabalarını sürdürecektir...” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, e.t.; 08/02/2008.

²⁵⁸ **Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı; 1. Giriş:** “Uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin AB adaylığı, ülkemizin strateji, güvenlik ve siyasal bağlamda konumunu güçlendirmektedir. Türkiye, bu doğrultuda, komşularıyla ve civar bölgelerle ilişkilerini, barışçı dış politika hedefleri temelinde geliştirmeye devam edecektir. Türkiye bu çerçevede, Yunanistan’la olan ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmeye yönelik çabalarını ve inisiyatiflerini sürdürecektir...” http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, e.t.; 08/02/2008.

²⁵⁹ Güven Artırıcı Önlemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Aksu, *a.g.m.*, 28/01/08.

belgelerde başlangıçta kullanılan diplomatik ve daha zarif üslubun giderek sertleşmesinde de kendisini göstermektedir²⁶⁰.

Türkiye tarafından zamanında ve yeterli tedbirler alınmadığı takdirde, bu üslubun giderek daha da sertleşeceği ve uluslararası alanda meydana gelen aşağıda bir kısmı ifade edilen bazı gelişmelerin, Türkiye'nin Yunanistan ve dolayısıyla AB karşısında mevcut konumunu da koruyamayarak zemin kaybetmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

2 Eylül 2005 tarihinde Hamburg'da düzenlenen Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi Konferansı'nda, AB Komisyonu Temsilcisi tarafından yapılan bir konuşmada; BMDHS hükümlerinin, Topluluk Hukuku'yla birleştirilmek suretiyle AB hukuki yapısının bir parçası hâline getirildiği, okyanuslar ve deniz hukuku konularında BM bünyesinde gerçekleştirilen “*Gayriresmi İstişare Süreci*”ne AB'nin aktif olarak katıldığı ve bu süreçte AB'nin hakları ve yükümlükleri belli olan bir statüye kavuşturulmasının BM'den beklendiği, AB'nin son genişlemesiyle birlikte sadece ekonomik ve politik olarak genişlemediği, aynı zamanda AB Hukuku kapsamındaki kıyı uzunluğu ve topluluk su alanlarının boyutunu da artırdığı, bu genişleme ile birlikte Avrupa'nın denizcilik potansiyeli konusunda yeni bir bilinçlenmeye ulaşıldığı, bu nedenle AB Komisyonu'nun, tüm denizcilik politikasını kapsayan bir “*Yeşil Kitap*” hazırlığı içerisinde olduğu ifade edilmiştir²⁶¹.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye, ulusal çıkarlarına aykırı hükümler içermesi nedeniyle BMDHS'ni henüz imzalamamıştır. BMDHS hükümlerinin Topluluk Hukuku'nun bir parçası hâline getirildiğinin ifade edilmiş olmasının, AB'nin Türkiye üzerinde, orta ve uzun vadede sözleşmeye taraf olması yönünde yeni bir baskı unsuru oluşturmasına ve Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege sorunlarının bu çerçevede çözülmesi yönünde yeni “*kriterler*” tesis edilmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege sorunlarını etkileyebileceği değerlendirilen bir başka gelişme, UAD Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinde 29 Eylül 2005

---

²⁶⁰ Füsün Arsava, , “*Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi** Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006, s. 6.

²⁶¹ Eren, *a.g.m.*, s. 8-9.

tarihinde yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikle, 43'üncü Maddeye iki yeni fıkra daha eklenerek devletlerin yanında uluslararası kamu örgütlerine de davaya müdahil olma hakkı tanınmış, böylece davaya taraf olmayan ancak çok taraflı bir sözleşmeye taraf olan devletlere mahkemece davaya müdahil olabilmeleri için yapılan bildirimlerin, bundan böyle uluslararası kamu örgütlerini de kapsayacağı hüküm altına alınmıştır²⁶².

Bilindiği üzere AB, UAD Statüsü'nün 34'üncü Maddesi²⁶³ gereği Divan önünde taraf olamamakta, Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinin ilk hâli dolayısıyla davaya müdahale de edememekteydi. Yapılan değişiklikle, AB, Divan Statüsü'nün 63'üncü Maddesi²⁶⁴ kapsamında başka bir deyişle, uyuşmazlık konusu davanın tarafı olmasa bile taraf olunan sözleşmenin yorumu bahis konusu olduğunda, kendisinin de görüşlerine başvurulmak suretiyle, müdahil sıfatıyla davanın seyrini etkileyebilme ve sonuçlarına nüfuz edebilme fırsatını elde etmiş bulunmaktadır. Netice itibarıyla, Türkiye, AB ile üyelik müzakereleri kapsamında Yunanistan'la sınır anlaşmazlığı olarak kastedilen kıta sahanlığı anlaşmazlığının UAD'na götürülmesi hâlinde, UAD Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinde yapılan değişiklik kapsamında, AB'nin de müdahil sıfatıyla davanın taraflarından biri hâline gelebileceği düşünülmektedir²⁶⁵.

Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunlarda, Yunanistan'a avantaj sağlayabilecek bir başka gelişme de, Avrupa Komisyonu'nun 8 Haziran 2000 tarihinde yaptığı bir toplantıda, Avrupa hava sahasında yaşanan yoğunluk, ekonomik kayıplar ve uçuş emniyetsizliklerinin ortadan kaldırılması için bir merkezden idare edilecek Tek Avrupa Hava Sahası (TAHS)'nin oluşturulması kararı alınmış olmasıdır. Bu maksatla; Avrupa

²⁶² Eren, *a.g.m.*, s. 9; Ayrıca UAD Divan Kuralları 43'üncü Madde düzenlemesi ile ilgili olarak bkz.; <http://www.icj-cij.org/presscom/index.php?pr=627&pt=1&p1=6&p2=1>, e.t.; 09/02/2008.

²⁶³ **Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 34'üncü Madde:** **1.** Divan önündeki davalarda yalnız devletler taraf olabilirler. **2.** Divan, önüne getirilen işlere ilişkin olarak, uluslararası kamu kuruluşlarından, kendi içtüzüğünün öngördüğü koşullar içinde bilgi isteyebilecek, ayrıca bu kuruluşların kendi girişimleriyle sunacakları bu gibi bilgileri kabul edecektir. **3.** Bir uluslararası kamu kurulunun kurucu belgesinin ya da bu belge uyarınca kabul edilen bir uluslararası sözleşmenin yorumlanması, Divan'a sunulmuş bir davada söz konusu olursa, Yazman, bu uluslararası kamu kuruluşuna durumu bildirir ve tüm yazılı işlemleri ona iletir. bkz.; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, e.t.; 09/02/2008.

²⁶⁴ **Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 63'üncü Madde:** **1.** Uyuşmazlığın taraflardan başka Devletlerin de katıldığı bir anlaşmanın yorumlanması söz konusu olduğu zaman, Yazman bu devletlere hemen durumu bildirir. **2.** Kendisine duyuruda bulunulan her Devlet yargı sürecine katılma hakkına sahiptir; ancak bu hakkı kullanırsa, yargının varacağı hüküm o Devlet için de aynı ölçüde bağlayıcı olur. bkz.; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, e.t.; 09/02/2008.

²⁶⁵ Eren, *a.g.m.*, s. 10.

Hava Seyrüsefer ve Uçuş Güvenliği Teşkilatı'na; Avrupa için tek bir FIR oluşturulması, hava sahasının tüm askerî ve sivil kullanıcılar tarafından güvenli ve elastiki biçimde kullanılmasına imkân verecek esnek kullanım konsepti geliştirilmesi ve Fonksiyonel Hava Sahası Blokları'nın oluşturulması görevi verilmiştir. Çalışmalarda, oluşturulacak FIR bölgesinin sektörlere ayrılarak kontrolünün bazı AB ülkelerinin sorumluluğuna bırakılması planlanmaktadır. Bu durumun, Yunanistan ve GKRY ile Türkiye arasında yaşanan hava sahası sorunlarının AB ortamına taşınmasına ve havacılık alanındaki mevcut uygulamaların Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde önemli ölçüde değişikliğe uğramasına sebep olabileceği düşünülmektedir²⁶⁶.

Diğer taraftan Yunanistan, AB'nin, Ege Denizi alanındaki sorunların kendi ulusal menfaatlerine uygun şekilde çözümlenmesine katkı sağlayacak her türlü girişimlerinden istifade etme yönünde çalışmaktadır. Bu kapsamda Yunanistan'ın, Avrupa Deniz Emniyeti Ajansı, AB Dış Sınırlar Yönetim Ajansı ve Avrupa Hava Seyrüsefer ve Uçuş Güvenliği Teşkilatı gibi kurumlar nezdinde Ege'deki statükoyu kendi lehine çevirecek girişimlerini sürdürdüğü bilinmektedir²⁶⁷.

Deniz ve hava güvenliğinin artırılması ve bu çerçevede deniz ve hava trafiğinin düzenlenmesine yönelik olarak, Yunanistan'ın da karar alma sürecinde söz sahibi olduğu AB bünyesinde sürdürülen bu çalışmaların, önümüzdeki dönemde kurallar sistematığına dönüşebileceği, bu sistematığın en azından Türkiye'nin lehine olmayacağı ve gelecekte AB tarafından Türk-Yunan sorunlarının çözümünde, Türkiye için yeni “*kriterler*” olarak gündeme getirilebileceği düşünülmektedir²⁶⁸.

D. TÜRKİYE’NİN KIBRIS ADASINA VE KIBRIS SORUNUNA BAKIŞI: TEHDİT VE AÇILIM İKİLEMİ ARASINDAKİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

---

²⁶⁶ Tek Avrupa Hava Sahası ve Türk-Yunan sorunlarına etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut Atman, “Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 285-290; Eren, *a.g.m.*, s. 11.

²⁶⁷ Eren, *a.g.m.*, s. 10.

²⁶⁸ Eren, *a.g.m.*, s. 12.

1. Kıbrıs'ın Jeopolitik Önemi

Kıbrıs, Akdeniz'deki Sicilya ve Sardunya adalarından sonra üçüncü büyük adadır. Kıbrıs adası, Akdeniz'in doğusuna, Orta Doğu'ya ve Kuzey Afrika'ya hâkim bir bakış açısına sahiptir. Kıbrıs adasının kuzeyinde doğu-batı istikametinde uzanan Beşparmak Dağları yer alır. Sarp ve yalçın kayalardan oluşan Beşparmak Dağları'nın belli geçiş yerlerinin dışında aşılması zordur. Beşparmak Dağları'nın güneyinde, Magaso'dan Güzelyurt'a kadar Meserya ovası uzanır. Adanın güneyinde Trodos Dağı yer alır. Kıbrıs, yeryüzünde bakır madeninin ilk işlendiği yer olarak bilinmektedir²⁶⁹.

Ada'nın bulunduğu konum stratejik açıdan büyük bir önem taşımakta olup, özellikle son yıllarda uluslararası düzeyde jeoekonomik önemi de giderek artmaya başlamıştır²⁷⁰. Kıbrıs Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Kıbrıs'ın jeopolitik önemini ifade ederken, gelecekteki su kaynaklarının daha da önem kazanacağı düşünülerek, "Barış Suyu Projesi"²⁷¹ dikkate alınmalıdır. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) tam olarak devreye girmesiyle birlikte, Türkiye'deki ihracat ve ithalâtın, ağırlıklı olarak İskenderun Körfezi'ne kayacağı gözlerden uzak tutulmamalıdır. Kıbrıs, sadece Avrupa veya Amerika'yı değil, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı ile ilgili bütün ülkeleri ilgilendirmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan, Hayfa-Kerkük ve Kerkük-Yumurtalık boru hatlarının güvenliği açısından İskenderun Körfezi ve Kıbrıs'ın önemi çok büyüktür²⁷². Her ne kadar 19 ve 20. yüzyıldaki konumunda olmasa da henüz Orta Doğu ilgisi devam eden İngiltere, Magosa yakınlarındaki Dikelya Üssü'nü ve Limasol yakınındaki Akrotiri

²⁶⁹ Süleyman Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, IQ Yay., İstanbul: 2005, s.. 239

²⁷⁰ Kıbrıs'ın Stratejik değerini daha iyi görebilmek için Prof. Dr. Ata Altun'un Kıbrıssız Türkiye Hayali isimli makalesinde belirttiği hususlara göz atmak faydalı olacaktır. Ata ALTUN, "Kıbrıs.ız Türkiye Hayali", www.Digimedya.com/ATA-SÖZÜ/ e.t.; 08/ 01/2007

²⁷¹ **Manavgat suyu projesi**, Su kaynakları açısından ciddi sorunlar yaşayan Orta Doğu'ya su satma fikri, ilk olarak, 1986'da Turgut Özal tarafından ortaya atılmış ve Özal'ın 1987'de Şam'a yaptığı resmi ziyarette gündeme gelen Barış Suyu Projesi, Suriye'ye önerilmiştir. Türkiye'nin projeye ilgili resmi önerisi ise 1988'de yapılmıştır' **Barış Suyu Projesi'** adı verilen projeye, Ceyhan ve Seyhan ırmaklarının ihtiyaç fazlası sularının iki ayrı hat üzerinden Orta Doğu ülkelerine taşınması düşünülmüştür. Amerikan Brown and Root Engineering and Construction International International şirketine yaptırılan öz fizibilite raporlarına göre, Suudi Arabistan'a kadar uzanacak olan Batı Hattı'nda yılda yaklaşık 1.260 milyar m³, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne kadar uzanacak olan Doğu Hattı'ndan ise yılda yaklaşık 900 milyon m³ su taşınması planlanmıştır. Teyfik Fikret Ergün, Bahadır Berk, Kıbrıs Üzerine Oyalama (Fan Fin Fon) Planı, **Jeopolitik Dergisi**, Aralık 2006, s.2-3

²⁷² Teyfik Fikret Ergün, Bahadır Berk, *Kıbrıs Üzerine Oyalama (Fan Fin Fon) Planı*, **Jeopolitik Dergisi**, Aralık 2006, s.2-3

Üssü'nü, dünyada kendi yönetimi ve denetiminde mevcut hemen hemen bütün üslerini kapatmasına rağmen korumakta ısrar etmesi bu adanın stratejik önemini göstermektedir²⁷³.

Askerî açıdan bakıldığında ise Kıbrıs, Türkiye'nin Güney sınırlarının korunması açısından çok önemli olup mutlaka elde bulundurulması gereken bir toprak parçasıdır. Ada'nın Türkiye'nin veya dost bir ülkenin elinde bulunması ülkemizin güneyden kuşatılmasını önleyeceği gibi; Azerbaycan, Hazar Denizi, Kazakistan, Türkmenistan, Irak ve İran petrollerinin ve bölgedeki doğalgaz'ın Akdeniz'e ulaştığı liman bölgesi olan İskenderun Körfezi'nin kontrolünü de sağlar. Doğu Akdeniz'de ticaret ve enerji ulaşım yollarını kontrol altında tutan Kıbrıs siyasal, ekonomik ve askerî açıdan Orta Doğu için son derece önemlidir. Ada, Süveyş Kanalı'nın ağzında "batmayan bir uçak gemisi" gibidir. Bu açıdan Orta Doğu ülkelerine operasyon yapılabilecek son derece uygun bir konumdadır. Hazar Bölgesi, Orta Doğu Bölgesi, Balkanlar, Kafkasya ve Kuzey Afrika'nın bir kısmı Kıbrıs Adası'nda konuşlandırılacak 1000 km menzilli füzelerin etki alanına girmektedir. Kıbrıs adası, askerî amaçla kullanılacak doğal bir üs konumundadır²⁷⁴. Türkiye'ye yakınlığı, İskenderun ve Mersin Körfezlerini kontrol etmesi, Akdeniz'in doğusundaki deniz ulaşımı, İsrail ve Suriye'nin liman ve sahillerinin güvenliği, Türk Boğazları ve Süveyş Kanalı'nın emniyeti, Orta Doğu petroleri ile petrol nakliyatı Kıbrıs adasının önemini artırmaktadır²⁷⁵. Özetlemek gerekirse Kıbrıs, Türkiye açısından olduğu kadar, Orta Doğu, Akdeniz ve dünya hâkimiyeti iddiasındaki tüm güçler açısından, sahip olduğu konum ve askerî, stratejik, jeopolitik ve jeo-ekonomik nitelikler itibarıyla hayati önemi haizdir.

---

²⁷³ Elif H. Kılıçbeyli, "Kıbrıs'ın Jeopolitikası: Avrupa ve Avrasya İçin Önemi" **Kıbrıs laboratuvarı**, Derleyen: Şenol Kantarcı İstanbul: Alfa Akademi, 2005, 19-33, 23.

²⁷⁴ KKTC 1. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, AB ve ABD'nin Kıbrıs'a jeopolitik açıdan bakışlarını şu şekilde açıklamaktadır; "Efendim AB üyeleri jeopolitik açıdan Kıbrıs'ın lazım olduğunu düşünüyor. İngiltere'nin zaten üsü var jeopolitik açıdan. Amerika bu üsleri zaten kullanıyor. Şimdi AB de gelecek" "Biz bu adayı İslam terörizmini ve petrol kuyularını kontrol için istiyoruz. Türkiye ilerleyen yıllarda kökten dinci bir idareye dönüşebilir" diyorlar. İlimli İslam meselesini yine onlar sokuyor içimize. Azınlık yaratıyorlar. Dini ve ırki azınlıklar yaratıyorlar. Oraya doğru sürüklemek istiyorlar Türkiye'yi. Dolayısıyla ilerde Türkiye yi de kontrol etmek istiyoruz diyecekler. Yani Kıbrıs'ı bir Hıristiyan gözetleme kulesi hâline getirecekler.. Rauf Denktaş, "Kıbrıs'ı Bir Hıristiyan Gözetleme Kulesi Haline Getirecekler", **Türk Sağlık-Sen Elektronik Dergisi**

²⁷⁵ Özmen, a.g.e., s. 239.

2. Türkiye'nin Kıbrıs Meselesine Angajmanı: 1923-1960 Arası Dönem

Türkiye, 1950'lere kadar Kıbrıs meselesine taraf olmadığını²⁷⁶ ifade etmiş, ancak 1950'lerin ortalarından itibaren İngiltere'nin de etkisiyle soruna taraf olmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin söylemleri değişmiş, önce "İngiltere adayı boşaltacaksa, ada Türkiye'ye verilmelidir", 1955'ten itibaren ise "taksim" görüşünü savunmaya başlamıştır²⁷⁷. Türkiye'nin soruna dahil olmasında üç etken sözkonusudur. Birincisi Türk kamuoyu ve ulusal basın konuya ilgi göstermiş ve hükümet üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu kapsamda, bir gençlik teşkilatı olan Türkiye Millî Talebe Federasyonu, 24 Temmuz 1954'de yaptığı bir toplantıda, "Kıbrıs Türktür Komitesi"²⁷⁸ni kurmuş ve sorunu gündemde tutmak için yaygın mitingler örgütlemeye başlamıştır. Bu tür hareketlerin artması ve ulusal basının konuya ilgi göstermesi sonucu kamuoyu oluşmuş ve nihayetinde hükümet, Kıbrıs sorununu, "ulusal dava" olarak gündemine almıştır.

İkinci etken ise, Yunanistan'ın, 1950'lerden itibaren Kıbrıs üzerindeki isteklerini uluslararası alanda ortaya koymaya başlamasıdır. Yunan hükümetinin Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletler(BM)'e götürerek self-determination (kendi kaderini tayin hakkı) tanınmasını isteyeceğini açıklaması, Türkiye'nin, görüşlerini açıkça belirtmesini gerektirmiştir²⁷⁹. Rumların 1950'lerde adada ortaya çıkan bu Enosis talepleri

²⁷⁶ 23 Ocak 1923 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadık ; Kıbrıs meselesi diye bir mesele olmadığını, Kıbrıs'ın halen İngiltere'nin egemenliği ve idaresi altında bulunduğunu TBMM'de yaptığı bir konuşmada söylemiştir. Bilal N. Şimşir, **AB, AKP ve Kıbrıs**, Bilgi Yay., İstanbul: 2003, s. 522.

²⁷⁷ Türkiye, genel olarak, adadaki İngiliz egemenliğinin devam ettirilmesi yolunda bir dış politika izlemekle birlikte, giderek, adanın gelecekteki statüsünün tartışılmaya başlanması ile birlikte, Lozan Antlaşması'nın 16. maddesine dayanarak, gelecekteki statüsünün belirlenmesinde bir taraf olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya atmıştır. Özmen, **a.g.e.**, s. 239

²⁷⁸ Türkiye Millî Talebe Federasyonu'nun 24 Ağustos 1954 tarihinde düzenlediği basın, gençlik ve üniversite temsilcilerinin katıldığı bir kongre de kurulan "Kıbrıs Türk'tür Komitesi"nde, Dr. Hüsamettin Canöztürk, Orhan Birgit, Ahmet Emin Yalman, Dr. Ziya Somer, Nevzat Karagil, Kamil Önal ve gazeteci Hikmet Bil gibi isimler yer almıştır. Bunun ardından İngiltere'de de bir "Kıbrıs Türk'tür Komitesi" oluşturulurken, Kıbrıs'ta ise Dr. Küçük'ün başkanı bulunduğu Millî Parti'nin ismi "Kıbrıs Türk'tür Partisi"ne dönüştürülmüş ve Türkiye, İngiltere ve Kıbrıs'ta "Kıbrıs Türk'tür Komiteleri" paralel eylemler, mitingler düzenlemeye başlamışlardır. <http://www.kralforumuz.biz/60013-post30.html>, e.t.: 29/05/2008, Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları, "Anan Planı ve Referandum Süreci"**, Asil Yay., Ankara: 2005, s. 20.

²⁷⁹ F. Köprülü Türkiye'nin görüşlerini şu şekilde belirtmiştir; "İngiliz egemenliği altındaki Kıbrıs konusunda Yunan liderleri ile asla görüşmeler yapılmadı ve konunun Yunanistan ile görüşülmesi uygunsuz bir davranış olacaktır. Türkiye için 'Kıbrıs sorunu' bulunmamaktadır; ancak günün birinde adanın geleceği İngiltere ile görüşülecek bir konu olarak ortaya çıkarsa, adada yaşayan büyük orandaki Türk azınlığın varlığı Türkiye'ye konu üzerindeki görüşlerini açıklama hakkı verecektir.

Yunanistan tarafından BM'e götürülmüş ;ancak BM, konuyu reddetmiştir. Enosis taleplerinden sonuç alınamaması üzerine 1952'de Kıbrıs'lı Rumlar tarafından (Etniki Organosis Kyprion Agoniston- Kıbrıslı Savaşçılar Milli Organizasyonu) EOKA²⁸⁰ adlı bir örgüt kurularak, bu amaç için kuvvet kullanılmaya başlanmıştır. Tedhiş hareketlerini önlemek için İngiltere'nin girişimleriyle 1955'te Londra'da bir konferans(I. Londra Konferansı) düzenlenmiştir. Konferansta, “Yunanistan self determinasyon adı altında Enosis'i savunurken, Türkiye, adada bulunan her iki halkın self-determinasyon hakkını savunmuş ancak bir sonuca ulaşamamıştır.” Türkiye siyasi açıdan sorunun taraflarından biri olarak resmen ilk kez bu konferansta kabul edilmiş, ancak konferans başarıya ulaşamamış ve sonuçsuz bir şekilde dağılmıştır. Bu konferansın dağılmasında, Türkiye'de yaşanan 6-7 Eylül olaylarının²⁸¹ patlak vermesi de etkili olmuştur²⁸²

1959 yılı Ocak ayı içerisinde Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları Paris'te bir araya gelmiş Müteakiben 6 Şubat 1959 tarihinde sorunu çözümlenmek amacıyla Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis İsviçre'nin Zürih kentinde görüşmüşlerdir²⁸³. Konferansta taraflar arasında birkaç noktada anlaşmazlık çıksa da orta yol bulunmuş ve uzlaşmaya varılmıştır. 10 Şubat 1959 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında Zürih Antlaşması imzalanmıştır²⁸⁴. Daha sonra Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Dış işleri Bakanlarının ve iki halkın temsilcilerinin katılımıyla, II: Londra konferansı başlamış, Garanti ve İttifak Anlaşmaları imzalanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri ilan edilmiştir. Antlaşmanın İngiltere ile Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplulukları tarafından da onayı

Bununla beraber Türk hükümetinin görüşüne göre adanın bugünkü statusünde bir değişikliğin yapılması uygun değildir.” Aydoğdu, a.g.e., s..21.

²⁸⁰ Bu çalışmada bu örgütten bahsedilirken EOKA kısaltması kullanılacaktır.

²⁸¹ **6-7 Eylül olayları** : 6 Eylül'de Atatürk'ün evine bomba konduğu haberinin hükümet taraftarı İstanbul Expres. Gazetesi'nde yer alması üzerine “Kıbrıs Türktür” Derneği İstanbul'da bir miting düzenlemiştir. Miting esnasında olaylar çıkmışve polisin seyirci kaldığı bu olaylarda Rumlara ait azınlık mallarının , kiliselerin ve okulların hedef alındığı yıkma , yakma ve yağmalama eylemleri görülmüştür. Bunun üzerine İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir . 6-7 Eylül olayları sonunda 11 Rum ölmüş, 35 kişi yaralanmış, 5622 bina tahrip edilmiştir. 16 Kasım 1955 tarihli *Cumhuriyet* gazetesine göre, toplam zarar 69.578.000 liradır. Melek FIRAT, **Türk Dış Politikası I**. Cilt, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 601

²⁸² Aydoğdu, a.g.e., s. 22.

²⁸³ Aydoğdu, a.g.e., s.36.

²⁸⁴ Antlaşma sonunda Türkiye ve Yunanistan arasında şu belgeler imzalanmıştır: 1-Centilmenlik Antlaşması 2-Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısına ilişkin antlaşma 3- Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ile Yunanistan arasında bir ittifak antlaşması ve ayrıca Garantörlük Antlaşması da parafe edilmiştir.

gerektiğinden 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmıştır. Londra Antlaşması'nı İngiltere, Türkiye, Yunanistan Başbakanları ve Kıbrıs Türk Kesimi adına Fazıl Küçük, Kıbrıs Rum Kesimi adına Makarios imzalamıştır.

16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girmiştir²⁸⁵. Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsız ve egemen bir devlet olarak ilan edilmiştir. Başpiskopos Makarios Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı, Doktor Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmişlerdir. Ayrıca Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan denge, 1960'ta Kıbrıs Adası'na da yansıtılmıştır. İngiltere Valisi Ada'dan ayrılmış ve yeni Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur.

3. Kıbrıs Cumhuriyetinde Toplumlar Arası Çatışmaların Başlaması ve Türkiye'nin Politikaları

1959-1960 antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve iki toplum arasındaki denge ancak üç yıl korunabilmiştir. 1963 yılı Kasım ayı sonunda Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un sunduğu, 13 maddeden oluşan anayasa değişikliği önerisi, "Kıbrıs'ta Türk halkının etkinsizleştirilmesi ve azınlık konumuna düşürülmesi amacını taşıdığı" gerekçesi ile Türkiye tarafından reddedilmiş ve gerginlik başlamıştır²⁸⁶. 21 Aralık 1963'te EOKA, **Akritas Planı**²⁸⁷'nin silahlı eylem safhasını uygulamaya koymuştur²⁸⁸.

²⁸⁵ 1960 antlaşmalarına göre, Kıbrıslı Türkler, Cumhuriyet'in iki eşit kurucu ortağından biriydi ve egemenliği Rumlarla paylaşmaktaydılar. Her iki halkın da kendileri tarafından seçilmiş cemaat meclisleri vardı ve din, eğitim, kültür gibi konularda bu meclisler yetkiliydiler. Temsilciler meclisinde temsiliyet oranı otuz beşe on beş, bakanlar kurulundaki temsiliyet yediye üç, devlet memuriyetinde yetmiş otuz ve orduda altmışa kırk Rumların lehineydi. Yasa yapmak için her iki halk meclisinden ayrı oy çoğunluğu gerekmekeydi ve başta Dış işleri olmak üzere önemli konularda cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısının ayrı veto hakları vardı. Ayrıca iki halkın beş büyük şehirde ayrı belediyeleri bulunmaktaydı. Özmen, **a.g.e.**, s. 17

²⁸⁶ Makarios 30 Kasım 1963'de aralarında anayasanın değişmez maddelerinde bulunduğu 13 maddeden oluşan anayasa değişiklik önerilerini sundu. Bu önerilere göre; Türk cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı kaldırılacak, temsilciler meclisinin başkanı ile başkan yardımcısı bütün milletvekillerinin oylarıyla seçilecek, (anayasa başkan yardımcılığını Türklere öngörüyordu) belediyeler karma olacak, adalet mekanizması birleştirilerek Türk davalarına Türk yargıçların bakması durumuna son verilecek, Türklere ait olan jandarma komutanlığı Rum polis başkomutanının emri altına verilecek, Cumhuriyet güvenlik gücü ile ordusunun sayısının belirlenmesinde nüfus oranı esas alınacak, Kamu Hizmeti Komisyonu'nun üye sayısı dördü Rum, biri de Türk olmak üzere 10'dan beşe indirilecek, bu komisyondaki kararlar basit oy çoğunluğuyla alınacak ve cemaat meclisleri dağıtılacaktı. http://www.kibrisgazetesi.com/index.php/cat/1/col/78/art/1791/PageIndex/Ana_sayfa,e.t.;29/05/2008, Özmen, **a.g.e.**, s. 17

²⁸⁷ Akritas Planı'nın tam metni için bakınız; Rauf Denktaş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, İstanbul: 2004, Remzi Kitabevi, s.157-175.

Akritas planı çerçevesinde “kanlı Noel”²⁸⁹ adı verilen bu haftada Rumlarca başlatılan silahlı saldırılar, adadaki iki kesim arasında düşmanlığın artmasına ve sonuçta adanın sosyolojik anlamda bölünmesine neden olmuştur²⁹⁰.

21 Aralık'ta başlayan Rum saldırılarının karşılıklı çatışmalarla devam etmesi, Kumsal ve Küçük Kaymaklı'nın silahlı Rumlar tarafından basılıp katliam yapılması, çarpışmaların diğer kasabalara da yayılmasına neden olmuş, bunun üzerine üç garantör ülke arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaya göre derhal ateşkes ilan edilecek ve Kıbrıs'taki İngiliz askerleri ile Türk ve Yunan alaylarının katılımıyla oluşacak üçlü bir barış gücü oluşturulacak ve bu gücün ateşkesi denetlemesi sağlanacaktı. Ayrıca, İngiliz General Peter Young'ın başkanlığında Türk ve Yunan alayları komutanları ile İngiliz Yüksek Komiseri, Türk ve Yunan Büyükelçileri, Kıbrıs Türk ve Rum toplum temsilcilerinden oluşan ve amacı ateşkes anlaşmasını hazırlamak olan bir komite kurulmuştur. Rumlar'ın 29 Aralık gecesi yeniden saldırıya geçmesi üzerine Lefkoşe'de iki toplum arasında bir tampon bölge oluşturulmasına çalışılmıştır. 30 Aralık günü ise İngiliz general Peter Young tarafından iki toplum arasında **Yeşil Hat** çizilmiştir²⁹¹. Sonrasında ise 1964 yılı Ocak ayında Londra'da, üç garantör ülkenin temsilcileri ve adadaki toplum liderlerinin katılımıyla bir konferans düzenlenmiş; fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Daha sonraki gelişmeler üzerine Amerika Birleşik Devletleri (ABD) devreye girmiş ve bir süre sonra ABD, NATO çerçevesinde oluşturulan Lemnitzer Planı²⁹² 31 Ocak 1964'de taraflara sunmuştur. Türk ve Yunan taraflarınca. 10.000 NATO askerinin adaya intikalini öngören anlaşma kabul edilmiş ancak, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios,

²⁸⁸ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 48

²⁸⁹ 21 Aralık'taki Noel katliamı ile EOKA, Türk cemaatine karşı "etnik temizleme ve adadan kaçırma" politikasını doruğa çıkardı. Terörün tırmanması üzerine Türkler, karışık yerleşim bölgelerinden ve Rumların kolayca vurabilecekleri köylerden çıktılar. Ada halkları böylece ikiye ayrılmış oldu

²⁹⁰ 24 Aralık günü 21 sivil insan katledilmiştir. “Kanlı Noel” adı verilen bu haftada Rumlar, yüzlerce Türk'ü öldürmüştür, binlercesini yaralamıştır. Rumların kanlı saldırısı Türkiye'nin adaya müdahale etme girişimlerine neden olmuştur. 25 Aralık'ta ada üzerinde ihtar uçuşları yapan Türk jetleri Türkiye'nin kararlılığını ortaya koymuştur. Bunun üzerine Londra'da toplanan konferanstan da somut bir sonuç çıkmayınca İsmet İnönü, 28 Ocak 1964'te Amerika Birleşik Devletleri Ankara Büyükelçisi Raymond Hare'ye, ertesi sabaha kadar ABD'nin adaya ilişkin bir garanti vermemesi durumunda duruma tek tarafı olarak müdahale edileceğini ifade etmiştir. Eren, *a.g.m.*, s. 43

²⁹¹ Bu hat, Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimini ayıran ve Rum saldırılarının durdurulduğu hattır. Yeşil bir kalemle çizildiği için adına **YEŞİL HAT** denmiştir. Sadi Somuncuoğlu, “*Arka Kapımıza Dayandılar*”, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, Ankara: Ankara Ticaret Odası, 2002, s. 63.

²⁹² Bu Planın detayları için Bkz.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 55-56

Birleşmiş Milletler (BM) emrindeki bir barış gücü konusunda ısrarcı olmuştur. 4 Mart 1964'te BM Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararınca bir barış gücünün oluşturulması tavsiye edilmiştir. Bu arada Şubat ayı içinde Adadaki Rumların Arpalık, Limasol, Baf, Magusa ve Poli'deki Türkler'e saldırıları devam etmiş, bunun üzerine Türkiye 13 Şubat 1964'de BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde aldığı bir kararla: "Kıbrıs'ta durumu kötüleştirecek davranışlardan kaçınılmasını, bu amaçla bir BM Barış Gücü kurulmasını ve bir arabulucu tayin edilmesini istemiştir. Ayrıca aynı kararda Kıbrıs Hükümeti'nden "şiddet ve kan dökülmesini önleyecek her türlü tedbiri alması istenmiştir. Bu kararda geçen "Kıbrıs Hükümeti" ifadesi, Türkiye açısından çok olumsuz sonuçlar doğurmuş ve ileride Rum yönetiminin yasal Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasını sağlamıştır²⁹³.

Bu gelişmeler yaşanırken ABD, Dean Acheson vasıtasıyla yeni bir eylem planı hazırlamış ve Cenevre'de taraflara sunmuştur²⁹⁴. Türkiye'nin "prensip olarak" kabul etmediği I. Acheson Planı, Makarios tarafından da "kayıtsız ve şartsız enosis öngörmediği için" reddedilmiştir. Barış Gücünün etkisiz kalması üzerine 16 Mart 1964'te Türkiye, ABD ve İngiltere'ye bir nota göndererek, gerektiğinde Kıbrıs'a müdahalede bulunma yetkisi veren kararını açıklamıştır.

17 Mart 1964 tarihinde BM Barış Gücü (United Nations Forces In Cyprus (UNFICYP)nün kurulması tamamlanmış ve 27 Mart 1964 tarihinde ise göreve başlamıştır²⁹⁵. Ancak BM Askerlerinin Adaya gelmesi de Rum saldırılarını durduramamıştır. Hatta, Rum tarafının 1960 anlaşmalarına aykırı bir şekilde ordu kurma

²⁹³ Bu karar, dünya kamuoyu tarafından Rum yönetiminin yasal hükümet olarak tanınmasına yol açmıştır. Türkiye ise, Kıbrıs'ta bir an önce ateşkes yapılmasını sağlamak için BM Güvenlik Konseyi üyelerinin kendisine "Rumları yasal hükümet olarak tanımayacakları" şekilde verdikleri güvenceye dayanarak, bu karara olumlu oy vermiştir. Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 64.

²⁹⁴ Plana göre; Karpas'ta ada yüzölçümünün %5'ini oluşturan bir bölge, üs olarak Türkiye'ye verilecekti. Türkiye buna karşılık Enosis'i kabul edecekti. Kıbrıs 6 yerel yönetime ayrılacak, bunlardan 2'si Türk denetiminde bırakılacaktı. Enosis'e karşılık Meis Adası Türkiye'ye verilecekti. Kıbrıslı Türklere azınlık hakları tanınacaktı. Makarios, "enosis'i şartsız olarak öngörmediği" gerekçesiyle planı reddetti. Yunanistan ise sunduğu karşı tekliflerde; El-Greco burnunda 32 km. karelik bir alanı üs olarak 25-30 yıllık bir süre için Türkiye'ye vermeyi ve Türklere azınlık hakları önerdi. Türkiye de bunu reddetti. Bunun üzerine Ağustos ayı içinde Acheson, 2. planını sundu. Buna göre; Komikebir'in 2 mil batısından geçen bir Kuzey-Güney çizgisinin doğusu, yaklaşık 200 mil kare, 50 yıl için Türkiye'ye kiraya verilecekti. Ada Türklere azınlık hakları verilecek ve Lefkoşe'de Türk işlerine bakan bir yüksek memur bulunacaktı. Ada Yunanistan'a verilecekti. Türk Hakları ABD garantisi altına verilecekti. Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹⁵ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

girişimleri sonucunda Türkiye'nin adaya müdahalesi gündeme gelmiştir. 2 Haziran 1964 tarihinde “Ada’ya müdahale” kararı alan Türk hükümeti, bu kararını ABD başkanına iletmek üzere ABD'nin Ankara Büyükelçisine bilgi vermiştir. Bunun karşılığında, İsmet İnönü'ye verilmek üzere Başkan Johnson tarafından kaleme alınan ve 5 Haziranda imzalanan mektup ise, (sonra "Johnson Mektubu"²⁹⁶ adını alacak ve tarihe geçecektir.) gerek iki ülke arasındaki ilişkilerde gerekse Türk kamuoyunda büyük bir şok etkisi yapmıştır²⁹⁷.

24 Mart 1964 tarihinde Finlandiyalı Büyükelçi Sakari Tuomioja arabulucu olarak atanmıştır²⁹⁸. Sonraki günlerde ise Adadaki Rumların hızla silahlanması dikkat çekmiştir. Özellikle, Cenevre'deki görüşmelerin olumsuz sonuçlanması ortamı iyice gerginleştirmiştir. Gerginlik döneminin ardından çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmaların ilki Türkiye denetimindeki Erenköy-Mansura bölgesinde çıkmıştır. Grivas'ın yönettiği Rum askerleri, Türkler'in Türkiye'den yardım almasını önlemek için liman yolunu ablukaya almak için baskın yapınca Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nin direnişi ile karşılaşmışlardır. Erenköy'den çekilen Türkler'in, Rumlar tarafından ablukaya alınması üzerine 7 Ağustos'ta Türk jetleri bölge üzerinde ihtar uçuşu yapmışlardır. Bu uçuşlar etkili olmuş, ayrıca BM'in ateşkes çağrısından sonra Grivas ablukayı kaldırıncaya Türkiye de çağrıya olumlu yanıt vermiştir. Bundan sonra çatışmalar yerini Rumların Türklere uyguladığı ekonomik ablukaya bırakmıştır²⁹⁹.

---

²⁹⁶ Johnson, mektubunda Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir askerî müdahalede ABD tarafından temin edilmiş askerî malzemelerin kullanılmasına Birleşik Devletler 'in izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Türkiye ile ABD arasında 1947 yılında imzalanan savunma anlaşmasının 4.maddesi gereği, verilen silahların yalnızca savunma amaçlı olarak kullanılabileceği, Kıbrıs'a müdahaleninse bu çerçevede değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Mektupta ayrıca müdahalenin, Sovyetler Birliği'nin, Kıbrıs'a doğrudan taraf olarak katılımına yol açması durumunda, NATO müttefiklerinin tam rızası ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişmiş olduğu askerî müdahalenin sonucunda Sovyetler Birliği tehlikesine karşı, NATO'nun Türkiye'yi savunmak gibi bir sorumluluğu olamayacağı belirtilmişti. H. Fahir Alaçam, “Kıbrıs Sorunu” *Acheson Planı* ve *İsmet İnönü*”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçininin Olaylara Bakışı**, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 23-26, s. 24; Eren, *A.g.m.*, s. 43.

²⁹⁷ Sinan Tezol, National Security Clup 2001, [http:// www.geocities.com/nsc_iku/ birimler/ kibris1.html](http://www.geocities.com/nsc_iku/birimler/kibris1.html). e.t.; 05/05/2007.

²⁹⁸ Somuncuoğlu, a.g.e., s. 67.

²⁹⁹ 10 Eylül 1964 tarih ve s/5950 sayılı raporun 222'nci paragrafında şöyle denilmektedir: “Kıbrıs Türk Toplumuna karşı bazı hallerde tam bir abluka şiddetinde uygulanan ekonomik kısıtlamalar, Kıbrıs Hükümetinin muhtemel bir çözümü empoze etmek için askerî harekât yerine ekonomik baskı kullanmakta olduğunu göstermektedir.” Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74., Aydoğdu, **A.g.e.**, s. 60.

Aradaki dönemde Adada çözüm bulunması için çeşitli planlar³⁰⁰ ortaya atılmış ve girişimlerde bulunulmuş ancak bir sonuca ulaşılamamıştır. Kıbrıs Rumları, uyguladıkları bütün bu ekonomik abluka ve diğer baskı yöntemleriyle Kıbrıs Türklerinin direnişini kıramayacaklarını anlayınca, 1967’de tekrar saldırılara başlamışlardır³⁰¹. Türk köylerine karşı yapılan bu saldırılarda adaya gizli yollardan sokulmuş, mevcudu 20.000 civarında olan Yunan askerleri de rol almıştır. Grivas komutasındaki Rum ve Yunan askerleri, zırhlı araçlar ve toplarla Boğaziçi ve Geçtikale köylerini ablukaya almış ve pek çok Türk’ü öldürmüştür. Türk jetleri ada üzerinde ihtar uçuşu yaparken, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümete savaş açma yetkisi vermiştir³⁰². NATO iki üyesinin karşı karşıya gelmesinden ve olayların tırmanıp çatışma ihtimali doğmasından endişe duymuştur. Bunun üzerine 24 Kasım’da toplanan NATO Bakanlar Kurulu, konuyu görüşmüş ve Türkiye’nin istediği yönde kararlar almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, Grivas Ada’dan ayrılmış, Yunanistan’ın gizlice Ada’ya soktuğu askerlerden 12 bini geri çekilmiş, sürgünde olan Denktaş’ın Ada’ya dönmesine izin verilmiştir. Ayrıca Rumlar tarafından ele geçirilen veya ablukaya alınan Türk köyleri boşaltılmış ve esirler serbest bırakılmıştır.³⁰³

Aralık 1963 tarihinden sonra Kıbrıs Türklerinin kontrolü altında bulunan bölgelerde “Genel Komite” altında kendi kendini yöneten halk, 28 Aralık 1967 tarihinde geçici Türk yönetimini kurmuşlardır. Geçici Türk yönetimi, “1960 Anlaşmalarının gerekleri tekrar sağlanana kadar Türk kontrolü altında bulunan tüm bölgelerde, Kıbrıs Türklerinin kendi kendilerini yönetmesi ve karşı karşıya kalınan sorunların daha organize bir şekilde çözülebilmesi amacıyla” kurulmuştur. Bu bağlamda 1971 yılında “Kıbrıs Türk Yönetimi” ve daha sonra ise “ Otonom Kıbrıs Türk

---

³⁰⁰ Bunlardan II. Acheson planı ve Galo Plaza Planlarının ayrıntıları için Bkz.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 76-83

³⁰¹ Aralık 1963 tarihinden sonra Kıbrıs Türklerinin kontrolü altında bulunan bölgelerde “Genel Komite” altında kendi kendini yöneten halk, 28 Aralık 1967 tarihinde geçici Türk yönetimini kurar. Geçici Türk yönetimi, 1960 Anlaşmalarının gerekleri tekrar sağlanana kadar Türk kontrolü altında bulunan tüm bölgelerde, Kıbrıs Türklerinin kendi kendilerini yönetmesi ve karşı karşıya kalınan sorunların daha organize bir şekilde çözülebilmesi amacıyla kurulur. 1971 yılında “Kıbrıs Türk Yönetimi” ve daha sonra da “ Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi” kurulur. Bu sayede, Kıbrıs Türkü bir yandan toplumlararası görüşmelere iştirak etmeye, bir yandan da 1960 Anlaşmaları ile çizilen çerçeve içerisinde kendi kendini yönetmeye devam eder. Somuncuoğlu, **A.g.e.** s. 77, Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

³⁰² Ancak Türkiye hiçbir zaman deniz devleti olmadığını bir kez daha anlamış ve yeterli deniz gücü olmadığı için adaya askerî müdahale yapamamıştır. Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 77., Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

³⁰³ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 77-78.

Yönetimi” kurulmuştur. Kurulan bu yönetimler Kıbrıs’lı Türklerin bir taraftan 1960 Anlaşmaları ile çizilen çerçeve içerisinde kendi kendini yönetmeye devam etmesini, diğer taraftan da toplumlararası görüşmelere katılmalarını sağlamıştır³⁰⁴.

1968-1974 yılları arasındaki gelişmelerden birisi olarak, Kıbrıs anayasasının tekrar gözden geçirilmesi amacıyla Denктаş ve Klerides arasındaki “yüz yüze görüşmeler” BM himayesinde başlamıştır. 1971 yılına kadar ikili düzeyde süren görüşmeler, 1972 yılından itibaren, Türkiye, Yunanistan ve BM temsilcilerinin de katılımıyla beşli olarak devam etmiş ve 1974 yılında sonuçsuz olarak sona ermiştir.

Bundan sonra Ada’da yaşanan gelişmelerde Yunanistan’da iktidarda olan “Cunta Yönetimi” etkili olmuştur. 1967 yılında, Yunanistan’da bir ihtilal olmuş ve ihtilali gerçekleştirenler tarafından bir cunta hükümeti kurulmuştur. Kıbrıs’ta ise Makarios, cumhurbaşkanı seçildikten sonra, Sovyetler Birliği ile siyasi ve askerî iş birliğine yönelmiş, ayrıca Bağlantısızlar Hareketi içinde yer almaya başlamıştır. Bu durum Yunan halkının milliyetçi duygularına hitap eden ve Megali İdea’nın takipçisi olan cuntacı hükümetin politikalarına ters düşmüştür. 1971 yılında tekrar Ada’ya dönen Grivas 27 Ocak 1974 tarihinde ölmüş, EOKA-B’nin liderliğine Yunanlı Binbaşı Yeoryios Karuzos getirilmiştir. 31 Ocak 1974’te ise EOKA-B doğrudan Yunanistan’a bağlanmıştır³⁰⁵. Yunan hükümetine göre; “Ada’daki Türk halkına karşı siyasi ve askerî üstünlük sağlandığı halde Enosis’in bir türlü hayata geçirilememesinden Makarios sorumluydu³⁰⁶.” Bu sebeple Yunanistandaki yönetim, Ada’daki Yunan subaylarını kullanarak Makarios’u iktidardan düşürmeye çalışmışlardır³⁰⁷. Bunda başarılı olamayınca, 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan subayların kontrolündeki Rum Millî Muhafız Ordusu ve EOK-B, Makarios’ destekleyen AKEL ve EDEK parti mensuplarını da katlederek, Makarios’a karşı darbe yapmış ve yönetime el koymuşlardır³⁰⁸. Darbeden

³⁰⁴ Ercüment Yavuzalp, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003, s.112.

³⁰⁵ Rauf Denктаş, **Rauf Denктаş’ın Hatıraları**, Cilt IX, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1999, s. 239-240

³⁰⁶ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

³⁰⁷ 10 Temmuz 1974’te bir basın toplantısı yapan Makarios EOKA-B ile işbirliği yapan 650 Yunan subayının geri çekilmediği takdirde RMMO’yu dağıtacağını açıklar. Süleyman Koç, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, İstanbul: IQ Yay., 2005, s. 210.

³⁰⁸ Makarios 19 Temmuz 1974’te BM Güvenlik Konseyinde bir konuşma yapmış bu konuşmasında EOK-B’nin bir terörist örgüt olduğunu ve Yunanistan tarafından idare edildiğini bu nedenle Ada’nın işgale uğradığını söylemiştir. Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

sonra Nikos Sampson cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Makarios ise darbede hayatını kurtarmış, önce İngiliz üssüne sığınmış sonra da İngiltere'ye kaçmıştır.

Darbenin duyulması üzerine tüm dünyadan tepkiler gelmeye başlamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ta Sampson tarafından gerçekleştirilen darbeyi, "Anayasal düzenin yıkılması, gayri meşru bir idarenin kurulması ve Kıbrıs konusundaki antlaşmaların ihlali olarak gördüğünü" belirterek, bu yeni idareyi "tanımadığını" bildirmiştir. İngiltere de sert bir üslupla, yeni hükümeti tanımadığını ve Makarios'u Cumhurbaşkanı olarak görmeye devam ettiğini ilan etmiştir. ABD ise daha ılımlı bir üslup kullanmış ancak yine de, darbeyi onaylamadığını ve hükümeti tanımadığını bildirmiştir. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere komünist ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri de aynı şekilde darbe hükümetini tanımayacaklarını açıklamışlardır³⁰⁹.

Türkiye, meydana gelen gelişmeler karşısında garantörlük antlaşmasının dördüncü maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, İngiltere ile beraber Kıbrıs'a müdahale etmeye karar vermiştir. Ancak İngiltere'nin müdahaleye yanaşmaması üzerine 20 Temmuz 1974'te garanti antlaşmasının IV. Maddesi II. Fıkrasında yer alan "ortaklaşa veya anlaşarak hareket etmek mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her biri bu antlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacıyla harekete geçme hakkını muhafaza eder." ifadesinden hareketle TBMM'den oy birliği ile harekât için yetki alınmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri adanın kuzey bölgesine çıkarma yapmaya başlamıştır³¹⁰. Türkiye'nin adadaki anayasal düzeni sağlamak için harekete geçmesiyle birlikte 20 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi de harekete geçmiştir. Yunanistan'ın adaya müdahalesinde sessiz kalan BM, Türkiye'den ummadığı müdahale gelince hemen harekete geçmiş ve olası Türk – Yunan savaşını önlemek için çok hızlı bir şekilde toplanmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 21 Temmuz'da taraflara ateşkes çağrısında

---

³⁰⁹ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

³¹⁰ Türk hükümeti tarafından ilk nota, 16 Temmuz 1974 tarihinde İngiltere'ye verilmiştir. Üç garantörden biri olan İngiltere, ortak müdahaleye yanaşmamış, ayrıca Türkiye'nin daha az kan dökülmesi amacıyla "İngiliz üs bölgelerinden çıkarma yapma olanağı tanınması" talebi de, İngiltere yönetimi tarafından reddedilmiştir. Türkiye, İngiltere ile bu temasları yürütürken, aynı zamanda da dünya üzerinde etkili olan çeşitli ülkeler ve kuruluşları devreye sokarak, Yunanistan üzerinde baskı uygulanmasını ve işgale son verilmesini sağlamaya çalışmıştır. Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 82.

bulunmuştur. Bunun üzerine 22 Temmuz 1974 saat 17:00'den itibaren ateşkes ilan edilmiştir.³¹¹

Kıbrıs'taki bu gelişmelerle birlikte, 23 Temmuz 1974'te Yunanistan'daki hükümetin istifa etmesinin ardından Cumhurbaşkanı Kizikis'in yerine eski başbakanlardan Constantin Karamanlis Fransa'dan Yunanistan'a gelerek bir Ulusal Birlik Hükümeti kurmuştur. Kıbrıs'ta ise Samson çekilerek, yerine Glafkos Klerides geçmiştir³¹². BM'in gelişmeler üzerine almış olduğu 353 no'lu kararının 5. maddesi “ Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden kurulması için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetlerinin derhal görüşmelere başlamasını” gerektiriyordu. Bu kararın gereği olarak 25 Temmuz'da Cenevre'de bir konferans toplanmış ve 30 Temmuz 1974'te Cenevre Deklarasyonu yayınlanmıştır³¹³. Sonrasında ise BM Güvenlik Konseyi, 1 Ağustos'ta almış olduğu 355 sayılı karar ile Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Kuvvetleri (UNFICYP)'nin durumunu belirlemiştir³¹⁴.

I. Cenevre konferansı Türkiye açısından oldukça başarılı geçmiş ve Türkiyenin lehine sonuçlanmıştır. Özellikle Cenevre Deklarasyonu sonrasında Türkiye, kendisi için avantajlı bir ortam yaratarak uluslararası alanda destek kazanmıştır. Bu durum Yunan ve Rum tarafını rahatsız ettiği için, Yunanistan görüşmeleri onaylama konusunda sorunlar çıkarmıştır. Sonrasında toplanan II. Cenevre konferansı, I. Cenevre Konferansında alınan kararlara Rum ve Yunanlıların uymaması sonucu başarısızlığa uğramış ve Kıbrıs'taki Rumlar Ada'daki Türkler üzerindeki şiddet eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bu gelişmeler sonucunda Türk hükümetince alınan karar doğrultusunda, 14 Ağustos'ta II. Kıbrıs Barış Harekatı başlamıştır. II: Kıbrıs Barış Harekatı, 16 Ağustosta “ikinci ateşkes”in ilan edilmesi ve Lefkoşe – Magosa hattının çizilmesi ile son bulmuştur. Ancak Kıbrıs'taki bu ikinci harekât sonrasında Türkiye,

---

³¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Somuncuoğlu, **a.g.e.**; Koç, **a.g.e.**, s.227.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 134.

³¹² Türk Barış harekâtı sadece Rum kesiminde değil Yunanistan'da da iktidarın değişmesini sağlamıştır, Aydoğdu, **a.g.e.**, s.135.

³¹³ Deklarasyon hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 136-137.

³¹⁴ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 84.

ilkinin tersine çok sert bir uluslararası tepki ile karşılaşmış ve “işgalci devlet” konumuna düşmüştür³¹⁵.

II. Kıbrıs Barış Harekatına Türkiye açısından en büyük etki yaratan tepki , ABD’den gelmiştir. “Kıbrıs Barış Harekatında Amerikan silahları kullanıldığı” gerekçesiyle Türkiye’ye silah ambargosu uygulanmasına ilişkin bir tasarı 24 Eylül- 17 Kasım 1974 tarihinde ABD Temsilciler Meclisinde kabul edilerek Senato’ya gönderilmiştir. 17 Aralık 1974 tarihinde ABD Senatosunun, 18 Aralık 1974 tarihinde Temsilciler Meclisinin kabul ettiği 93-559 sayılı kanunla 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye’ye silah Ambargosu uygulanmaya başlanmıştır³¹⁶. 1974 yılında Kıbrıs’ta yaşanan bu gelişmeler doğurduğu sonuçlar bakımından çok önemlidir. Yaşanan olaylar bir taraftan Türkiye- Yunanistan arasındaki ilişkilerde derin izler bırakırken, diğer taraftan her iki ülkenin sonraki dış politikalarında ve özellikle NATO ve ABD ile ilişkilerinde çok etkili olmuştur³¹⁷.

4.Taksim Sonrası Dönemde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken, Kıbrıslı Türkler, kendi yönetimleri konusunda çalışmalara başlamışlardır. Bu bağlamda, kendi yönetimlerini **Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi** olarak adlandırmış ve 26 Ağustos tarihinden itibaren devlet Başkanı Rauf Denktaş’ın başkanlığında dokuz bakandan oluşan Yürütme Kurulu’nu oluşturmuşlardır³¹⁸. Sonrasında ise hem Kıbrıs Türkleri’nin politik, ekonomik, sosyal ve idari ihtiyaçlarını karşılamak, hem de Kıbrıs’ta ileride kurulacak iki kesimli federal bir

---

³¹⁵ II. Operasyona olumsuz bir açıdan bakan Somuncuoğlu şu görüştedir: “İkinci operasyon Türk dış politikası açısından başlı başına bir hatadır. Türkiye ilk operasyon sonrası kazandığı desteği kullanarak çok daha avantajlı bir statü yaratabileceksen haklı durumdan haksız duruma kendi kendini sürüklemiştir. Türkiye’nin ikinci harekâtı uluslararası kamuoyunda, tepkiyle karşılanmış ve Türkiye işgalci devlet pozisyonuna düşmüştür.” Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 85.

³¹⁶ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 147.

³¹⁷ Yunan kamuoyunun baskısı karşısında Karamanlis, Yunanistan’ın hava ve deniz kuvvetlerinin Kıbrıs Rum toplumunun yardımına gitmesini önermiş, ancak bu öneri Yunan Genel Kurmayı tarafından gerçekleştirilebilir bulunmamış, İngiltere ile birlikte ortak müdahale ise İngiltere’nin desteğini sağlayamamıştır. ABD ve NATO’nun, Türkiye’nin birinci müdahalesini olumlu bir yaklaşım içerisinde karşılamış olmaları, Yunanistan’da hayal kırıklığı yaşatmıştır. Bütün bu gelişmeler sonrasında Yunanistan, NATO askerî kanadından ayrıldığını açıklamıştır. Koç, **a.g.e.**, s. 252.

³¹⁸ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 145.

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne zemin hazırlamak için, **13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)'ni ilan etmişlerdir**³¹⁹.

Kıbrıs'ta çözüm arayışları devam etmiş, 1974'ten sonra, bugüne kadar sürecek olan, hemen hemen hepsi çıkmaza giren bir müzakere ve anlaşmalar süreci başlamıştır. Taraflar arasındaki ilk önemli antlaşma, nüfus değişimi konusunda 9 Ağustos 1975'te yapılarak, adadaki Türkler ve Rumların yer değişimi tamamlanmış ve ada böylece sosyal anlamda da ikiye bölünmüştür. 1977 yılında yapılan Makarios-Denktaş Antlaşması'nda ise, Kıbrıs sorununun gelecekteki çözümünün bulunacağı 4 maddelik³²⁰ "ilkeler çerçevesi" üzerinde mutabakata varılmıştır. 1979 yılında Denktaş ve Kiprianu arasında yapılan görüşmelerinden sonra, 10 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır.

Kıbrıs'taki çözüm arayışlarının sonuçsuz kalması ve Rum'ların konuya sürekli olumsuz yaklaşımları ve diğer gelişmeler 1960 temelinde yeniden bir araya gelinemeyeceğini göstermiştir. Bunun üzerine Ada'daki Türkler, 1983'te, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin kurulduğu ilan etmişlerdir**. 5 Mayıs 1985 tarihinde KKTC bir referandum yaparak 164 maddelik bir Anayasa'yı kabul etmiş, 9 Haziran'da yapılan seçimlerde ise, Rauf Denktaş Cumhurbaşkanı seçilmiştir. KKTC'nin ilan edilmesi üzerine Yunanistan ve Rum tarafı BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş, bunun üzerine BM Güvenlik konseyi, 541 Sayılı kararı ile KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz saymıştır³²¹. Türkiye ve KKTC, BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararını tanımadığını açıklamışlardır.

Bundan sonraki yıllarda da iki tarafı görüştürüp anlaşırma çabaları devam etmiştir. BM Genel Sekreteri Perez De Cuellar'ın taraflara sunduğu "**Anlaşma Taslağı**" ve "**Çerçeve Anlaşma Metni**" 21 Ocak 1985 ve 20 Nisan 1986 tarihlerinde Rum tarafınca "Türkler'e eşit hak tanınması" ve "Enosis'e olanak tanınmaması" sebepleriyle reddedilmiştir. Ancak BM Genel Sekreteri almış olduğu iyi niyet görevi çerçevesinde çalışmalarına devam etmiş ve her iki tarafla da ayrı ayrı defalarca görüşmüştür. 26 Şubat-2 Mart tarihleri arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca BM Genel Sekreteri, BM Güvenlik Konseyi'ne bir rapor sunmuş ve bunun sonucunda Güvenlik

³¹⁹ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 151.

³²⁰ Maddeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Koç, **a.g.e.**, s. 243-244

³²¹ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74.; Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

Konseyi, amacı “iki toplumun ilişkilerini federasyon, iki toplumluluk ve iki bölgelilik esasına göre düzenleyecek yeni bir anayasa oluşturmak” olarak belirtilen, **649 sayılı kararı** almıştır. İki toplumdan oluşan bir Kıbrıs Devleti'nin mevcudiyeti esasına dayalı bir çözüm öngören bu kararı taraflar kabul etmişlerdir. Bundan sonra BM Genel Sekreteri ve özel temsilcileri, iki toplumun liderleri ile görüşerek iki toplumun isteklerini içeren 100 maddelik “**fikirler dizisi**”ni ortaya koymuşlardır³²².

İkinci tur görüşmelerde, BM Genel Sekreteri Boutros Gali, Rum tarafını destekler bir tutum sergilemiştir. Bu görüşmeler sonucu Güvenlik Konseyinden çıkan 789 sayılı karar da Türk tarafının kesinlikle kabul edemeyeceği bir karar olarak nitelendirilmiş ve KKTC ve Türkiye bu kararı kabul etmediklerini açıklamışlardır³²³. Bundan sonra da bu tür görüşmeler devam etmiş ancak, tarafları tatmin edici bir sonuç alınamamıştır³²⁴.

E. BM'İN SORUNA YÖNELİK ÇÖZÜM POLİTİKALARI

Birçok BM Genel Sekreteri'nin yaptığı gibi, bir önceki BM Genel Sekreteri Kofi Anan da, “Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümüne yönelik anlamlı müzakereler için zemin hazırlanması amacıyla devreye girerek, 3 Aralık 1999 ile 10 Kasım 2000 tarihleri arasında 5 tur şeklinde gerçekleşen görüşmeleri başlatmış ancak, bu görüşmeler beklenen sonucu vermemiştir.

Bu arada AB 2000 Katılım Ortaklığı Belgesi(KOB)'nde Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin “ön koşul” olarak değerlendirilebilecek ifadeler yer almış, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş bu duruma BM nezninde yapılan dolaylı görüşmelerden çekilerek tepki göstermiştir. Daha sonra, 16 Ocak -2 Ağustos 2002 tarihleri arasında 5 tur şeklinde “Doğrudan Görüşmeler” gerçekleştirilmiş, bundan da bir sonuç alınamamıştır³²⁵. KKTC 1. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın teklifi ile 4 Aralık 2001'de yeniden başlayan görüşmeler sonucunda BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından

³²² Koç, **a.g.e.**, s. 243

³²³ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 74., Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 60.

³²⁴ Koç, **a.g.e.**, s. 243-244, Sema Sezer, , “Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeninde ‘Şizofrenik İlişkiler’”, **Stratejik Analiz Dergisi**, VI. Cilt, Sayı 81, Ocak 2007, s. 34;

³²⁵ Veysi Akın, “Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı ve Gelişmeler” **Kıbrıs laboratuvarı**, Der.: Şenol Kantarcı İstanbul: Alfa Akademi, 2005, 33-55, 41.

hazırlanan ve bu nedenle Annan Planı³²⁶ adı verilen plan, 11 Kasım 2002’de tarafların liderleri olan Denktaş ve Klerides’e sunulmuştur.Üzerinde taraflarca mutabakata varılamayan belge, 10 Aralık 2002’de revize edilerek ikinci şeklini almış, bu da mutabakat sağlayamayınca yapılan yeni revizelerle ortaya çıkan son plan, 27 Şubat 2003’te tarafların görüşüne tekrar sunulmuştur. Ancak başarıya ulaşamayan bu süreç Mart 2003’te sona ermiştir.

Türkiye’nin Kıbrıs sorununun çözümü için 2004 yılı Şubat ayında olumlu bir adım atarak müzakerelerin yolunu açmasıyla Annan Planı yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye, o güne kadar takip ettiği “ulusal dava” çizgisindeki geleneksel görüşlerini bir kenara bırakarak, “Annan Planı çerçevesinde” görüşmeleri başlatacağını bildirmiştir³²⁷. Bu gelişmeler üzerine Kofi Annan tarafları New York’a davet etmiş ve 10-13 Şubat tarihleri arasında burada yapılan toplantılarda konunun çözümüne dair bir takvim oluşturulmuştur. Planın üçüncü versiyonu 19 Şubat- 22 Mart 2004 tarihleri arasında Lefkoşe’de yapılan görüşmelerde tartışıldı. Ancak taraflar hiçbir konuda anlaşamadılar. İkinci tur görüşmeler ise 24 Mart 2004 tarihinde İsviçre’nin Bürgenstock kasabasında başladı. Ancak toplantı katılım ve temsil tartışmalarıyla başladı ve yine bir anlaşma sağlanamadı. Buna rağmen Planın dördüncü versiyonunun halkın önüne çıkarılmasına karar verildi.

24 Nisan 2004 günü Kıbrıs’ta gerçekleştirilen referandum da, Ada’nın Mayıs’ta AB üyesi olması arifesinde, adadaki iki halk adadaki birleşme yönünde inisiyatiflerini sergilediler. Referandum sonuçlarına göre Rumların %75’i birleşme yönünde olumsuz oy kullanırken, Türklerin %66’sı olumlu oy kullandı. Ancak adadaki sorunun çözümü için tarafların her ikisinin de olumlu oy kullanması gerekmektedir.

---

³²⁶ BM Genel Sekreteri Kofi Annan 11 Kasım 2002 de “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli “ adını verdiği ve daha ziyade kendi adı ile anılan planı tarafların ve garantör devletlerin önüne koydu ve çözüm için referans alınmasını istedi. Akın, *a.g.m.*, s. 41.

³²⁷ Zeynep S.Siretioğlu, “NATO Genişlemesi Çerçevesinde Kıbrıs Meselesi”, Avrupa Araştırmaları Masası, usak.org.

F. AVRUPA BİRLİĞİ VE KIBRIS SORUNU

BM Güvenlik Konseyi'nin 541 Sayılı Kararı, AET tarafından, 29 Mart 1984 tarihinde aynen kabul edilmiştir. AET, o tarihe kadar Kıbrıs konusunun dışında kalmaya özen göstermiş ve Rumların 1964 yılından itibaren tek taraflı temsil konusundaki müracaatlarını reddetmiştir. AT, Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde yaptığı tam üyelik başvurusuna ilişkin olarak da, 18 Aralık 1989 tarihli başvurunun reddine ilişkin AT Komisyonu Görüşü'nde³²⁸; “*hem ekonomik hem de politik nedenlerle, Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı*” sonucuna varmış, ayrıca “*Bir Topluluk Üyesi ve Türkiye arasındaki anlaşmazlığın olumsuz etkilerini ve Kıbrıs'taki durumu*” kaydetmiştir., Kıbrıs meselesindeki bir başka önemli gelişme, Rumların bütün adayı temsilen 3 Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti olarak AB'ne üyelik müracaatı yapmaları, AB'nin de bu müracaatı 19-20 Temmuz 1993 tarihinde yapılan AB Bakanlar Konseyi toplantısında; Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmalara, sınır sorunlarına, Türkiye ve KKTC'nin yazılı ve sözlü itirazlarına rağmen kabul etmesi olmuştur³²⁹.

1994 Haziran'ında AB Bakanlar Konseyi'nin Yunanistan'ın Korfu Adası'nda yaptığı toplantıda, GKRY'nin temsilciliğinde “*Kıbrıs Cumhuriyeti*”, diğer bazı Orta ve Doğu Avrupa Devletleri ile birlikte tam üyelik statüsüne uygun devletler arasında sayılmış ve kendilerine daha sonra benzer statüyü elde edenler arasında öncelik tanınacağı karara bağlanmıştır. Ardından 6 Mart ve 12 Haziran 1995 tarihlerinde AB, Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecine girmesine paralel olarak, Kıbrıs'ın tam üyelik için hazır olduğu ve GKRY'nin “*Kıbrıs Hükümeti*” olarak tek muhatap kabul edileceği yönünde kararlar almıştır. Türkiye'nin KKTC ile birlikte; bu tür yaklaşımların Kıbrıs sorununu çözümsüzlüğe iteceği ve Ada'da iki devletin varlığı kabul edilmediği müddetçe taraflar arasında bir çözümün mümkün olamayacağı yönündeki ortak deklarasyonlarına karşın, AB tarafından 24 Şubat 1997 tarihinde Kıbrıs'ın üyeliği için Ada'da siyasi bir çözümün şart olduğu ve görüşmelere Türk tarafının da katılımı

³²⁸ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html, e.t.; 12/02/2008.

³²⁹ Sönmezoglu, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, s. 579; Keser, *a.g.m.*, Şubat 2007, s. 145; Durukan, *a.g.m.*, s. 24; Sezer, *a.g.m.*, s. 34; Kütük, *a.g.m.*, s. 418.

gerektiği doğrultusunda bir açıklama yapılmışsa da, Yunanistan'ın Doğu'ya doğru genişlemeyi veto etme tehdidi karşısında, AB, 1997 Aralık ayında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde GKRY ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı almış, “Hükümet” olarak tanıdığı GKRY'nin AB müzakere heyetine Kıbrıs Türk tarafının ancak toplum temsilcisi olarak katılabileceğini kayda geçirmiştir. Netice itibarıyla, Kıbrıs adına GKRY ile 31 Aralık 1998 tarihinde başlatılan tam üyelik müzakere süreci, 16 Nisan 2003 tarihinde imzalanan Katılım Andlaşması ile devam ettirilmiş ve 1 Mayıs 2004 tarihinde de GKRY resmen AB üyesi olmuştur³³⁰.

Bugün Kıbrıs sorunu, BM'in bu konudaki çabaları devam etmekle birlikte, artık BM'den ziyade AB'nin bir konusu hâline gelmiştir³³¹. Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Kıbrıs sorununu ilgilendiren maddeleri 4, 9 ve 12'nci Maddeleridir³³². 1999 yılından sonra düzenlenen KOB'leri, Zirve Sonuç Bildirgeleri, AP Kararları, AB Komisyonu Raporları, Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlerleme Raporları gibi metinlerde Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne atıfta bulunulduğu, söz konusu metinlerdeki Kıbrıs sorununa ilişkin hususların benzer özellikler göstermekle birlikte, taleplerin her geçen yıl arttığı, kullanılan üslubun gittikçe sertleştiği, AB ve dolayısıyla Yunanistan-GKRY lehine sonuç almaya dayalı yaptırımlara yer verilmeye başlandığı görülmektedir.

Bu bağlamda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Türkiye'den; 2000 KOB³³³ ve 2003 KOB'nde³³⁴ Helsinki Zirvesi sonuçlarına atfen sadece BM Genel Sekreteri'nin soruna

³³⁰ Sönmezoglu, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, *a.g.e.*, s. 579-583.; Reçber **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, s. 107-108; Kütük, *A.g.m.* s. 418-419.

³³¹ Sezer, *a.g.m.*, s. 34.

³³² Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Kıbrıs'a ilişkin maddelerine yukarıda değinildiğinden burada ayrıca yer verilmeyecektir.

³³³ **Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığı'nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı; Madde 4. Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler; 4.1. Kısa Vade (2001); Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Birinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog kapsamında, Helsinki Zirvesi Sonuçları'nın 9 (a) paragrafında belirtildiği üzere, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının kuvvetle desteklenmesi” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, e.t.; 07/02/2008.

³³⁴ **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Şartlar Hakkında 14 Nisan 2003 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler; Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Öncelikler (2003-2004); Birinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreterinin iyi niyet misyonunun ve önerileri temelindeki müzakerelerin sürdürülmesi yoluyla, mevcut Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların

kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabalarının desteklenmesi istenirken, 2005 KOB³³⁵ ve 2007 KOB'nde³³⁶ ilave taleplere yer verildiği görülmektedir.

2005 ve 2007 KOB'lerinde Türkiye'den yerine getirmesi talep edilen “Ankara Andlaşması'nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere yeni AB Üyesi Ülkelerin katılımına uyarlayan Protokol'ün bütünüyle uygulanması”, “Türkiye ile AB üyesi tüm Ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi için somut adımların atılması” ve “Kıbrıs bandıralı gemiler ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemiler üzerindeki mevcut tüm kısıtlamaların... ayrımcılık yapan havacılık anlaşmaları hükümlerinin kaldırılmasının ...” kabul edilmesi, Rum Yönetimi'ni meşru “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti” olarak tanımakla eşdeğer bir anlam ifade etmektedir³³⁷ .. Çünkü Türkiye Ek Protokol'ü onaylayıp uygulamaya başladığı takdirde, Ankara Andlaşması gereğince GKRY ile “ortak” olacak, bir zaman dilimi içinde GKRY'ni meşru “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti” olarak hukuki tanımının yolunu açacak, limanlarını Rum gemilerine ve uçaklarına açmak zorunda kalacak, GKRY ile

---

kuvvetle desteklenmesi” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, e.t.; 07/02/2008.

³³⁵ **Türkiye İle Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2005 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Kıbrıs:** “- BM çerçevesinde ve Birlik'in üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler doğrultusunda, Kıbrıs sorunu konusunda kapsamlı bir çözüm için daha elverişli bir ortamın oluşmasına yardımcı olunması ve soruna kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların desteklenmeye devam edilmesi. - Ankara Andlaşması'nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere 10 yeni AB Üyesi Ülkenin katılımına uyarlayan Protokolün bütünüyle uygulanması. - Kıbrıs Cumhuriyeti dâhil olmak üzere, Türkiye ile AB üyesi tüm ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi için bir an önce somut adımların atılması”, **Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Yeteneği; Ulaştırma:** “Kıbrıs bandıralı gemiler ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemiler üzerindeki mevcut tüm kısıtlamaların ve üye devletlerin taşıyıcılarına tabiiyetleri temelinde ayrımcılık yapan havacılık anlaşmaları hükümlerinin kaldırılması” bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, e.t.; 07/02/2008.

³³⁶ **AT Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 Tarihli Türkiye İle Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Bir Konsey Kararı İçin Öneri'sine Ek: 2007 Türkiye Katılım Ortaklığı; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Kıbrıs:** “- BM çerçevesinde ve Birlik'in üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler doğrultusunda Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların desteklenmeye devam edilmesi ve kapsamlı bir çözüm için daha iyi bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunulması - Ankara Andlaşması'nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere yeni AB üyesi ülkelerin katılımına uyumlaştıran ve Kıbrıs bayraklı ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemilere yönelik kısıtlamaları kaldıran Protokolün uygulanması - Kıbrıs Cumhuriyeti dâhil olmak üzere, Türkiye ile AB üyesi tüm ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik somut adımların mümkün olduğu kadar kısa sürede atılması” bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, e.t.; 07/02/2008.

³³⁷ Ahmet Zeki Bulunç, “AB Sürecinde Değiştirilen Ulusal Kıbrıs Politikası ve Sonuçları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006, s. 39-40.

Gümrük Birliği bağlamında başlayacak olan “ekonomik bütünleşme” sürecini başlatacaktır³³⁸.

16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel AB Konseyi Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 19'uncu Maddesinde³³⁹, Türkiye'nin, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ne katılan ve aralarında GKRY'nin de bulunduğu 10 yeni Devletin taraf edildiği Ankara Andlaşması'nı uyumlaştırma protokolünü imzalamaya karar vermesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Türkiye bu protokolü imzalamakla, tanımadığı bir devleti Ankara Andlaşması'nın tarafı olarak kabul etmek yükümlülüğünü üstlenmiş ve dolayısıyla “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin tanınmasının Türkiye-AB müzakerelerinin başlatılmasının ön koşulu olduğunu kabul etmiş oluyordu; çünkü GKRY'nin AB'ne üye olmasıyla birlikte, o ana kadar Kıbrıs sorununda hukuken taraf olmayan AB artık hukuken de soruna müdahil oluyordu³⁴⁰.

Türkiye Ek Protokol'ü 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalamıştır. Ek Protokol imzalandıktan sonra, Protokol'e eklenen bir Deklarasyon'la³⁴¹ da “Kıbrıs Cumhuriyeti”ni tanımadığını beyan etmiştir. Buna karşın AB Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 2005 tarihinde benimsediği bir karşı Deklarasyon'la, Türkiye'nin Ek Protokol'e ekli olarak gönderdiği Deklarasyon'un “tek taraflı olduğunu, Protokol'ün bir parçası olmadığını... hukuki bir etkisi bulunmadığını, yükümlülüklerin bütünüyle yerine getirilmemesinin müzakerelerin genel seyrini etkileyeceğini, uluslararası hukuk konusu olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıdıklarını” açıklamıştır³⁴². Söz konusu

³³⁸ Bulunç, *a.g.m.*, s. 39-40.

³³⁹ **16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Madde 19:** “AB Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Andlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi bu bağlamda, “Türk Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve AB'nin mevcut üyeliğine dair uyarlamalar üzerinde anlaşmaya varılarak sonuçlandırıldıktan sonra, Ankara Andlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazırdır” şeklinde Türkiye tarafından yapılan beyandan da memnuniyet duydu” bkz.; http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, e.t.; 08/02/2008.

³⁴⁰ Arsava, *a.g.m.* s. 3-4.

³⁴¹ Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımadığına ilişkin Deklarasyon metni için bkz.; Reçber , **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi** s. 25, Dipnot No. 21; <http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/kibris/deklarasyon.htm>, e.t.; 15/02/2008.

³⁴² AB Bakanlar Konseyi'nin benimsediği karşı Deklarasyon metni için bkz.; Reçber , **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, s. 25, Dipnot No. 21; <http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1421>, e.t.; 15/02/2008.

deklarasyon ve karşı deklarasyon teatisinin ardından, AB tarafından kabul edilen 5 Ekim 2005 tarihli Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin³⁴³, 6'ncı Maddesi ile "Kıbrıs sorunu"nun artık müzakerelerin ilerleyişini ölçecek "siyasi kriter" hâline getirildiği görülmektedir³⁴⁴.

AB, NATO-AB işbirliği sürecine GKRY'nin de dâhil edilmesi için ısrarcı bir tavır izlemekte, bu konuda NATO platformunda veto yetkisini elinde bulunduran ve kullanan Türkiye'nin vetosunu kaldırmasını istemekte ve Türkiye'yi NATO-AB sürecinin geliştirilmesine engel olmakla suçlamaktadır. Türkiye'nin dış politika sürecini AB dış politikasına uyumlaştırmakla yükümlü kılan 7'nci Madde, Türkiye'nin, belki de GKRY'ne karşı elindeki tek koz olan NATO platformundaki veto yetkisini ortadan kaldıracak sonuç doğurabilecek niteliktedir³⁴⁵.

İlerleme Raporları incelendiğinde; daha 1998 yılında yayımlanan ilk İlerleme Raporu'nda; Türkiye'nin AT'na 14 Nisan 1987'de yapmış olduğu tam üyelik başvurusunun ret gerekçelerinde, diğer faktörlerin yanında, "Kıbrıs'taki durum"³⁴⁶ a

³⁴³ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 6; Üçüncü Paragraf:** "Türkiye'nin, kapsamlı bir çözüm için elverişli bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmak üzere atılacak adımlar da dâhil olmak üzere, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde ve Birlik'in dayandığı ilkeler doğrultusunda kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabalara destek vermeye devam etmesi ve Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti de dâhil tüm AB üyesi Devletler arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde ilerleme kaydedilmesi", **Dördüncü Paragraf:** "Türkiye'nin, Ortaklık Andlaşması'ndan ve bu Andlaşma'yı tüm yeni AB üyesi devletlere teşmil eden Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini (özellikle AB-Türkiye gümrük birliği ile ilgili olanlar) yerine getirmesi ve düzenli bir şekilde gözden geçirilen Katılım Ortaklığı Belgesi'nin uygulanması" Ayrıntılı bilgi için bkz.; Reçber , **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, s. 18-19, 115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, e.t.;08/02/2008.

³⁴⁴ Arsava, *a.g.m.*, s. 6; Reçber, *a.g.e.*, 2006, s. 22-23.

³⁴⁵ NATO-AB Stratejik İşbirliği, her iki kuruluş arasında en üst düzeyde varılmış olan anlaşmaya göre, AB'nin aynı zamanda NATO üyesi olan Ülkeleri ve ittifak ile güvenlik anlaşması imzalamış ve Barış İçin Ortaklık Programı'na dâhil olmuş diğer üyelerine açıktır. Yani GKRY bu işbirliğine katılamaz. NATO-AB işbirliğinin arzu edildiği gibi işlememesinin altında yatan temel sorunlardan biri, AB'nin işbirliğine GKRY'nin de katılması için ısrarcı olmasıdır. Kısacası GKRY'nin uluslararası anlaşmalara ve hatta AB'nin kendi prensiplerine aykırı olarak üye yapılması ve Kofi Annan'ın söylediği gibi Kıbrıs'ta çözüm çabalarını baltalaması hatasının faturası Türkiye'ye ödetilmek istenmektedir. bkz. Ergin SAYGUN, (Org. Gnkur. II'nci Bşk.), "Değişen Güvenlik Ortamında NATO", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 131; Arsava, *a.g.m.*, s. 7-8; Reçber , **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, s. 37.

³⁴⁶ "... 14 Nisan 1987'de, Türkiye, Topluluğa üye olmak için başvurusunu sundu. Komisyon, bu başvuru üzerine görüşünü 18 Aralık 1989'da kabul etti. Komisyon, hem ekonomik hem de politik nedenlerle, 'Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı' sonucuna vardı. Ayrıca, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ihtilafın 'olumsuz etkilerini' ve 'Kıbrıs'taki durumu'

atıfta bulunulduğu ve Türkiye'nin BM kararlarına aykırı olarak "1974 yılından beri Kuzey Kıbrıs'ı işgal altında tutmakta"³⁴⁷ olduğunun iddia edildiği, ayrıca "Kıbrıs limanlarından gelen gemilere Türk limanlarında uygulanan muamele"³⁴⁸ nin deniz taşımacılığında başlıca sorunlar arasında sayıldığı görülmektedir.

Müteakip yıllarda yayımlanan İlerleme Raporları'nda ise; 2004 yılına kadar Kıbrıs sorununun çözümü ön planda tutulurken, 2004 yılından itibaren, Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi ile birlikte GKRY'nin tanınmasının yolunu açacak yeni "yükümlülükler" oluşturulmaya başlandığı görülmektedir³⁴⁹. 2005 yılından itibaren yayımlanan İlerleme Raporlarına bakıldığında KOB, Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi ve Zirve Sonuç Bildirgeleri'nde yer verilen hususlara paralel olarak, Türkiye-AB ilişkilerinin; "Kıbrıs Cumhuriyeti" ile ilişkilerin normalleştirilmesi, Ek Protokol'ün

---

kaydetti" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 5; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008.

³⁴⁷ **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 16-17; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008.

³⁴⁸ "Deniz taşımacılığında, başlıca sorunlar, Kıbrıs limanlarından gelen gemilere Türk limanlarında uygulanan muamele ve denizcilik emniyeti ile ilgilidir..." **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 33; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008.

³⁴⁹ 1998-2004 yıllarına ait İlerleme Raporları'ndaki Kıbrıs sorununa ilişkin hususlar için bkz. **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 5, 6, 16-17, 33, 40; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu**, s. 15-16, 35, 42, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 16, 35, 49-50; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 14-15, 19-20, 30-34, 62, 86, 94, 97, 110; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 11, 16-17, 34, 37, 73, 75, 110, 122, 127; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 3, 37, 40, 77, 117, 130, 134, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, s. 3-4, 15-16, 24, 43-44, 47, 88, 128, 139, 148, 152, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, e.t.; 29/01/2008.

uygulanması, liman ve havaalanlarının GKRY'ne açılması, GKRY'nin uluslararası örgütlere katılımına engel olunmaması³⁵⁰ şartlarına bağlandığı görülmektedir³⁵¹.

Eylül-Ekim 2006 aylarında, AB dönem başkanı Finlandiya'nın özetle; “*Magosa Limanı'nın AB denetiminde, Maraş'ın ise BM gözetiminde 2 yıllığına açılması ve Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün uygulanması karşılığında; Türkiye'nin limanlarını açması ve Ankara Andlaşması Ek Protokolü'nü TBMM'de onaylayıp eksiksiz uygulaması*”nı öngören girişiminin de taraflarca kabul görmemesi üzerine, AB Komisyonu, 29 Kasım 2006'da yayınladığı Tavsiye Raporu'nda, Türkiye'nin Ek Protokol'ü tam olarak uygulamadığı ve ulaştırma araçlarına getirilen sınırlamalar da dâhil malların serbest dolaşımı önündeki engelleri kaldırmadığını belirterek, müzakerelerin sekiz başlıkta askıya alınmasını, AB'nin 21 Eylül 2005 Deklarasyonu'ndaki taleplerinin yerine getirildiği Komisyon tarafından teyit edilene kadar bu başlıkların askıda kalmasını, diğerlerinin ise geçici dahi olsa kapatılmamasını tavsiye etmiştir. 11 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşen AB Genel İşler Konseyi'nde bir araya gelen AB'ne üye Devletlerin Dışişleri Bakanları, Komisyon Tavsiyesi'ni kabul ederek Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiği doğrulanana kadar, sekiz başlığın açılmamasını ve geçici olarak kapatılmamasını kararlaştırmışlardır³⁵². Bu karar 14-15 Aralık 2006 tarihli Brüksel Zirvesi'nde aynen kabul edilerek, 21 Eylül 2005 tarihli AB Deklarasyonu'nu ilgilendiren konulardaki ilerlemenin izleneceği ve gelişmelerin 2007, 2008 ve 2009 İlerleme Raporları'nda açıklanacağı belirtilmiştir.

³⁵⁰ Türkiye GKRY'nin “*Berlin Artı*” ve Wassenaar Düzenlemesi'ne üyeliğini bloke etmektedir. bkz. <http://www.aysam.org/tr/kibrisbulteni.asp?gun=22&ay=5&yil=2006>, e.t.; 18/02/2008.

³⁵¹ 2005-2007 yıllarına ait İlerleme Raporları'ndaki Kıbrıs sorununa ilişkin hususlar için bkz.; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 4, 6, 9-10, 14, 16, 23, 45-46, 48, 64, 67, 98-99, 145, 149-150, 153, 159, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, s. 3, 6, 11, 22-23, 31, 47, 69, 71, 73, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, e.t.; 29/01/2008; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 3-4, 8, 11, 23-24, 33, 35, 42, 45, 47-49, 72, 75-76, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, e.t.; 29/01/2008.

³⁵² Bu başlıklar şunlardır: **1.** Malların Serbest Dolaşımı; **3.** Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi; **9.** Mali Hizmetler; Başlık **11.** Tarım ve Kırsal kalkınma; **13.** Balıkçılık; **14.** Ulaştırma Politikası; **29.** Gümrük Birliği; **30.** Dış İlişkiler. Ayrıntılar için bkz.; <http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1580>, e.t.; 19/02/2008.

AB içerisinde giderek etkinliği artan ve aldığı kararlar itibarıyla Birlik içerisinde AB'ne üye Devletlerinin kamuoyunu etkileme yeteneği oldukça yüksek olan AP'nun, Türkiye'ye yönelik aldığı kararlar incelendiğinde ise, yukarıda sözü edilen belgelerden daha sert ve daha talepkar ifadeler yer verildiği görülmektedir³⁵³. AB tarafından yayımlanan raporlar, kararlar, bildirgeler vb. doküman incelendiğinde, AB'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'ı haksız yere işgal ettiği ve bu işgalin sona erdirilmesi gerektiği gibi haksız ve yanlı bir tutum içerisinde olduğu daha net bir şekilde görülmektedir.

Türkiye, izlediği politikalar nedeniyle Kıbrıs ile AB üyeliği arasında sıkıştırılmıştır. AB GKRY'ni AB'ne üye olarak kabul etmekle, Kıbrıs sorununu çözümsüz, Türklerle Rumların görüşmesini nedensiz hale getirmiştir³⁵⁴. Türkiye bugüne kadar Kıbrıs uğrunda, en yakın müttefiki tarafından silâh ambargolarına maruz kalmış, en elverişsiz koşullarda savaşa girmiş, ulusal gelirinin azımsanamayacak bir bölümünden feragat etmek zorunda kalmıştır. Bugün, AB'nin tam üyelik için değil, fakat ucu açık müzakerelerin devam ettirilebilmesi için koşul olarak öne sürdüğü GKRY'nin "*Kıbrıs Cumhuriyeti*" olarak tanınması demek, Türkiye'nin katlandığı bütün fedakârlıkların boşa gitmesi demektir. Türkiye şimdilik, 2001 ve 2003 Ulusal Programları'nda³⁵⁵ da görüldüğü üzere, Kıbrıs sorununda net politikalar ortaya koymaktan kaçınmaktadır.

---

³⁵³ <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1425>, 18.02.08; **27 Eylül 2006 Tarihli Türkiye'nin Katılım Sürecinde Kaydettiği İlerlemeye İlişkin AP Kararı** için bkz.; <http://www.ikv.org.tr/pdfs/APEurlingsRaporu.pdf>, e.t.; 18/02/2008; **24 Ekim 2007 Tarihli Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerine Dair AP İlke Kararı** için bkz.; <http://www.abgm.adalet.gov.tr/dokumanlar/EPresolution2007TR-EN.pdf>, e.t.; 18/02/2008.

³⁵⁴ Durukan, **a.g.m.** s. 27.

³⁵⁵ **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı; 1. Giriş; 1.1. Giriş:** "... Türkiye Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliğine ve Ada gerçeklerine dayalı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında, yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesindeki çabalarına destek vermeye devam edecektir" bkz.; <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, e.t.; 08/02/2008; **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı; 1. Giriş:** "... Türkiye bu çerçevede, Yunanistan'la olan ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmeye yönelik çabalarını ve inisiyatiflerini sürdürecektir. Benzer biçimde, AB ile güçlendirilmiş siyasi diyalogun bir parçası olarak, Kıbrıs'taki gerçeklere ve her iki tarafın egemen eşitliğine dayanan yeni bir ortaklık ihdas etmeyi amaçlayan ve her iki tarafça kabul edilebilecek olan bir çözümün bulunması yönünde BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde gösterdiği çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye, güven ortamını geliştirerek kapsamlı bir çözüme imkân sağlamaya matuf olarak Kıbrıs Türk tarafının attığı adımları desteklemektedir" bkz.; http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/1-giris.pdf, e.t.; 08/02/2008.

II. GÜNEY KAFKASYA DENKLEMİNDE TÜRKİYE VE ERMENİSTAN: ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ SARMALINDA TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

Ermenistan belli bir ırkın veya topluluğun yerleştiği ve yaşadığı bir yer olmaktan çok Erivan, Gökçeğöl, Nahçıvan, Rumiye Gölü kuzeyi ve Mako bölgesine verilen bir addır. Bu bölgeyi, önemli yükseltileri ihtiva etmesi ve ortalama yüksekliğinin fazla olması nedeniyle, kendi dillerinde “Yukarı/Yüksek Memleket” anlamına gelen; Asuriler “Urartu”, İbraniler “Ararat”, Aramiler “Harminyap-Harmeni” ismini vermiş ve. 521 (M.Ö) tarihli Daryüs Kitabesi’nde bölge “Armeni” olarak adlandırılmıştır³⁵⁶. Bu günkü Ermenistan (Ermenice: *Hayastan, Hayq*)devleti, Güney Kafkas Dağları ile Karadeniz ve Hazar Denizi arasında kalan bölgede denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Batısında Türkiye, kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan ve güneyinde İran bulunur. Başkenti Erivan'dır³⁵⁷.

Türkler ile Emeniler arasında ilişkiler çok eski tarihlere dayanmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti- Ermenistan ilişkileri henüz yenidir. Bu da sorunların tarihi ve jeopolitik nedenlerle ortaya çıkmış (veya çıkarılmış) ancak zamanında bir çözüme kavuşturulamayarak soğumaya bırakılmış olduğunu göstermektedir. Ancak bugün Osmanlı döneminde emperyalist güçlerin bilinçli olarak ortaya çıkardığı bu sorunların ortadan kalkmadığını, en azından aynı güçler tarafından yeniden önümüze getirildiğini görüyoruz.

³⁵⁶ Kemal Yavuz, “*Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi*”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 15, Kasım-Aralık 2000, s. 60-61; Balcı, Gökhan, **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, Truva Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43; Remziye Okkar, “*Ermeni Meselesi*”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2004, s. 75-76; <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/ozet/bakis.html>, 24.02.08.

³⁵⁷ Ermenistan 11 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Aragatsotn, Ararat İdari Bölgesi, Armavir İdari Bölgesi, Geğarkunik İdari Bölgesi, Kotayk İdari Bölgesi, Lorri İdari Bölgesi, Şirak İdari Bölgesi, Syunik İdari Bölgesi, Tavuş İdari Bölgesi, Vayots Dzor İdari Bölgesi ve Erivan dır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan boşlukta bağımsızlığını ilan etmiş olan Ermenistan, henüz bağımsızlığını tam olarak kazanmadan ve devlet olmanın gereklerini yerine getirmeden işgalci ve yayılmacı bir politika izlemeye başlamıştır. Ermenistan, bugün topraklarını artırmış, Dağlık Karabağ'ı işgal etmiş ve Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktadır³⁵⁸. Küçük ölçekli bir ülke olan (Yunanistan da olduğu gibi), ekonomik anlamda çok büyük sorunlar yaşayan, jeopolitik anlamda Kafkasya ve Karadeniz coğrafyasında bölgesel güç olma iddiasında olan Rusya, İran ve Türkiye arasında kalmış, denize bağlantısı olmayan bir devlet olan "Ermenistan", Türkiye gibi bölgesel güç olan bir büyük devleti nasıl tehdit edebilir sorusu gündeme gelmektedir. Bu çerçevede jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önem kazanmaya başlayan Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde tkin güç olmak isteyen devletlerin Ermenistan Ermenistan'ın bu davranışının, "arka bahçesi" olarak gördüğü bölgede etkisini devam ettirmek isteyen Rusya Federasyonunun izlediği politikalar ve ABD ve AB gibi Orta Asya ve Hazar enerji kaynakları ile ilgili çıkarları ve beklentileri olan güçlerin bu bölgeye el atma çabaları içerisinde Ermenistan'ı bir araç olarak kullanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

A. TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNİN GERİ PLANI

Bazı Ermeni tarihçiler, Ermenilerin tarihini M.Ö. 2350 yılında Nuh Tufanına dayandırarak başlatmakta ve Nuh'un torunu Hay veya Hayk'n soyundan geldiklerini iddia etmektedir. Ermeniler tarihte genelde Anadolu toprakları üzerinde, Pers, Makedon, Selefkit, Roma, Part, Sasani, Bizans, Arap ve Türklerin hâkimiyeti altında yaşamış olup, genellikle baskı ve zulüm görmüş, Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine girmeleriyle insanca yaşama hakkına sahip olmuşlardır³⁵⁹. Bu gün Ermeniler, büyük Ermenistan İmparatorluğunu kurma hayali peşindedir. Bunun için bu hayalin peşinde koşanlar önce bir ulus inşâ etmek ve bu ulusu yükseltmek için onlara bir hedef göstermek istemektedirler. Özellikle Ermenistan dışında yaşayan Ermeniler, bu ulus

³⁵⁸ Sedat Laçiner , "Türkiye- Ermenistan Arasındaki Sınır Kapısı Sorunu ve Ekonomik Boyutu", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 6, Yaz 2002, s. 34-45.

³⁵⁹ **Anadolu Dergisi**, Brüksel: No :32, 2005, s.. 3-8.

inşasında, kendilerini “diaspora” terimi ile tanımlayıp, kovuldukları anavatanlarına geri dönme gibi kutsal bir hedef yaratma arayışları içerisine girmiş ve Türk düşmanlığı üzerinden bu hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar³⁶⁰.

Ermeniler ile Türkler’in en yoğun ilişki kurdukları dönem Osmanlı İmparatorluğu dönemidir. Aslında bugün Ermenistan ile Türkiye arasındaki sorunların büyük bir kısmı da bu dönemdeki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Osmanlı-Ermeni ilişkileri 1453 yılında İstanbul’un fethi ve hemen sonrasında Ermeni Patrikliği’nin kurulması ile başlatılsa da, iki toplum arasındaki ilişkiler doğal olarak çok daha önceden başlamıştır. Osmanlılar’ın 1326 yılında Bursa’yı fethettiklerinde burada önemli bir Ermeni nüfusu ile karşılaştıkları bilinmektedir. Osmanlı Sultanları Ermenileri, özellikle el sanatlarında uzmanlaşmış bir topluluk oldukları için el üstünde tutmuş ve hatta Edirne, İmparatorluğun yeni başkenti olduğunda Bursa’dan pek çok Ermeni bu yeni başkente getirilerek ekonomik hayat canlandırılmaya çalışılmıştır³⁶¹.

Aynı şekilde İstanbul fethedildikten sonra, çeşitli şehirlerde yaşayan Ermenilerin bu şehre göç etmeleri teşvik edilerek, şehirde güçlü bir ekonomi tesis edilmeye çalışılmıştır³⁶². 1461 yılında ise Fatih Sultan Mehmet, Trabzon seferinden dönerken Bursa’ya uğramış ve Bursa’daki Ermenilerin dini lideri Hovakim (Ovakim)’i İstanbul’da bir Ermeni Patrikliği kurması için beraberinde götürmüştür. Buradan da anlaşılacağı gibi, Osmanlılar döneminde Ermenilere din ve vicdan hürriyeti en üst düzeyde verilmiş ve Ermeni cemaati için bir Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur.³⁶³

Osmanlı Devleti’nde Ermeniler, diğer gayrimüslim tebaa gibi askerlikten, ve bazı vergilerden muaf tutulmuş ve bu sayede ticaret, zanaat, çiftçilik gibi konularla idari işlerde yükselme fırsatını elde etmişlerdir³⁶⁴. Hatta, merkezi idarenin yüksek

---

³⁶⁰ M. Serdar Palabıyık, “Ermeni Sorununa Giriş: Başlangıçtan Lozan Antlaşmasına kadar”, **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, [Http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_1.htm](http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_1.htm), e.t.; 20/11/2007; Kemal Çiçek, “Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir”, **Ermeni Soykırımı iddiaları**; Der; Mustafa Çalık, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, 135-178, s 140.

³⁶¹ Palabıyık, *a.g.m.*, 20/11/2007; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 143

³⁶² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri** (9.Baskı), Babali Kültür Yayınları, İstanbul: 2006, s., 16; Palabıyık, *a.g.m.*, 20/11/2007

³⁶³ Ömer Turan, “Amerikan Misyonerlerine Göre Ermeniler”, **Ermeni Soykırımı iddiaları**, Der; Mustafa Çalık, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, 191-230, s 193.

³⁶⁴ 19’uncu Yüzyılın ilk çeyreğine kadar şeklen de olsa Osmanlı tebaası olan Ermeni azınlığı, yıllık 45 lira kadar olan küçük bir vergi (cizye) karşılığında askere de alınmadıkları için, rahat ve huzur

kademelerinde yer alan Ermeni memurların yanında, kaymakam, paşa, vali, büyükelçi, hatta dışişleri bakanı olarak Türkiye'yi temsil eden çok sayıda görevli bulunmaktaydı. Osmanlı devleti içerisinde Ermeniler, dil ve kültürlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı. Bu imtiyazların karşılığında devlete bağlı olduklarından, Türkler ve diğer topluluklar ile kaynaştıkları için "**millet-i sadıka**" olarak kabul edilmişlerdir³⁶⁵. Osmanlı devletinin zayıflamaya başlamasıyla, özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı devletler "şark meselesi" çerçevesinde Ermeni cemaatini Osmanlılara karşı kışkırtmaya başlamışlardır. Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin bozulmasında emperyalist güçlerin etkisi çok büyüktür. Bu güçler Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Bunda da en çok din motifi kullanılmıştır.

Fransızlar ve Amerikalılar misyonerleri kullanarak Ermenileri etkilemeye çalışmışlardır. Ermenileri çıkarları doğrultusunda kullanmaya yönelik ilk girişimler Fransızlardan gelmiştir. Fransızlar, Bizans'ın kendilerini zorla Ortodoks yaptığını, aslen Katolik olduklarını işlemeye başlamışlardır. Sonraki dönemlerde ise Bebek sırtlarında kurulan ve daha sonra bazı Anadolu şehirlerine de yayılan Amerikan kolejleri vasıtasıyla, Ermenileri Protestan yapma çabaları görülmüştür. Özellikle Protestan misyonerlerin faaliyetleri sonucunda bu mezhebi kabul eden Ermenilerin sayısı hızla artmış ve bir cemaat oluşturacak seviyeye gelmiştir. Bu cemaat İngiliz Büyükelçisinin de desteğini alarak 1846 yılında 'Protestan Yönetim Kurulu' adı ile bir örgütlenme içine girmiştir. Hemen sonrasında da kendi kiliselerini kurmayı başarmışlardır. Fransız ve Amerikalılardan sonra ise Rusya ve İngiltere, Ermenilerin koruyucusu hâline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerinde kilise büyük rol oynamıştır. Özellikle 19. yüzyılda Ermeniler arasında mezhep mücadeleleri doruk noktasına çıkmıştır. Ermeni nüfusunun büyük bir kısmını Gregoryen mezhebinden olanlar kapsamakta ise de, bu yüzyılda, güçlü bir Katolik Ermeni cemaati de ortaya çıkamaya başlamıştır³⁶⁶. Ermeni halkının büyük bir çoğunluğunu oluşturan Gregoryen Ermeniler, toplumları arasında ortaya çıkan bu bölünme ve mezhep çekişmelerinden

---

içerisinde çoğalıyor, ticaret ve sanat bakımından ileri bir düzeye geliyorlardı., Yusuf Halaçoğlu, "*Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri*", **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005, s. 3.

³⁶⁵ Turan, a.g.m., s. 194; Palabıyık, a.g.m., 20/11/2007

³⁶⁶ Palabıyık, a.g.m., 20/11/2007;

büyük bir rahatsızlık duymuş ve bu bölünmenin müsebbibi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu suçlamışlardır. Bu dönemden sonra iki toplum arasındaki ilişkilerin iyi gitmemesinin sebeplerinden birisi de bu durum ve sonucunda ortaya çıkan memnuniyetsizliktir³⁶⁷.

19. yüzyılda dünya siyasetinde ortaya çıkan gelişmelerinde etkisiyle Osmanlı devletindeki diğer gayrı müslüm topluluklarda olduğu gibi Ermenilerde daha fazla hak talep etmeye başlamışlar, 1862 yılında bu taleplerini bir “nizamname taslağı” şekline sokarak hükümete göndermişlerdir. Bu taslak Osmanlı hükümeti tarafından değerlendirilmiş ve daha sonra dış güçlerin de etki ve baskısıyla “Ermeni Milleti Nizamnamesi” adıyla kabul edilmiştir³⁶⁸. Ermenilere, Ermeni Genel Meclisi adı ile bir meclis kurma hakkı vermiş olan bu Nizamname ile ayrıca Ermeni Patriği için bütçeden ödenek ayrılmaya da başlanmıştır.

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerine en çok destek veren ülkelerden birisi Rusya olmuştur. Rusya'nın bu duruma yönelik çalışmaları daha öncesine dayanmaktadır. Çar I. Petro, İran ile arasında tampon bir bölge oluşturmak ve Ermenileri İran'a karşı kullanmak gibi jeopolitik maksatlarla 1826-1828 yılları arasında İran'la yaptığı savaş sonunda Türkmençay Antlaşmasıyla kazandığı Revan ve Erivan hanlıklarını birleştirerek bir “Ermeni vilayeti” kurmuştur³⁶⁹. Aslında Rusya'da yaşayan Ermenilerin durumları çok iyi değildi. Bu jeopolitik özellikler ortaya çıkmadan önceki dönemlerde Rusya'da yaşayan Ermenilere büyük baskı uygulanıyordu. Örneğin, Katolikler zorla Ortodoks olmaya zorlanıyor, Ermeni dili üzerinde yasaklayıcı baskılar uygulanıyor, Ermeniler'in seyahat hakları kısıtlanıyor, kısıtlamalara uymayanlar Sibiry'a sürgün ediliyor ve Ermeni Kiliseleri denetim altında tutuluyordu. Ancak Ruslar ile Osmanlılar arasında bölge hakimiyeti için mücadele başlayıp Ruslar savaşa karar verdiklerinde, Ermenilerin gözünü boyamak için

³⁶⁷ Osmanlı devleti, 1831'de Ermeni Katolik Kilisesini, 1859'da ise Ermeni Protestan Kilisesini resmen tanımışlardır. Ortadoks Ermeniler ise Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Turan, a.g.m., s. 194

³⁶⁸ Buna göre Ermeni topluluğunun işlerinin idaresi Ermeniler tarafından teşkil edilecek 140 kişilik bir Meclise veriliyordu. Bu meclisin ancak 20 üyesi Patrik tarafından atanabilecekti. Diğerleri ise İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermeniler tarafından seçilecekti. Bu Nizamname ve etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Turgay Uzun, 'Osmanlı Devlet'inde Milliyetçilik Hareketleri İçinde Ermeniler'; **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu**, Ed.; Hasan Celal Güzel., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2001, s. 167

³⁶⁹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 27.

onlara iyi muamele etmeye başlamışlar ve hâтта 1877 -1878 Savaşında Kafkas Orduları Başkomutanlığına, bir Ermeni olan Loris Melikof getirilmiştir³⁷⁰. 1876 yılında Rusya, Avusturya ve Almanya tarafından Osmanlı Devleti'ne bir Ermenilerle ilgili memorandum verilmek istenmiştir³⁷¹.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Rusya'nın Ermeniler üzerinden Osmanlı Devletine baskı yapma isteği iyice su yüzüne çıkmış ve savaşın sonunda Yeşilköy'de imzalanan Ayastefanos Antlaşmasına, Osmanlı topraklarındaki Ermeniler için "reform" yapılması öngören bir madde konulmuştur³⁷². Bu madde hem Osmanlı devleti hem de Ermeni cemaati için büyük önem taşımaktaydı. Çünkü, o güne kadar gayri müslümler için yapılması istenen reformlar ile Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yapılan düzenlemeler, Osmanlı devleti içerisinde yaşayan tüm Hıristiyan tebaayı kapsıyordu. Bu antlaşma ile yapılan düzenleme ise sadece Ermenileri kapsadığı gibi bunların takibi ise Ruslara bırakılıyordu. Bu da bir bakıma Ruslar'ı, Ermeniler'in hamisi durumuna getiriyordu.

Bu durumdan rahatsız olan sadece Osmanlı devleti değildi; aynı şekilde "doğu ticareti"nin tehlikeye gireceği endişesiyle İngiltere, Rusların bu tür etkinliklerini önlemeye çalışmıştır. İngiltere bu amaçla, Balkanlar ve Akdeniz'de dengenin bozulduğunu ileri sürerek Berlin'de bir konferans düzenlenmesi isteğini Rusya'ya kabul ettirmiştir³⁷³. Berlin Kongresi'nde alınan kararlarla, Ermeni konusunda

---

³⁷⁰ Salahi R. Sonyel, **Türk-Ermeni Çıkmazı Barışma Ümitleri**; Çev.; Hasan Ünal, Kıbrıs Türk Cemiyeti Yayınları: 10, Londra:2007.

³⁷¹ *Osmanlı Devletindeki gayrimüslim tebaanın ve yabancıların güvenliğinin tehlikede olduğu ileri sürülerek, büyük devletlerin gerektiğinde müdahale etmeleri ön görülüyordu. İngiltere, İtalya, Fransa bu olaya destek olmayınca memorandum Bab-ı Ali'ye verilmedi ama Osmanlı Devleti'nin İngilizler tarafından desteklendiği görüşünü güçlendirdi.* Ayrıntılı bilgi için bkz; Palabıyık, a.g.m., 20/11/2007; Gündüz Aktan, "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi", **Ermeni Soykırım İddiaları**, Der; Mustafa Çalık, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, 35-88, s 81.

³⁷² 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi şöyledir: "Ermenistan'dan Rusya askerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı güvenliklerini sağlamayı garanti eder http://tr.wikipedia.org/wiki/Ayastefanos_Antla%C5%9Fmas%C4%B1, e.t.; 20/02/2008. Aktan, "Devletler Hukuku...", s. 45.

³⁷³ Bu arada Osmanlı yönetiminin zor şartlarından yararlanarak Doğu Anadolu'da Rus tehlikesini önlemek bahanesiyle Kıbrıs adasına (geçici olarak) yerleşti. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ayastefanos_Antla%C5%9Fmas%C4%B1, e.t.; 20/02/2008.

Ayestafanos Antlaşmasında öngörülen reformlar teyit edilmiş³⁷⁴, ancak uygulamanın denetlenmesi kanusunu “büyük devletler” birlikte üstlenmişlerdir. Berlin Antlaşmasındaki bu düzenleme ile büyük devletlere, Türk-Ermeni ilişkilerine müdahale imkanı sağlanmıştır. Böylece Osmanlı devleti içerisindeki Ermeniler, Ruslar ve İngilizler tarafından Osmanlı'nın iç işlerine müdahale için bir bahane olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak, Rusya ile İngiltere arasında süren bu rekabet, Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olan “Ermeni meselesi”ni uluslararası bir konuma getirmiştir. Bu durumdan yararlanmak isteyen bazı Ermeniler de harekete geçerek, yurt içinde ve yurt dışında ayrılıkçı Ermeni parti ve dernekleri kurmaya başlamışlardır³⁷⁵. Her ikisinin de amacı Doğu Anadolu ve Osmanlı Ermenilerini Osmanlı hâkimiyetinden ‘kurtarmak’ ve bağımsız bir Ermenistan kurmak olan örgütlerden, Hınçak 1887’de Cenevre’de, Taşnak cemiyeti ise 1890’da da Tiflis’te kurulmuştur. Bu iki örgütün kurulmasından sonra Ermeni ayaklanmaları başlamış ve 1889 ile 1909 yılları arasındaki yirmi yılda yaklaşık kırk adet Ermeni isyanı ve terörist faaliyeti ortaya çıkmıştır³⁷⁶. Hınçak örgütü, Doğu Anadolu’da altı vilayeti kapsayan bölgede (Bu, bugünkü idari taksimata göre Erzincan, Ağrı, Muş, Siirt, Hakkari, Bingöl, Malatya, Mardin, Amasya, Tokat, Giresun, Ordu, Trabzon’u da içerisine alan ve “vilayat-ı site” denilen Erzurum, Van, Elaziz, Diyarbakır, Bitlis ve Sivas’ı kapsayan bölge) hayali bir Ermenistan kurduklarını açıklamışlar ancak; bunu gerçekleştirmeyi başaramamışlardır.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki bu gün de devam eden sorunlara kaynaklık eden olaylar yukarıda bahsedilen gelişmelerin etkisiyle I. Dünya Savaşı esnasında söz konusu örgütler tarafından Rus ordularıyla birlik olup Osmanlı ordularını arkadan

---

³⁷⁴ 1878 yılında toplanan Berlin Kongresi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi de Ayastefanos Anlaşması'nın 16. maddesi yerine şu hükmü getirmiştir: "Osmanlı Hükümeti, halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği islahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden, bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözeteceklerdir". http://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin_Antla%C5%9Fmas%C4%B1, e.t. 20/02/2008.

³⁷⁵ Halaçoğlu, a.g.e., s. 31.

³⁷⁶ Ayaklanmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; M. Serdar Palabıyık, *Ermeni Sorununa Giriş: Başlangıçtan Lozan Antlaşmasına Kadar*, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=409>, e.t.;20/02/2008; ayrıca Emin Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü**, Ankara: Natural Kitap ve Yay., 2004, s.263.

vurmaları şeklinde başlamıştır³⁷⁷. Savaş başladıktan birkaç ay sonra, Rus ordusu tarafından desteklenen bu Ermeni örgütlerine mensup çeteciler Doğu Anadolu'daki şehir ve kasabalara saldırmaya başlamışlardır. Bu çeteciler Ermenilerden oluşan bir gönüllü ordusu oluşturmuş, Kiliselerde ve Amerikan misyoner okullarında depoladıkları silah ve mühimmatlar ile bu gönüllü ordusunu silahlandırarak bölgedeki Türk halka karşı tedhiş ve terör eylemleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu eylemler ve Ermenilerin Rus ordusuyla işbirliği yapması Osmanlı yöneticileri tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu eylemlerine son vermeleri için ikazlar yapılmıştır. Osmanlı yönetimi Ermeni patriği nezdinde sonuçsuz kalan bir uyarıda daha bulunduktan sonra 24 Nisan günü Ermeni örgütlerinin liderlerini ve çetecilerin elebaşlarını tutuklamaya başlamışlardır. Bu nedenle bu gün Ermeniler, Sözde Ermeni soykırımını anma günü olarak 24 Nisan'ı seçmektedirler.

Bu tutuklama ve ikazlar yeterli gelmeyince Osmanlı yöneticileri başka çözümler aramaya başlamışlardır. Bu kapsamda hükümet Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermenileri, yine Osmanlı topraklarının bir bölümü olan Suriye ve Kuzey Irak'a tehcir etme kararını almıştır³⁷⁸. **Tehcirin amacı; “Rus ordularıyla birleşip, Hıncakların haritasındaki Türklerin, Balkanlardaki Türkler gibi etnik temizliğe maruz kalmasını önlemektir.”**³⁷⁹ Daha sonra, 10 Haziran 1915 tarihinde yayınlanan bir talimatname ile de tehcire tabi tutulan Ermenilerin malları koruma altına alınmıştır. Tehcir edilen Ermeni'lerin gittikleri yerlere yerleşmelerini kolaylaştırmak için de nakdi ve aynı yardımlarda bulunulmuştur. Ayrıca, sevk edilen Ermenilerin geride kalan taşınmaz malları hükümetçe kendileri namına müzayede ile satılmış ve kurulan komisyonca kendilerine ödenmiştir. Söz konusu tehcir uygulaması, 25 Kasım 1915 tarihinde Anadolu'daki vilayetlere gönderilen bir emirle geçici olarak durdurulmuş ve 1916 yılı sonunda da tehcire fiilen son verilmiştir³⁸⁰. Savaşın son Ermenilerin istediklere yerlere dönmelerine izin verilmiş, komisyonlar tarafından muhafaza altına

---

³⁷⁷ *Birinci Dünya Savaşı esnasında, Rus orduları Doğu Anadolu içlerine doğru ilerledikçe gönüllü Osmanlı ve Rus Ermenileri tarafından oluşturulmuş birlikler tarafından karşılanmış ve yönlendirilmişlerdir. Osmanlı ordusunda görev yapan Ermenilerin büyük bir kısmı da orduyu terk ederek silah ve cephaneleri ile Rus ordusuna katılmışlardır.. Halaçoğlu, a.g.e., s. 31.*

³⁷⁸ Aktan, “Devletler Hukukuna...”, s 81.

³⁷⁹ Tehcirin Sebepleri ve Alınan Tedbirler, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/>, e.t.; 22/02/2008.

³⁸⁰ Sevkiyatın Durdurulması, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/>, e.t.;22/02/2008.

alınan veya satılan gayrı menkullerini geriye almaları için kolaylık gösterilmiştir³⁸¹.

Rusya’da Ekim 1917 Devrimi gerçekleşikten sonra, 1917 yılı Aralık ayında, Kafkasya’da Gürcü, Azeri, Ermenilerden oluşan özerk bir yönetim kurulmuş ve Tiflis başkent olarak ilan edilmiştir. Ruslar Kafkasya’dan çekilince Ermeniler, 25 Nisan 1918’de Türk kuvvetleri karşısında bozguna uğramışlardır. Bunun sonucunda Türk kuvvetleri Kars’ı ele geçirmiş, oluşturulan özerk yönetim, Gürcistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermeni Cumhuriyeti olmak üzere üçe bölünmüştür. Bu arada Acara Türkleri merkezi Kars³⁸² olmak üzere “Millî İslam Şurası” adı ile geçici bir yönetim kurmuşlar, ancak İngiliz Kafkas ordusu bu yönetimi 30 Nisan 1919’da dağıtarak Kars’ı Ermenilere vermiştir. Bölgede Bolşevik hâkimiyeti kurulduktan sonra ise, Güney Kafkasya ve Azerbaycan’da; Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Nahcivan Özerk Eyaleti ve Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştur.

Sevr Antlaşması,³⁸³ Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü, bu antlaşma ile İtilâf devletleri ve ABD, Ermeni meselesinde önemli bir rol oynamaya başlamış ve bu nedenle Ermeniler daha ümitli ve cesaretli bir duruma ulaşmışlardır. Bu Antlaşma, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmıştır. ABD’nin bu olaya dahil olması şu şekilde gerçekleşmiştir; ABD Senatosu, Ermenilerin mandaterliğini kabul etmemiş ancak, İtilâf Devletleri ABD Başkanı Wilson’a

³⁸¹ Tehcir konusu başlı başına bir araştırma konusudur. Bu konuda yazılmış çok ayrıntılı kaynaklar bulunmaktadır. Çok yönlü araştırılması gereken bu konu bizim konumuz olmadığından, burada sadece özet bilgi ile yetinilecektir.

³⁸² Türkiye Brest-Litovsk Antlaşmasına uygun olarak 1914 sınırlarına geri çekilmiştir., “I. Dünya Savaşı Sonrası Ardahan, Ardahan’ın Tarihteki Yeri,” <http://www.kaliteliresimler.com/img2433.htm>, e.t.; 25/02/2008; [http://ardahan.bel.tr/modules.php?name=Tarihce](http://ardahan.bel.tr/modules.php?name=Tarihce;);; e.t.25/02/2008; <http://www.turkcebilgi.net/bilim/savaslar/brest-litovsk-baris-antlasmasi-birinci-dunya-savasi-24493.html>, e.t.; 25/02/2008.

³⁸³ **Sevr Antlaşmasında** Ermenilerle ilgili olarak şu maddeler yer almıştır:

Madde 88 - Türkiye öteki müttefik devletlerin yapmış oldukları gibi, Ermenistan’ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını bildirir.

Madde 89 – Öteki Bağlı Yüksek Taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilâyetlerinde, Türkiye ile Ermenistan arasında sınırın saptanması işini ABD Başkanının hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar, Ermenistan’ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra bitişik bütün Osmanlı topraklarının askersizleştirilmesine ilişkin ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.

Madde 230 – Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan ve müttefik devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir. <http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/Antlasmalar/sevr/sevr23-44.pdf>, e.t.;25/02/2008.

Ermenistan'ın sınırlarının çizilmesi konusunda hakemlik teklif etmişlerdir. Ermeniler bu durumdan yararlanarak Doğu Anadolu'yu ele geçirmek ve Büyük Ermenistan hayallerini gerçekleştirmek için harekete geçmişler ve Doğu Anadolu'ya doğru saldırıya geçmişlerdir. Türk kuvvetleri de bu durum karşısında harekete geçmiş, Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu Kars'ı kurtardıktan sonra 30 Ekim 1920'de Erivan'a yaklaşınca Ermeniler önce ateşkes istemek ve daha sonra 2/3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmışlardır³⁸⁴. 3 Aralık'ta Ermenistan'ın Gümrü şehrinde imzalanan bu antlaşma ile Ermenistan, Sevr ile verilmek istenen toprakların hepsini bırakmak zorunda kalmıştır. İki ülke arasında bugünkü sınır kabul edilmiş, ayrıca Ermenistan Sevr'in geçersizliğini de kabul etmiştir³⁸⁵.

İngilizler de, Sevr'i Türklere karşı kullanmaya çalışmışlar ve Sevr'in 230. maddesine dayanarak özel mahkemeler oluşturmaya ve Türk görevlileri ve aydınları yargılamaya çalışmışlar, ancak bütün gayret ve çarpıtmalara rağmen Ermenilere soykırım yapıldığı veya benzeri bir muameleye tabi tutuldukları yönünde tatmin edici bir kanıt bulamamışlardır³⁸⁶.

Sonraki dönemde Sovyetler Birliği ile Anadolu'da milli mücadeleyi sürdüren Ankara Hükümeti arasında kurulan sıcak ilişkiler ve 16 Mart 1921'de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dostluk Antlaşması, işgal kuvvetlerine karşı TBMM Hükümetinin durumunu kuvvetlendiği gibi Türk-Rus sınırını belirleyen antlaşmalarla Ermenistan'ı Türkiye için sorun olmaktan uzaklaştırıyordu. Daha sonra imzalanan **Moskova Antlaşması ise** Sovyetler'in, Sevr Antlaşmasını geçersiz sayması,

³⁸⁴ **Gümrü Antlaşması**, Türkiye'nin imzaladığı ilk uluslar arası antlaşma olması nedeniyle önem taşımaktadır. TBMM Hükümeti ile Ermenistan arasında 2/3 Aralık 1920'de imzalanmış, Ermeni sorununa çözüm getirmiş böylece büyük Ermenistan düşü sona ermiştir. Böylece, Ermenistan Misâk-ı Millî'yi tanımıştır. Ayrıca, Erivan Cumhuriyetince her hangi bir Devletle yapılmış olan tüm adlaşmaların Türkiye'yi ilgilendiren, ya da Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümlerini geçersiz saymayı bu Cumhuriyet kabul eder ve yükümlenir, şeklindeki maddeye göre, Türkiye'nin zararına olan anlaşmaları da tanımayacaktır. Antlaşmanın ayrıntıları için bkz.; <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=252,e.t.;22/02/2008>.

³⁸⁵ Gümrü Antlaşması Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'ne katılması nedeniyle onaylanmamış ve yürürlüğe girememiştir. Daha sonra, Sovyetler Birliği'yle Mart 1921'de Moskova'da yapılan bir antlaşma ile iki ülke arasında bugünkü sınırlar kabul edilmiş; bu açıdan bir bakıma Gümrü Antlaşması hükümleri teyit edilmiştir. Ömer Engin Lütem, "Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu", **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm,

³⁸⁶ Tosun, a.g.m., s. 14; Tamer Kumkale, "Sevr Antlaşması Ermeniler İçin Hâlâ Geçerli mi?", 04 Nisan 2007 - **Önce Vatan**, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2346,e.t.;15/01/2008>

Türkiye'yi (TBMM hükümetini) tanınması, Misak-ı Millî sınırlarına saygı göstermesi , Kars, Ardahan, Artvin'i Türkiye'ye, Batum'u Gürcistan'a, Nahçıvan'ı Azerbaycan'a bırakması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Sovyetler Birliği, TBMM'nin tanımayacağı hiçbir antlaşmayı tanımayacaktı. Moskova Antlaşması'ndan sonra, 13 Ekim 1921'de Kars'ta Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile **Kars Antlaşması**³⁸⁷ imzalanmıştır.

Fransızlarla TBMM Hükümeti arasında 20 Ekim 1921'de **Ankara Antlaşması'nın** imzalanması üzerine, Fransız ve İngiliz kuvvetleriyle Maraş, Antep, Urfa, ve Adana'da Türklere baskı ve şiddet uygulayan Ermeniler, Türkler'e yaptıkları kötülüklerin hesabının sorulacağı endişesiyle bu bölgeleri terk etmişler, bir bölümü ise Fransızlar tarafından Suriye ve Lübnan'a taşınmışlardır³⁸⁸.

Lozan Konferansı'nda, Ermeni Meselesi azınlıklar konusu görüşülürken gündeme getirilmiştir. Ermenilerin ve başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletlerinin bütün gayretlerine rağmen Lozan Barış Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili herhangi bir hüküm ya da ifade yer almamıştır.³⁸⁹ Bu tarihten itibaren Ermenilerle ilişkiler Türkiye Sovyetler birliği ilişkileri içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak Sözde soykırım iddialarının gündeme getirildiği 1965 yılı sonrası Ermeni diasporasının faaliyetleri ve ASALA terör örgütünün eylemleri bu günkü Türkiye –Ermenistan ilişkilerini çok etkilemiş ve halen etkilemeye devam etmektedir.

³⁸⁷ Bu antlaşmaya göre taraflar, daha önce S.S.C.B. ve Türkiye arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nın (16 Mart 1921) saptadığı Türkiye -S.S.C.B. sınırının geçerliliğini kabul ediyordu. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**,. Cilt I (1920-1945), T.T.K, Ankara: 1983, s. 41-47

³⁸⁸ Ermeni kaynaklarına göre, Ankara Antlaşması ile Çukurova ve çevresinin Fransızlar tarafından boşaltılması sırasında 120.000'den fazla Ermeni Suriye'ye, Lübnan'a , 30.000 kadar Ermeni de Kıbrıs, Mısır ve İstanbul'a göç etmiştir. İkinci Ermeni göç hareketi 1939'da yaşanmıştır. Fransız mandası altında kalmış olan Hatay Sancağının 1939 yılında Türkiye'ye katılmasından sonra Fransızlar tarafından 1919-1921 yıllarında Çukurova, Erzin, Dört Yol, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Samandağ ve çevre köylere yerleştirilen Ermenilerin büyük bir kısmı Suriye'ye göç etmişlerdir. Böylece Çukurova ve civarında Fransızlar tarafından kullanılan Ermenilerin, Ermenistan yaratma hayali ortadan kalkmış oluyordu. Ömer Engin Lütem, " *Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu*", **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm,

³⁸⁹ Tosun, *a.g.m.*, s. 14.; Yusuf Halaçoğlu, "Lozan'da Mülklerin İadesi Konusu", 28 Eylül 2007 – **Radikal**, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2601>, e.t.;15/01/2008

B. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE KAFKASYA VE ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI

Ermenistan'ın dış politikasını, bu ülkenin tehdit algılamaları yönlendirmektedir. Ermenistan, çevresindeki ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirememiştir. Azerbaycan ve Gürcistan ile gerilen ilişkilerinin yanında, Azerbaycan topraklarının bir bölümünü işgal etmiş olması ve diğer yayılmacı istekleri dolayısıyla Türkiye ile de ilişkilerini geliştirememektedir³⁹⁰. Ermenistan'ın çevresi ile ilişkilerini iyi yönde geliştirememesinde en büyük etkenlerden birisi hükümetlerin dış Ermenilere bağımlı olması ve dış Ermenilerin de ülke dış politikalarına sürekli müdahale etme eğilimleri olmaktadır. Ayrıca jeopolitik konumun getirdiği zorunluluklar ve başlangıçtan itibaren takip edilen yanlış politikalar Ermenistan'ın , Rusya Federasyonu'nun etkisinde çok fazla kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, Ermenistan'ın savunma ve dış politika kararlarının büyük bir kısmının kendi tercihlerinden çok kendini bu kararları almaya zorunlu hissetmesinden ve dış etkilerden kaynaklandığını söylemek mümkündür³⁹¹.

Güney Kafkasya'nın üç bağımsız devletinden biri olan Ermenistan, diğerlerinden farklı bir uluslararası politika izlemiş ve bu ilişkilerde Rusya'ya büyük yer vermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Ermenistan ilişkilerinde siyasi ve askerî boyut büyük yer tutmuş olup, bu iki alanda her iki ülke ilişkilerini en üst düzeye çıkarmıştır. Kafkasya son derece karmaşık bir etnik ve sosyal yapıya sahiptir. Kafkasya'da gelişen olayları ve Türkiye –Ermenistan ilişkilerini Rusya'nın bölge politikalarını göz önüne almadan değerlendirmek mümkün değildir. Kafkasya, Rusya'nın “arka bahçesi”dir. Rusya'nın sıcak denizlere açılma noktasıdır ve bu nedenle ne olursa olsun, asla elini çekmek istemeyeceği bir bölgedir. Komşularıyla sorunlarını çözemeyen ve kendisini kuşatılmış hisseden Ermenistan, yıllardır egemenliği altında yaşamanın getirmiş olduğu psikolojik etkiyle Rusya'nın desteğini aramış ve bu destek

---

³⁹⁰ Sedat Laçiner, “*Ermenistan’la Düzelemeyen İlişkiler*” <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=157&type=3>, e.t.; 20/08/2007

³⁹¹ Sedat Laçiner, “*Ermenistan Dış politikasını Belirleyen Temel Faktörler*”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=69>, e.t.; 20/08/2007

onu zaman içerisinde Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir³⁹². Rusya ile Ermenistan arasında stratejik ittifak niteliği kazanan ikili ilişkiler her iki ülkenin bölgesel politikalarına ciddi bir şekilde yön vermiştir³⁹³.

Rusya Federasyonu (RF), kendisi için çok önemli olan Güney Kafkasya'yı kontrol altına almak, diğer büyük güçleri buradan uzak tutmak için hemen harekete geçmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda Kafkasya için Türkiye ile bir mücadele süreci yaşamış, Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimlerden sonra en önemli kozu olan Ermenistan ile ilişkilere daha çok önem vermiştir. Bu kapsamda Güney Kafkasya'yı kontrol altına almak isteyen RF ilk olarak, Gürcistan'da ayrılıkçı Abhaz ve Osetlere askerî ve politik destek sağlayarak bu ülkeyi kendi kontrolünde tutmaya çalışmış ve Tiflis yönetimini Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) bünyesine dahil ederek bunu bir nebze de olsa gerçekleştirmiştir. Ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam eden Yukarı Karabağ sorununda Ermenistan'ın yanında yer alarak, Ermenistan'a ciddi askerî ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Ancak bu destek Ermenistan için aynı zamanda bir çıkmazın başlangıcı olmuştur. Çünkü, Rusya'nın bu desteği ile Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan, bu süreçte Rusya'dan aldığı borçları ödeyemediği için ülkede bulunan stratejik sanayi ve askerî tesislerinin tamamının kontrolünü Rusya'ya devretmiştir. Rusya'nın 102. askerî üssünü ülkesinde konuşlandırmak zorunda kalan Ermenistan, bugün ekonomik, politik ve güvenlik açısından tamamen Rusya'nın kontrolü altına girmiştir³⁹⁴.

Ermenistan'ın dış politikasında görülen bu olumsuzluklar aslında iç politika ve ekonomideki yetersizliklerin bir sonucudur. Dış politikadaki Rusya Federasyonuna olan bu bağımlılık daha çok ekonomik yetersizliklerden kaynaklanmaktadır³⁹⁵. Çünkü

---

³⁹² Laçiner, "Ermenistan Dış politikasını Belirleyen Temel Faktörler", 20/08/2007; Halaçoğlu, a.g.e., s. 31.

³⁹³ Laçiner, "Ermenistan Dış politikasını Belirleyen Temel Faktörler", 20/08/2007; Kamer Kasım, "Ermeni Sorununun Uluslararası İlişkiler Boyutu", **Ermeni Sorunu El Kitabı**, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=9>, e.t.; 15/01/2008

³⁹⁴ Rusya Federasyonu'nun Ermenileri desteklemesinde, Kafkasya'daki Türkiye-Rusya Federasyonu mücadelesinin etkileri görülmektedir. Ermenistan'ın egemenliğini ilan ettiği dönemde Rusya, Dağlık Karabağ konusunda Azeri tarafını desteklemiş olmasına rağmen 1992 yılında iktidara gelen Azerbaycan Halk Cephesi'nin izlemiş olduğu Rusya karşıtı, Türkiye yanlısı politikalar, Rusya'yı endişelendirmiş ve Moskova'nın Ermenistan ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde** ..., s. 69.

³⁹⁵ Laçiner, "Ermenistan Dış politikasını Belirleyen Temel Faktörler", 20/08/2007

Ermenistan ekonomisi gerçekten de kendi kendine yeterli değildir . Bunun başlıca nedenlerinden birisi, komşularıyla iyi ilişkiler geliştirememesi ve bunun sonucunda Rusya'ya bağımlı kalmasıdır. Ayrıca coğrafi yapı da önemli etkenlerdendir. Denize açılmaması, bölgenin dağlık oluşu, ulaşım yollarının eksikliği ve enerji ve yer altı- yer üstü kaynaklarının fakirliği bunların en önde gelen örnekleridir. Ülkede en önemli sorunlardan birisi işsizliktir. Ayrıca Ermenistan, sürekli göç veren bir ülke olup dışarıda yaşayan Ermeniler anavatana dönmekte isteksiz davranmaktadırlar. Bu da hem nitelikli iş gücü eksikliğine hem de dış yatırımcıların bölgeye gelmemesine sebep olmaktadır. Dış yatırımcıların gelmemesinin bir başka sebebi de bölgenin sürekli çatışmalara açık olması ve istikrarsız yapısıdır³⁹⁶ .

Ülkedeki ekonomik sıkıntıları ve diğer iç sorunları bir türlü çözemeyen siyasetçiler halkın dikkatini iç politikadan uzaklaştırmak için bu sorunları kullanarak dikkati komşular üzerinde toplamış ve sürekli gerilimler yaratarak radikal politikaları mazur göstermeye çalışmışlardır. Ancak bu arada, ülke içerisinde, Taşnaklar gibi radikal gruplar destek kazanmış ve Petrosyan iktidardan düşürülerek daha aşırı fikirlere sahip Koçaryan iktidara gelmiştir. 2008 yılındaki seçimlerde Koçaryan'ın yerine aynı çizgide olan Sarkisyan'ın seçilmesi bu politikaların yakın gelecekte değişmeyeceğinin belirtisi olarak gösterilebilir. Ayrıca Rusya da Kafkasya'da kontrolünü sürdürmek ve Ermenistan'ı kendisine bağımlı halde tutmak için çaba göstermektedir. Zaten, 1992 yılı ortalarından itibaren Rusya'da milliyetçi ve merkezîyetçi akımların yükselişe geçmesi ile, Rus yönetimi Kafkasya'da Ermenistan yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bundan sonra iki ülke ilişkileri artarak devam etmiş ve özellikle, Robert Koçaryan döneminde (1998-2008) askerî, siyasi ve ekonomik alanlardaki ikili en üst seviyede devam ettirilmiştir³⁹⁷ .

---

³⁹⁶ Laçiner, “*Ermenistan Dış politikasını Belirleyen Temel Faktörler*”, 20/08/2007; Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde ...**, s. 236.

³⁹⁷ Ömer Kocaman, “*Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru*”, <http://www.usam.org/makaleler/> arşiv, e.t.; 20/11/2006.

C. TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN ARASINDAKİ SORUNLAR

Yukarıda Türkiye –Ermenistan ilişkilerinin Lozan Anlaşmasından sonra uzun bir süre uykuya bırakıldığından ve bu ulusla ilişkilerin daha çok Sovyetler Birliği – Türkiye ilişkileri içerisinde yer aldığından söz etmiştik. Ancak, bu gün de olduğu gibi Türkiye –Ermenistan ilişkilerini en çok etkileyen unsurlardan birisi “Dış Ermeniler” veya “Diaspora Ermenileri³⁹⁸” adı verilen başka ülkelerin vatandaşı olarak yaşayan Ermeni kökenli kişilerin faaliyetleridir³⁹⁹. **Bu çalışmada Ermeni diasporası olarak bahsedilecek** olan bu gruplar Ermenistan devletinin dış politikası üzerinde çok etkili olmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden Ermenistan’da ekonomik istikrar sağlanamadığından Batı’ya yoğun bir göç yaşanmıştır. Ermenistan bağımsızlığına kavuşunca diaspora Ermenilerinden bir kısmının Ermenistan’a döneceği beklenirken, tam tersi olmuş ve Ermenistan nüfusu 10 yılda büyük bir hızla azalmıştır⁴⁰⁰.

Ermenistan Devleti de dahil toplam Ermeni nüfusunun 8-10 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ermenistan Devleti’nin nüfusu yaklaşık 3,5 milyon olarak bilinmektedir. 2-3 milyon civarında bir Ermeni nüfusu ise eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’ne bağlı ülkelere dağılmış olarak yaşamaktadır. Yine 2-3 milyon civarında bir bölümünün ise, ABD, Türkiye, Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinde dağılmış bir halde bulunduğu bilinmektedir. Bu ülkelerdeki dağılımları ise şu şekildedir;

---

³⁹⁸ Diaspora; Yunanca “etrafa saçılan tohumlar” anlamına gelmektedir. Diaspora kelimesi, başlangıçta, kutsal topraklardan sürülen Yahudilerin yabancı ülkelere yerleşen kolları için kullanılırken, bugün herhangi bir milletin yurdundan ayrılmış başka bir ülkede yaşayan mensuplarını için kullanılmaya başlamıştır. Daha çok ana vatanından kopartılan, sürülen, zorla uzaklaştırılan ancak etnik, dini vb millet olma özelliklerini sürdüren toplulukları ifade eder. Diaspora, çeşitli sebeplerle yaşanan göçler sonucunda başka bir ülke sınırları içerisinde yaşayan fakat, ayrıldığı ülkesi ile bağlarını korumaya devam eden etnik azınlıklar olarak da ifade edilebilir. Fatih Özbay, *Ermeni Diasporası Ve Türkiye-Rusya İlişkileri*, TASAM, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, **Stratejik Rapor No: 5**, Nisan 2005; Cemalettin Taşkiran, “*Ermeni Diasporası*” Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dünden Bugüne Ermeni Meselesi Sempozyumu (23 Mayıs 2003), http://www.tarihogretmeni.net/forum/1915_olaylari/ermenidiasporasi-t2159.0.html, e.t.;27/02/2008.

³⁹⁹ Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde ...**, s. 232.

⁴⁰⁰ *Bu konuda en çarpıcı örnek ise ülkenin devlet başkanının dahi dışarıda yaşayan Ermenilerden biri olmasıdır. Bilindiği üzere Karabağ Ermenisi olan Robert Koçaryan uluslararası hukuka göre hâlâ Azerbaycan vatandaşıdır. Aynı şekilde ülkenin ilk ve son Dış işleri bakanları da diaspora Ermenisidir.* Özbay, a.g.m., s. 2; Taşkiran, a.g.m.;

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1 Milyon ve Fransa'da 300.000 civarında Ermeni yaşamaktadır. Kanada'da 50.000 kadar, Avustralya'da 30.000. kadar, İran ve Lübnan'da da ise 200.000 kadar Ermeni'nin yaşadığı değerlendirilmektedir. Ancak Fransa'da yaşayan Ermenilerin sayısını 500.000 olarak gösterenler de bulunmaktadır⁴⁰¹.

Dünyadaki en kalabalık Ermeni diasporası ise bu günkü Rusya Federasyonu'nda yaşamaktadır. 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre Rusya'da yaşayan Ermenilerin sayısı 1.130.000. olarak gösterilmektedir. Ancak Ermeni uzmanlar, birçok Ermeni göçmenin resmi olarak kayıtlı olmadığını bu nedenle Rusya'daki Ermenilerin gerçek sayısının 2-2,5 milyon olduğunu belirtmektedirler⁴⁰². Rusya'daki Ermeni diasporası çeşitli nedenlerle henüz ABD veya Avrupa'daki Ermeni diasporası kadar faal ve etkin olamamaktadır. Etkin olamamalarının nedenlerinden birisi; Rusya'daki Ermenilerin aralarında organik ve örgütsel bağı yeni yeni oluşturmaya başlamalarıdır. Ayrıca Rusya'da yaşayan Ermenilerin, Batı ülkelerinde yaşayanlar kadar lobicilik tecrübeleri yoktur. En önemlisi ise, SSCB'nin dağılmasından önce Rusya'ya yerleşen Ermeniler buldukları yerlere adapte olarak uzun süredir yaşamalarına rağmen SSCB sonrası Rusya'ya yerleşenler hukuki, sosyal ve ekonomik birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Sonradan gelenlerin bir kısmının suça olan eğilimleri ve organize suç örgütleriyle olan bağlantıları Rus nüfusta kendilerine karşı bir tepki oluşturmaktadır⁴⁰³.

Ermenistan ile Türkiye arasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Ermeni diasporasının faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu sorunları saf devletler açısından ele almak bizi yanılgıya götürebilir. Bu sorunlardan; Sözde Soykırım iddiaları ve ASALA terör örgütü henüz Ermenistan devleti bağımsızlığını kazanmadan ortaya çıkmış ve halen devam eden sorunlardır. Ermeni diasporası, sık sık düzenledikleri Ermeni Konferansları, sözde soykırımı anma günleri, kültürel amaçlı toplantılar, Ermeni Araştırma Merkezinin kurulması gibi Türkiye'den toprak almaya yönelik faaliyetler ile çeşitli parlamentolardan sözde soykırımı tanıyan ve kınayan kararlar çıkartmak ve bu sayede büyük Ermenistan hayaline ulaşmak

---

⁴⁰¹ Özbay, *a.g.m.*, s. 2; Taşkiran, *a.g.m.*;

⁴⁰² Fikret Ertan, "Rusya'nın nüfusu ve dağılımı", **Zaman Gazetesi**, 27/11/2003, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/11/27/yazarlar/fikretertan.htm>, e.t.; 20/08/2007

⁴⁰³ Özbay, *a.g.m.*, s. 2; Taşkiran, *a.g.m.*;

çabasıındadırlar. Ermenistan'ın Türkiye'den toprak talepleri ve Yukarı Karabağ meselesi ise Ermenistan'ın kuruluşundan sonra ortaya çıkmışlardır.

1. Sözde Soykırım İddialarının Yeniden Gündeme Gelmesi

Uluslararası hukuka göre soykırım en ağır suç olduğundan Ermenilerin soykırım iddiaları ve bunu tanıyan kararların bazı ülke parlamentolarında alınması hem bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerini olumsuz etkilemekte hem de genelde Türkiye'nin imajına zarar vermektedir⁴⁰⁴. Ermenilerin "soykırım iddiaları" ile ortaya çıkan ve "Ermeni sorunu" olarak adlandırılan gelişmeler, bu gün Türkiye'nin dış politikasını ve diğer ülkeler ile ilişkilerinde olumsuz etkiler yaratan bir aşamaya gelmiştir. Özellikle Dağlık Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgal edilmesi, Gürcistan'ın Cevaheti bölgesinin kontrolünün fiilen Ermenilerin elinde olması, Avrupa devletleri Parlâmentolarının sözde soykırımla ilgili karar almaları, siyasi, ekonomik ve manevi destek vermeleri Ermenileri oldukça umutlandırmıştır⁴⁰⁵.

Ermenilerin sözde soykırım iddiaları, Ermeni diasporası tarafından 24 Nisan 1915'in 50. yıl dönümünden, yani 1965 yılından itibaren yoğun bir şekilde uluslararası gündeme getirilmeye başlanmıştır. Eylemlerin 24 Nisan'da başlatılmasının sebebi, 24 Nisan'ın I. Dünya Savaşı esnasında Rus ordularıyla birleşerek, Türk ordularını arkadan vuran, bölgedeki Türk köylerine baskınlar düzenleyerek onları katleden Ermeni teröristlerin tutuklandığı, "Hınçak" ve "Taşnak" Ermeni komitelerinin kapatıldığı gün olmasıdır⁴⁰⁶. Ermeni diasporası, bu tutuklamalardan başlamak üzere, 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan ve Doğu Anadolu'da isyanlar çıkaran, bölgedeki Türk halkını katlederek kargaşa çıkaran, en önemlisi Rus ordularıyla birleşip Osmanlı'yı arkadan vuran Ermenileri, Osmanlı topraklarında başka bir bölgeye göç etmeye zorlayan (üç

⁴⁰⁴ Gündüz Aktan, "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu", http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_1.htm, e.t.;15/02/2008; Sadi Çaycı, "Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu" http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_2.htm, e.t.;15/02/2008

⁴⁰⁵ Şükrü Elekdağ, "Soykırım İddiası Ve Dört Boyutlu Strateji", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 2008, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=3054>

⁴⁰⁶ Osmanlı hükümeti 24 Nisan 1915'te yayımladığı genelgeyle, olayların elebaşılığını yapan Taşnak, Hınçak ve Ramgavar gibi örgüt üyesi Ermenilerden 2.345 kişiyi tutuklamış ve komite merkezlerini kapatmıştır. Hikmet Özdemir, "Soykırım sanal bir dindir" <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=91>, e.t.; 23/02/2008.

maddelik geçici “*Sevk ve İskân Kanunu*”) “Tehcir Yasası⁴⁰⁷”nı ve bu yasanın uygulanması esnasında çeşitli nedenlerle meydana gelen ölümleri⁴⁰⁸ “Ermeni Soykırımı” olarak nitelendirmektedirler. Bu sözde soykırım iddiaları ile bir Türk düşmanlığı yaratmak ve bu Türk düşmanlığını kullanarak tüm Ermenileri yüce bir dava etrafında birleştirerek “Büyük Ermenistan” idealine ulaşmak istemektedirler.

Büyük Ermenistan’ın olmazsa olmazı Ağrı Dağı ve Doğu Anadolu bölgesidir. İşte bu topraklara kavuşabilmek için, aslında bu toprakların kendi atalarına ait olduğunu ve Türkler’in atalarına soykırım uygulayarak bu toprakları gaspettiklerini içeren bir senaryo dahilinde çalışmalara başlamışlardır. Böyle bir soykırımın olmadığı ve uluslararası hukuka göre Türkiye’nin suçlanamayacağı⁴⁰⁹ tüm dünya tarafından bilinmesine rağmen, bu konu siyasi bir malzeme olarak çeşitli platformlarda Türkiye’nin karşısına çıkartılmaktadır. Ermeni diasporası sözde soykırım olayını, tarihi bir olay olarak nitelendirmeyip siyasi bir malzeme olarak kullanmaya çalışmaktadır. Ancak tarih konusunda bilinçli olmayan Ermenilerin büyük bir kısmı, Türklerin 1915 yılında milyonlarca Ermeniye bilerek ve isteyerek yok ettiklerine, yani “soykırım” yaptıklarına gerçekten inanmaktadır. Bu inanışlarının altında, kilisenin ve diasporanın “Ermenilik bilincini” canlı tutmak için çekilen acıları unutturmamak, daha doğrusu tarihi olayları çarpıtarak ve abartarak daha büyük göstermeleri ve olayları, belgelerden

---

⁴⁰⁷ 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan ve 1 Haziran 1915 günü dönemin Resmi Gazetesi Takvim-i Vekâyi’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Vakt-ı Seferde İcraât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedâbir Hakkında Kanun-ı Muvakkat” isimli Kanun’un 1’inci Maddesi; “Seferberlik hâlinde, ordu, kolordu ve tümen komutanları ve bunların vekilleri, müstakil bölge komutanları, halktan, hükûmetin emirleri, memleketin müdafaası ve asayişin korunması ile ilgili icraat ve hazırlıklara karşı herhangi bir muhalefet, silâhlı tecavüz ve mukavemet görürse bu muhalefetleri en şiddetli bir şekilde sindirmeye mezur ve memurdur” 2’nci Maddesi; “Ordu, müstakil kolordu ve tümen komutanları, askeri sebeplerden dolayı veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri köy ve kasaba halkını tek tek veya toplu olarak diğer bölgelere sevk ve iskân ettirebilir” şeklindedir. 3’üncü Maddesinde ise kanunun yürürlüğe giriş tarihine yer verilmiştir. Halaçoğlu, a.g.m.; s. 56; <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/ozet/yer.html>, 24.02.08.; Gündüz Aktan, “*Devletler Hukukuna...*”, s. 42; . Arif (Şihaliyev), *Kafkasya Jeopolitiğinde ...*, s. 235.

⁴⁰⁸ Hikmet Özdemir: , "Soykırım sanal bir dindir" <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=91>, e.t.; 23/02/2008; Ömer Engin Lütem, "Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu", **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm,23/02/2008. Ölen Ermenilerin sayısı hakkında çeşitli yorumlar yapılmakta ve farklı sayılmaktadır. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz.; “*Hayatlarını Kaybeden Ermenilerin Sayısı 1,5 Milyon Mudur?*”, <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/makaleler/makale11.html>, e.t.; 23/02/2008.

⁴⁰⁹ Emekli Büyükelçi ve uluslararası hukuk uzmanı Gündüz Aktan Türkiye’nin niçin suçlanamayacağını detayları ile açıklamaktadır. Gündüz Aktan, “*Devletler Hukukuna...*”, s. 35-81.

çok göçmenlerin kişisel anlatılarına dayanan, tek yönlü ve yanlı hikayelere dayandırmalarıdır⁴¹⁰.

1960'lı yıllarda sözde soykırım iddialarının gündeme gelmesinde Sovyetler Birliği'nin de etkisi vardır. Sovyetler Birliği Batı ittifakı içerisinde yer aldığı için Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak ve kendisine yaklaştırmak veya en azından ABD ve NATO'dan uzaklaştırmak için, "Ermeni Sorunu"nu yeniden canlandırmaya ve Ermeni milliyetçiliğini kullanmaya başlamıştır⁴¹¹.

Ermeni diasporasının Ermenistan üzerinde oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır. Diasporadaki Ermeniler, özellikle de ABD ve Fransa'da yaşayanlar buldukları ülkelerde oldukça etkili konumlara gelebilmiş ve büyük bir kısmı zengin bir yaşam sürmektedir. Bu nedenle Ermenistan'da yaşamayı düşünmeselerde, ülkenin iç işlerine müdahale etmeye ve politikacıları yönlendirmeye çalışmakta ve bunda da oldukça başarılı olmaktadır. Ermenistan'ın ilk Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan önce ülkede ve bölgede istikrarı sağlamak için, diaspora kuruluşlarının Ermenistan üzerindeki etkisini kırmak istemiş, hatta Taşnaklar gibi bazı kuruluşların Ermenistan'daki faaliyetlerini yasaklamıştır. Bu durumdan rahatsız olan diaspora Ermenileri ve ülkedeki radikal grup ve partiler, Petrosyan'a muhalefet etmeye başlamışlardır. Ermeni diasporasının ve radikal partilerin desteğini alan⁴¹² Robert Koçaryan, 1998 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandıktan sonra çevre ile sorunlara neden olan daha radikal ve sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu radikal politikalar kapsamında Ermenistan, yurt içi ve yurt dışında sözde soykırım propagandasına başladı ve başarılı oldu⁴¹³. Böylece önceleri sadece Ermeni

---

⁴¹⁰ Cabbarlı, a.g.m.,

⁴¹¹ Salahi R. Sonyel, **Türk-Ermeni Çıkmazı Barışma Ümitleri**, Çev.; Hasan Ünal, Kıbrıs Türk Cemiyeti Yayınları: 10, Londra:2007. s.199

⁴¹² Koçaryan cumhurbaşkanı seçildikten sonra diaspora Ermenilerinin faaliyet alanlarını belirleyerek koordine etmek, zengin diaspora Ermenilerinin siyasi desteğini kazanmak ve ülkeye yatırım yapmalarını teşvik etmek maksadıyla, 1999 ve 2002'de olmak üzere iki diaspora konferansı düzenlemiştir Ömer Engin Lütem, "Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu", **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm, 01/11/2007.

⁴¹³ Koçaryan iktidara gelince ilk iş olarak Taşnaklar üzerindeki yasakları kaldırmış ve 1995 yılından beri hapiste olan Taşnakların lideri Vahan Ovenesjan'ı serbest bırakmıştır. Robert Koçaryan iktidarı sırasında Ermenistan-diaspora ilişkileri radikal bir değişim geçirmiştir. Petrosyan'ın koymuş olduğu yasakları kaldıran Koçaryan, diaspora ile 'barışmak' için bir de gösterilişli bir Ermenistan-Diaspora Konferansı düzenlemiştir. Emin Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde ...** s. 267.

diasporasının takip ettiği sözde soykırım iddiaları, bundan sonra Ermenistan'ın resmi politikalarından birisi olmuştur.

Ermeni diasporası arasında en etkili olan ve lobicilik sistemi sayesinde Türkiye'nin ABD ve diğer ülkelerle ilişkilerini en fazla etkileyen ABD Ermenileridir . Bu nedenle Ermeniler, ABD Başkanı'nın "soykırım" sözcüğünü Ermeniler adına kullanmasını veya Kongre'den sözde soykırıma ait bir yasa çıkarma çabalarını yoğun olarak sürdürmektedir. Her 24 Nisan öncesi yeni yılın ilk dört ayı boyunca Türkiye'nin ABD politikasında büyük bir canlılık yaşanmaktadır. ABD'deki sözde soykırım yasa tasarısının Kongrede gündeme getirmesi veya ABD Başkanının 'Ermeni soykırımı' kelimesini kullanması için çabaları karşısında Türkiye, ABD'de etkili lobi kuruluşlarına çok ciddi rakamlar ödeyerek bunu engellemeye çalışmaktadır. Zaman zaman da Ermeniler özellikle Kongre'de etkili olmaya başlayınca Türkiye-ABD ilişkileri gerilmekte, çoğu zaman Türkiye çeşitli tavizler vermek zorunda kalmaktadır. Türkiye'nin baş vurduğu ve milyonlarca dolar ödediği lobi kuruluşları 'Ermeni soykırımının' kabul edilmesini veya tamamen gündemden düşmesini istememektedir. Çünkü, bu gruplar Türkiye'nin bu sorun devam ettiği müddetçe kendilerine başvuracağını ve Senatonun 'Ermeni soykırımını' tanıdıktan sonra Türkiye'nin lobi faaliyetleri için harcadığı paranın kesileceğini bildiklerinden 'Ermeni soykırımının' tamamen gündemden düşmesini de istememektedirler⁴¹⁴.

Ermeni diasporasının ABD'den sonra en etkili oldukları ülke Fransa'dır. Üstelik Fransa kendi düşmanca faaliyetlerini Ermeni diasporası arkasına gizlenerek yürütme politikasını uygulamaktadır. Fransa'da görülen en önemli Ermeni etkinliklerinden biri de Ermenilerin, 3-6 Eylül 1979 tarihleri arasında, Paris'te yaptıkları "I. Dünya Ermeni Örgütleri Kongresi"⁴¹⁵ dir. Fransa'daki tüm bu Ermeni siyasi, sosyal ve dini

---

⁴¹⁴ ABD politikalarında Lobicilik faaliyetlerinin ne şekilde yürütüldüğü ve bu kuruluşların ne derecede etkili oldukları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; Tayyar Arı, **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.; Hatem Cabbarlı, "Ermenistan ve Terör", <http://www.turksam.org/tr/a359.html>, e.t. 21/02/2008.

⁴¹⁵ Söz konusu kongrede; Ermeniler arasında birlik ve beraberliğin sağlanması, askerî güç oluşturulması, Ermeni Bankası kurulması, Diaspora Ermenilerinin bir bütün olarak konuya sahip çıkmaları, Lokal faaliyet gösterecek basın bürolarının açılması gibi kararlar alınmış ve bu kararların önemli bir bölümü gerçekleştirilmiştir. Taşkiran, "Ermeni Diasporası", e.t.;27/02/2008.

kuruluşlarının Türkiye aleyhindeki çabaları, zaman içinde artarak devam etmiştir. Bunun için yoğun gayretler gösterilmekte ve çok paralar harcanmaktadır. Bunlardan 29 Ocak 2001 tarih ve 70 sayılı yasa, açıkça, sözde 1915 Ermeni soykırımını tanımıştır. Fransa'da Ermeni etkinlikleri hep süregelmektedir. 2000'li yıllarda, Saine-Saint Denis, Les Lilas'da Belediye Başkanı Jean Jacques tarafından "Soykırımı Hatırlatma Anıtı" açılmıştır. 2003 yılında, Paris'te "Komitas Soghomonyan Anıtı" dikilmiştir. 23 Nisan 2005'te, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, ülkeyi ziyaret eden Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçeryan ile Komitas'ın heykeli önünde düzenlenen törene katılıp, saygı duruşunda bulunmuştur. En önemlisi de 2006 yılında "soykırımı inkar yasası" olarak nitelendirilen ve Fransa'da, Türkler'in Ermenilere soykırım yaptığını kabul etmeyenlere ceza öngören yasa hem uluslararası hukuk hem de insan hakları açısından kabul edilemez bir yasa olmasına rağmen kabul edilmiştir⁴¹⁶.

Avrupa Birliği'nin pek çok ülkesinin parlamentosunda sözde Ermeni soykırımını tanıyan yasalar çıkarılmasını sağlayan Ermeni lobisi bu kez gözünü soykırım iddialarını halen tanımamış olan iki büyük devlete, ABD ve İngiltere'ye çevirmiştir. Kısa süre önce genel seçimlere giden Hollanda'da, üç Türk milletvekili adayının adı, sözde soykırımı tanımadıkları gerekçesiyle seçim listesinden çıkarılmıştır⁴¹⁷.

Ermeni diasporası, sözde Ermeni soykırım iddialarının 90. yıl dönümü nedeniyle 2005 yılında, yaygın bir ses getirme faaliyetine başlamışlardır. Bu faaliyetlerin amacı uluslararası alanda iddiaların kabul edilmesini sağlayıp, Türkiye'nin üzerine daha yoğun bir baskıya dönüştürmek ve başta AB üyelik süreci olmak üzere Türkiye'nin önemli dış politika hamlelerinin önüne engel çıkartarak Türkiye'nin iddiaları tanımamasını sağlamaktır. Sonraki aşamada ise tazminat talepleri ve hatta bazı açıklamalara göre toprak talebine giden bir süreci başlatmak istemektedirler. Bugüne kadar sözde Ermeni soykırımını kabul etmemiş ülkelerin parlamentolarından, soykırım kararları çıkartmak için yoğun bir kampanya başlatılmıştır.

⁴¹⁶ <http://www.ermeni.com/haberler/haberler/fransiz-basini-inkar-yasasina-karsi-cikti.html>; e.t.; 25/02/2008; <http://www.alevileriz.biz/archive/index.php/t-4951.html>; e.t.; 25/02/2008; www.hukuki.net/topic.asp?topic_id=16864-94k, e.t.; 25/02/2008.

⁴¹⁷ 28/09/2006, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1715408>, e.t.; 15/06/2008; 29/09/2006, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5170590&yazarid=6>, e.t.; 15/06/2008.

Ermeni diasporası, sözde soykırım iddialarını başlangıçta bir propaganda malzemesi olarak kullanırken, 1973- 1985 yılları arasında taktik değiştirmiş ve daha etkili olacak şekilde terör eylemleri boyutuna taşımıştır. Ermeni örgütlerinin terör eylemlerinden aşağıdaki bölümde sözedilecektir.

2. Terör Sorunu: ASALA Eylemleri

1965 yılında Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta 1915 sözde Ermeni katliamı'nın anma törenleri icra edilmiş ve 24 Nisan "anma günü" ilan edilmiştir. Aynı şekilde Ermenistan'ın başkenti Erivan'da da Türkiye karşıtı gösteriler yapılmıştır. Bu çabalarla önemli bir mesafe katedemeyeceğini düşünen özellikle radikal Ermeni grupları, terör eylemlerine karar vermişlerdir. Aslen Ermeni Terörü yeni bir olgu değildir. Ermeni çetelerinin 1910'lu ve 20'li yıllarda Doğu Anadolu'da Türkler'e yaptıklarını bir tarafa koysak bile, Talat Paşa ve diğer İttihatçıların öldürülmesi bu günkü terörist faaliyetlerin ilk örneklerinden sayılabilir. Ayrıca Ermeni terörünün 1970'li yıllardaki ilk hareketlerin Taşnak Ermeni terör örgütünün politikaları ve hedefleri gereği olduğu ve onların izlerini taşıdığı görülmektedir. Taşnakların tarihi süreç içerisinde ve açıklanan dönemde tamamen batı yanlısı, Türk hedeflerini esas alan, terörü kısıtlı uygulayan bir politika izlediği ve Batı devletlerinden destek ve yardım gördüğü, hatta bunlarla işbirliğinde bulunduğu da çeşitli kanıtlarla açıklığa kavuşmuştur⁴¹⁸.

ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) terör örgütü, 1975 yılında Lübnan'daki iç savaş esnasında, Beyrut şehrinde, Filistinlilerin yardımı ile Agop Agopyan ve Agop Tarakçıyan tarafından kurulmuştur⁴¹⁹. Lübnan Merkez Komitesi, örgütün üst yönetimini üstlenmiştir. Özellikle, 1980 yılında bu komite, Lübnan'da önemli bir şekil almış ve "Büro" niteliğine bürünmüştür. Örgüt, doğrudan Türkiye'yi hedef almış ve daha çok yurt dışındaki diplomat ve Türk temsilcilerini hedef olarak seçmiştir. ASALA, 1981 yılı sonunda açıkladığı "siyasi programıyla" amaçlarını ve hedeflerini dünya kamuoyuna yayınlamıştır. Buna göre ASALA'nın amacı:

⁴¹⁸ [http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/asala.html;e.t.](http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/asala.html;e.t;); 12/12/2007; <http://www.belgenet.com/Arsiv/Ermeniteror.Html>; <http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html>, e.t.;12/12/2007.

⁴¹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/ASALA>

"Demokratik, sosyalist ve devrimci bir hükümetin önderliğinde birleşmiş bir Ermenistan'ın kurulmasıdır."⁴²⁰.

Marksist-Leninist bir ideolojiye sahip olduğunu ilan etmiş olan örgüt, 1970'li yılların ortalarında Türkiye karşıtı eylemlerine başlamıştır. Aslında Ermeniler tarafından yapılan bu kapsamdaki ilk eylem ASALA'nın kuruluşundan önce gerçekleşmiştir. 27 Ocak 1973'te Türk Başkonsolos Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demir, Gurgen Yanıkyan isimli bir Ermeni tarafından Los Angeles'te öldürülmüşlerdir⁴²¹. Ancak Yanıkyan'ın bir kaçık olduğu iddia edilmiştir. 1975 yılında Avusturya'daki Türkiye Büyükelçisi Daniş TURNAGİL Ermeni terörisler tarafından öldürülmüştür. 24 Ekim 1975 tarihinde, Paris'te, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi İsmail EREZ ve makam şoförü Talip YENER, büyükelçilik yakınlarında katledilmiş, saldırıyı "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları" adlı örgüt üstlenmiştir. 16 Şubat 1976'da Beyrut'ta (Lübnan), Türkiye'nin Beyrut Büyükelçiliği Başkatibi Oktar CİRİT, bir salonda otururken, Ermeni teröristler tarafından katledilmiştir. Bu saldırının en önemli özelliği, ASALA tarafından üstlenilmesidir. Çünkü, ASALA ilk kez bu cinayeti üstlenerek adını ortaya atmıştır.

Bundan sonra da öldürme ve bombalama eylemleri devam etmiş ve Türkiye'nin dış temsilciliklerine yönelik Ermeni saldırıları, 1980'den sonra yoğunluk kazanmıştır. Ermeni teröristler, 21 değişik ülkenin 38 kentinde, 39'u silahlı, 70'i bombalı, biri de işgal şeklinde olmak üzere toplam 110 terör olayı gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırılarda 42 Türk diplomatı ile birlikte 4 yabancı hayatını kaybetmiş, 15 Türk ve 66 yabancı uyruklu şahıs da yaralanmıştır⁴²². 1984'ten sonra Ermeni terörü sahneden çekilmiş; yerini, bir süredir işbirliği içerisinde oldukları bölücü terör örgütü PKK'ya bırakmıştır. Aynı yıllarda aynı amaçla JCAG (Justice Commandos of the Armenian Genocide) isimli başka bir Ermeni terör örgütü daha faaliyete başlamıştır. Bu örgüt militanları 28 Ocak 1982 günü Los Angeles'te Türkiye başkonsolosu Kemal ARIKAN'ı öldürmüş ve olay JCAG tarafından üstlenilmiştir. Ancak nihayetinde, 1991 yılında Ermenistan'ın kurulması ile ASALA'nın en önemli hedefi gerçekleşmiştir. Eski ASALA teröristlerinin

⁴²⁰ <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/asala.html>

⁴²¹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 200

⁴²² Eylemlerde yitirdiğimiz vatandaşlarımız ve olayların ayrıntıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/asala.html>; [Http://Www.Belgenet.Com/ Arsiv /Ermeniteror. Html](http://Www.Belgenet.Com/Arsiv/Ermeniteror.Html); [http://www.haberbilgi.com/ bilim/tarih/ asala.html](http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html).

Ermeni hükümeti ve ordusunda yer aldıkları ve hatta Karabağ'da Türkler'e karşı savaştıkları yönünde tahminler yapılmaktadır.

Batı tarafından uzun süre hoşgörüyü karşılanan bu örgüt, genelde, Batı'daki Türk diplomat ve temsilciliklerini hedef almıştır. *ASALA, batılı birçok ülkede görsel ve yazılı basında "terörist" kelimesi ile birlikte anılmakla ve eylemleri "terörist eylem" olarak nitelendirilmekle beraber ABD'nin hazırladığı "Yabancı Terörist Örgütler (Foreign Terrorist Organisations)" listesine ve "Ülkeye Girişi Yasak Olan Teröristler (US Terrorist Exclusion List)" listesine , Birleşik Krallık'ın "Yasadışı Gruplar (UK Proscribed Group)" listesine, Avustralya'nın, Kanada'nın, Avrupa Birliği'nin ve Rusya'nın "Tanımlanmış Gruplar (Specified Groups)" listelerine dahil değildir*⁴²³. Ermeni terörü her nasılsa Batı'da hoşgörüyü karşılanmıştır. Özellikle Fransa ve Yunanistan ASALA'nın üsleri olmuştur. ASALA olaylarının Kıbrıs geriliminin doruğa ulaştığı bir aşamada tırmanma gösterdiği dikkat çeken bir konudur. Ayrıca terör örgütü PKK'nın eylemlerinin başlamasıyla ASALA eylemlerinin sona ermesinin aynı döneme rastlaması bu iki örgüt arasında işbirliği olduğu ve batılı güçler tarafından desteklendiği iddialarını daha da güçlendirmektedir⁴²⁴.

3. Ermenistan'ın Toprak Talepleri

İmparatorluklar çağı, hatta ulus devlet çağı bile geçmesine rağmen tarihlerinde bunları başaramamış toplum ve devletler halâ bir gün büyük bir İmparatorluk kurma hayali ile yaşamaktadır. Ancak ne yazık ki bunların bir çoğu Türkiye'nin çevresinde yaşamaktadır. Eski şaşaalı günlerine geri dönmek isteyen ve "Büyük İslam Devleti" hayalindeki İran, Süper devlet özelliğini ve Avrasya'nın kontrolünü yitirdiğini kabul etmek istemeyen Rusya, Sevr ile vaat edilen Anadolu toprakları ve Ağrı Dağı da içerisinde olacak şekilde "Büyük Ermenistan" peşindeki Ermeniler ve ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra iyice cüretini artıran ve İran, Irak, Suriye ve Türkiye'den toprak

⁴²³ : İlgili Tarihlerdeki Anadolu Ajansı Bültenleri Ve Hürriyet Gazetesi (EKİM 2000), [Http://www.Belgenet.Com/Arsiv/Ermeniteror.Html](http://www.belgenet.com/Arsiv/Ermeniteror.html), e.t.;20/08/2007

⁴²⁴ Orhan Koloğlu, [Ermeniler nasıl kullanıldılar?](http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html) Popüler Tarih, Mart 2001, [http://www.haberbilgi.com/](http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html) bilim/tarih/ asala.html., e.t.; 30/03/2008.

isteyen Kürtler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Birinci bölümde detaylı olarak üzerinde durulduğu gibi günümüzde ilişkiler sadece iki devlet ile sınırlı kalmamakta, bir santranç oyunu gibi bütün taşların birbirini etkilediği bir boyuta gelmiştir. Bu karmaşıklık uluslararası ilişkilerde beklenmedik davranışların görülmesine yol açmaktadır. Bu nedenle bu ülkeleri yöneten idareciler, bazen kendileri de inandıklarından, bazen ülke içerisindeki radikal grupları yatıştırmak için rasyonel olmayan, gerilim yaratacak politikalar üretebilmektedir. Türkiye'nin onda biri kadar bile millî güce sahip olmayan Ermenistan bu şekilde Türkiye'den toprak talep edebilmektedir. Ancak bu isteklerini açıkça dile getirmek yerine çeşitli yöntemlere başvurmaktadır.

Ermeniler'in komşularından toprak talepleri, ulusal "Hay Dat Doktrini"⁴²⁵nden kaynaklanmaktadır. Bu doktrinde öngörülen "Tsoviç tsov Hayastan (Denizden denize Ermenistan)"⁴²⁶ projesini hayata geçirmek için komşuları olan Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, İran ve kara bağlantısı olmamasına rağmen, Rusya'ya yönelik toprak iddialarında bulunmaktadır⁴²⁷. Ermenilerin bu toprak talepleri sadece iddia olarak kalmamıştır. 1988 yılında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin başlattığı olaylarla, Ermenistan topraklarını Azerbaycan aleyhine genişletmeye başlamıştır⁴²⁸.

---

⁴²⁵ Yaşar Kalafat, Hatem Cabbarlı, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Psikolojik Savaş Açısından Değerlendirilmesi", <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale62.html>, e.t.; 12/12/2007.; Sebla Uludağ, Ermenilerde Din ve Kimlik, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=261>, e.t.; 15/12/2007. Yaşar Kalafat, "26 Şubat Hocalı ve Azerbaycan", http://www.anl.az/el/q/qarabag_2/q-55.htm, e.t.; 20/12/2007.

⁴²⁶ Sevil İrevanlı, "Türkiye Ermenistan İlişkilerinde Güneydoğu; Ermenilerin Türkiye'den Sınırı Açın Talebi", http://www.ufukotesi.com/yazigoster.asp?yazi_no=20061287, e.t.; 20/12/2007; Hatem Cabbarlı, "Ermenistan'da Kilise Hakkında Yasa Tasarısı Gündemde" <http://www.turksam.org/tr/yazdir305.html>, e.t.; 20/12/2007.

⁴²⁷ Fransa'da yaşayan Ermeni asıllı tarihçi Anahide Ter Minassian, bir bildirisinde şöyle ifade etmiştir: "...Erivan'da, Tahran'da, Beyrut'ta, Paris'te, Los Angeles'te veya Sidney'de yaşasınlar, nerede yaşarsa yaşasınlar, Ermeniler biliyorlar ki bir vatanları var. Kelimenin etimolojik manası olan "Atalarının toprakları"nda bir vatanları var. Bu vatan, Ermenistan'dır. Ama Ermenistan sözünden, sadece bir devleti anlamamak lazım. Ermenistan sözünden, Anadolu'nun doğusunda bulunan bir coğrafi bölgeyi, kutsal Ağrı Dağının taçlandığı Ermeni yaylasını anlamak lazım. Milattan Önce 5. Yüzyıldan itibaren Ermenilerin bulunduğu bu bölge, bu Ermeni vatani, bugün Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, İran ve Türkiye arasında paylaşılmış durumdadır. 30.000 km'lik Ermenistan Devleti, tarihi Ermenistan'ın sadece küçük bir parçasıdır." Taşkıran, "Ermeni Diasporası" (23 Mayıs 2003)

⁴²⁸ "Kurulduğu 1918'de 9 bin km2 yüz ölçüme sahip olan Ermenistan, günümüzde 29 bin km2'ye ulaşmıştır. Bununla yetinmeyen Ermenistan, işgal ettiği Azerbaycan topraklarını da yüzölçümüne

Ermeniler, Türkiye’den doğrudan toprak talep edemeseler de bunu dolaylı olarak dile getirmektedirler. Bu kapsamda Ermeniler, bugün Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarını "Batı Ermenistan" olarak adlandırabilmektedirler. Ayrıca resmi anlaşmalar çerçevesinde çizilmiş sınırları tanıdıklarına dair resmi bir açıklamaları bulunmamakta, buna karşın bu sınırları tanımadıkları anlamına gelen açıklamaları bulunmaktadır. Bütün bunların üzerine bir de asılsız soykırım iddialarında bulunarak, bunun tanınmasını ve karşılığında tazminat talep edilmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Ermenistan'ın temel dayanağını oluşturan resmi belgelerinde yerini alan "Batı Ermenistan" ifadesi, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Batı Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerini kapsamaktadır⁴²⁹.

Ermeniler bir taktik olarak “diaspora” kelimesinin anlamından giderek Türkiye topraklarında hak talep etmektedirler. Şöyle ki; Ermeni Diaspora’sı dendiğinde, Ermenistan dışında ve çeşitli ülkelerde dağınık ve o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermeniler kastedilmektedir. Ancak Ermeniler, bu kavrama iki yeni anlam yüklemeye çalışmaktadırlar. Birincisi, Ermeni Diasporası’nı, Anadolu’dan zorla göç ettirilen ve bir daha Anadolu’ya dönmelerine izin verilmediği için dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan ve oralarda yaşamak zorunda kalan Ermeniler olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Ermeniler ikinci olarak “Ermenistan” adı üzerinden giderek kendilerine coğrafi anlamda bir genişlik sağlamaya çalışmaktadırlar. Çünkü burada kullandıkları “Ermenistan”, sadece Kafkasya’daki Ermenistan devletine ait toprakları değil, Kafkasya’daki resmi Ermenistan toprakları ile birlikte Türkiye’deki, İran’daki,

---

katarak daha da genişlemek istemektedir. Bu yayılcı strateji Ermenilerin kendilerine ideoloji olarak benimsedikleri Hay-dat doktrini çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Cavid Veliev, “Tarihin Siyah Gecesi”, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=192>, e.t.; 20/12/2007.

⁴²⁹ 23 Ağustos 1990 tarihli Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesinin 11. maddesi Doğu Anadolu’yu Batı Ermenistan olarak tanımladığı için, bu toprakları Ermenistan’ın bir parçası olarak kabul etmektedir. Ermenistan Anayasasında ise bu bildirgedeki millî hedeflerin temel olarak aldığını ifade ettiğinden, Doğu Anadolu’nun Batı Ermenistan olarak tanımlanmasını benimsemiş bulunmakta bu da dolaylı bir şekilde de olsa, toprak talebi anlamına gelmektedir. Ömer Engin Lütem, “Ermenistan Anayasası ve Türkiye’den Toprak Talebi”, 05 Kasım 2007 – ERAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2784>; Ömer Engin Lütem, “Ermenistan’ın Türkiye’nin Sınırlarını Tanımaması”, 12 Haziran 2006 – İKSAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=357>

Azerbaycan'daki ve Gürcistan'daki Ermenilere ait toprakları da içine alan bir coğrafyayı ifade etmektedir⁴³⁰.

Ermenilerin Türkiyeden toprak talepleri içerisinde yer alan önemli alanlardan birisi de Ağrı Dağı'dır. Ağrı Dağı, Ermeniler için, "Kaybedilen topraklar için doğal bir anıt" niteliğindedir⁴³¹. Bu gün Ermenistan'da Ağrı Dağı ile ilgili figürleri, Devlet Arması'nda, paralarda, otel adlarında, basın ajanslarının amblemlerinde ve hatta şarap markalarında bile görmek mümkündür. Ayrıca, Ermenistan ve çeşitli devletlerde basılan haritalarda Ağrı Dağı, Ermenistan toprakları içerisinde gösterilmektedir. Ağrı Dağı, Ermeniler için kutsal bir bölge olup, burayı ele geçirme isteklerinden vazgeçmeleri mümkün görülmemektedir⁴³². Ermenistan, 1995 tarihinde kabul edilen Ermenistan Anayasası'nda "Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan ulusal arzularını tanıyarak..." ifadesiyle Bağımsızlık Bildirgesi'ne atıfta bulunmak ve 13'üncü Madde 2'nci Paragraf'ında Devlet Arması'nda Ararat adıyla Ağrı Dağı'na yer vermek suretiyle Türkiye'ye yönelik saldırgan politikasını Anayasasına da geçirmiştir⁴³³.

---

⁴³⁰ Fransa'da yaşayan tarihçi Ermeni asıllı Anahide Ter Minasian, Diaspora konusuna şu şekilde yaklaşıyor: "...Diaspora yakın zamanın bir kavramıdır ve bu 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilerin maruz kaldığı katliamların ve sürgünlerin bir sonucudur. 1915 olaylarının etkileri Kemalist ihtilal tarafından da sürdürülmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında başlayan, Ermenilerin kaçış ve dağılımları, 1921 yılında Fransız ordusunun Çukurova'yı boşaltmasıyla ve 1923 yılında, Sevr Anlaşmasını ve onunla birlikte Ermenilerin Anadolu'da bir milli yurt düşüncelerini de iptal eden Lozan Anlaşmasının imzalanmasıyla büyük boyutlara ulaşmıştır. O zaman büyük çapta bir mülteci akını da olmuştur. Zira kaçanların, bugün modern Türkiye olan asil ülkelerine geri dönme hakları yoktur..." , Taşkıran, **a.g.e.**, s. 36.

⁴³¹ **Ağrı Dağı**, "Batı Ermenistan' da kalmış 'ata' toprakları ve Ağrı Dağı, Ermenilerin ruhunu sarsan, gözlerinin önünde olup da kendilerinin olmayan, elini uzatacak kadar yakın olan ancak dokunamadıkları için yıllardır hasret ve acı çeken bir milletin, Ermenilerin sembolü olmuştur." Sedat Laçiner, "Ermeni Sorunu'nda Ağrı Dağı'nın (Ararat) Anlamı", 14 / 5 / 2006 <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=313&type=3>, e.t.;13/06/2007.

⁴³² International Herald Tribune Gazetesi'nin 9 Aralık 2004 tarihli sayısında, "Genç Ermenilere Vaad Edilen Topraklar" başlığı ile bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede, bir Ermeni öğrenci, "Kutsal Ağrı Dağı tamamen Ermenistan'a ait olmadıkça kendimi Ermeni saymayacağım." Şeklinde bu konudaki düşüncesini dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde...**, s. 272.

⁴³³ Ali Faik Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 726-727; İdris Bal, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 413; Haluk Selvi, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Hâlihazır Durumu ve Geleceği", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003, s. 139.

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, yetkili organları 23 Ağustos 1990 tarihinde bir "Bağımsızlık Bildirisi" kabul etmiştir. Bu bildirin 11. maddesinde "*Ermenistan Cumhuriyeti, 1915 Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası alanda kabul görmesi yönündeki çabaları destekler*" denilmiştir⁴³⁴. Söz konusu maddede, Türkiye'nin kesinlikle karşı çıktığı iki husus bulunmaktadır. Birincisi, sözde soykırım iddiasının desteklendiği ve bu iddianın uluslararası alanda kabul görmesi için çalışılacağı belirtilmesi, ikincisi ise, Doğu Anadolu'nun Batı Ermenistan olarak adlandırılarak Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tanınmadığının ima edilmesidir⁴³⁵. Ermenistan, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı tespit eden ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından da imzalanmış olan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nı tanıdığını resmi olarak hâlâ ilân etmemiştir. Ermenistan, 1992 yılında ise, o zamanki adıyla Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı'na (AGİK) üyeliği ile sınırların değişmezliğini kabul etmesine rağmen, Ermeni politikacıları, resmi anlamda olmasa da çeşitli platformlarda iki ülke sınırını düzenleyen 1921 Kars Antlaşması'nı tanımadıklarını sıklıkla dile getirmektedirler.

4. Yukarı Karabağ Sorunu

Karabağ, Azerbaycan'daki Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe Gölü arasındaki dağlık bölge ve bu bölgeye bağlı ovalardan oluşmaktadır. Bu bölge, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile Ermenistan ve İran topraklarını kontrol edebilecek bir noktada bulunması nedeniyle jeopolitik öneme sahiptir. Ancak Karabağ ile Dağlık Karabağ ifadeleri aynı bölge için kullanılmamaktadır. 18.000 km kare yüzölçümüne sahip Karabağ'ın sadece 4392 km karelik kısmını Dağlık Karabağ oluşturmaktadır⁴³⁶.

⁴³⁴ Ermenistan Anayasası'nın tam metni için bkz. Igor S. Oleynik Der., Armenia: Foreign Policy and Government Guide, Washington D.C., International Business Publications, 2002, ss. 110-135.

⁴³⁵ Veliev, "*Tarihin Siyah Gecesi*", e.t.;13/06/2007.

⁴³⁶ Bu bölgeye Dağlık Karabağ veya Yukarı Karabağ adı verilmektedir. Biz bu çalışmamızda karışıklığa sebebiyet vermemek için madde başlığında olduğu gibi Yukarı Karabağ diyeceğiz.

Yukarı Karabağ Bölgesi⁴³⁷, Azerbaycan ile Ermenistan arasında savaşa neden olan bir bölgedir ve aslen Azerbaycan ile Ermenistan arasında bir sorun olmasına rağmen Türkiye ile Ermenistan arasında iyi ilişkiler kurulmasının önündeki bir diğer önemli engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve bir milyon Azeri'nin vatanlarından göç etmek zorunda bırakılmasına kadar giden “Yukarı Karabağ sorunu”, yaklaşık iki asır kadar önce Çarlık Rusyası tarafından jeostratejik nedenlerle yaratılmıştır⁴³⁸. 19. yüzyıl başlarında Karabağ, çoğunluğunu Azerilerin oluşturduğu bir hanlıktı. Bu dönemde, “sıcak denizlere” inerek “dünya imparatorluğu” kurma idealindeki Rusya, ele geçirdikten sonra bu bölgenin idaresini kolaylaştıracağı düşüncesiyle Güney Kafkasya’da çoğunlukta olan Türk unsurlar yerine, Ermeni nüfusunun getirilerek bölgede bir Ermeni çoğunluğu sağlama politikasını benimsemiştir⁴³⁹. Bu kapsamda Ruslar, 1828–1829 Edirne Anlaşması sonrasında Anadolu’dan ve Türkmençay Anlaşması’ndan sonra da İran’dan Ermenileri Kafkaslara davet ederek Karabağ’a yerleştirmişlerdir. Ruslar, Karabağ’da çoğunluğu teşkil eden Türklere karşı Ermenileri bir güç olarak görmüşlerdir.

Rus Çarlığının yıkılmasından sonra Kafkasya’da, 1918 yılında bir Ermeni devleti kurulmuştur. Ancak sonra Ermenistan bağımsız bir devlet olmaktan çıkarak Sovyetler Birliği’ne katılmıştır. Kafkas’ların tamamı Sovyet hakimiyetine geçtikten sonra ise Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuş ve Azerbaycan’a bağlanmıştır. Rusya, işgal ettiği Azerbaycan’a ve özellikle Karabağ’a, dünyanın çeşitli bölgelerinden getirdiği Ermenileri’i yerleştirmiş, özellikle Stalin döneminde, Karabağ’a Ermeni göçü hızlanmış ve bu bölge Azerbaycan’dan kopartarak özerk bölge hâline getirilmiştir

---

⁴³⁷ “Karabağ ve Dağlık Karabağ coğrafya bakımından iki ayrı terimi ifade etmektedir. Karabağ, Azerbaycan’ın Kür ve Aras ırmakları ile Ermenistan’ın Sevan Gölü (Çökçe Gölü) arasında bulunan, yaklaşık 18.000 km² büyüklüğündeki bölgedir. Bu bölgenin dağlık olup, stratejik değeri de bulunan 4300 km² büyüklüğündeki kısmına Ruslar, Dağlık Karabağ adını vermişlerdir. Günümüzde Ermenistan ile Azerbaycan arasında anlaşmazlık konusu olan bu bölgedir”, Ömer E. Lütem, “Karabağ Sorunu”, <http://www.hannover-bk.de/ermeni/3.doc>, e.t.; 23/02/2008; Cemalettin Taşkiran, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Ankara, 1995, Genelkurmay Yayınevi, s. 240.

⁴³⁸ Lütem, “Karabağ Sorunu”,; Ömer Göksel İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 207-216

⁴³⁹ İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

Ermeniler, Yukarı Karabağ üzerinde hak iddialarını ilk kez 1963 yılında gündeme getirmişlerdir. Daha sonra ise Sovyetler Birliği'nin dağılma döneminde, Moskova'da güçlü bir Ermeni lobisinin bulunması, Gorbaçov'un yardımcısının Ermeni olması gibi nedenlerle Karabağ'ın Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan' verilmesi gündeme gelmiştir. 1987'de tanınmış bir iktisatçı olan Abel Aghanbegyan Fransa'da "Biz Karabağ'ı Ermenistan'a katacağız" diye bir beyanat vererek bunun ilk sinyallerini vermiştir⁴⁴⁰. Sessiz bir şekilde bunu başaramayacağını anlayan Ermeniler, 1988 yılında Yukarı Karabağ'ın kendilerine bağlanması için harekete geçmişlerdir⁴⁴¹. 1988 yılı şubat ayında Ermeniler, Karabağ'daki nüfus yoğunluğunu gerekçe göstererek bu bölgenin Ermenistan'a bağlanması için gösteriler yapmaya başlamış, bunun üzerine çoğunluğu Ermeni olan Karabağ Meclisi, 18 Şubat 1988 tarihinde bölgenin Ermenistan'a bağlanması şeklinde bir karar almıştır. Ancak bu karar, "ülkedeki milletlerin birbirleriyle olan ilişkilere zarar verdiği" gerekçesi ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından kabul edilmemiştir. Merkez yönetiminin etkisiyle gösteriler sona erdirilmiş ancak soruna bir çözüm getirilememiştir. Sonrasında ise Karabağ, 28 Kasım 1989 tarihinde Azerbaycan'ın idaresine geçmiştir. Bu tarihte Karabağ'ın idaresini yürüten "Özel Komite" lağvedilerek Karabağ'ın doğrudan Moskova tarafından yönetilmesine son verilmiş, ancak Sovyet askerleri Karabağ'da kalmaya devam etmişlerdir⁴⁴².

Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Karabağ sorunu, iki ülke arasında ciddi bir savaş durumu yaratmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan 1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra 26 Kasım 1991'de Azerbaycan, Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti'nin özerkliğini kaldırarak, bölgeyi Azerbaycan'a bağlamışlardır. Bunun üzerine Karabağ'daki Ermeniler 10 Aralık'ta yaptıkları bir halk oylamasıyla bağımsızlık kararı almış ve "Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti" adıyla BDT'ye girmeye çalışmışlar ancak, bu talepleri reddedilmiştir⁴⁴³. Dağlık Karabağ sorunu 1990 yılı sonlarından itibaren silahlı çatışmalara dönüşmüş, sonucunda ise Rusya'nın siyasi ve

---

⁴⁴⁰ Mehmet Nevruzoglu Aliyev, "Ermeni Lobisinin Hevesi Kursağında Kalacak" (Ropörtaj), http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/roportajlar/m_nevruzoglu_aliyev.html, e.t.;20/02/2008.

⁴⁴¹ Lütem, "Karabağ Sorunu", Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

⁴⁴² Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

⁴⁴³ Lütem, "Karabağ Sorunu", Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

askeri desteğini alan⁴⁴⁴ Ermenistan, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmiştir⁴⁴⁵. Taraflar arasında askeri operasyonlar 9 Mayıs 1994 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanana kadar devam etmiştir.

Yukarı Karabağ problemi 1992 yılına kadar Rusya Federasyonu'nun kontrolünde bölgesel bir sorun olarak görülmüştür. Ancak 1992'de Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olmasından sonra bu sorun uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu tarihten sonra Rusya'nın yanı sıra çeşitli uluslararası güvenlik örgütleri ile birlikte ABD, Fransa, Türkiye ve İran arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Uluslararası hukuka aykırı olarak bir ülkenin topraklarını **işgal** altında bulduran Ermenistan yıllardır, uluslararası kuruluşlar tarafından uyarılmasına rağmen işgale devam etmektedir⁴⁴⁶: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu konuda almış olduğu kararlar bulunmaktadır. Bu kararlarda bölgedeki tüm ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, sınırların dokunulmazlığı, toprak elde etmek için kuvvet kullanmanın kabul edilmezliği ilkeleri teyit edilmektedir. Azerbaycan ise, Ermenistan Parlâmentosu'nun 1988 yılında aldığı "Karabağ'ı ilhak kararı"nın geçersiz sayılmasını istemektedir. Bu bağlamda Türkiye, Ermenistan sınır kapılarını Nisan 1993'te, hava sahasını da 1994'te kapatmıştır. Ancak

⁴⁴⁴ Azerbaycan Büyükelçisi Mehmet Nevruzoglu Aliyev bir ropörtajda Rus desteği konusunda şunları söylemektedir; "Azerbaycan'ın elini kolunu bağlayarak ve Ermenistan'a tam destek vererek ordusunu kurmaya, silahlandırmaya başladılar. Orada olan bir deprem de buna fırsat verdi. Depreme yardım adıyla Ermenistan'a çok ağır silahlar getirdiler. Gorbaçov yönetimi Ermenistan'ı silahlandırdı. Onun arkasından Azerbaycan'da olağanüstü hal ilan ettiler. Sovyet orduları Bakü'ye girerek Bakü'yü yerle bir ettiler, av tüfeklerini bile topladılar, böylece Azerbaycan'ı silahsız korumasız bıraktılar. Bunların hepsi Azerbaycan'ın elini kolunu bağladı, Ermenistan'a güç verdi.". Aliyev, "Ermeni Lobisinin Hevesi Kursağında Kalacak".

⁴⁴⁵ Çeşitli devletlerin barış girişimleri başarıya ulaşmamış, Ermeniler Şubat 1992 ayı içerisinde Askeran'ı işgal etmiş ve Hocalı kasabasında yaşayan Azerileri hunharca katletmişlerdir. İki gecede, 63'ü çocuk, 70'i yaşlı kadın olmak üzere toplam 613 kişi katledilmiştir. savaş bu bölge ile sınırlı kalmamış ve Karabağ'ın çevresinde bulunan ve neredeyse hiç Ermeni olmayan Azeri topraklarının da işgaliyle devam etmiştir. Lütem, "Karabağ Sorunu", Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

⁴⁴⁶ BM Güvenlik Konseyi, AGİK Kıdemli Memurlar Komitesi ve NATO Konseyi'nin Mayıs 1992 ayı içerisinde açıklanan kararlarında; "Azerbaycan yerleşim birimlerinin işgal edildiği, barışçı çözümün engellendiği, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tehdit edilmesinin uluslararası hukukun ve AGİK ilkelerinin kabul edilemez biçimde ihlali olduğu, Yukarı Karabağ ve Nahçıvan'ın statüsünde zorla yapılacak değişikliklerin kabul edilemeyeceği" belirtildi. Ağdam kentinin işgali üzerine, 29 Temmuz 1993 tarihli BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla; "Ermenistan'ın uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayan saldırgan tutumu kınandı ve tüm işgalci güçlerin Azeri topraklarından derhal, tamamen ve ön koşulsuz çekilmeleri" istendi. 02-03 Aralık 1996 tarihli AGİT Lizbon Zirvesi sonunda benimsenen Lizbon Belgesi'nin 20. maddesinde; "Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı" konusu, "Başkanlık Açıklaması" olarak yayınlandı. Bu bölüm, Ermenistan haricindeki 53 ülke tarafından kabul edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde**, s. 29..

tüm bunlara rağmen Yukarı Karabağ Ermenileri, "bağımsız devlet olma ve sonrasında yapılacak bir referandumla Ermenistan'la birleşme" hayallerinden vazgeçmemektedirler⁴⁴⁷.

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi 25 Ocak 2005 tarihinde Karabağ sorunu hakkında 1416 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararda "Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal ederek, Avrupa Konseyi taahhütlerini ihlal ettiği" hükme bağlanmış ve "üye bir ülkenin diğer bir ülke toprağını işgal etmesinin, Avrupa Konseyi ilkelerinin ciddi bir ihlali olduğu" vurgulanmıştır. Ayrıca BM Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1996 tarihli toplantısında, BM ile AGİT arasındaki iş birliğine ilişkin bir karar benimsenmiştir. Kabul edilen bu kararla, "Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu" bir kez daha teyit edilmiştir⁴⁴⁸. Ancak tüm bu kararlara ve uluslararası kurallara rağmen Ermeniler işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından çekilmemektedir. Çünkü bu kararları almalarına rağmen ne Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi, ne de Birleşmiş Milletler Ermenistan'ı ciddi anlamda bu eylemlerine son vermesi için zorlamaktadır. Hattâ Hocali'de Azerilere yapılan katliamlara bile yeterince tepki gösterilmemiştir.

Bu durum Ermenistan'ın geri adım atmasını geciktirmektedir. Ancak Türkiye Azerbaycan topraklarındaki işgale son vermediği müddetçe sınır kapılarını açmayacağını beyan etmiştir. Sınır kapılarının açılmaması Ermenistan ekonomisini ve dolayısıyla tüm politikalarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Ermenistan, eğer komşularıyla sorunlarını çözerek istikrara kavuşmak istiyorsa bu konuda derhal çözüme gitmelidir.

5. Sınır Kapıları Sorunu

Türkiye-Ermenistan sınırının toplam uzunluğu 325 km. olup, 4 numaralı sınır taşından başlar ve 148 numaralı sınır taşında son bulur. Bu hatta kapalı durumda olan iki sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlar: **Alican** Karayolu Sınır Kapısı ve **Akyaka** Demiryolu Sınır Kapısıdır. "*Alican Karayolu Sınır Kapısı*", *Iğdır'ın merkezine bağlı*

⁴⁴⁷ Lütem, "*Karabağ Sorunu*", Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

⁴⁴⁸ Arif (Şihaliyev), **Kafkasya Jeopolitiğinde**, s. 29; Lütem, "*Karabağ Sorunu*", Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

Alican köyünde bulunmakta, “Akyaka Demiryolu Sınır Kapısı” ise Kars’ın Akyaka ilçesine bağlıdır. Akyaka’nın eski adı Kızılçakçak’tır. Bu nedenle, “Akyaka Demiryolu Sınır Kapısı”nın eski adı da “Kızılçakçak Kapısı” olarak bilinmektedir. Kars’a 66 km. uzaklıkta bulunan bu kapı halk arasında “Doğu Kapı” olarak bilinmektedir. Ermeniler ise bu kapıya “Ahuryan Kapısı” adını vermiştir. Söz konusu kapıda demiryolu dışında tali bir köy yolu da bulunmaktadır⁴⁴⁹.

Türkiye, 1991’de bağımsızlığını kazandıktan sonra Ermenistan’ı tanıyan ilk devletlerden birisi olmuş ve ikili ilişkileri başlatmıştır. Ancak gelişen süreçteki olaylar ve Ermenistan’ın olumsuz yaklaşımları sonucu kısa sürede Ermenistan sınırını kapatmıştır. Türkiye’nin sınır kapılarını kapatma nedeni Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi olmuştur⁴⁵⁰. Türkiye, Ermeni ordusunun 3 Nisan 1993 tarihinde Azerbaycan’ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi ile sınır kapılarını tamamen kapatarak diplomatik ilişkileri askıya almış ve daha sonra da Türkiye üzerinden Ermenistan’a her türlü uçak seferlerinin yapılmasını yasaklamıştır⁴⁵¹.

Sınır kapılarının açılması Ermenistan açısından çok önemlidir. Çünkü, coğrafi konumu ve komşularıyla olan sorunları Ermenistan’ın Avrupa, Amerika ve Doğu Asya pazarlarına ulaşmasını engellemektedir. Ayrıca ülke, doğal kaynakları açısından kendi kendine yetebilir bir konumda olmadığından bu konuda da komşusu olan devletlerin doğal kaynaklarına ve ulaşım ağlarına muhtaç kalmaktadır. Ermenistan’ı Batı’ya entegre edecek, Batı ile ilişkilerini canlandıracak en kısa yol Türkiye üzerinden geçmektedir. Ermenistan için Türkiye’deki limanları ve karayollarının kullanımı,

⁴⁴⁹ Hasan Kanbolat, Ermenistan'ın Türkiye ile Sorunu Nedir, Sınır Kapısı Açılmalı mıdır ?, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1799&kat1=44&kat2=>, e.t.;02/11/2007; Ömer Engin Lütem, “*Ermenistan İle Sınırların Açılması*”, 21 Eylül 2007 – ERAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2571>, e.t.;15/02/2008.

⁴⁵⁰ Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının sorununu sadece Yukarı Karabağ sorununa indirgemek doğru değildir. Ermenistan’ın Türkiye’den toprak talepleri bölümünde değinildiği gibi Ermenistan, Türkiye’nin sınırlarına ve toprak bütünlüğüne yönelik tutumundan vazgeçmediği sürece ikili ilişkilerin düzelmesi mümkün görülmemektedir. Lütem, “*Karabağ Sorunu*”, Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64; İşyar, **a.g.e.**, s. 209.

⁴⁵¹ 5 Nisan 1993’de Ermenistan’la direk uçak seferlerini durduran Türkiye, 1995’te İstanbul-Erivan arasında uçak seferlerine imkan veren H-50 hava koridorunun açılmasına izin verilmiştir. 16 Ekim 2003’de ön koşul ileri sürmeden iki ülke arasında direk uçak seferlerini başlatmıştır. Dilek Güngör, “*Ermenistan’la Yeni Koridor Açılacak*’ 08/01/2005 <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139720>, e.t.;15/12/2007; Kanbolat, “Ermenistan'ın Türkiye ile Sorunu Nedir, Sınır Kapısı Açılmalı mıdır ?”.

ekonomisinin canlanması için şart olan ihracat ve ulaştırma konularında çok büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu nedenle Ermenistan, diaspora Ermenilerini kullanarak ABD ve AB başta olmak üzere çeşitli baskı unsurlarını kullanarak Türkiye'yi kapıları açmaya ikna ettirmeye çalışmaktadır.

Ancak kapıların açılması için baskı ve talepler sadece dışardan gelmemekte, ülke içerisinde de yönlendirici lobi ve gruplar bulunmaktadır. Bunların başında Türkiye Ermenileri ve liberaller gelmektedir. İki ülke arasındaki ticaretten çıkar elde edecek kişi ve gruplardan bazıları ticari kazançlarını ulusal davalardan daha üstün tutabilmektedir. Ayrıca sınır kapısının açılmasından maddi yararlar uman sınır bölgesine yakın halk ve işadamları gibi bazı gruplarda bu ilişkilerden Türkiye'nin de yararlanacağını iddia etmektedir⁴⁵². Ayrıca uluslararası taşımacılık yapan grupların da kapıların açılmasına sıcak baktığı söylenebilir. Her şeye rağmen Türkiye sınırları açmaya karar verse bile ilişkilerin gelişmesi beklenildiği kadar rahat olmayabilir. Çünkü, Ermenistan'da bazı radikal gruplar sınır kapısının açılmasına tamamen karşıdırlar. Bunlardan bazıları Türkiye ile olan tarihi sorunları neden göstererek Türkiye ile yakınlaşmaya karşı çıkarken diğer bir grup ekonomik gerekçeleri ön plana çıkarmaktadır: Bir diğer sorun ise Ermeni tarafında ulaşım ve diğer alanlarda altyapının bulunmamasıdır. Bu nedenle sınır kapısı açılrsa dahi ikili ticaretin belli bir noktanın ötesine geçmesi mümkün görülmemektedir⁴⁵³.

Türkiye bu baskı ve taleplere dayanamayıp Ermenistan sınır kapılarını açacak olursa bu durum, Türkiye'nin Kafkasya politikasını olumsuz etkiler. Ayrıca kapıların açılması Azerbaycan'ın Ermenistan politikasını da derinden etkileyecektir. Böyle bir durum Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine büyük zarar vereceği gibi Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'ı bölgesel projelerin dışında tutarak Azerbaycan'a karşı

---

⁴⁵² *Sınır kapıların açılması durumunda Türkiye'nin Ermenistan'dan hayvan ve hayvancılık ürünlerinin yanı sıra alüminyum ve hurda alabileceğini kaydeden uzmanlar, Ermenistan'ın ise Türkiye'den sanayi ürünleri alabileceğini belirtmektedirler. Ermenistan'dan alınan ürünlerin sınır bölgesinde değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi, bu ülkeye satılan malzemeler de sanayinin yoğun olduğu bölgelerden temin edileceğinden Ermenistan'la sınırın açılmasının bölge halkına (Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı ve Erzurum) düşük hacimli bir sınır ticareti ve yine düşük düzeyde konaklama harcamaları dışında bir getiri sağlamayacaktır. Hatem Cabbarlı, Yaşar Kalafat , "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Psikolojik Savaş Açısından Değerlendirilmesi", <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale62.html>, e.t.;23/02/2008.*

⁴⁵³ Arif (Şihaliyev), *Kafkasya Jeopolitiğinde...*, s.263;

işgalci tutumlarından ve Türkiye'ye karşı iddialarından vazgeçirmeye yönelik çabalarının da boşa gitmesine sebep olur. Zaten Rusya, İran ve Ermeni lobisinin Ermenistan'a verdiği destekler sonucunda Türkiye ve Azerbaycan bu konuda başarıya ulaşmış değillerdir⁴⁵⁴. Her şeye rağmen, Türkiye hükümet ve devlet yetkilileri Ermenistan'a, çok açık ve net bir şekilde Yukarı Karabağ problemi çözülene kadar kapıların açılmasının söz konusu olmadığını belirtmişlerdir⁴⁵⁵.

D. TÜRKİYE – ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE DİĞER ETKENLER VE OLASI GELİŞMELER

Ermenistan Meclis'nin 23 Ağustos 1990 tarihinde kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi ile “Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”nin adı, “Ermenistan Cumhuriyeti” olarak değişmiş ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin kendi kendini idare eden, devlet otoritesine sahip, bağımsız, egemen bir devlet olduğu, Ermenistan'da sadece Ermenistan Anayasası ile kanunlarının geçerli olduğu ilan edilmiştir. Bildirgede yer alan diğer hususlar ise şöyledir; “Ermenistan kendi ordusunu ve güvenlik güçlerini kuracak, başka ülkelerin Ermenistan toprakları üzerinde askerî birlikler bulundurması ve askerî üstler kurması sadece Ermenistan Devleti'nin kararıyla mümkün olabilecektir. Ermenistan Cumhuriyeti bağımsız bir dış politika güdecek, yabancı ülkelerle ve Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleriyle doğrudan ilişki kurabilecektir. Ermenistan'ın kendi parası, millî bankası, vergi ve gümrük daireleri ve eğitim sistemi olacaktır.” Bu Bildirge ile Ermenistan tam bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiştir⁴⁵⁶.

Türkiye, sözde soykırım iddiaları, ASALA terörü ve Azerbaycan'a yönelik işgalci politikası gibi nedenlerle Türk kamuoyunun Ermenilere karşı duyduğu rahatsızlığa rağmen, 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye 16 Aralık 1991'de Ermenistan'ı resmen tanımış, Ermenistan ile

⁴⁵⁴ . Lütem, “*Karabağ Sorunu*”, Taşkiran, **a.g.e.**, s. 64

⁴⁵⁵ Son olarak TBMM Başkanı Köksal Toptan Azerbaycan ziyarete sırasında bunu yinelemiştir. ayrıntılı bilgi için bkz.; 17 ve 18 Haziran 2008 tarihli gazeteler.

⁴⁵⁶ Bağımsızlık Bildirgesi'nin tam metni ve ilgili maddeler için bkz: Ermenistan Dışişleri Bakanlığı resmi sayfası, www.armeniaforeignministry.com/htms/doi.html, e.t. 16/06/2005; Ancak Bildirge'de Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı ilân edilmemiştir.

ekonomik ve siyasi ilişkileri başlatmış ve bunların geliştirilmesi düşüncesiyle hareket etmiş ve bu ülkenin dünya ile bütünleşmesini sağlayacak olan bütün girişimlere destek vermiştir. Türkiye, tanınmasının ardından Ermenistan'a insanî yardımda bulunmuştur. Gıda (buğday vb.) ve elektrik vermiştir. Kendi yaptığı yardımların dışında toprakları üzerinden üçüncü ülkelerin insanî yardım malzemesi göndermesine imkan tanımıştır⁴⁵⁷.

Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen, 25 Haziran 1992'de kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne (KEİ) kurucu üye olarak Ermenistan'ı da davet etmiştir. İstanbul'da Ermenistan'ın KEİ bünyesinde daimi temsilci bulundurmasına izin vermiştir. Bu dönemde enerji sıkıntısı çeken Ermenistan'a kendi elektrik ağından elektrik sağlayan Türkiye, Ermenistan Cumhuriyeti'nin sergilediği olumsuz tavırlara rağmen ilk yıllarda sınır ticaretine izin vermiştir.

Türkiye'nin bu iyi niyetli çabalarına rağmen Türkiye- Ermenistan ilişkileri işbirliği temeline oturtulamamış, ve 1994 yılında Karabağ'ın işgali nedeniyle Türkiye sınır kapılarını kapatmış ve diplomatik ilişkileri kesmiştir. Bu durumun tek nedeni Karabağ değildir. Başlangıçtan itibaren Ermenistan saldırgan ve yayılcı bir tavır takınmıştır. Bazılarına göre Türk-Ermeni ilişkileri, ilk Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan⁴⁵⁸ yönetiminde nispeten ılımlı bir havada geçmiştir. Bu ılımlı havanın sebebi, Petrosyan'ın denize çıkışı olmayan Ermenistan'ın ekonomik gelişiminin ve politik istikrarının komşularıyla iyi geçinmek ve normal ilişkiler kurmakla gerçekleşeceğini düşünmesi ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermesidir. Petrosyan Türkiye'yi, "*Batı'ya açılan en önemli kapısı*" olarak görmüş ve bu nedenle, her alanda zayıf, doğal kaynaklardan yoksun ve kapalı bir bölgede bulunan Ermenistan'ın, Türkiye'nin hassasiyet gösterdiği "soykırım iddiaları" ve "toprak talepleri" hususlarında

---

⁴⁵⁷ Arif (Şihaliyev), *Kafkasya Jeopolitiğinde* ..., s. 124.

⁴⁵⁸ **Levon Ter Petrosyan**; Ermenistan'ın ilk Cumhurbaşkanıdır. Halep doğumlu olan Ter-Petrosyan'ın 1988 yılında Karabağ'la ilgili faaliyetleri sebebiyle tutuklanmış, serbest bırakıldıktan sonra siyasi hayatta rol alarak Ermeni Ulusal Hareketi'nin liderliğine seçilmiştir. 1991'de yapılan seçimlerde devlet başkanı olan Levon Ter-Petrosyan, 1989-1991 arasında Ermenistan Parlamento Başkanı, 1991-1998 yılları arasında ise bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'nde devlet başkanı olarak görev yapmıştır. Kamer Kasım, "*Ermenistan'ın Dış Politikası: Ter-Petrosyan ve Koçaryan Dönemleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler*", **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri-II.Cilt**, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=94>, e.t.; 15/01/ 2008.

daha temkinli bir yaklaşım içerisinde olmasından yana siyaset izlemiştir⁴⁵⁹. Ancak bir başka görüşe göre; “Büyük Ermenistan, Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan tarafından ortaya atılmıştır. Ter-Petrosyan, Yukarı Karabağ sorunun çıkışına neden olan ve 1987 yılından itibaren Ermenistan'da bu konuda yoğunluk kazanan gösterilerin baş organizatörüdür. Ter-Petrosyan'ın Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmasını sağlamak amacı ile Şubat 1988'de kurduğu "Karabağ Komitesi", 1989 Kasımında ad değiştirerek "Ermeni Millî Hareketi" adını almıştır. Ter-Petrosyan, Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra, 1991 yazında Ermenistan'ın bağımsızlığını ilân etmiştir. 21 Aralık 1991 tarihinde Alma-Ata (Almatı) Deklarasyonu'nu imzalayarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılan Ermenistan, 1992 başında da AGİK (AGİT) ve Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Aynı dönemde, Ermenistan Cumhuriyeti, milletlerarası antlaşmaları, kendi yükümlülüklerini, Helsinki ve AGİT ilkelerini çiğneyerek, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölge olan Dağlık Karabağ'ı fiilen işgal etmiştir. İşgalin de ötesinde buradaki Azeri Türklerine karşı açık bir soykırım uygulamıştır. Ter-Petrosyan, 1990 seçimlerindeki ilk demecinde, milletlerarası kuruluşlara, sözde 1915 Soykırımı'nı tanımaları çağrısında bulunmuştur⁴⁶⁰.

Ter Petrosyan, **Karabağ konusundaki politikaları yumuşatınca özellikle milliyetçi Ermenilerin tepkilerini üzerine çekmiştir. İç politika ve ekonomi konusunda da istediği ölçüde başarılı olamayan Petrosyan, 1998 yılı Şubat ayı başlarında istifa etmiştir. Petrosyan'ın istifası sonrası, daha sertlik taraftarı olan Robert Koçaryan Cumhurbaşkanı olmuştur.** R. Koçaryan⁴⁶¹, önce “Karabağ devlet başkanı” iken, 1997 yılında Ermenistan başbakanı olmuştur. Robert Koçaryan'ın Nisan

⁴⁵⁹ Kasım, “*Ermenistan'ın Dış Politikası: Ter-Petrosyan ve Koçaryan Dönemleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler*”; Ayrıca Petrosyan'ın politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Arif (Şihaliyev), **a.g.e.**, s. 264-268.

⁴⁶⁰ Kasım, “*Ermenistan'ın Dış Politikası: Ter-Petrosyan ve Koçaryan Dönemleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler*”; Arif (Şihaliyev), **a.g.e.**, s. 264-268. Lütem, “*Karabağ Sorunu*”, Laçiner, “*Ermenistan'la Düzelemeyen İlişkiler*”

⁴⁶¹ **Ermenistan ikinci Devlet Başkanı Robert Koçaryan** (Robert Sedraki Kocharian); 1954 yılında Dağlık Karabağ'ın başkenti Stepanakert'te doğmuştur. 1972-1974 yılları arasında Sovyet ordusunda görev almış, 1982'de Erivan Politeknik Enstitüsü'nün elektronik ve teknoloji bölümünden mezun olmuştur. 1992'de Dağlık Karabağ Başbakanı olarak atanmıştır. Buradaki başarıları nedeniyle Ermeni milliyetçilerinin gözünde bir ‘Savaş Kahramanı’ haline gelmiştir. Robert Koçaryan, 30 Mart 1998'de Ermenistan Devlet Başkanı seçilmiştir. Kasım, a.g.m., 15/01/2008.

1998'de Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Ermenistan, Türkiye ile ilişkilerinde sertlik yanlısı bir politika izlemeye başlamış ve ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Zira Koçaryan, iktidara geldiği andan itibaren sözde soykırımın dünya üzerinde tanınmasını Ermenistan'ın dış politika hedeflerinden biri olarak açıklamıştır.

Halen Ermeniler “*Ermeni Meselesi*”nin uluslararası diplomatik camianın güncel bir meselesi olarak muhafazası yönündeki gayretlerini sürdürmektedirler. Bu kapsamda Ermenistan dış politikasında oldukça etkili konumda bulunan Ermeni diasporasının çeşitli ülkelerdeki çalışmaları sonucu, Uruguay, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Belçika, İtalya, Vatikan, Fransa, İsviçre, Slovakya, Hollanda, Polonya, Almanya, Venezüella, Litvanya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ermeni iddialarını destekleyen kararlar almıştır⁴⁶². Ayrıca Ermenistan, Yunanistan ve İran’la birlikte hareket ederek Türkiye’ye karşı bir cephe oluşturmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan Ermenistan, Türkiye’ye zarar vermek için PKK terör örgütüne destek vermiştir. Bu gün son operasyonlar sonucunda Kuzey Irak’ta barınamayacağını anlayan terör örgütü PKK, alternatif yer arayışlarında Ermenistan’ı üst sıraya oturtmuştur⁴⁶³.

Ermenistan yönetimi ve Diaspora tarafından, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, **"sözde soykırımı kabul etmesi ve sınır kapılarını açması gerektiği"** yönünde sürekli propaganda yapılarak, bu hususların adeta AB'ye üyelik için önkoşul olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ermenilerin bu konudaki ilk büyük başarısı, konuyu en fazla gündeme getiren AP'nun, 18 Temmuz 1987 tarihinde aldığı Ermeni sorununa ilişkin karar olmuştur⁴⁶⁴. AP'nun aldığı kararlar, tümünün bağlayıcı özelliği

⁴⁶² Barış Doster, **Kuşatma Altındaki Türkiye**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007, s. 84.

⁴⁶³ 6 Haziran 1997'de Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan basın toplantısında Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreteri Erol Özkasnak tarafından yapılan açıklamada, Ermenistan'ın PKK'ya füze temin eden ve gerekli eğitimi veren devletlerden birisi olduğu ifade edilmiştir. Araz Aslanlı, “*Türkiye-Ermenistan Sınırları Açılmalı Mı?*”, <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/makaleler/makale59.html>, e.t.15/10/2008.

⁴⁶⁴ AP'nun 18 Temmuz 1987 tarihinde yapılan oylamada kabul ettiği “Ermeni Sorununun Siyasi Çözümü Üzerine Karar” metninin Ermeni soykırımına ilişkin kısmı şöyledir: AP, “Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermenilerin 1915-1917 yılları arasında uğradıkları trajik olayların, 9 Aralık 1948'deki BM Genel Kurulu'nca, soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması hakkında benimsenen karar çerçevesinde, soykırım suçu oluşturduğu kanısındadır; ancak günümüz Türkiye'sinin, Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerinin yaşadığı trajediden sorumlu tutulamayacağı bilincindedir ve günümüz Türkiye'sine yöneltilen ne siyasal, ne de yasal ya da maddi iddiaların, bu tarihi olayın soykırım hareketi olarak tanınmasından kaynaklanmayacağını vurgulamaktadır” Bkz., Barış Özdal, “Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye-

bulunmasa bile, başta kamuoyu oluşturmak üzere yarattığı etki itibarıyla sonuçları bakımından önem arz etmektedir.

AP, Türkiye'nin AT'na tam üyelik başvurusunun hemen ardından, 18 Temmuz 1987 tarihinde oylayarak kabul ettiği Ermeni sorunu konusundaki ilk ve en kapsamlı kararında; Ermenilere karşı 1915-1917 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan eylemlerin BM Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948'de tanımladığı şekliyle bir “soykırım” olduğunu kabul etmiş, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin bu sözde soykırım uygulamasından sorumlu tutulamayacağını vurgulamıştır. AP Kararı'nda, 1915 yılındaki olayların “soykırım” olduğunun Türkiye tarafından kabul edilmesinin Türkiye'ye siyasi, yasal ya da maddi sorumluluk yüklemeyeceği ifade edilerek Türkiye sözde “soykırım”ı tanımaya davet ve teşvik edilmiş, hatta sözde “soykırım”ın tanınması suretiyle Ermenilere manevi itibarlarının iade edilmesinin, tamamen bir insani hareket olarak Türk Hükümeti'ne onur sağlayabileceği ifade edilmiştir⁴⁶⁵. AP Kararı'nda, Konsey'e, Türkiye ile Ermenistan arasındaki diyalogun geliştirilerek Ermenilere uygulanan sözde soykırımın Türkiye tarafından kabul edilmesi çağrısında da bulunulmuştur. AP, Karar'ın son kısımlarında da, Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlığın kimlik, dil, din, kültür ve okul sistemleri dikkate alınarak adil bir muamele görmelerini istemiş ve Türkiye'deki Ermenilere ait anıtların ve dinsel mimari mirasın bakımı ve korunması için uyarılarda bulunmuştur.

AP, 18 Temmuz 1987 tarihinde kabul ettiği ve doğrudan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini hedef alan bu Karar'ıyla, 1915 Olayları'nı sözde “soykırım” adı altında açıkça yeni bir kriter olarak Türkiye'nin önüne koymuş ve daha sonraki yıllarda uluslararası arenada Türkiye aleyhinde ardı ardına kararlar alınmasının yolunu açmıştır. Bu tarihten sonra, AP'nun söz konusu kararı, Ermeni sorunu ile ilgili Türkiye aleyhine alınan kararlar için referans noktası olmuştur.

Avrupa Birliği İlişkileri”, **Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi**, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Cilt II, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2004, s. 626-627.

⁴⁶⁵ Özdal, *a.g.m.*, 2004, s. 627-628; Soner Karagül, “Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 8, Ankara, Kış 2003, s. 177-197; Pulat Tacar, “Avrupa Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı ‘Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm’ Başlıklı Kararın Öyküsü”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005, s. 60-74.

Bu bağlamda, sözde Ermeni soykırımı, AP'nun 15 Kasım 2000 tarihli Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerleme İle İlgili Rapor'da⁴⁶⁶ da yerini almıştır. AP söz konusu raporda; Ermeni azınlığının temel hak ve özgürlüklerinin tanınması, sözde Ermeni soykırımının Türk Hükümeti ve TBMM tarafından kabul edilmesi, bir istikrar paktı çerçevesinde Türk Hükümeti'nin Kafkaslardaki komşularıyla ilişkilerini geliştirmesi ve Ermenistan'la diyalog kurarak diplomatik ve ticari ilişkileri yeniden tesis etmesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye, AP'nun 15 Kasım 2000 tarihinde aldığı kararın ardından İtalya Parlamentosu'nun 17 Kasım 2000 tarihinde, Fransa Senatosu'nun ise bundan bir gün sonra sözde Ermeni soykırımını tanımalarını önleyememiştir⁴⁶⁷.

AP'nda Ermeni sorununa değinen bir diğer karar, 28 Şubat 2002 tarihinde kabul edilen “*Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları Çerçevesinde AB'nin Güney Kafkasya İle İlişkileri*” adlı rapor olmuştur.

---

⁴⁶⁶ **Komisyon'un Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerlemeye İlişkin 1999 Düzenli Raporu Konusundaki AP Kararı:** “**9.** Türkiye'nin çeşitli grupları içeren nüfusunu oluşturan kültürel, dilsel ve dini grupların temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasına verdiği önemi yeniden hatırlatmaktadır; **10.** Bu nedenle Türk Hükümeti ve TBMM'ne, Türk Toplumunun önemli bir parçası olan Ermeni azınlığa, özellikle bu azınlığın modern Türkiye Devleti'nin kurulmasından önce maruz kaldığı soykırımı resmen kabul ederek yeni bir destek sağlamaları için çağrıda bulunmaktadır; **20.** Türk Hükümeti'ne, önermiş olduğu gibi bölgeye ilişkin bir İstikrar Paktı çerçevesinde Kafkaslardaki bütün komşuları ile ilişkilerini geliştirmesi çağrısında bulunmaktadır; **21.** Bu bağlamda özellikle iki ülke arasındaki normal diplomatik ve ticari ilişkilerin yeniden tesis edilmesi ve mevcut ablukanın kaldırılmasına yönelik olarak Ermenistan'la diyalog tesis etmesi için Türk Hükümeti'ne çağrıda bulunmaktadır” AP Kararı için bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ap_morillon.html, 28.02.08.

⁴⁶⁷ Fransa'da çoğunluğunu Sosyalist Parti üyelerinin oluşturduğu 29 milletvekili tarafından, 29 Mayıs 1998'de, Fransa'nın sözde Ermeni soykırımını tanıdığını belirten bir tasarı kabul edilmiş ve Senato'ya sevk edilmiş, ancak Türkiye'nin itirazı ve ticari ilişkilerini bir araç olarak kullanması üzerine tasarı Senato'da hemen gündeme alınmamıştır. Tasarının lehinde olan temsilciler Mart 1999 ve Şubat 2000'de tasarıyı Senato'nun gündemine almaya çalışmışsalar da başarılı olamamışlardır. Ancak Fransa Ermeni diasporası ve Ermeni derneklerinin baskıları ve oy tehditleri, seçim atmosferine giren siyasi partileri Ermeni tasarısı lehinde hareket etmeye zorlamış ve netice olarak 7 Kasım 2000 tarihinde önerilen “Ermeni Soykırımı Konusunda Kanun Teklifi”, Senato'da, 18 Kasım 2000 tarihinde 40'a karşı 160 oyla kabul edilmiş, Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra 2001/70 numaralı Kanun ile 29 Ocak 2001 tarihinde yasallaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal, *a.g.m.*, s. 630-631; Sedat Laçiner, “Fransa-Türkiye İlişkilerinde Ermeni Sorunu (2002 Yılına Kadar)”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=217>, 28.02.08.

AP'nun 15 Aralık 2004 tarihinde aldığı Türkiye'ye ilişkin İlke Kararı'nda⁴⁶⁸, Ermeni sorununa ilişkin olarak; Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın hâlâ açılmamış olmasının Ermenistan ile iyi ilişkiler kurulması için Türk yöneticileri tarafından kaçırılmış bir fırsat olduğu belirtilmiş, Türk makamlarının 18 Temmuz 1987 tarihli AP Kararı'nda yer alan Ermeni sorunu hakkındaki diğer hususları yerine getirmemiş olduğu vurgulanmış ve en kısa zamanda bunların yerine getirilmesi talep edilmiştir. Kararda en dikkat çekici nokta ise, önceki raporlarda yer verilen “*Ermeni soykırımı*” yerine “*Geçmişin trajik deneyimleri*” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bu ifade Ermeniler arasında memnuniyetsizlik yaratırken, Türkiye karara destek vermiş ve BM himayesinde kurulacak bir uzmanlar komitesi tarafından arşivlerin araştırılarak, elde edilecek bulguların uluslararası kamuoyuna açıklanmasını talep etmiştir. Ancak, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlamasına sadece birkaç gün kala, 28 Eylül 2005 tarihinde, AP, Türkiye İle Müzakerelerin Açılmasına İlişkin Karar'ında⁴⁶⁹ sözde soykırım iddialarına yeniden vurgu yapmış ve sözde Ermeni soykırımının tanınmasını AB'ne katılımın bir ön koşulu olduğunu belirtmiştir.

AP'nun kararlarında Ermeni sorununa başta sözde soykırım olmak üzere çeşitli boyutlarıyla sıkça yer verilirken, KOB'lerinde ve Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde sözde soykırım konusuna yer verilmemiş, ancak genel ifadelerle “*sınır sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesi*” için her türlü çabanın gösterilmesi ve bu “*süreci olumsuz yönde etkileyebilecek hareketlerden kaçınılması*” çağrısında bulunulmuştur.

Türkiye için 1998 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan İlerleme Raporları'nda Ermenistan sorunu ile ilgili olarak, genel olarak ifade edilirse, 2005 Yılı İlerleme Raporu hariç olmak üzere, sözde “*soykırım*” veya soykırım anlamına gelebilecek “*trajik olay*” ifadesine yer verilmediği görülmektedir. Ancak, söz konusu

---

⁴⁶⁸ **Katılma Doğru Türkiye'nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu'nun Tavsiyesi ve Düzenli Raporu Hakkında AP'nun 15 Aralık 2004 Tarihli İlke Kararı:** “35. Geçmişteki trajik deneyimlerin açıkça üstesinden gelmek için Türkiye ve Ermenistan Hükümetleri'nin iki taraflı bağımsız uzmanlar komitelerinin yardımıyla uzlaşma sürecini devam ettireceklerine inanır ve Türk Hükümeti'nin en kısa zamanda Ermenistan'la sınırlarını yeniden açmasını talep eder” Bkz. <http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, 08.02.08.

⁴⁶⁹ **28 Eylül 2005 Tarihli Türkiye İle Müzakerelerin Açılmasına İlişkin AP Kararı:** <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1425>, 18.02.08; Ayrıca bkz. Lütem, *a.g.m.*, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002, s. 14-32.

belgelerde Ermeni sorununun; azınlık hakları, sınır sorunları, komşu ülkelerle ilişkiler, gayrimüslimlere ait taşınmazlar, din adamı yetiştirilmesi, dini eğitim ve dil eğitimi konularıyla bağlantılı olarak ele alındığı ve taleplerde bulunulduğu görülmektedir⁴⁷⁰.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan Strateji Belgeleri'nde de; Ermenistan sınırının kapalı tutulduğu, Ermenileri de dolaylı olarak kapsayacak şekilde azınlık hakları ve dini özgürlükler konularına genel olarak vurgu yapılarak, Türkiye'nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeleri onaylamadığı ve kısıtlayıcı yaklaşımını sürdürmeye devam ettiği ifade edilmektedir⁴⁷¹.

---

⁴⁷⁰ İlerleme Raporları'nda yer verilen Ermeni sorununa ilişkin düzenlemeler için bkz. **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 41, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu**, s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 50, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 87, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 29-31, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 30-35, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, s. 40-41, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 151, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, s. 72-73, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 74, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08.

⁴⁷¹ Bkz. **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2005 Genişleme Stratejisi Belgesi**, <http://www.abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>, 09.02.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2006-2007 Yıllarında Genişleme Stratejisi ve Başlıca Snavlar**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/stratejifinal06.doc>, 09.02.08; **Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar Belgesi**, http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007Strateji_Belgesi.pdf, 19.02.08.

III. TÜRKİYE –RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ: SSCB VE BDT DÖNEMİ

Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler, emperyalizm ile mücadele ortak gayesi çerçevesinde “işbirliği ve yardımlaşma” temelinde başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları döneminde Türkiye'nin savaş sanayi bulunmamakta buna karşın bağımsızlık mücadelesi için silaha ihtiyacı bulunmaktadır. 1919-1923 döneminde Bolşevik yönetimi, Anadolu'ya askerî yardım (39 275 tüfek, 327 makineli tüfek, 54 top gibi) ve maddi yardım yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra ise güvenliğini sağlamak için uluslararası ortamda desteğe ihtiyaç duymuş ve bu desteğin sağlanmasında, komünizm tehlikesini daima göz önünde bulundurarak, Sovyetler Birliği'nden destek almıştır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği; 1928 yılında başlayan uluslararası silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu çalışmaları ve 1929 yılında savaşı kanun dışı ilan eden Briand-Kellogg Paketi'ne⁴⁷² Türkiye'nin de davet edilmesini sağlayarak Türkiye'nin uluslararası camiada yerini almasına katkı sağlamıştır. Buna karşın Türkiye de, bu konferans ve görüşmelerde Sovyetler Birliği'ni desteklemiş, Sovyetler Birliği'nin güvensizlik duyduğu Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılına kadar katılmamıştır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bu “ihtiyatlı dostluk” ortamı 1930'lu yılların ortalarına kadar sürmüştür⁴⁷³. Daha sonrasında ise Komünizmin yayılma sürecinde Türkiye için bir tehdit oluşturmaya başlaması ve Sovyetler Birliği'nin emperyalist bir çizgiye kayması bu ilişkilerin dikkatle yürütülmesini gerektirmiştir.

---

⁴⁷² **Kellogg Paketi:** Fransa, Locarno Paketi'ni imzaladığı halde, doğu sınırlarının güvenliğinden endişe duyduğu için, bu yolda yeni ve başka garantiler elde etmek istemiştir. Fransız Dış İşleri Bakanı Briand, 20 Haziran 1927'de ABD ile sürekli bir barış paketi yapmayı ve bunda her iki devletin karşılıklı ilişkilerinde savaşa başvurmayacakları prensibine yer verilmesini istemiş, Amerikan Dış İşleri Bakanı Kellogg, bütün büyük devletlerin, muhtemel bir savaşı lanetleme paketi imzalamalarını önermiştir. 27 Ağustos 1928'de büyük devletler ile Belçika, Polonya ve Çekoslovakya Paris'de toplanarak Kellogg Paketi adı verilen antlaşmayı imzalamaya karar vermişlerdir. Daha sonra Sovyet Rusya ve belli başlı tüm devletler de bu pakta katılmışlardır. Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul: 2000; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 307-317; Sander, **a.g.e.**, s. 88-110

⁴⁷³ Daha geniş bilgi için bkz.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 307-317; Sander, **a.g.e.**, s. 88-110

A. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DEĞİŞEN RUS DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE’NİN TEPKİSİ: SOĞUK SAVAŞ YILLARI

04-11 Şubat 1945 tarihlerinde toplanan Yalta Konferansı’nda Sovyetler Birliği, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde değişiklikler yapılmasını ve kendisine daha geniş bir geçiş serbestisi verilmesini istemiştir. Sovyetler Birliği’nin bu talebi ABD ve İngiltere tarafından kabul edilerek, konunun daha sonra Dışişleri Bakanları tarafından ele alınmasına ve neticeden de Türkiye’nin haberdar edilmesine karar verilmiştir⁴⁷⁴. Yalta Konferansı’nın ardından, Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945 tarihinde, “II nci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esaslı değişimler sebebiyle, bu andlaşmanın artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi değişikliklere ihtiyaç gösterdiği” gerekçesiyle, 1925 yılında Türkiye ile aralarında imzaladıkları “Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı’nı” feshetmişlerdir. Böyle bir saldırmazlık paktının feshedilmesinden Türkiye endişe duymuş ve bu durum Türkiye’yi Sovyetler Birliği’nin niyetleri konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmiştir. Yalta Konferansı’nı takip eden ve 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Potsdam Konferansı’nda da Boğazlar konusu gündeme gelmiş ve Sovyetler Birliği tekrar Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesini istemiştir. Ülke olarak bu talep konferansa katılan devletler tarafından kabul edilmiş ve sorunun Türkiye ile ayrı ayrı yapılacak görüşmelerde ele alınması kararlaştırılmıştır⁴⁷⁵.

Sovyetler Birliği bu kapsamda; II’nci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi’ne uymadığını ileri sürerek, kendi emniyetinin sağlanması için “Boğazların, Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapatılmasını, Karadeniz’de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine ise her zaman açık tutulmasını” talep etmiştir. Ayrıca Boğazlardan geçiş rejiminin, yalnızca Türkiye ile Karadeniz’de kıyısı olan devletler arasında düzenlenmesi gerektiğini savunmuş ve düşmanca maksatlarla kullanılmasını engellemek için, “Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak olarak savunulmasını” istemiştir.⁴⁷⁶ Boğazlar dışında da Türk-Sovyet doğu

⁴⁷⁴ Armaoglu, a.g.e., s. 414-415

⁴⁷⁵ Sander, a.g.e., s. 217

⁴⁷⁶ <http://www.dallog.com/kavramlar/bogazlarmes.htm>, e.t.; 04/02/2007

sınırında değişiklik isteyerek, bu kapsamda Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesini talep etmiştir⁴⁷⁷.

II' nci Dünya Savaşı'ndan ABD ile birlikte iki süper güçten biri olarak çıkan Sovyetler Birliği'nin bu tehditleri ve İngiltere'nin eski gücünü kaybetmiş olması, Türkiye'yi yeni güvenlik arayışları içine itmiştir. İşte bu arayışlar yarım yüzyıldan fazla bir süredir Türk dış politikasını yönlendiren etkenlerin başında gelmektedir. Yanıbaşında böyle güçlü ve yayılmacı bir devletle yaşamak Türkiye'yi batı'ya itmiş, Batı da bu durumdan sürekli yararlanmıştır. Türkiye öncelikle, evrensel barışın kurulması düşüncesiyle kurulacak oluşumlar ve bölgesel de olsa ulusal güvenliğine yararlı olacak pakt, blok ve benzeri örgütler içerisinde yer almaya çalışmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 14 Ağustos 1941 tarihinde Atlantik Bildirisi'yle temelleri atılan ve "savaş sonrasında kurulacak barışın korunmasını amaç edinen" Birleşmiş Milletler (BM) Teşkilatı'na üye olmak için başvurmuştur. Nitekim San Francisco'da yapılan Uluslararası Örgütlenme Konferansı sonucunda, 26 Haziran 1945 tarihinde 51 kurucu devlet arasında BM Anayasasına imza atmıştır. Bu andlaşma 24 Ağustos 1945 tarihinde TBMM tarafından da onaylanarak yürürlüğe girmiştir⁴⁷⁸. Savaştan sonra ise NATO içerisinde yer alma çabalarına girmiş ve 1952 yılında bunu gerçekleştirmiştir. Tüm bunlara rağmen Türkiye, bunlarla kendini yeterince güvende hissetmeyince zamanın en güçlü devleti ve yanıbaşındaki tehdidin rakibi olan ABD ile işbirliği arayışlarına girmiştir. Türkiye, NATO'ya girip ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikasının bir parçası olduktan sonra Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri büyük bir oranda NATO-Vaşova Paktı ilişkileri içerisinde değerlendirilmiş ve karşılıklı rekabet ortamından etkilenmiştir.

Ancak Türkiye'nin bu arayışlar içerisine girmesi Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'yi bir tehdit olarak değerlendirmesine ve baskılarını artırmasına sebep olmuştur. Özellikle Truman Doktrini ve Batı Avrupa'nın kalkınmasını öngören Marshall Planının devreye sokulması, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde kontrol sağlama çabalarına hız vermesine, ideolojik ve ekonomik

---

⁴⁷⁷ Sander, a.g.e., s. 252-253

⁴⁷⁸ Sander, a.g.e., s. 169

örgütlenmeye başlamasına ve Türkiye ve İran üzerindeki baskıları iyice arttırmasına neden olmuştur⁴⁷⁹.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki toprak taleplerine bağlı bu gerginlik 1953 yılında Stalin'in ölümüne kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği, 30 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan vazgeçtiğini açıklayarak Türkiye ile yeniden dostluk ilişkileri kurmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Türkiye 1960'ların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve Sovyetlerin daveti üzerine 30 Ekim 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 1965 yılında da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmişlerdir⁴⁸⁰. Buna karşılık 17 Mayıs 1965'te Sovyet Dış işleri Bakanı Gromiko'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir⁴⁸¹. Bu ziyaretlerle iki ülke arasında başlatılan siyasi ilişkiler, ticari ve sanayi alanlarında bazı işbirliği konularının geliştirilmesini sağlamış ve nihayetinde, Sovyetler Birliğinin Türkiye'de birtakım sanayi tesisleri kurmaları konusunda anlaşmaya varılmıştır⁴⁸².

Bu gelişmelere rağmen Türkiye Sovyetlerin bu girişimlerini bir taktik olarak değerlendirmiş ve ilişkilerini belli bir mesafede tutmuştur. Ancak zaman zaman dış politikasında tıkanmalar yaşadığında veya Batı ile sorunlar yaşadığında Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya sıcak bakmıştır. Bu kapsamda en çarpıcı örnek 1964 Kıbrıs bunalımı esnasında yaşanmıştır. 5 Haziran 1964 tarihli Johnson mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerini derinden etkilediği gibi, Türkiye - Sovyetler Birliği ilişkilerinde de önemli bir rol oynamış ve iki ülke arasındaki ilişkileri yeni bir gelişme dönemine sokmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin dış politikasını ve güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmesine ve çeşitli tedbirler almasına da sebep

---

⁴⁷⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...**,

⁴⁸⁰ <http://www.yorumla.net/turk-tarihi/178198-1940-sonrasi-turkiye-tarihi.html>, e.t.; 30/05/2007

⁴⁸¹ http://yeni.ililturkiye.org/?page_id=48, 30/05/2007

⁴⁸² 25 Mart 1967 tarihli, "TC ile SSCB Arasında Bazı Sınai Tesislerin Kurulması için Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye'ye Teslim Edilecek Teçhizat ve Malzeme ile Sağlanacak Teknik Hizmetlere ve Bunlarla ilgili Ödeme şartlarına Dair Anlaşma" ile Sovyetler Birliği tarafından 200 milyon Amerikan doları tutarında proje kredisi verilmiştir. Anlaşma ile şu tesislerin kurulması sağlanmıştır: İskenderun Demir Çelik Tesisleri, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Aliğa Petrol Rafinerisi, Bandırma Asit Sülfürik Fabrikası, Artvin Levha Fabrikası. Ayrıca İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın tevsiine, Orhaneli Termik Santrali'nin kurulmasına ilişkin kredi anlaşmaları da, sırasıyla 24 Aralık 1972 ve 5 Haziran 1979 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.; http://rusya.ru/tur/index/turkiye_rusya_iliskileri, e.t.; 20 11/2007.

olmuştur. Çünkü, Türkiye bu olayda uluslararası ilişkilerde ne kadar yalnız olduğunun farkına vardığı gibi NATO ve ABD'ye sıkı sıkı bağlı kalmanın kendi güvenliği için yeterli olmadığını komşularıyla ve diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerinde kendi gücüne güvenmesi gerektiğini de ortaya koymuştur.

Türk-Sovyet ilişkileri, 1970'li yıllarda bir durgunluk dönemi yaşamışsa da , 70'li yılların sonunda Orta Doğu'da yaşanan önemli gelişmeler ABD'nin bu bölgedeki müttefiklerini ve kontrolünü kaybetme endişesiyle Türkiye politikalarını değiştirmesine dolayısıyla da Türkiye'nin Sovyetler Birliği politikalarının değişmesine yol açmıştır. Şöyle ki ; 1979 İran devrimi sonrası, İran yönetimini ele geçiren mollaların ABD ile ilişkileri koparması ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ABD'nin bu bölge ile ilgili politikalarında Türkiye'yi ön plana çıkarmış ve Türkiye- ABD ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. ABD ve Nato ile ilişkilerindeki gelişmeler Türkiye'nin Sovyetler Birliği politikalarına yansımış ve zaten bir süre sonra Türkiye 12 Eylül sürecine girmiştir. 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'nin dış politikasını çeşitlendirme çabaları içerisinde Sovyetler Birliği ile de ilişkiler tekrar gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, özellikle ticari alanda büyük gelişmeler olmuş ve çeşitli enerji anlaşmaları yapılmıştır⁴⁸³.

Kuruluş yıllarında karşılıklı yardımlaşma, sınırlara saygı ve işbirliği temelinde başlayan Türkiye- Sovyetler Birliği ilişkileri, II: Dünya Savaşı döneminden itibaren Sovyetler Birliğinin yayılcı politikaları sonucu, karşılıklı paktlarda, karşılıklı tehdit algılamaları temelinde ve çatışmacı bir çizgiye kaymıştır. Stalin'in ölümünden sonra geliştirilmeye çalışılan ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar karşılıklı ziyaretler ve ticari anlaşmalarla temkinli bir yakınlığa ulaşmıştır.

---

⁴⁸³ 18 Eylül 1984 tarihinde imzalanan Doğalgaz Anlaşması, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin atılım yapmasında ciddi katkıda bulunmuştur. Bu anlaşma ile Sovyet tarafı 1987 yılından başlayarak 25 yıl süre ile Türkiye Cumhuriyeti'ne ticari şartlarla doğalgaz sevk etmeyi garanti ederken, Türk tarafı da bu süre zarfında doğalgaz ithal etmeyi taahhüt etmiştir. Anlaşma ile doğalgaz bedellerinin Türkiye tarafından serbest döviz şeklinde ödenmesi, Rus tarafının ise, bu ödemeleri "genelde Türk mallarının alımında" kullanması amaçlanmıştır. Ödemenin, Türk tarafının imkanları ve Sovyet dış ticaret kuruluşlarının ihtiyaçlarına göre pamuk, tahıl, et, nebatî yağlar, demir ve demir dışı metaller, demir dışı cevherler ve diğer sanayi mamülleri ile yapılması ve bu amaçla tarafların her yıl bir araya gelerek Sovyetler Birliği'ne ihraç edilecek Türk mallarının listesini birlikte saptamaları öngörülmüştür. Doğalgaz anlaşmasının Türkiye'ye sağladığı önemli fırsatlardan biri de anlaşma çerçevesinde Türk müteahhitlerine Rusya pazarına giriş imkanı sağlamış olmasıdır. http://rusya.ru/tur/index/turkiye_rusya_iliskileri, e.t.; 20 11/2007.

B. RUSYA FEDERASYONU VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: 1990 SONRASI DÖNEM

Sovyetler Birliğinin yerini Rusya Federasyonu (RF)'na bıraktığı 1991 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinde yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu döneme kadar tamamen kuzeyden gelen tehdit çerçevesine oturduğu güvenlik politikalarının yerine neyi oturtacağı konusunda sorunlar yaşayan Türkiye bir taraftan da Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan ve yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile kendisine geniş imkanlar sunan Orta Asya ile ilgili alternatif planları bulunmadığından bir bocalama dönemi yaşamıştır. Bu bocalama döneminin ardından bir taraftan iki ülke arasındaki ticari ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken, diğer yandan Kafkasya ve Orta Asya için bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır.

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler üst düzey ziyaretler ve bu ziyaretler esnasında imzalanan anlaşmalar ile belli bir seviyeye çıkarılmıştır⁴⁸⁴. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, 11 Mart 1991 tarihinde Moskova'yı ziyaretinde üç ayrı anlaşma imzalanmıştır⁴⁸⁵. Bu anlaşmaların ardından, giderek gelişme gösteren siyasi ve ekonomik ilişkiler, 25 Mayıs 1992'de dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Moskova ziyareti sırasında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma"⁴⁸⁶ ile, gerek kapsam, gerek içerik bakımından çeşitlilik ve zenginlik kazanmıştır. Doğal gaz anlaşmaları ve Rusya Federasyonu Başbakanı Çernomirdin'in 15 Aralık 1997 Ankara ziyareti, ardından 4 Kasım 1999'da Başbakan Ecevit'in Moskova ziyareti ve daha sonraki yıllarda karşılıklı olarak

⁴⁸⁴ Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerimizin temel çerçevesini, Türkiye ile SSCB arasında 8 Ekim 1937 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması ile 25 Şubat 1991 tarihinde imzalanan Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma oluşturmaktadır. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, e.t.; 18/08/2007

⁴⁸⁵ Bunlar; Dostluk Komşuluk ve İş birliği Anlaşması, Ticari Ekonomik Bilimsel Teknik İş birliği Anlaşması ve Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlamasıdır. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, e.t.; 18/08/2007

⁴⁸⁶ Güvenlik yönünden Rusya Federasyonu ve Türkiye birbirini dost ülke olarak nitelediği gibi, taraflardan birinin saldırıya uğraması hâlinde saldırgana destek vermeme taahhüdü, saldırının durdurulması ve neticelerinin ortadan kaldırılması için Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlarda çaba gösterilmesi de kararlaştırılmıştır. Ayrıca doğrudan kendilerine yönelik olmasa dahi, barış ve güvenliği tehdit eden durumlarda istişarelerde bulunulması kararlaştırılmıştır. Ergin Celasin "Avrasya'da Güvenlik", **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

gerçekleştirilen yoğun ziyaretlerle⁴⁸⁷ daha da perçinlenerek bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Komünizm sonrası piyasa ekonomisine geçiş esnasında, Rusların İstanbul Laleli ağırlıklı bavul ticareti ve yeni gelişen Rus burjuvasının Akdeniz'e hayranlığı sonucu patlayan turist akını iki ülke halkının birbirini daha iyi tanınmasına ve yakınlaşmasına imkan vermiştir.

Ticari ilişkilerin yanında askeri alanda da işbirliği yönünde adımlar atılmıştır. Türkiye-Rusya Federasyonu arasında bugüne kadar dokuz askerî anlaşma imzalanmıştır⁴⁸⁸. Türkiye ile RF arasında, 20 Nisan 1994 tarihinde Moskova'da, "askerî, teknik konular ve savunma sanayi alanında iş birliği yapılmasına dair anlaşma" imzalanmış ve sonrasında devam etmiştir. Türkiye'yle Rusya Federasyonu arasında savunma sanayi alanında bugüne kadar doğrudan alımlar dışında gerçekleştirilmiş bir iş birliği faaliyeti bulunmamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, kendi ihtiyaçları doğrultusunda Rusya Federasyonu'ndan bugüne kadar 40 milyon Amerikan doları, Türkiye'ye olan Rusya Federasyonu borcuna mahsup olmak üzere, toplam 146,5 milyon Amerikan doları tutarında muhtelif silah, araç ve gereç malzemesi temin etmiştir⁴⁸⁹. Ayrıca, iki ülke Genelkurmay Başkanları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır.

---

⁴⁸⁷ RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, 5-6 Aralık 2004 tarihlerinde ülkemize resmi bir ziyarette bulunmuştur. Başkan Putin'in ziyareti, 1972 yılında dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı Podgorni'nin Türkiye'yi ziyareti bir yana bırakıldığında Türk-Rus ilişkileri bakımından bir ilk olarak nitelenebilecek tarihi bir ziyarettir. Başkan Putin Mavi Akım doğalgaz boru hattının açılış törenine katılmak üzere 17 Kasım 2005 tarihinde Samsun'a gelmiştir. RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise, 31 Mayıs-1 Haziran 2006 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir. 10. Cumhurbaşkanı Sayın Sezer 28-30 Haziran 2006 tarihlerinde, Başkan Putin'in davetine icabetle, Rusya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret, Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan bu yana Türkiye'den bu ülkeye Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması bakımından büyük önem taşımaktadır. RF'nin Aralık 2006 itibarıyla "Karadeniz Uyum Harekati"na katılımıyla Karadeniz'de ikili işbirliğimizin geliştirilmesi ve bölgede güvenliğin pekiştirilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. RF Devlet Başkanı Putin ile Dışişleri Bakanı Lavrov, 25 Haziran 2007 tarihinde İstanbul'da düzenlenen KEİ 15. Yıl Zirvesi'ne katılmışlardır. Dışişleri Bakanı Ali Babacan 19-20 Şubat 2008 tarihlerinde Rusya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa,20/08/2007>

⁴⁸⁸ Celasin, *a.g.m.*, s. 43.

⁴⁸⁹ Burada sorun, iki ülkenin kullandığı sistem ve silahlardaki standart farklılıklarının olması, savunma sanayide iş birliğini zorlaştırmaktadır. Her ne kadar, Türkiye'yle Rusya Federasyonu arasında imzalanan askerî teknik konular ve savunma sanayi alanında iş birliği yapılmasına dair anlaşma, taraflar arasında iş birliği faaliyetlerinde hukuki zemin oluşturmaktaysa da, bu teknolojik standartlar yönünden ortaya çıkan bazı mahsurlar bu iş birliğini zorlaştırmaktadır. Rus savunma sanayi dünya standartlarına ve bazı NATO standartlarına uyum gösterme yönünde çalışmaktadır. Celasin, *a.g.m.*, s. 45.

1991 sonrası dönemde İki ülke arasındaki ilişkilerde, Soğuk Savaş döneminin temel özelliği olan rakip paktlar arası ideolojik düşmanlık ve Sovyet emperyalizminin yayılmacılık politikalarından kaynaklanan tehdit unsurları ortadan kalkmış; ancak bunun yerini Kafkasya ve Orta Asya’da oluşan boşlukta güç mücadelesi konusundaki karşılıklı tehdit algılamaları almıştır. Bu dönemde Balkanlarla ilgili bir rekabet yaşanmamış ancak, Kosova’nın bağımsızlığı konusuna RF şiddetle karşı çıkarken, Türkiye, Kıbrıs Türklerine örnek teşkil etmesi açısından desteklemiştir. Türk-Rus ilişkilerinde Soğuk Savaş dönemde görülen ideolojik temelli mücadelenin yerini bölgesel liderlik yarışında rakip olmanın getirdiği ekonomik temelli bir mücadelenin aldığı, daha doğru deyişle jeo-ekonomik bir mücadelenin başladığı söylenebilir⁴⁹⁰.

Rusya Federasyonu’nun Soğuk Savaş sonrası tehdit algılamalarının temelinde, ülke genelinde yaşayan ve Türkiye tarafından istismar edildiği veya edilebileceği düşünülen Türk ve Müslüman nüfus bulunmaktadır. RF bünyesinde yaşayan ve toplam ülke nüfusunun yaklaşık %15’ini oluşturan, 20 milyon civarındaki Türklerle (Tataristan, Kabardin-Balkar, Başkurdistan vb.) Türkiye arasındaki tarih, dil, din ve kültür bağları SSCB’nin dağılmasından sonra ön plana çıkmış ve Türkiye’nin bunlarla ilişki kurmaya çalışması iki ülke arasındaki güvensizliği artırmıştır⁴⁹¹. Buna karşılık özellikle 1993’ten sonra Rus dış politikasının merkezî bir çizgiye kayması ve eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde hegemonya kurmayı amaçlayan yayılmacı bir yol izlemesi Türkiye’de endişeye yol açmıştır⁴⁹². Bunun üzerine, 1995 yılında Rusya Federasyonu’nun Ermenistan ile askerî iş birliği anlaşması imzalaması ve Rus-Ermeni ortak askerî birliklerinin oluşturulması Türkiye tarafından tereddütle karşılanmıştır. Ayrıca RF’da başta Duma olmak üzere, Rusya’nın ulusal çıkarlarına zarar veren konularda, Türkiye’nin sergilediği tutumu kuşku verici olarak gören bazı çevrelerin, bu

---

⁴⁹⁰ *Türkiye ile Rusya’nın başlıca rekabet alanlarını şunlar oluşturmuştur: 1) Genel olarak Kafkasya’da siyasi hâkimiyetini güçlendirme girişimleri; 2) Azerbaycan petrolünün üretimi; 3) Azerbaycan ve genel olarak Hazar havzası doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması için koridor seçenekleri; 4) Azerbaycan-Ermenistan savaşı (Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgal girişimi); 5) Çeçenistan meselesi ile ilişkilendirilen PKK terörü.* Araz ASLANLI, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Kafkasya: Rekabet Kaçınılmaz mı?” <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=111&sayfa=58>, e.t.; 20/08/2007

⁴⁹¹ Bilge Buttanrı, **Bölgesel Güç Karadeniz**, İstanbul: IQ Yayınları, 2004. S. 90

⁴⁹² Aynı Eser, s. 90-91

konudaki iddialarını sürekli olarak gündeme getirmeleri ve Türkiye karşıtı eylemlere destek vermeleri iki ülke arasında güven ortamının oluşmasını zorlaştırmaktadır⁴⁹³.

İki ülke arasındaki rekabet alanlarının başında Kafkasya gelmektedir. Hemen Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından başlayan Azerbaycan- Ermenistan çatışması ve bu çatışmada Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında, RF'nun ise Ermenistan'ın yanında yer alması, sonraki aşamada ise RF'nun Ermenistan'daki askeri varlığını ve Gürcistan üzerindeki baskıları artırması bu rekabeti alevlendirmiştir⁴⁹⁴. Güney Kafkasya'daki bu gelişmelerin yanında RF'nun, Türkiye'nin Çeçenistan sorununda Çeçenlere destek verdiği iddiasıyla terör örgütü PKK'yı desteklemesi ve özellikle terörist başı Öcalan'ın Suriye'den Türkiye'nin baskısıyla çıkarıldıktan sonra kısa bir süre de olsa Rusya'da kalmasına izin verilmesi⁴⁹⁵ iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir⁴⁹⁶.

Türkiye-RF arasında diğer bir rekabet ve tehdit konusu ise Hazar ve Orta Asya Petrol ve Doğalgazının Batıya nakli konusunda ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin olası kazaları göz önüne alarak Boğazların nakil konusunda kullanılmasına sınırlama getirmesi⁴⁹⁷ petrol boru hatları ve bu hatların geçeceği güzergahların seçilmesini gündeme getirmiştir. Başlangıçta Hazar havzasında ve Orta Asya'da üretilen tüm petrol ve doğalgazın kendi ülkesi üzerindeki güzergahlardan nakli gibi aşırı taleplerle ortaya

---

⁴⁹³ Nüzhet Kandemir, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?", **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

⁴⁹⁴ Bu konuya Ermenistan başlığı altında değinildiğinden ayrıca burada üzerinde durulmayacaktır.

⁴⁹⁵ Rusya SSCB dağılmadan önce, hem NATO'nun kanat ülkesi olan Türkiye'nin zayıflatılmasını sağlamak, hem destek verdiği Suriye'yi yalnız bırakmamak için Marksist çizgide gördüğü PKK'ya destek sağlamıştır. Kendi ülkesinde Çeçenistan sorunu ortaya çıkınca, Çeçenlerin Türkiye tarafından desteklendiği düşüncesiyle bu iki konu arasında bağlantı kurmuş ve PKK'yı Türkiye'ye karşı bir silah olarak kullanmayı düşünmüştür. Celasin, *a.g.m.*, s. 43.

⁴⁹⁶ Duygu Bazoğlu'nun 1990 sonrası Türkiye-Rusya ilişkileri hakkındaki yorumu şöyledir: *Birincisi, bizim 90'larda da ikili ilişkilerimizde sıkıntı çekmemize neden olan bölgesel rekabetti, "Sovyet İmparatorluğu'nun çözülmesiyle meydana çıkan güç boşluğunu kim dolduracak?" sorusuydu. Türkiye de, burayı doldurmak için kendisini aday gösterdi, çeşitli faaliyetlerde bulundu. Rusya, bunu "pan-Türkizm" olarak adlandırdı. Bu bölgesel çatışmalar, özellikle de Güney Kafkasya'da, Balkanlarda olan çatışmalar, çekişmeler, gene bizi değişik kamplarda, cephelelerde yer aldığımız için, aramızdaki ilişkileri tabii ki zedeliyordu.* Duygu Sezer Bazoğlu, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?", **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

⁴⁹⁷ Yeni Boğazlar Tüzüğü 1 Temmuz 1994'te yürürlüğe girmiştir. http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=yazar&id=3&yazi_id=100225, e.t.: 18/08/2007

çıkan Rusya, daha sonra tutumunu yumuşatmıştır⁴⁹⁸. Sonrasında ise en çok tartışılan konu Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı olmuştur. Boru hattı taşımacılığı ile ilgili iki ülkenin de çalışmaları vardır. Türkiye Gürcistan ve Azerbaycan ile önemli bir demiryolu anlaşması imzalamış ve projeyi hayata geçirmiştir. Rusya ise , Bulgaristan ve Yunanistan ile bir petrol taşımacılığı anlaşması imzalanmıştır. Samsun-Ceyhan boru hattı, Rus petrolünü Bulgaristan'ın Karadeniz limanı Burgaz'dan, Yunanistan'ın Ege limanı Dedeağaç'a indirecek boru hattı ve Karadeniz altından döşenerek başta Ukrayna olmak üzere bütün transit ülkeleri dışarıda bırakacak şekilde Avrupa Birliği'ne doğrudan gaz satabilmeyi sağlayacak "Güney Akım" hattı ise diğer önemli projelerdir.

Bu gün ABD va AB'nin de işe karışmasıyla Enerji kaynaklarının işletilmesi ve Batı'ya ulaştırılmasında durum daha karışık hale gelmiştir. Rusya, ABD, Avrupa Birliği arasında devam eden çekişme, Mayıs 2007'de Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan ile yaptığı anlaşmalarla giderek daha da artmıştır. Kazakistan ile yapılan anlaşma, Tengiz petrollerinin Burgaz-Dedeağaç Boru hattından akıtılmasını sağlayarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının genişlemesi engelleyebilecek ve Burgaz-Dedeağaç'a rakip olarak Türkiye'nin geliştirdiği Samsun-Ceyhan Boru Hattının başarısız olmasına neden olabilecek bir anlaşma olarak değerlendirilebilir. Türkmenistan ile yapılan anlaşma ise, Türkmen doğalgazının, ABD ve Avrupa Birliği'nin desteklediği Trans - Hazar Boru Hattı ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak Nabucco Projesine verilmesini engelleyerek Kazakistan üzerinden Rusya'ya satılmasını sağlayabilecektir⁴⁹⁹.

Rusya, bugün sanayisini modernleştirememiş, küresel rekabet düzeninde yer alacak ileri teknolojiye ulaşamamıştır. Ancak, en büyük ihraç malı olan petrolün fiyatının giderek artması, Rusya'nın, ABD ve AB ile çatışmaya girmeden ekonomisini ayakta tutmasına ve Avrasya'daki güç mücadelesine devam etmesine imkan sağlamaktadır⁵⁰⁰.

---

⁴⁹⁸ Buttanrı, **a.g.e.**, s. 93

⁴⁹⁹ Veysel Ayhan, **Petrol Ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası** (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa:2005.

⁵⁰⁰ Ali Külebi, "Rusya'nın Dış Politikası Ve Küresel Çabaları", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=30&sayfa=62>

IV. BÖLGESEL GÜVENLİK VE TEHDİT ALGILAMALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

A. TÜRK-FARS İLİŞKİLERİ: SAVAŞ VE BARIŞ ARASINDAKİ BİR İLİŞKİ

Türkiye'nin İran ile ilişkileri diğer komşularımızla olduğu gibi, inişli -çıkışlıdır. Ancak genel hatlarıyla baktığımızda bin yıldan fazla bir süredir Türkler ve İranlılar rekabet hâlinde ve yan yana yaşamayı başarmışlardır. Bu rekabet ve komşuluk bugün de devam etmektedir. Türkiye ve İran, jeopolitik konumları, nüfusları, tarihi mirasları ile Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da tarih boyunca etkili olmuş ve bu gün de bölgede yürütülen güç mücadelesinde göz önünde bulundurulması gereken iki komşu ülkedir⁵⁰¹.. Türk- İran sınırı 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla çizilmiş ve bu antlaşmadan sonra iki ülke arasında toprak için savaş yapılmamıştır. İki ülke arasında toprak yüzünden kavga olmamasına rağmen, sınırın özellikle Türkiye'ye karşı bazı grup veya örgütler tarafından kullanılması sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Osmanlı döneminde Ermeniler tarafından eylem sonrası kaçıp saklanmak için kullanılan İran sınır ötesi, 1920'lerde Kürt isyancıları, 1980'lerden sonra ise terör örgütü PKK tarafından aynı amaçlarla kullanılmıştır⁵⁰².

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde İran ile olan ilişkilerinde; yeni kurulmuş ve bağımsızlık çabaları devam eden iki ülke olarak başta İngiltere olmak üzere sömürgeci devletlerden duyulan endişe karşısında dayanışma ve işbirliği esas olmuştur. Sadabat Paketi⁵⁰³ da bu dönemde iki ülke arasında iyi ilişkiler geliştirilmesine yardımcı olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra ise ortak tehdit Komünizm'e karşı, batı ittifakı ve bu ittifakın lideri ABD ile yakın ilişki ortak arayışların benzer sonuçları olmuştur. Türkiye - İran ilişkilerinde, 1950'lerin başında

⁵⁰¹ Arzu Celalifer Ekinci, "Türkiye – İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi", <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=215&type=17>; e.t.; 17/07/2007; Cavid Veliev, "Bir Uzak Bir Yakın: İran-Türkiye İlişkileri", http://www.turkatak.gen.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=151&Itemid=37, e.t.; 11/03/2008

⁵⁰² Uçarol, **Siyasi Tarih**; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 332, 524,845; Sander, **a.g.e.**, s. 88-110

⁵⁰³ Bu konudan Birinci bölümde söz edilmiştir.

gerginlik hâkim olsa da , Bağdat Paktı⁵⁰⁴ (1955) ile gerginlik yerini işbirliğine bırakmıştır. Şah Pehlevi döneminde⁵⁰⁵, İran ABD'nin iki ayaklı çevreleme politikası çerçevesinde⁵⁰⁶, Orta Doğu'da Batı çıkarları için önemli bir rol oynarken, Türkiye de NATO'nun kanat ülkesi rolünü yürütmüştür. Bu dönemde 1979 İran devrimine kadar iki ülke de üstlendikleri role yoğunlaştığı için durgun ve sorunsuz ilişkiler devam etmiştir⁵⁰⁷.

B. TERÖR VE NÜKLEER GÜÇ ELDE ETME POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KARŞILIKLI TEHDİT ALGILAMALARI

İran Devrimi⁵⁰⁸, iki ülkenin de birbirine karşı daha ihtiyatlı yaklaşmasına neden olmuştur. Çünkü İran, devrimden sonra ABD ile olan ilişkilerini kesmiş ve ABD'yi “büyük şeytan”⁵⁰⁹ ilan etmiştir. Orta Doğu ve Sovyetleri çevreleme politikalarında önemli bir müttefikini kaybeden ABD'nin, burada doğan boşluğu doldurmak için dikkatini Türkiye'ye çevirmesiyle gelişen Türkiye- ABD yaklaşması İran'ı rahatsız etmiştir. Ayrıca Devrim sonrası İran'dan kaçan Şah yanlılarının Türkiye'ye sığınması ve İran gizli örgütünün bunlara karşı eylemlere girişmesi ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır. 1979 devriminden sonra İran'ın “devrim ihracı çabaları” iki ülke arasındaki en önemli problemlerden birisi olmuştur. Halkının büyük bölümü Müslüman olan Türkiye, İran'ın devrim ihracı politikasını laik rejimine karşı bir tehdit olarak algılamıştır. Bu rahatsızlığına rağmen Türkiye, sekiz yıl süren İran- Irak savaşı boyunca tarafsız kalmıştır. İran açısından baktığımızda ise, Türkiye'nin laik rejiminin baskı altındaki İranlılar için bir çekim merkezi haline gelebileceği endişesi doğmuştur. Ayrıca

---

⁵⁰⁴ Bkz. Dipnot 143.

⁵⁰⁵ Pehlevi dönemi ayrıntıları için bkz.; bkz.; Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol...**, s. 319-340.

⁵⁰⁶ İran, NATO içinde yer almamış olsa da, gayri resmi olarak ittifakın güneydoğu kanadını Türkiye ile birlikte SSCB'ye karşı koruma rolünü üstlenmiştir. Ekinci, *a.g.m.*; Celasin, *a.g.m.*

⁵⁰⁷ 1979'da İran'da rejim değişikliği ile sonuçlanan İslam Devrimi, ülkenin iç ve dış politikası açısından önemli değişikliklere sebep olmuş ve komşu devletlerle olan ilişkilerini ve uluslararası sisteme bakış açısını derinden etkilemiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dünya İslam imparatorluğu kurmak için İslam Devrimi'ni ihraç stratejisi, diğer komşu devletlerin yanı sıra nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Veliev, *a.g.m.*; Ekinci, *a.g.m.*

⁵⁰⁸ İran Devrimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol...**, s. 340-374.

⁵⁰⁹ Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol...**, s. 359.

Türkiye'ye kaçan Şah yanlılarının ve ABD'lilerin devrim karşıtı kamuoyu oluşturmaya çalışmaları bu endişeyi artırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğu, Orta Asya ve Kafkasya'da, İran ile Türkiye arasında bir liderlik rekabeti ortaya çıkarmıştır. Bu rekabetin en önemli boyutunu, Azerbaycan üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel etkinlik kazanmak oluşturmuştur. Ayrıca Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Batı'ya taşınma güzergahlarını kendi topraklarından geçirerek Azerbaycan'ın enerji politikası üzerinde etkili olma girişimleri de rekabetin önemli bir parçasını oluşturmuştur. İran, ülkesinde yaşayan ve toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan Azeriler konusunda hassasiyet taşımaktadır. Bu nedenle İran, Azerbaycan devletinin bağımsızlığını ve bölgede giderek artan Türk etkinliğini ulusal güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'da etkin olmasından ve İsrail ile kurduğu ilişkilerden memnun olmayan İran, Rusya ve Ermenistan ile iyi ilişkiler kurarak Türkiye'yi dengelemeye çalışmaktadır. Coğrafi konum olarak bu kadar yakın olmalarına rağmen Türkiye- İran arasındaki ticari ilişkiler üst düzeye taşınmamıştır. Oysa bölge gerçekleri, nakliye koşulları daha yakın ilişkiye uygundur. Bu gün bu durumun sebebi ABD'nin İran'ı çevrelemek ve tecrit etmek şeklindeki politikalarının gereği olarak Türkiye ve bölge ülkelerine baskı yapmasıdır. Ancak tarihi süreçte şartlar uygun olduğunda dahi bu tür bir işbirliği gerçekleşmemiştir.

Bugün Türkiye İran'ın nükleer güç elde etmesini kendisi için doğrudan bir tehdit olarak görmese de bölgedeki güç dengesini değiştireceği gerekçesi ile karşıdır. Ancak aynı şekilde İran'ın zayıflaması veya parçalanması da bölgede hem dengeleri değiştireceği hem de istikrarı bozacağı için Türkiye'nin istediği bir durum değildir. İran'ın radikal İslami terör örgütlerine yakınlığı ve desteği bilinmektedir. İran, özellikle "devrim ihracı" politikası çerçevesinde bu tür örgütlerin Türkiye uzantılarına destek vermiştir. Ayrıca Kafkasya ve Orta Asya'da rakip olarak gördüğü Türkiye'yi bölgede güçsüz duruma düşürmek için bu tür örgütlerin yanı sıra Türkiye içinde çok büyük sıkıntılar yaratan PKK terör örgütüne de destek vermiştir⁵¹⁰.

---

⁵¹⁰ Sedat Laçiner, "Amerika'dan PKK İçin İstihbarat Yardımı", *USAK Stratejik Gündem*, 21 Nisan 2006, www.usakgundem.com, e.t.; 20/11/2007; Veliev, a.g.m.

İran'ın kendisi için de benzer şekilde tehdit oluşturduğu bugün net bir şekilde ortaya çıkan milliyetçi Kürt hareketlerinin bir parçası olan Iraklı Kürtlerin ve terör örgütü PKK'nın kendi toprakları içerisindeki bazı faaliyetlerine izin vermiştir. 1980'li yıllarda Irak ile savaş halinde olması ve sınırda Kürtlerin bulunması nedeniyle bu yıllarda sert önlem alamaması veya bu unsurlardan faydalanmaya çalışması anlaşılabilir bir husustur, ancak 1990'lı yıllarda Kafkasya ve Orta Asya'da rekabet halindeyken PKK terör örgütünü bölgede Türkiye'ye karşı bir pazarlık gücü ve kozu olarak kullanması Türkiye'yi haklı olarak tedirgin etmiştir. İran'ın YUKARI Karabağ sorununda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemesi Türkiye'yi rahatsız eden diğer bir konudur.

Ancak günümüzde Orta Doğu'da değişen dengeler ve ABD'nin Bölgeye yönelik politikaları İran-Türkiye işbirliğini gerektiren bir unsura dönüşmüştür. Özellikle Irak'ın işgali sonrası ABD'nin Kürtlere yönelik destek politikaları, İran ve Türkiye tarafından tedirginlikle karşılanmaktadır. Bu gün, PKK, PJAK uzantısı vasıtasıyla İran için de bir tehdit haline gelmiştir. Irak Kürdistan Özerk Yönetimi ve ABD'nin desteğini alan PKK ve uzantılarının İranlı güvenlik güçlerine saldırıları 2005 ve 2006 yıllarında zirveye ulaşmıştır. ABD, hem PKK'yı hem de diğer Kürtçü hareketleri İran'ın üzerine salarak İran içerisinde etnik bölünmeler ve istikrarsızlık yaratmaya çalışmaktadır⁵¹¹. Irak'a komşu ülkeler olarak Türkiye ve İran bu konuda ve Irak'ın geleceği konusunda benzer kaygıları taşıdıklarından işbirliğine yaklaşmaktadırlar.

---

⁵¹¹ Laçiner, "Amerika'dan PKK İçin İstihbarat Yardımı",

V. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: ESKİ DÜŞMAN YENİ DOST

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra kurulan 24 devletten birisi olan Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusudur⁵¹². Suriye 1920 yılında Fransa tarafından işgal edilmiş ve 1936 yılına kadar Fransız egemenliğinde kalmıştır. Fransa Suriye'den tamamen 1946 yılında çekilmiştir. Bölge ülkelerinin aksine zengin petrol yataklarına sahip olmayan Suriye, din ve etnik bakımdan oldukça karışık bir yapıya sahiptir. Ülkede çoğunluğu oluşturan Müslümanların dörtte üçü Sünni dörtte biri Şii'dir. Ayrıca Dürziler ve İsmaili'ler de bulunmaktadır. Bundan başka, Hristiyanlar, Yahudiler, Yezidiler ve Süryaniler de yaşamaktadır. Etnik bakımdan ise çoğunluğu Araplar oluşturur. Ancak Türkler, Ermeniler, Kürtler, Farslar ve Yahudiler de bulunmaktadır.

A. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SORUNLAR: SOĞUK SAVAŞ YILLARI

Türkiye ile Suriye arasındaki sınıra dayalı sorunların büyük bir kısmı, Suriye'nin Fransız egemenliğinde kaldığı dönemde başlamıştır. Bunlardan "Hatay Sorunu", 1939'da hukuken sonuçlanmasına rağmen, Suriyelilerin bir türlü kabul edemedikleri ve yıllardır Türkiye ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen temel sorunlardan birisi olmuştur. Hatay Sorunu, daha doğrusu İskenderun Sancağı'nın ne olacağı konusu, 1936 yılında Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören anlaşma ile gündeme gelmiştir⁵¹³. Fransa, İskenderun Sancağı'nı Suriye'ye bırakmak istemiş, ancak Türkiye buna karşı çıkmıştır. Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'dan İskenderun Sancağına bağımsızlık verilmesini istemiş; ancak Fransa bunu kabule yetkisi olmadığını bildirerek konuyu

⁵¹² Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara: 2006, s. 81

⁵¹³ *Türkiye ile Fransa arasında 1920 Ekimindeki Ankara itilafnamesiyle, İskenderun'un Fransa'nın manda sınırları içinde kalması kabul edilmekle beraber, özel idari bir statüye sahip olması ve burada yaşayan Türk unsurların kültürlerini geliştirmek için her türlü haktan yararlanması öngörülmüştü. 1936'da Suriye'ye bağımsızlık veren anlaşmaya göre, bunlardan söz edilmezken Fransa, İskenderun Sancağı üzerindeki tüm egemenlik yetkilerini örtülü bir şekilde Suriye'ye devretmekteydi. Nitekim Türkiye'nin girişimleri sonucu İskenderun Sancağı'nın 1938'de Hatay adıyla bağımsızlığını kazanması ve bir yıl sonra da (1939) Hatay Meclisi tarafından Türkiye ile birleşme kararı alması söz konusu olmuştur.* Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 667-699 s. 695.

Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi önermiştir. Türkiye'nin bu öneriyi olumlu yaklaşması sonucunda bu konu 18 Aralık 1936'dan itibaren Milletler Cemiyeti tarafından ele alınmıştır. İskenderun Sancağı hakkında Türkiye'nin görüşünü destekleyen İngiltere'nin de etkisiyle Milletler Cemiyeti, İskenderun Sancağı'nın iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olmasını kabul etmiştir⁵¹⁴. İskenderun Sancağı, 4 Temmuz 1938 tarihli Türkiye - Fransa Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, 2 Eylül 1938'de "Hatay Cumhuriyeti" adıyla bağımsızlık elde etmiştir. Hatay Cumhuriyeti, 1939 yılında meclisinde aldığı bir kararla Türkiye ile birleşmeye karar vermiş ve böylece Temmuz 1939'da Türkiye sınırları içine katılmıştır. Ancak bu durum Suriyelileri tatmin etmemiş ve 1946'da Fransız askerlerinin Suriye'den çekilmesiyle Suriye ile Türkiye arasında önemli bir sorun hâline gelmiştir⁵¹⁵. Hatay Sorunu, zaman içerisinde özellikle, BAAS partisi'nin etkisiyle Türkiye- Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Suriye yakın zamana kadar tüm resmi haritalarında Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermiştir

Türkiye'nin NATO üyeliği ve Batı ittifakı içerisinde yer alması, buna karşın Suriye'nin Sovyetler Birliğine yakın olması iki ülke arasında sorun yaşanmasına neden olmuştur. Suriye'nin 1957 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi ve antlaşmalar imzalaması, Türkiye'nin kendisini, sıkıştırılmış hissetmesine neden olmuş ve Türkiye bu rahatsızlığını Suriye'ye bildirmiştir. İki ülke arasında bu şekilde başlayan gerilim kısa sürede yükselmiş ve olası bir savaş ihtimaline karşı her iki devlet de hazırlıklara ve gövde gösterilerine başlamıştır. Bölgedeki gerilim ABD ve Sovyetler Birliğinin devreye girmesine neden olmuş ve bu devletler olayın kutuplar arası bir krize dönüşmesini istemediklerinden, tarafların yumuşaması sağlanmıştır.

Türkiye ile Suriye arasında diğer önemli bir sorun ise "Sınır Aşan Sular Sorunu"dur⁵¹⁶. Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunu, Fırat ve Dicle nehirlerinden

---

⁵¹⁴ Turan Silleli, **Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri**, IQ Yayınları, İstanbul: 2005, s. 112

⁵¹⁵ Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", s. 695; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 506

⁵¹⁶ Sınır Aşan Sular Sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Erdal Şimşek, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Kumsaati Yay., İstanbul: 2005, s. 105-149; Ayrıca bkz.; Vefa Toklu, "Türk Dış Politikasında Su Sorunu", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 791-808.

kaynaklanmaktadır. Türkiye, Suriye'ye 1987'deki protokol⁵¹⁷ uyarınca saniyede ortalama 500 metre küp su vermektedir. Orta Doğu'nun en büyük problemlerinden birisi olan su sorunu konusunda Suriye ve Irak Türkiye'ye karşı birlikte hareket etmişler, ancak 1990 Körfez Krizi ile yolları ayrılan Irak ile Suriye'nin bir ortak cephe oluşturmaları özellikle Irak'ın içinde bulunduğu durum itibarıyla zorlaşmıştır 1990 Ocağında Güneydoğu Anadolu projesi (GAP) çerçevesinde Atatürk Barajı için su tutma girişimi Türkiye ile Suriye ve Irak'ı karşı karşıya getirmiştir⁵¹⁸.

B. DEĞİŞEN BÖLGESEL VE KÜRESEL KOŞULLAR BAĞLAMINDA TARAFLARIN İŞBİRLİĞİNE YÖNELMESİ

Hatay sorunun araya girmesiyle Türkiye- Suriye ilişkileri kötü başlamış ve genelde 2000'li yıllara kadar bu şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye "batı" Suriye ise "Sovyet" yanlısı bir politika takip etmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Bağdat Paktı gibi gelişmeler Suriye tarafından hep tehdit olarak algılanmıştır. Suriye'nin Sovyetler tarafından aşırı boyutlarda silahlandırılmasını kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye ile bu ülke arasında 1957'de bir sıcak çatışma olasılığı yaşanmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinden rahatsız olan Suriye, Türkiye ile arasındaki ilişkilerde söz konusu olan olumlu gelişmeye de bağlı olarak zaman içerisinde Ankara-Telaviv arasındaki ilişkinin kendine yönelik olmadığı konusu da ikna olmuş ve bunu ikili ilişkilere yansıtılmaya özen göstermiştir. Bunların dışında Suriye, 1984'e kadar Türkiye'nin özellikle diplomatik temsilcilerine yönelik saldırılarda bulunan ve çok sayıda diplomatını öldüren Ermeni terör örgütü ASALA'ya da aynı desteği vermekte tereddüt göstermemiştir.

---

⁵¹⁷ Bu protokol, 1987 yılında Atatürk Barajına su doldurulmaya başlanmadan önce Suriye ile imzalanmıştır. Bu protokole göre Türkiye, Atatürk barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat suları konusundaki nihai tahsise kadar Suriye sınırından yıllık ortalama 500 metreküp/saniye su bırakmayı taahhüt etmiştir. Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Alperen Polat, "*Sınır aşan sular, sınır aşan sorunlar!*" <http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?haberno=6012007&tarikh=2006-05-19>

⁵¹⁸ Silleli, **a.g.e.**, s. 112; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134;

Öte yandan Suriye Hükümeti, Türkiye'yi istikrarsızlaştırmada bir araç olarak gördüğü PKK'yı yıllarca desteklemiş, PKK güçlerine Bekaa'da eğitim olanakları sağlarken lideri, Abdullah Öcalan'ın da Şam'da barınmasına göz yummuştur. Suriye, 1984'ten bu yana Türkiye'nin mücadele ettiği bu terör örgütünü su sorununa çözüm getirmek için ve diğer alanlarda Türkiye ile bir pazarlık aracı olarak kullanmaya çalışmıştır⁵¹⁹.

Suriye Hükümeti, Türkiye ile 1987 ve 1992'de PKK'ya ülkesindeki faaliyetlerine izin vermemeyi öngören protokoller imzalamış olmasına rağmen, bu protokollerin gereklerini yerine getirmemiştir. Türkiye bu nedenle 1993'ten itibaren Suriye'ye karşı daha sert bir politika izlemeye başlamış, 1998 Ekiminde ise Öcalan'ı ülkesinden çıkarmak ya da Türkiye ile çatışmak gibi iki seçenek⁵²⁰ karşısında kalan Suriye'nin Türkiye ile çatışmaktansa PKK liderini ülkesinden çıkarmayı tercih etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur⁵²¹. Bu gelişme sonrasında Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin işbirliği yönündeki ilk başarısı 1998 yılı Ekim ayında Adana'da imzalanan anlaşmayla

---

⁵¹⁹ Körfez krizinin başlamasından kısa bir süre sonra CIA tarafından yönetim kademelerine gönderilen uydu fotoğraflarından biri ilginçti. Uydu fotoğrafi Lübnan üzerindeyken çekmişti. Binlerce metre yükseklikten, yerdeki bir gazete manşetini seçebilecek kuvvette olan bu uydular, Beka Vadisi'nde üzerinde "DEV SOL" yazılı plaket bulunan bir askerî eğitim kampının fotoğrafını çekmişti. Söz konusu fotoğraf Amerikalı yetkililere Suriye'nin PKK gibi örgütler dışında Türkiye'de faaliyet gösteren başka terör örgütlerini de eğittiğini kanıtlıyordu. Zira DEV SOL kampı Lübnan'ın Suriyeli askerler tarafından kontrol altında tutulan bölgesinde yer alıyordu. Turan Yavuz, **ABD'nin Kürt Kartı**, II. Basım, Otopsi Yay., İstanbul: 2003, s. 180.

⁵²⁰ Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye'ye **23 Ocak 1996'da verdiği notada** Türkiye, Suriye'yi şu hususlarda uyarmıştır: "Suriye, su soruna ilişkin kendi lehine bir çözümü Türkiye'ye empoze etmek için ayrılıkçı PKK hareketini kullanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin kayıplarının baş sorumlusu, PKK'yı ve liderini topraklarında barındıran ve destek veren Suriye'dir; Birleşmiş Milletler Yasası'nın 2/4 maddesine göre Suriye, bu hareketiyle Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal özgürlüğüne karşı kuvvet kullanmıştır...; Suriye PKK'nın tüm faaliyetlerini derhal durdurmalı, suçluları yargılamalı ve yardımcılarıyla birlikte Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etmelidir; Türkiye, PKK'nın faaliyetleri nedeniyle uğradığı zararlar nedeniyle Suriye'den tazminat isteme hakkını saklı tutar; PKK ve Öcalan'ı barındırdığı sürece Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye, bu hakkını uygun gördüğü zamanda kullanacaktır.", Fikret Bila, **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler, Hangi PKK?**, Ümit Yay., Ankara: 2004, s. 72.; Murat Yetkin, "137 Fırtınalı Gün- 1, (Yazı Dizisi)", 09/08/2004, <http://www.radikal.com.tr> haber.php?haberno=124519, e.t.;17/04/2008.

⁵²¹ 16 Eylül 1998'de, o zamanki Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş Türk hükümeti adına şu açıklamayı yapmıştır: "Türkiye, Suriye ile iyi ilişkiler konusunda elinden gelen çabayı gösterdi. Suriye, Türkiye'nin 1983 yılından beri mücadele ettiği PKK sorununun temel kaynağıdır. Türkiye, Suriye'nin bu tutumuna cevap verebilecek güçtedir. Türkiye eğer Suriye'den beklediği karşılığı almazsa her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır"; Bila, **a.g.e.**, s. 74; Yetkin, *a.g.m.*

terör konusunda kapsamlı iş birliği kararı alan Türkiye ve Suriye diğer konularda da iş birliği olanaklarını araştırmaya başlamışlardır.

20. Yüzyılın sonlarına kadar kötü giden Türkiye- Suriye ilişkileri 2000’li yılların başından itibaren düzelmeye başlamış, özellikle ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgalinden itibaren Suriye, Türkiye’ye karşı sergilediği hasmane tutumundan vazgeçmiş görünmektedir. ABD’nin Orta Doğu’daki fiilen varlığı, Suriye- İsrail ilişkilerini çok etkilemiştir. Ayrıca ABD’nin Suriye’yi “haydut devlet” kategorisine alması, ve Lübnan’daki faaliyetlerine müdahalesi Suriye’yi endişelendirmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla en büyük desteğini kaybeden Suriye ABD gibi bir gücü karşısında bulunca bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltme arayışına girmiştir. Özellikle ABD’nin Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurmak istediğine ilişkin kaygılar Ankara, Şam ve Tahran arasındaki iş birliğinin artmasına yol açmıştır⁵²². 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Hafız Esad’ın cenaze töreni dolayısıyla 2000 Haziranında Şam’a gitmesi Suriye halkı üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Nitekim özellikle Halep bölgesinde yaşayan Türkmenler ve Hatay bölgemizde yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımız olmak üzere birçok Suriyelinin Türkiye ile kan bağı bulunmaktadır. Türkiye’nin Suriye’yle gelişen ilişkilerinin diğer bir göstergesini de iki ülke arasında başlayan üst düzey askerî temaslar oluşturmaktadır. Taraflar çatışmaya yol açacak sorunları dile getirmek yerine iş birliğini geliştirmenin yollarını aramaktadır.⁵²³

---

⁵²² Tayyar Arı, “*Geçmişten Günümüze ...* 667-699 s. 695.

⁵²³ Silleli, **a.g.e.**, s. 112; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134;

VI. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞTAN AMERİKAN İŞGALİNE IRAK'TA DEĞİŞEN PARAMETRELER VE TÜRKİYE'NİN TEPKİSİ

A. TÜRK-IRAK İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL SORUNLAR VE TARAFLARIN TUTUMLARI

1990'lı yılların başına kadar, Orta Doğu bölgesinde bağımsız, egemen ve güçlü bir devlet olan Irak, bir dizi olaylar sonucu Mart 2003 tarihinde ABD, İngiltere ve bazı Batılı destekçileri tarafından işgal edilmiştir. Zaten, Irak yönetimi Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalıp, Kuzeydeki isyancı Kürtler üzerine harekat yapınca BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 688 sayılı kararla Irak'ın 36. Paralelin kuzeyinde ve 33. Paralelin güneyinde uçuş yasağı getirmiş ve bu bölgelerdeki Irak egemenliği fiilen sona ermiştir⁵²⁴. İşgal sonrası eski lider Saddam ve bazı üst düzey yöneticiler yakalanarak yargılanmış, suçlu bulunan Saddam idam edilmiştir. Irak başlangıçta Geçiş Dönemi Yönetim Yasası ile idare edilirken, BM Güvenlik Konseyi, 30 Haziran 2004 tarihinden itibaren işgalin sona erdiğini ve Irak'ın bu tarihten itibaren tekrar tam anlamıyla bağımsız ve egemen bir devlete dönüştüğünü ilan etmiştir. Irak halkı, olumsuz koşullar altında seçimlere katılmış, Anayasa hazırlamak üzere merkezi parlamento üyelerini seçmiş, Anayasa hazırlanmış, 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan bir referandum sonrası yeni Irak Anayasası kabul edilmiştir. Ancak bu gün Irak'ta bir devlet düzeni kurulduğunu söylemek pek mümkün değildir⁵²⁵. Ülkede sürekli bir gerilim ve şiddet ortamı yaşanırken, aynı zamanda ülke üçe bölünmüş durumdadır. Kuzeyde Kürtler adeta ayrı bir devlet gibi davranırken Sünni Araplar ve Şiiiler arasında egemenlik kavgaları sürmektedir. Bu şartlar altında Türkiye için en önemli konu Irak'ın geleceği ve toprak bütünlüğüdür.

Irak Cumhuriyeti, 3 Ekim 1932 tarihinde kurulmuştur. Irak devletinin, Osmanlı İmparatorluğunun Musul ve Bağdat eyaletleri toprakları üzerinde kurulması, devlet içerisinde Türkmenlerin yaşaması ve Türkiye ile uzun bir kara sınırına sahip olması gibi nedenler Türkiye ile ilişkilerinde bir takım sorunlara yol açmaktadır. Irak'ta çoğunluğu oluşturan Araplar'ın dışında Kürtler, Türkmenler, Farslar, Asuriler ve Süryaniler gibi

⁵²⁴ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze ... 667-699 s. 695

⁵²⁵ Silleli, a.g.e., s. 112; Şimşek, a.g.e., s. 134

etnik gruplar da yaşamaktadır⁵²⁶. Irak, dünya petrollerinin % 10'una sahip zengin bir petrol bölgesi olmasının yanında Dicle ve Fırat nehirleri ile sulanan ve tarıma elverişli topraklara sahiptir. Özellikle 1970'li yıllarda Kerkük petrolünün Basra ve Türkiye (Yumurtalık) üzerinden boru hatlarıyla taşınması, Irak'ın petrol gelirlerini artırmıştır⁵²⁷. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 10'una sahip olan **Irak'ta** bilinen rezerv miktarı 115 milyar varildir. 1968'den itibaren ülkenin siyasi ve ekonomik yapısı üzerinde Baas iktidarı ile kurulan devlet otoritesi 2003 Martında ABD'nin askeri müdahalesi ile son bulmuştur İhraç gelirlerinin yüzde 80'ini petrol oluşturmaktadır⁵²⁸.

Bu gün Irak sınırları içerisinde yer alan ve Irak daha bağımsızlığını kazanmadan Türkiye-İngiltere arasında bir sorun olan Musul, "Misak-ı Milli" sınırları içerisinde. Lozan Antlaşması'na göre; Musul Sorunu dokuz ay içerisinde **Türkiye ile İngiltere** arasında çözüme kavuşturulacak, çözülemezse Milletler Cemiyeti'ne götürülecekti⁵²⁹. Bu konu ile ilgili görüşmeler 19 Mayıs 1924'te, İstanbul'da başlayan Haliç Konferansında başlatıldı. Ancak, görüşmelerde bir sonuca varılamadı. Türkiye'nin Musul ve Süleymaniye bölgelerinin kendi hudutları içinde kalmasında ısrar etmesi üzerine İngiltere, bu fikre yanaşmadığı gibi, Hakkari bölgesinin de Irak'a bırakılmasını istemiştir. İstanbul Konferansının sonuçsuz kalması, İngiltere'nin Türk-Irak sınırları bölgesinde sınır olaylarını kışkırtıp, karışıklıklar çıkarmaya başlaması, Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi. Bunun üzerine taraflar, Lozan Antlaşmasının "Anlaşmazlık halinde konunun Milletler Cemiyetine götürülmesi" hükmüne uyararak, sorunu, bu cemiyetin çözmesini istemişlerdir. Ancak Türkiye, henüz bu cemiyetin üyesi olmadığından ve İngiltere'nin MC'ye hakim durumda olması ve çıkan kararlarda oldukça etkili olması nedeniyle, sorunun MC'de çözümüne taraftar olmamıştır. Nihayetinde sorun, 20 Eylül 1925'te Milletler Cemiyeti (MC)'ne götürülmüştür. MC,

⁵²⁶ Silleli, **a.g.e.**, s. 112; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...", 667-699 s.. 695

⁵²⁷ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478

⁵²⁸ Veysel Ayhan, **Petrol Ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası** (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa:2005.

⁵²⁹ Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...", 667-699; Silleli, **a.g.e.**, s. 64; Şimşek, **a.g.e.**, s. 24; Ramazan Gözen, "Kuzey Irak Sorunu", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 769-790, 770.

Türkiye'nin Musul'da Plebisit yapılması isteğini kabul etmemiş, 28 Ekim 1924'te "Brüksel Hattı"⁵³⁰ adıyla geçici sınır hattı tespit edilmiştir. Nihayetinde, 8 Aralık 1925'te alınan kararla bugünkü sınırlar dışında kalan Musul toprakları İngiliz egemenliğine bırakılmıştır. Türkiye, Musul için savaş seçeneğini değerlendirirken İngiltere destekli Şeyh Sait isyanı çıkmış ve böylece Musul Türkiye'nin elinden çıkmıştır. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması⁵³¹ imzalanarak bugünkü Türkiye- Irak sınırı çizilmiştir⁵³².

İngiltere- Türkiye ve Irak arasında imzalanan bu "Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması" ndan sonra 1946 yılında iki ülke arasında "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" ve 6 ek protokol imzalanmıştır. Ayrıca 1955 yılında Bağdat'ta Türkiye ile Irak arasında ittifak antlaşması yapılmış ve daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran'ın katılımıyla "Bağdat Paktı" oluşturulmuştur. Ancak bu Pakt kendisinden beklenen amaçları sağlayamamış ve 1958 Irak ihtilali sonunda Irak'ın çekilmesiyle CENTO'ya dönüşmüştür.

Daha sonraki yıllarda Türkiye –Irak ilişkilerinde İsrail-Filistin sorunu ve bazı bölgesel sorunlar etkili olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'yi tehdit eden terör örgütü PKK, Irak tarafından su sorununa karşı silah olarak kullanılmaya çalışılmıştır. 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl devam eden İran-Irak savaşında Türkiye tarafsız kalmıştır. Türkiye ile Irak arasında kuruluştan beri devam eden diğer sorun Irak'ta yaşayan "Türkmenler"dir. Bu konuya ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Türkiye Irak'ta yaşayan Türkmenlerle başlangıçta az da olsa süreç içerisinde yakından ilgilenmiş, 1980'lerden itibaren bu konuda politikalar oluşturmaya çalışmıştır.

---

⁵³⁰ Türkiye- İngiltere İlişkileri ve Musul Sorunu, <http://www.inkilap.info/aturk-donemi/dis-politika/turkiye-ingiltere-iliskileri-ve-musul-sorunu.html>; e.t.; 20/05/2007; İsrail Kurtçephe , "Türk Dış Politikasında Musul Sorunu" http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_02.html, 13/07/2007.

⁵³¹ Antlaşmanın tam metni için bkz.; <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=250>; <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?e991b299-b45f-4904-8297-3921a100ef60>

⁵³² Bu antlaşmanın 14. Maddesi Petrol gelirleri ile ilgilidir. Musul Sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; İsrail Kurtçephe , "Türk Dış Politikasında Musul Sorunu" http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_02.html, 13/07/2007.

Türkiye ile Irak arasında bir diğer sorun ise “Sınır Aşan Sular” konusu olmuştur. Su sorunu⁵³³ Orta Doğu için en büyük sorunlardan birisidir. Türkiye- Irak arasındaki su sorunu, Dicle ve Fırat Nehirleri ile ilgilidir. Aslında sorun iki devletin olaya farklı açılardan bakmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye bu nehirleri “Sınır aşan sular”, Irak ise “Uluslararası Sular” olarak nitelendirmektedir. Bu da egemenlik sorunu yaratmaktadır. Keban ve Atatürk Barajları ile Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bu konuda tetikleyici olmuştur. Irak ve Suriye, Türkiye’ye karşı birlikte hareket etmişler ancak sorun henüz bir sonuca ulaştırılamamıştır. Ancak ileride tekrar gündeme geleceği ve çatışmalara yol açacağı düşünülen bu konu bugün önceliğini kaybettiğinden soğumaya bırakılmıştır.

Türkiye İle Irak arasında, 1984’te “Sınır Güvenliği ve İş birliği” ile ilgili bir protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokol, iki devlete de, birbirlerine önceden haber vermek koşuluyla, birbirlerinin topraklarında “sıcak takip” yapma hakkı tanımaktaydı. Türkiye terör örgütü PKK ile yürüttüğü mücadelede bu müdahale hakkını defalarca kullanmıştır. Ancak İran-İrak savaşı sırasında ayaklanmalar çıkaran ve İranlılarla birlikte hareket eden Kürtlere karşı savaş sonrası büyük bir harekât başlatan ve kimyasal silahlar da kullanarak katliam yapan⁵³⁴ Saddam kuvvetlerinden kaçan Kürtler sınırı aşarak Türkiye içlerine geçince Irak takip hakkını kullanmak istememiştir⁵³⁵.

---

⁵³³ Bu konuya Suriye ile ilişkiler başlığı altında değinildiğinden ayrıca burada üzerinde durulmayacaktır. Bkz. Dipnot No 519, 520.

⁵³⁴ İran-İrak Savaşı esnasında da yine Irak’a karşı İran’ın yanında yer almış olan Kürtler bu desteğin karşılığında hiçbir şey elde edemedikleri gibi, 1988 Martındaki **Halepçe Katliamı**’nı yaşamışlardır. 180,000 kişiye karşı yapılan söz konusu bu kimyasal saldırıda yaklaşık 5000 insan hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmenin ardından İran-İrak Savaşı’nın 1988 Ağustosunda İran’ın da ateşkesi kabul etmesiyle sona ermesi üzerine, 1988 Ağustosunda Saddam güçlerinin zırhlı birlikler eşliğinde 30,000 askerle başlattığı ve adına **Enfal Operasyonu** adı verilen Kürtlere karşı söz konusu olan saldırıda binlerce Kürt hayatını kaybetmiştir. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478; Arı, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...”, 667-699 s.. 695; Silleli, **a.g.e.**, s. 112; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Gözen, “Kuzey Irak Sorunu, s. 769-790.

⁵³⁵ “İrak’ın da bu olanaktan veya haktan yararlanma olasılığına karşı, ilk etapta Güvenlik Protokolü’nün süresinin uzatılmasını talep etmeyen Türkiye, daha sonra bu konudaki görüşünü değiştirerek Protokol’ün tekrar yürürlüğe konulmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Yıldırım Akbulut tarafından bu istem, 05-07.04.1990 tarihlerinde Irak’a yapılan resmi ziyaret sırasında gündeme getirilmiştir. Irak, bu konuda Türkiye, Suriye ve Irak arasında üçlü bir antlaşmanın tesis edilmesini ve Suriye’ye saniyede 700 metreküp su bırakılması talebinde bulunmuştur. Ancak, taraflar bahsi geçen talepler konusunda uzlaşmamışlardır”; Kamuran Reçber, “*Türkiye’nin Irak’ın Kuzeyi’nde Sınır Ötesi Operasyon Ve Sıcak Takip Hakkı*”, : **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi / Review of International Law and Politics**, Cilt: 3, No. 9, 2007, ss. 16-27.

B. TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK SORUNU

1. Irak’ın Kürt Sorunu: Kuveyt İşgali Öncesi Dönem

Kürtler, Osmanlı döneminde “Musul Vilayeti” diye bilinen, kuzeyde Dohuk ve Musul, güneyde de Hanakın ile İran’ın İlam şehirleri arasında uzanan çizgi arasındaki şehirlerde yaşamışlardır. Büyük şehirleri Musul, Süleymaniye, Erbil ve Halepçe olan Kuzey Irak Kürtleri, Kerkük’ün de geleneksel bir Kürt toprağı olduğunu iddia etmektedirler. Kürtler’in kökeni hakkında ortaya atılan iddialardan birisi de, Kürtlerin Turani bir Türk boyu oldukları, İskitlerin baskısı sonucu bugünkü bölgeye geldikleri ve İran etkisinde benliklerini kaybettiklerini ve dillerinin değiştiğini ifade eden ve kabul gören görüştür⁵³⁶. Kürtler, 20 milyon civarında olduğu tahmin edilen toplam nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 5 milyona yakını Kuzey Irak’ta yaşamaktadır. Dil olarak çeşitli lehçelerden oluşan İran dili, Farsça ile aynı dil grubuna mensup Türkçe ve Arapça’dan da yoğun olarak etkilenmiş kırma bir dile sahiptirler⁵³⁷.

Türkiye’nin dışında İran, Irak ve Suriye’de gruplar halinde yaşayan Kürtler, İran ve Irak’ta da ayaklanmalar çıkarmışlar ve bu devletler için devamlı bir sorun kaynağı olmuşlardır. Son dönemde özellikle ABD’nin Irak’ı işgalinden sonra Suriye’de Kürtler konusunda endişe duymaya başlamıştır. Gerek Osmanlı döneminde, gerekse günümüzde Irak ve Türkiye’de Kürtçülük fikri destek bulmaya başlamış ve batılı devletlerinin de desteğiyle gittikçe güçlenmiş örgütlü hale gelerek bir iç soruna dönüşmüştür. 19. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan Kürtçülük ideolojisi Türkiye’nin doğu ve güneydoğu bölgelerini içine alan Irak ve İran’ın topraklarının bir kısmını da kapsamak üzere bağımsız Kürdistan Devleti’nin kurulması esasına dayanmaktadır. Devlet otoritesinin kaybolduğu her dönemde Kürtler, bağımsızlık amacıyla isyan etmişler bölgede yağmacılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁵³⁸.

---

⁵³⁶ Kürtlerin kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Ali Tayyar Önder, **Türkiye’nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler**, 7. Baskı, Fark Yay., Ankara: 2006, 117-207; Şükrü Mehmet Sekban, **Kürt Sorunu**, Kamer Yay., İstanbul: 1998, 15-22.

⁵³⁷ Kürtlerin konuştukları dil hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Önder, **a.g.e.**, s. 133.

⁵³⁸ Kürtlerin çıkardıkları isyan ve ayaklanmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Kenan Esengin, **Milli Mücadelede Ayaklanmalar**, Kamer Yay., İstanbul: 1998; Reşit Hallı, **Kürt İsyanları**, Kara Harp Okulu Yay., Ankara; 2002

Rusların çekilmesinden sonra ise İngilizler Musul'a hâkim olmak amacıyla Irak'ta yaşayan Kürtleri desteklemişler ve kendi amaçları için onları kullanmışlardır⁵³⁹. Kürtler, Irak'ta nüfusun yüzde 15-17'sini oluşturmakta ve ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda yaşamaktadırlar. Kürtler, Sünni Müslümandırlar, fakat, Şiiler gibi sürekli olarak Irak'taki siyasi sürecin dışında tutulmuşlardır. Irak'taki Kürtleri iki büyük grup olan Barzani ve Talabani grubu temsil etmektedir. Aynı zamanda iki büyük partiye sahip olan bu gruplar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Molla Mustafa Barzani'nin başlattığı mücadeleyi onun ölümünden sonra sürdürmüşlerdir⁵⁴⁰.

Irak Kürtlerinin örgütlü hareketleri 1920 yılında imzalanan; ancak onaylanamadan tarihe gömülen Sevres Anlaşması'nın Kürtlere bağımsız bir devlet vaat etmesi ve bu vaadin boşa çıkmasından sonra başlamıştır. Kürtlerin ilk liderleri Mahmud Berzinci, Faysal'ın kral ilan edilmesine karşı bir ayaklanma başlatmış ancak sonunda yakalanarak Süleymaniye'de ev hapsine atılmıştır⁵⁴¹. Irak Kürtlerinin isyan hareketlerinde Barzani aşireti önemli bir yer tutmaktadır. Şeyh Ahmed tarafından yönetilen Barzani aşireti, 1927 yılında, petrol kaynaklarının İngilizler tarafından sömürüldüğünü öne sürerek ayaklanmış ancak, bu ayaklanmalar İngiliz güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Şeyh Ahmed'in liderliği 1934'e kadar devam etmiş, Şeyh'in yakalanmasından sonra yerine kardeşi Molla Mustafa Barzani geçmiştir⁵⁴². İngilizler'in 1936'da, Irak'ı yeniden işgal etmesi sonucu, Kürtlerin İngilizlere karşı mücadelesi Barzani önderliğinde devam etmiştir. Irak'ta mücadeleyi devam ettiremeyeceğini anlayan Barzani, II. Dünya savaşı öncesinde aşiretinden 3.000 kişiyi de yanına alarak Rusya'ya sığınmış ve Ruslarla birlikte Almanlara karşı savaşmıştır. Burada gösterdiği başarılarından dolayı bu dönemde Ruslar tarafından Barzani'ye general rütbesi verilmiştir.

Kürtler 1943'te Irak ve İngiliz güçlerine karşı yeniden ayaklanmışlardır. Ancak ayaklanan Kürtler, başarılı olamayınca İran'a sığınmak zorunda kalmış ve bir süre sonra

---

⁵³⁹ . Turan Yavuz, **ABD'nin Kürt Kartı**, İkinci Basım, Otopsi Yay., İstanbul: 2003, s. 32-33

⁵⁴⁰ Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol**, , s. 86...

⁵⁴¹ Sekban, **a.g.e.**, s. 21.

⁵⁴² Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol**,

İran’da kurulan Mahabat Kürt Cumhuriyeti’ne katılmışlardır⁵⁴³. **Mustafa Barzani, İran’daki Kürdistan Demokrat Partisini örnek alarak** 1946 yılında **Irak Kürdistan Demokrat Partisini** kurmuştur. 1947 yılında İran Şahı’nın Mahabad Kürt Yönetimine son vermesi üzerine burada tutunamayacağını anlayan Molla Mustafa ve Barzani aşireti mensupları Sovyetler Birliği’ne sığınmış ve 1958 yılına kadar burada kalmışlardır⁵⁴⁴. 1958 yılında gerçekleşen General Abdülkerim Kasım ihtilali, Barzani aşiretinin Irak’a geri dönmesine olanak sağlamıştır. General Kasım Kürtlerin dönmesine izin vermiş ancak kısa zaman sonra yine çatışmalar başlamıştır.1961’den itibaren yeniden baş gösteren Kürt ayaklanmaları, General Kasım’ın 1963 Şubatında Baas devrimiyle düşmesine kadar devam etmiştir⁵⁴⁵.

Kürtlerin ayaklanmaları Baas yönetimi esnasında da devam etmiştir. Özellikle Baas’ın Irak yönetimine yeni geçtiği dönemde, yönetimin zayıflığından faydalanan Kürtler Irak askerlerine karşı başarı sağlayarak buradaki konumlarını sağlamlaştırmışlardır. Ayrıca bu dönemde, Kürt grupları arasında bölünmeler görülmeye başlanmıştır. Birinci Baas yönetiminin sona ermesinden sonra, 1966 yılında yapılan bir anlaşmayla⁵⁴⁶ yeni yönetim tarafından Kürt millî varlığı kabul edilmiş ve bölgede yerel Kürt yönetiminin kurulmasına karar verilmiş, ancak, Başbakan Abdurrahman El-Bezzaz’ın yaptığı bu anlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir⁵⁴⁷. 1968 yılında yeni bir darbe ile Irak yönetimini ele geçiren Saddam, 1970 yılında Kürtlerin ayaklanmasına son vermek için 1966 anlaşmasına benzer şartları içeren yeni bir anlaşma önermiştir. Kürtler, Saddam’ın teklifini kabul etmelerine rağmen, Kerkük’ü de ele geçirme çabaları ve kendi aralarındaki “Barzani- Talabani” çekişmesinin iyice tırmanması nedenleriyle bu anlaşma da hayata geçirilememiştir. Zaten Saddam da bu anlaşmaya uyma konusunda çok istekli davranmamıştır.

---

⁵⁴³ 1946 yılında İran’ın Kürtlerle meskun (Mehabat) bölgesinde Rusların da yardımı ile bir Kürt devleti kurulurken, devlet başkanlığına Kadı Ahmet getirildi. Ne var ki bu devletin ömrü ancak 6 ay devam edebilmiş, Rusların yardımını çekmesi üzerine İran bölgeyi işgal etmiş, Kadı Ahmet ve 12 arkadaşı idam edilmiştir. Konuyla ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz.; Arı , **İran, Irak, ABD ve Petrol**;s. 86; Yavuz, **a.g.e.**, s. 32-33

⁵⁴⁴ Silleli, a.g.e., s. 38.

⁵⁴⁵ Arı , **İran, Irak, ABD ve Petrol**;s. 86.

⁵⁴⁶ Muzaffer Deligöz, “*Talabani: Nereden Nereye*”, <http://www.emakale.com/articles/2020/1/Talabani-Nereden-Nereye-/Sayfa1.html>, e.t.; 15/06/2008.

⁵⁴⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 83-84

Sonrasında ise ayaklanmalar devam etmiş ve 1974 yılında çatışmalar yeniden tırmanmaya başlamıştır.

Aynı zamanda Arap dünyasında liderliğini hayal eden Saddam, önce ülkesini sıkı bir şekilde kontrol altına almak istemiştir. Bu nedenle önce kuzeydeki Kürt ayaklanmalarına son vermek istemiş ve bunu anlaşmalarla başaramayınca İran'a sınırlar konusunda bazı tavizler vererek, İran'ın Kürtlere verdiği desteği keserek bu bölgede kontrolü sağlamak istemiştir. İran ile Irak arasında 6 Mart 1975'te bunu sağlayacak olan "Cezayir Anlaşması" imzalanmış⁵⁴⁸ ve böylece Irak bütün gücünü kullanarak Kürtleri kontrol altına almıştır. Saddam güçleri karşısında büyük kayıplar veren Kürtler, İran'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Kürtlerin lideri Mustafa Barzani, önce İran'a, oradan da ABD'ye sığınmış ve 1979 yılında ABD'de vefat etmiştir. Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra IKDP liderliğini oğlu Mesud Barzani devralmıştır.

Kürtler İran'da Şah'ın devrilmesi ve otoritenin kaybolması sonucunda hem İran, hem de Irak'ta uygun bir ortam yakaladıklarını düşünerek harekete geçmişlerdir. İran'da oluşan otorite boşluğu, İran-Irak sınırının İran içinde kalan bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak hâline getirmiş ve böylece Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler İran'ın bu bölgelerine rahatlıkla sığınabilmiştir. Irak-İran Savaşı, Kürtlerin toparlanarak Irak yönetimine başkaldırmaları için iyi bir fırsat yaratmıştır. İran-İrak Savaşı devam ederken, 1986 yılında Talabani'ye bağlı Peşmergeler Irak kuvvetlerine ve Kerkük üzerine saldırılarda bulunmuştur. Aynı şekilde Mesud Barzani ve adamları da İran'dan Irak'a geri dönerek Saddam'a karşı ayaklanma başlatmışlardır. Kürtler savaş esnasında giriştikleri bu faaliyetlerden bir kazanım elde edemedikleri gibi, yaptıklarından dolayı Saddam tarafından çok ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. İran'ın 1988 Ağustosunda ateşkesi kabul ederek İran-Irak Savaşı'nın da sona ermesi üzerine, Saddam güçleri zırhlı birlikleri ve kimyasal silahları da kullanarak yaklaşık 30,000 askerle Kürtler üzerine yürümüşlerdir. **Enfal Operasyonu** adı verilen bu harekâta binlerce Kürt hayatını

---

⁵⁴⁸ 6 Mart 1975 tarihinde Cezayir'de toplanan OPEC örgütü toplantıları esnasında İran Şahı Rıza Pehlevi ile Irak başbakan yardımcısı Saddam Hüseyin Arasında "Cezayir Protokolü" imzalanmıştır. Yavuz, **a.g.e.**, s. 83-84

kaybetmiştir. Kimyasal silahlarla gerçekleştirilen bu katliam (**Halepçe Katliamı**⁵⁴⁹) tüm dünya tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

2. Körfez Krizi ve Kuzey Irak'ta Oluşan Boşluk

Birinci veya diğer adıyla 1990 Körfez Krizi, Türk dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aslında bu kriz (Soğuk Savaş sonrası) Orta Doğu'daki enerji kaynaklarını kontrol altına almak isteyen ABD'nin bu güne kadar devam eden hegemonya kurma çabalarının da başlangıcı olmuştur⁵⁵⁰. Sekiz yıl süren ve iki tarafın da kaybettiği İran-İrak savaşı, Irak ekonomisine büyük zararlar vermiş olduğundan Irak lideri Saddam Hüseyin, savaş sonucu kötüleşen ekonomisini canlandırmak ve savaşın açtığı zararları telafi etmek için büyük petrol geliri olan ve Irak'ın baştan beri kendisine ait bir bölge olarak gördüğü⁵⁵¹ Kuveyt'e göz dikmiştir. Aslında Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmek istemesinin altında ekonomik olduğu kadar, siyasi ve jeopolitik sebepler de bulunmaktadır. Çünkü, Irak'ın denize çıkışı kısıtlı olduğundan Basra Körfezi kapatıldığında Türkiye ve Suriye'ye bağımlı bir duruma gelmektedir⁵⁵². Öte yandan, Temmuz 1979'da Irak iktidarının birinci adamı haline gelen Saddam Hüseyin, Camp David Anlaşması ile Arap dünyasından uzaklaşan Mısır'ın bıraktığı Arap liderliğine soyunmuş, Şah'ın düşmesi ile ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak istemiştir. İran savaşında bunu başaramayınca, Kuveyt'i işgal ederek büyük petrol gelirlerine kavuşmayı ve gücünü daha da artırıp böylece Arapların kontrolünü sağlamayı istemiştir.

İrak kuvvetleri, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiş, 8 Ağustos günü de, Kuveyt'in Irak'ın 19 ncü vilayeti olduğunu ilan ederek bu ülkeyi ilhak etmiştir. İran-İrak savaşında büyük güçlerden tepki görmemesi ve hatta destek görmesi nedeniyle,

⁵⁴⁹ Halepçe katliamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Silleli, **a.g.e.**, 172-175. Arı, **İrak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478; Arı, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...*", 667-699 s. 695; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Gözen, "*Kuzey Irak Sorunu*", s. 790; Bozkurt, "*1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası*", s. 768.

⁵⁵⁰ Veysel Ayhan, "*Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi*", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 2, 2006, 185-228, s. 186.

⁵⁵¹ Irak, 1930'dan beri Kuveyt'i kendine ait bir toprak olarak görmüş ve birkaç defa ilhak girişiminde bulunmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; . Arı, **İrak, İran, ABD ve Petrol...**, s. 433.

⁵⁵² Silleli, **a.g.e.**, 172-175. Arı, **İrak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478

ABD ve SSCB tarafından ciddi bir engelleme beklemeyen Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi üzerine ABD ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi harekete geçmiş ve 2 Ağustos 1990 ile 29 Kasım 1990 tarihleri arasında, BM Güvenlik Konseyi'nde 660, 661, 662, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674ve 67 sayılı kararlar ile Irak'ın derhal Kuveyt'ten çekilmesi istenmiştir⁵⁵³.

Körfez Krizi, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı tüm kararlara ve diplomatik girişimlere rağmen, barışçı yollarla bir çözüme kavuşturulamamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde 661 sayılı "Irak'a yaptırım uygulaması" kararı alınmış ve Irak ve işgal altındaki Kuveyt'e siyasi ve ekonomik ambargo uygulanmıştır. Siyasi ve ekonomik ambargodan bir sonuç alınamayınca, BM Güvenlik Konseyi, 678 sayılı kararı ile Irak'tan "15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmesini, aksi halde Kuveyt Hükümeti'yle işbirliği yapan devletlere tüm yolları kullanma yetkisi vereceğini" açıklamıştır. Son tarihe kadar çekilme olmayınca, ABD ve Koalisyon Kuvvetleri, Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı ve kuvvet kullanma yetkisi veren kararını 16 Ocak 1991'de eyleme geçirmişler ve böylece "Çöl Fırtınası Operasyonu" başlatılmıştır⁵⁵⁴. Operasyon'un kara hareketinin başladığı 24 Şubat'a kadar olan bölümü "hava hareketi" şeklinde sürdürülmüştür.

Türkiye, Körfez Krizi esnasında Saddam'a karşı Batılı ülkelerin oluşturdukları koalisyonla destek vermiş ve Çöl Fırtınası (Desert Storm I-II) Operasyonlarında topraklarını ABD'nin kullanımına açmıştır. Türkiye 2,5 milyar dolarlık bir ticaret hacmine sahip olduğu Irak'a karşı BM'nin ambargo kararına katılmış ve bu doğrultuda Kerkük-Yumurtalık boru hattının faaliyetlerini durdurmuştur. 12 yıldan fazla süren bu ambargo Türkiye'yi yaklaşık 50 milyar dolar zarara uğratmıştır⁵⁵⁵.

---

⁵⁵³ Bu kararlar ve kararların alınması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol...**;446-452.; Mustafa Kayar, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul: IQ Yay., 2003, 186-190.; Silleli, **a.g.e.**, s. 75-192.

⁵⁵⁴ Körfez Krizi'nin savaşa dönüştüğü 16 Ocak 1991'de Çok Uluslu Güç'ün ulaştığı kuvvet seviyesi yaklaşık olarak; 750. 000 personel, 3. 300 tank, 1700 top, 4000 tanksavar sistemi, 530 taarruz helikopteri, 2500 kadar muharip uçak ve 210 gemi kadardır. Bu kuvvete A. B. D. katkısı, yaklaşık 460. 000 asker, 2000 tank ve 480 uçaktı. Silleli, **a.g.e.**, 172.

⁵⁵⁵ Arı, **İrak, İran, ABD ve Petrol...**, s. 455; Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", s. 760

İran Devlet Başkanı Rafsanjani ve Sovyet Lideri Gorbaçov gibi liderlerin girişimleri ve barış planları ile 24 Şubat'ta başlayan kara hareketından sonra Irak BM temsilcisi bir açıklama yaparak, "BM Güvenlik Konseyi'nin 660, 662 ve 674 sayılı kararlarının Irak tarafından kabul edildiğini" bildirmiştir. Irak'ın "Kuveyt üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiğini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini bildirmesi" üzerine 28 Şubat'ta Operasyon sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyinin 687 sayılı kararıyla ateşkesin çerçevesi belirlenmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin Nisan 1991'de alınan 687 sayılı kararına göre, "Irak'ın menzili 150 kilometreyi geçen balistik füzeleri de dahil, toplu imha silâhları imha edilecek ve petrol satışından elde ettiği gelirlerin bir kısmına savaş tazminatı olarak el konacak, Irak ile Kuveyt arasındaki tampon bölgeye yerleştirilen BM barış gücü askerleri devriye görevi görecek ve Amerikan askerleri Irak'tan çekilecekti"⁵⁵⁶.

3. Özerk Bir Kürt Yönetiminin Oluşturulması

Irak'lı Kürt liderlerden KYB'nin başkanı Celal Talabani, henüz Irak'ın Kuveyt'e saldırısı başladığı sırada ön plana çıkarak ABD ve Koalisyon güçlerinin ilgisini çekmeye çalışmıştır. Özellikle İngiltere tarafından desteklenen Talabani, destek verildiği takdirde Saddam Kuvvetlerini arkadan vurarak ve ayaklanmalar çıkartarak Saddam'ı yıpratılabileceğini ima eden söylemlerde bulunmuştur. 1990 Ağustos ayında Celal Talabani, Washington'a giderek Irak'ı içten devirecek eylemleri için siyasi destek, silah, malzeme ve maddi yardım istemiştir⁵⁵⁷. Bu politikası ABD tarafından destek görünce Talabani kuvvetleri Kuzey Irak'ta isyan ve ayaklanmalar çıkarmaya başlamıştır. Talabani bu dönemde ayrıca, 'Bağımsız Kürt devleti' fikrinden vazgeçerek 'özerk Kürt bölgesi' fikrini kabul ettiğini belirtmeye başlamıştır. Kuzey Irak'taki diğer büyük Kürt grubunun lideri Barzani ise başlangıçta, geçmişte Batılı güçler tarafından kullanılıp sonra terk edilerek büyük sıkıntılar yaşamının verdiği endişeyle olayları

⁵⁵⁶ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s. 455; Arı, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...*", 683; Silleli, **a.g.e.**, s. 175; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Bozkurt, "*1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası*", s. 760

⁵⁵⁷ Yavuz, **a.g.e.**; s. 37.

izlemekle yetinmiştir. Ancak bir süre sonra o da Irak'taki boşluktan yararlanarak amaçlarını gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Bu iki büyük Kürt grubu (KYB ve KDP) Kuzey Irak'taki diğer altı kürt grubuyla birleşerek, 40 bin Peşmerge ile “Irak Kürdistan Cephesi” ni oluşturmuşlardır⁵⁵⁸. 5 Mart 1991’de çıkan Kürt ayaklanması sonucu, İsyancılar Süleymaniye, Erbil, Kerkük, Dohuk ve Zaho bölgelerini ele geçirmişlerdir.

Ateşkesin sonrasında Saddam, ayaklanmalar çıkaran Kuzey Irak'ta Kürtler ile Güney Irak'ta Şiiler'e dönmüştür. Şiiler'in ayaklanması Irak yönetimi tarafından bastırıldıktan sonra Saddam, Kuveyt'ten çektiği güçlerini Kuzeyde ayaklanan Kürtlerin üzerine sürmüştür. **Saddam Kuvvetleri hava destekli bir operasyon sonucu kaybettiği toprakları Kürtlerden geri almıştır**⁵⁵⁹. Irak güçlerinin hareketi sonucu yaklaşık 200 bin Kuzey Iraklı öldürülmüş, bir milyona yakın Kuzey Iraklı ise Türkiye sınırına doğru kaçmaya başlamış ve 250 bin kişi sınırı aşarak sığınma istemiştir. BM Güvenlik Konseyinin 687 sayılı kararı veya daha önce alınan kararlarda Irak kuvvetlerinin ülkenin içerisinde kullanılmasını engelleyen bir hüküm bulunmadığından bu durumu önlemek için koalisyon güçlerinin harekete geçmesi mümkün olmamıştır. Operasyon, Türkiye'yi de oldukça fazla etkilemiştir. Çünkü, Saddam kuvvetlerine direnemeyen Irak'lı Kürtler Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamışlar, İran sınırlarını kapatınca Türkiye sınırlarına yığılmışlardır. Türkiye, mültecilerin getireceği ekonomik yükten ve bu sığınmacılarla birlikte PKK'lı teröristlerin de ülkeye sızabileceğinden endişe ettiğinden başlangıçta Irak sınırını kapattığını açıklamış ve sınırı geçmiş olanları Irak'a geri göndermiştir. Ancak, baskılar artınca, kısa bir süre için mültecilerin Türkiye'de kalmalarına izin verilmiş ve iki gün sonra da bunlara geçici ikamet verileceği ama siyasi mülteci statüsü tanınmayacağı açıklanmıştır⁵⁶⁰. Sorun sona erdikten sonra Türkiye'nin endişelerinde haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü, mültecilerle birlikte çok sayıda terörist, silah ve patlayıcı maddeler ülkeye sokulmuş ve Türk Silahlı Kuvvetlerine ve halka karşı kullanılmıştır. Sorun esnasında Türkiye'ye insan hakları adına baskı yapan batılı devletler ciddi bir destek sağlamamış ve Türkiye

⁵⁵⁸ Gözen, “Kuzey Irak Sorunu”, s. 773.

⁵⁵⁹ Özdağ, a.g.e., s. 85.

⁵⁶⁰ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, 478.

binlerce kişinin masraflarını tek başına karşılamak zorunda kalmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bu tutumu Türkiye- Irak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Saddam, kuzeyde Türkmenlere karşı politikasını sertleştirerek 25 Türkmen'i idam ettirmiş ve Kerküklü Türkmenleri güney bölgelerinde iskana zorlamıştır. Bunların dışında, Irak güçlerinin bölgeyi terk etmesinden sonra, boşalan kamplara terör örgütü PKK yerleşerek buradan Türkiye'de rahat eylem yapma imkanı elde etmiştir⁵⁶¹.

Türkiye'nin o zamanki Cumhurbaşkanı Turgut Özal, bu durumda yoğun bir diplomasi uygulayarak ABD Başkanı George Bush'u harekete geçirmiş ve diğer bazı Devlet ve Hükümet başkanlarının da destek vermesiyle, BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ile kurtarma ve yardım ile sınırlı "Huzur Operasyonu" başlatılmıştır⁵⁶². Bu kapsamda, 10 Nisan'da 36. Paralelin Kuzeyi, Irak için "Uçuşa Yasak Bölge" ilan edilmiştir. ABD Başkanı G. Bush, 16 Nisan 1991'de ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bir bölgeye konuşlandırılarak Kürtlere yardım yapılacağını açıklamıştır⁵⁶³. Böylece, 36. paralelin kuzeyinde Irak'ın Kürtler üzerindeki baskısını önleyecek bir güvenlik bölgesi oluşturulmuştur. Daha sonra Koalisyan güçleri bölgeden çekilirken yerine, Temmuz 1991 – Aralık 1996 tarihleri arasında görev yapacak olan ve "Çekiç Güç" adı verilen Kuzey Irak halkına karşı Irak Yönetimi'nin girişeceği saldırıları caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendirilmiş bir kuvvet oluşturulmuştur⁵⁶⁴. Çekiç Güç, İncirlik'te konuşlandırılmış olup, Biri Türk,

---

⁵⁶¹ Şimşek, a.g.e., s. 134

⁵⁶² Bu karar aynı zamanda güvenli bölge (safe havens) oluşturulması (her ne kadar kararda böyle bir kavramdan söz edilmemiş olsa da) ve Çekiç Güç (Poised Hammer) veya Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort) gibi uygulamaların temel dayanağını oluşturacaktır. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s. 455; Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...", 683; Silleli, a.g.e., s. 75; Şimşek, a.g.e., s. 137; Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", s. 760

⁵⁶³ ABD, 12 Nisan 1991 günü, 36 ncı enlem Kuzeyinde helikopter ve savaş uçağı kullanmaması için Irak'ı uyarmış ve 'Kurtarma Operasyonu' için bölgeye 8 bin asker göndermiştir. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**..., 460; Silleli, a.g.e., 172-175; Şimşek, a.g.e., s. 134; Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", 751-768.

⁵⁶⁴ Irak'ın kuzeyinde güvenli bölge oluşturulması amacına yönelik gerçekleştirilen askeri harekâta onbir Devlet katılmış, bu Devletlerin 1991 yılı Mayıs ayındaki askeri güçleri yirmibine ulaşmış ve Türkiye de sınıra yakın bir noktaya hava gücü yerleştirmiştir. Irak'ın kuzeyi, Amerikalılar, İngilizler ve Fransızlar tarafından yapılan bir operasyon ile kontrol edilmeye başlanmış ve bu bölgede emniyet sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, 1991 yılı Temmuzunda Irak Devleti ülkesinin 36. paralelinden Türkiye Cumhuriyeti sınırına kadar olan bölgeyi kontrol eden bu güçler geri çekilmiş ve bu kontrolü sağlamak gayesiyle Türkiye'de üslenmişlerdir. 1991 yılının Eylül ayında ise bu güçleri oluşturan kara birlikleri Türkiye'den ayrılmış, ancak 'çekiç gücü' olarak adlandırılan ve Irak sınırına yakın bir

diğeri ABD’li iki Komutanın idaresinde 1748 asker ve 77 uçaktan oluşmuştur. Bunun dışında Pirinçlik ve Zaho’da da ikmal ve irtibat görevini yürüten 56 çok uluslu asker yer almıştır. Altı ay süre için görevlendirilen ve görev süresi Türkiye tarafından uzatılarak Aralık 1996’ya kadar görevine devam eden Çekiç Güç’ün görev süresi bu tarihte tamamlanmış ve bunun yerini Türk hükümetinin onayıyla, 1 Ocak 1997’den itibaren “Keşif Güç” almıştır. Kuzey Irak’ta keşif uçuşları yapan Keşif Gücün görevi ise, 2003 Martında ABD’nin Irak’ı işgaliyle beraber hem fiilen ve hem de hukuken sona ermiştir⁵⁶⁵.

Irak’lı Kürtler, yaklaşık yüz yıla yakın bir süredir yürüttükleri mücadelede en büyük ilerlemeyi 1990’lı yıllarda ve özellikle 1991’den sonra 36. paralelin kuzeyinin BM Güvenlik konseyi kararlarının gereği olarak ABD ve koalisyon güçlerine geçmesi sonucu Irak’ın Kendileri üzerindeki baskı ve kontrolü kaybetmesiyle oluşan ortamda sağlamışlardır. Bundan sonraki dönemde Batılı güçlerin ve özellikle ABD’nin desteğini alan Kürtler Kuzey Irak’ta özerk bir kürt devleti oluşturma girişimlerine başlamışlardır. Bu kapsamda 17 Mayıs 1992 tarihinde seçimler yapılarak Kürt Palementosu oluşturulmuştur. Ancak, Irak 1992 Mayısında yapılan seçimlerle Irak’ın kuzeyindeki Kürt gurupların kendi yerel otoritelerini oluşturmaları Türkiye’nin bu yapının bir devlet hâlini alması ve Irak’ın toprak bütünlüğünün bozulmasıyla sonuçlanması gibi konulardaki kaygılarını dile getirmesine yol açmıştır. Aslında Türkiye’nin bu endişesi henüz Körfez krizi ortaya çıktığında başlamıştır. Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında Türkiye bir taraftan Irak’ın yeni petrol gelirleriyle güçlenip Arap Liderliğini de ele geçirerek bölgedeki dengeleri değiştireceği endişesini taşıırken, diğer taraftan da ABD ve Batılı güçlerin galip gelmesi halinde Irak topraklarında bölünme yaşanacağı ve

---

NATO üssüne yerleşen bir hava gücü kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Reçber, “*Türkiye’nin Irak’ın Kuzeyi’nde Sınır Ötesi Operasyon Ve Sıcak Takip Hakkı*”, s. 79; Çekiç Güç’ün görev süresi 30 Eylül 1991’de tekrar uzatılırken Silopi’de bulunan Çok Uluslu Güç’ün kara unsurlarının çekilmesi, bunun yerine İncirlik’teki hava gücünün F-111 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır. Silleli, **a.g.e.**, 172-175. Ayrıca bu konunun ayrıntıları için bkz.; Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478; Gözen, “*Kuzey Irak Sorunu*”, s. 790; Bozkurt, “*1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye’nin Politikası*”, s. 768.

⁵⁶⁵ Çekiç Güç’e asker veren ülkeler arasında Türkiye (78), Fransa (143), İngiltere (194) ve ABD (1389) vardı. Diğer taraftan aynı ülkelerin İncirlik’te Çekiç Güç emrinde bulunan uçak sayıları ise şöyleydi: ABD: 32 savaş, 13 kargo ve destek uçağı, 9 helikopter; İngiltere: 8 savaş, 2 tanker uçağı; Fransa: 8 savaş, 1 tanker uçağı; Türkiye: 4 savaş uçağı. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, s. 462; Arı, “*Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...*”, 667-699 s. 695; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Silleli, **a.g.e.**, 172-175.

Kuzeydeki Kürtlerin bağımsız Kürt devleti kurabileceği endişesi taşıyordu. Türkiye'nin Kürt devleti kurulması konusundaki endişeleri ise ülkede yaşayan ve sayıları Iraktaki Kürtlerden daha fazla olan Kürt kökenli vatandaşlarının bu devlete katılma istekleri doğabileceği ihtimalinden kaynaklanıyordu⁵⁶⁶. Bu durumda ise artık Kürtler Parlamentosu, bir Bakanlar Kurulu ve hatta Başbakanı olan bir hükümet kurmuşlardı. Türkiye bu gelişmeleri bağımsızlığa yönelik çabalar olarak değerlendirmiş ve yeni kurulan hükümeti tanımadığı gibi, bu oluşumu "bölge barışı ve Irak'ın toprak bütünlüğü açısından tehlikeli bir gelişme" olarak değerlendirmiştir⁵⁶⁷.

Ancak bir süre sonra Kürtler arasındaki güç mücadelesi yeniden su yüzüne çıkarak gruplar arasında çatışmalar başlamıştır. Kuzey Irak'taki kurulmuş olan yönetim üzerinden iki yıl bile geçmeden, karşı gruplar arasındaki çatışmalar dolayısıyla faaliyetlerini sürdürememiş ve fiilen sona ermiştir. Talabani ve Barzani peşmergeleri arasında başlayan çatışmalar, Talabani'ye bağlı güçlerin 1994 yılı Aralık ayında Erbil'de denetimi tek başına ele geçirmesi ve KDP güçlerini şehirden uzaklaştırmasıyla yoğunlaşmış ve çatışmalarla birlikte hükümet ve parlamentonun faaliyetleri sona ermiştir. Barzani-Talabani çatışması özellikle 1994 yılında şiddetlenmiş ve 1995 yılında da devam etmiştir. 1995 yılında çatışmalara son vermek için ABD'nin de dahil olduğu çeşitli girişimler olmuştur. Bu kapsamda 27 Temmuz 1995'te Lizbon'da taraflar arasında başlayan müzakerelerden bir sonuç alınamamış, Ağustos ayındaki müzakerelerde ise belli konularda prensip anlaşmasına varılmasına rağmen bu anlaşma hayata geçirilememiştir.

Talabani-Barzani çatışmalarında en önemli ve en ilginç gelişmeler 1996 yılında yaşanmıştır. Çünkü, Barzani, Talabani'yi alt etmek için Saddam ile anlaşarak Irak kuvvetleriyle işbirliği yapmıştır. 31 Ağustos 1996 tarihinde KDP, Saddam'ın kuvvetleri ile birlikte Erbil kentine saldırarak Talabani güçlerini buradan çıkartmış ve bir süre

---

⁵⁶⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. 37-41; Silleli, **a.g.e.**, 172-175. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol...**, 424-478; Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...", 667-699 s. 695; Şimşek, **a.g.e.**, s. 134; Gözen, "Kuzey Irak Sorunu", 769-790; Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", 751-768.

⁵⁶⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 37-4; Silleli, **a.g.e.**, 172-175; Gözen, "Kuzey Irak Sorunu", 769-790

sonra, 9 Eylül'de Süleymaniye'yi ele geçirmiştir⁵⁶⁸. Her iki taraftan çok sayıda insanın hayatını kaybettiği çatışmalar, 1996 Temmuz ayından itibaren yeniden şiddetlenmiş ve bu çatışmalar sonucunda Kuzey Irak'ın kontrolünde üç grup etkili hale gelmiştir; Erbil ve Süleymaniye KYB'nin, Dohuk ve Erbil çevresindeki vilayetler KDP'nin ve Halepçe ve civarı İslami Hareket'in nüfuz alanlarına dönüşmüştür⁵⁶⁹.

Bu tarihten itibaren yaklaşık 30 yıldır Irak Kürtlerinin siyasi hayatında etkili olan Talabani-Barzani mücadelesine ABD el atmıştır. Amerika, bu iki Kürt grup liderini Washington'da bir araya getirerek aralarındaki sorunları gidermeye çalışmıştır⁵⁷⁰. ABD ve İngiltere'nin girişimiyle iki parti arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1998'de Washington'da barış anlaşması imzalanmıştır⁵⁷¹. Amerikan Kongresi'nde 1998'de kabul edilen "Irak'ı Özgürleştirme Yasası" çerçevesinde Iraklı muhâlif gruplara ayrılan 97 milyon dolarlık fonun büyük bir kısmı bölgeye aktarılmıştır. Bu arada Kürt grupların 1998'de ortak bir siyasi yapı ve ortak bir parlamento oluşturulması konusunda ilke anlaşmasına varmış olmalarına rağmen, 1999, 2000, 2001 ve 2002 yılları boyunca devam eden görüşmeler sürecinden somut bir sonuç elde edilememiştir⁵⁷². Sonrasında ise Irak ABD tarafından işgal edilmiş ve tüm Orta Doğu'da olduğu gibi, Kuzey Irak'ta da yeni bir dönem başlamıştır.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle Kuzey Irak'taki Kürtler işgal öncesi ve işgal sırasındaki katkıları dolayısıyla Kuzey Irak'ta kontrolün tamamını ele geçirdikleri gibi, Irak yönetiminde de başat bir güç haline gelmiş ve Irak'ın petrol gelirlerinden faydalanma hakkı elde etmişlerdir. Ayrıca, Irak meclisi KYB lideri Celal

---

⁵⁶⁸ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s. 474; Arı, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...*", 669; Gözen, "*Kuzey Irak Sorunu*", 781; Bu hareket sırasında Saddam, Irak'taki Türkmen hareketinden de 34 kişiyi idam ettirmiştir; Kemal Evcioğlu, **Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Orta Doğu Projesi Alfa- Kaos- Omega- Tapınak**, Kocaeli: Umay yay., 2005, s. 280.

⁵⁶⁹ ABD, İngiltere ve Türkiye'nin destekleri ile oluşturulan koruma sayesinde Iraklı Kürtler Irak'ta "Devlet içinde devlet" gibi davranmışlardır. Ayrıntılı bilgi için ; Mehmet Şahin, "*2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler*", **II. Körfez Savaşı**, Ed.; Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yay., Ankara: 2006, 283-304, s.283

⁵⁷⁰ Arı, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi*", s. 685

⁵⁷¹ "Washington Antlaşması ABD'nin himayesinde IKDP lideri Mesut Barzani ile IKYB lideri Celal Talabani arasında 17 Ekim 1998 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmanın detayları için bkz.; Tuncay Özkan, **CIA Kürtleri, Kürt Devleti'nin Gizli Tarihi**, 7. BasımAlfa Yay., İstanbul : 2004, s. 310

⁵⁷² Arı, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ...*", s. 685.

Talabani'yi, Irak devlet başkanlığına seçerek 30 yıllık bir mücadelenin sonunda, ABD ile yaptığı iş birliğinin neticesi olarak Irak devlet başkanlığı makamına oturtmuştur⁵⁷³. Böylece, Irak Meclis'inin kararı ile Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani yeni dönemin ilk Cumhurbaşkanı olarak devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur.

Kürt devleti'nin veya Özerk Kürt yönetiminin oluşması aşamasında Türkiye'nin iki büyük handikapı meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, 1991 yılında Saddam kuvvetlerinin Kuzey Irak'ta başlattıkları hareket esnasında o zamanki Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın girişim ve çabaları sonucu "güvenli bölge" oluşturulması, Çekiç güç'ün kurulması ve 36. paralelin Kuzeyinin Irak uçaklarına kapatılmasıdır. Bu sayede Kürtler 10 yılı aşkın bir süre Irak'ın baskısı olmadan faaliyetlerini yürüttükleri gibi ABD ve Batılı devletlerle de yakınlaşma olanağı bulmuşlardır⁵⁷⁴. İkincisi ise "Tezkere Krizi" olarak geçen ve Türkiye-ABD ilişkilerinde de son yılların en büyük kırılma noktasını oluşturan Mart 2003'te Irak işgali öncesi TBMM'nin kararıdır⁵⁷⁵.

Burada üzerinde durulması gereken ABD'nin Kürt sorununa karışma nedenidir. ABD Kürtleri, Kuveyt işgali esnasında Saddam'ı içten yok etmek planları çerçevesinde kullanmış, ancak 1991 yılında ateşkes sonrası onların Saddam kuvvetleri tarafından katledilmesine izin vermiştir. Buna rağmen Kürt liderler, özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak işgali belirginleşince yeniden ABD'ye başvurarak Saddam'ı arkadan vurabileceklerini bildirmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Mart 2003'te Irak'ın işgali sırasında Türk askerinin kullanılması ve Türk topraklarının yabancı askerlerin kullanımına açılması ile ilgili hükümet tezkeresini reddedince ABD'nin operasyonu kuzeyden gerçekleştirmesi zorlaşmış ve operasyon güneyden yapılmıştır.

---

⁵⁷³ Talabani'nin yardımcılıklarına ise Sünni Gazi el-Yaver ve Şii Abdül Mehdi getirilmiştir. 275 sandalyeli mecliste milletvekillerinin 227'si Talabani ile 2 yardımcısı lehinde oy kullanırken 30 oy, başka rakibi olmayan bu üç adayı protesto etmek amacıyla boş çıkmıştır. **Hürriyet**-06.04.2005

⁵⁷⁴ Turgut Özal'ın bu politikası hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır; Ramazan Gözen ve Sedat Laçiner, bu durumun Özal'ın Orta Doğu'da kazanımlar elde etmeye yönelik Aktif Politikasının bir sonucu olduğunu iddia ederken, bazı yazarlar ise büyük bir hata olduğunu iddia etmektedirler. Bu konunun ayrıntıları için bkz.; Sedat Laçiner, "Özal Dönemi Türk Dış Politikası", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=7> ; Ramazan Gözen, "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**; Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 725-768.

⁵⁷⁵ Bu konu üzerinde 3. Bölümde, Türkiye- ABD ilişkileri konusu işlenirken ayrıntılı olarak durulacaktır.

Kuzeye kuvvet ayırmak istemeyen ABD, zaten bu işe gönüllü olan Kürtleri kullanarak Saddam kuvvetlerini çift taraftan vurmaya çalışmışlardır.

ABD, Kürtleri bölge ülkelerine karşı elinde bir koz olarak tutmayı ve kullanmayı düşünmektedir. Aynı zamanda ABD'nin Orta Doğu'da en büyük varlık sebeplerinden birisi olan İsrail'in güvenliği açısından da Kürtlerin varlığı önem arz etmektedir. Bu gün ise Irak'ta terör olaylarıyla başa çıkamayan ABD, Irak'ın en sakin bölgesi olan Kuzey kesiminde de kontrolü kaybetmemek için Kürtlere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca İran ve Türkiye'ye karşı da bir tampon bölge oluşturmaktadır⁵⁷⁶. Ancak ABD, bu bölgede bağımsız bir Kürt devletinden ziyade kendisine daha bağımlı bir Özerk Kürt yönetimini tercih etmektedir. Çünkü Irak'ın parçalanması ve Kuzey Irak'ta kurulacak olan bir Kürt devleti bölgeyi daha da karışık bir hale getirecektir. Ayrıca bölgede güçlü ama bağımlı bir Kürt yapısının ortaya çıkması durumunda ABD, Irak'ı ve bölge ülkelerini Kürtler yoluyla kontrol edebilecektir. ABD, gerektiği durumlarda Kürt nüfusu barındıran bölge ülkelerini etkileme imkanı kazanacağı gibi Kürtler de sürekli olarak ABD'nin koruyuculuğuna ihtiyaç duyacaktır. Kürtler, Federal Irak'ın bir parçası olursa, Irak'ın İsrail'e karşı tehdit oluşturma durumu da ortadan kalkacaktır. Ama eğer Irak parçalanıp Kürtler bağımsız bir devlet kurarsa, Iraktaki Şii grupların da İran ile İşbirliği yapması veya İran ile birleşerek bölgeyi tamamen istikrarsız hale getirme ihtimali mevcuttur. Bu nedenle, Kürtlerin Irak'tan ayrılıp ABD'nin desteği ile bağımsız bir devlet kurmaları, Irak'ı hem İsrail için hem de ABD için daha ciddi bir tehdit hâline getirecek ve bölgede mevcut olan ABD ve İsrail karşıtlığını daha da besleyecektir⁵⁷⁷.

Aslında, bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Çünkü, bağımsız bir Kürt devletinin kurulması ve varlığını devam ettirebilmesi için mutlaka büyük bir dış desteğe ihtiyacı vardır. Bu dış desteğin bölge ülkelerinden gelecek tehditlere karşı sürekli ve güvenliği sağlayacak düzeyde olması gerekir. Ayrıca bağımsız bir devlet olarak ekonomik anlamda Kerkük bölgesini mutlaka sınırlarına katması bir zorunluluktur⁵⁷⁸. Kerkük olmadan Kürt devleti ayakta duramaz;

---

⁵⁷⁶ Yavuz, a.g.e., s. 42-61.

⁵⁷⁷ Şahin, a.g.e., s. 304

⁵⁷⁸ Özkan, a.g.e., s. 87;

çünkü, mevcut durumda dağlarda yerleşik, enerji kaynaklarından ve ekonomik altyapıdan yoksun ve daha da önemlisi denize çıkışı olmayan bir coğrafya üzerinde yaşamaktadır. Ancak Kerkük'ü elde ederse ciddi bir petrol geliri elde edecek ve ekonomik alt yapısını tamamlayabilecektir. Bu durumda dahi petrolü dünya piyasalarına ulaştırabilmek için Türkiye, Suriye ve güneyde Şii bölgesiyle işbirliği yapması gerekmektedir. Bu nedenle, şu anda Kürt liderler Irak'ın kuzeyinde güçlendirilmiş bir federasyon hatta konfederal yapı içerisinde güçlendirilmiş bir özerk Kürt yönetimi oluşturmaya ve Kerkük'ü ele geçirmeye çalışmaktadırlar⁵⁷⁹.

Kuzey Irak'taki iki büyük Kürt grubunun liderleri Talabani ve Barzani'nin, 2002 yılında bir anlaşmayla aralarındaki çatışmaya son vermeleri ve Kuzey Irak'taki Kürtlerin birleşmeleri, bölgede varlığını sürdüren terör örgütü PKK'nın eylemlere yeniden hız vermesi Türkiye'de güvenlik endişeleri yaratmıştır. Amerika'nın Irak'ı işgalinin ardından bu gruplar daha da güçlü konuma gelmiş ve bağımsız bir devlet gibi davranmaya başlamışlardır. Sınırlardaki Kürdistan levhalarından başlayarak, resmi kurumlarda sözde Kürdistan bayrağı asılması, ulusal marş çalışmaları, kendi paralarını basmaları ve Barzani'nin PKK, Kerkük ve diğer bölge sorunları ile ilgili söylemleri Türkiye'nin bu oluşumu bir tehdit olarak görmesine sebep olmaktadır. Çünkü, KDP lideri Barzani terör örgütü PKK'yı bir terör örgütü olarak görmemekte, ayrıca Türkiye'deki Kürt grupları üzerinde oluşturmaya çalışmaktadır. En büyük sorun ise Kuzey Irak'taki yapılanmayı "Güney Kürdistan" olarak niteleyip Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı iddiaları olduğunu açıkça ifade etmeleridir. Bütün bunların üzerine Kerkük'ün Kürdistan'ın bir parçası olduğunu iddia ederek Türkmenlere karşı yıldırma politikaları uygulamaları Türkiye'nin tüm hassasiyetlerine ve kırmızı çizgilerine açıkça meydan okuma durumuna gelmektedir⁵⁸⁰.

4. Kerkük ve Türkmenler Sorunu

Türkiye için Kerkük iki bakımdan önemlidir. Birincisi stratejik enerji kaynağı petrol, ikincisi ise bölgede yaşayan "Türkmenler"dir. Kerkük'ün önemi Irak

---

⁵⁷⁹ Yavuz, a.g.e., s. 39.

⁵⁸⁰ Mustafa Aydın, **Neden Proğramı**, Sunan, Can Dündar, CNN Televizyonu , <http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=5452>; <http://www.kerkukvakfi.com/>, <http://www.kerkuk.net/urumsal/?dil=1055&metin=6>

petrollerinin aşığı yukarı yüzde 8'i ile 10'u arasında bir kısmına sahip olmasıdır. Ancak Türkiye'nin resmi söylem ve politikalarında Irak petrollerine sahip olmak çabası bulunmamaktadır. Irak nüfusunun yaklaşık yüzde onikisini oluşturan Türkmenlerin büyük çoğunluğu Kerkük, Musul, Erbil, Telafer ve Bağdat'ta yaşamaktadır⁵⁸¹. Irak topraklarına ilk olarak yedinci yüzyılda gelen Türkmenler, özellikle Selçuklular zamanında bu bölgede yerleşmişlerdir. I. Dünya Savaşında Osmanlı egemenliğinden çıkarak İngiliz işgaline uğrayan Irak topraklarında yaşamaya devam etmişlerdir. İngilizler Musul- Kerkük sorunu nedeniyle Türkmenlerin nüfusunu olduğundan az göstermeye çalışmıştır⁵⁸². 1925 tarihli Irak kraliyet anayasasının 16ncı maddesinde "Irak Devleti'nin Arap, Türk, Kürt ve diğere azınlıklardan meydana geldiği" belirtilmesine rağmen 1958'den sonra hazırlanan anayasalarda Irak Cumhuriyeti'nin Arap ve Kürt halkından meydana geldiği belirtilerek Türkler azınlık durumuna düşürülmüştür⁵⁸³.

1920 yılında kurulan Abdul-Rahman El-Geylanî kabinesi, Türkmenlerin varlığını kabul etmiştir. Temmuz 1921'de yapılan referandumda Kerkük halkı Prens Faysal'ın **krallığını** reddetmiş ve İngilizlere karşı olmuşlardır⁵⁸⁴. 14 Temmuz 1958'de Abdülkerim Kasım, bir darbe ile Kraliyeti devirmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak, Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirme teşebbüsleri, Kerkük Türkmenlerini endişelendirmiş ve özellikle Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'nin bu parti ile açık iş birliğine girmesi ve Kerkük'ü Kürdistan bölgesine dâhil ettirme teşebbüsleri, halkı iyice tedirgin etmiştir⁵⁸⁵. Bu dönemde Kerkük Belediye Başkanlığına Kürt kökenli Maruf Berzenci tayin edilmiştir. 14 Temmuz 1959 günü çıkan olaylar sonrasında çok sayıda

---

⁵⁸¹ Musul-Kerkük Ve Türkmenler İçin Gerçek Çözüm, **Bilim Araştırma Vakfı**, <http://www.kerkukturkleri.com/turkmenler.html>.

⁵⁸² Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 90.

⁵⁸³ Ömer BUDAK, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**, Ankara: Bilge Yayınları, 2006, s..303.

⁵⁸⁴ Kerkük'te Türkmenlerin İngiliz idaresine karşı hareketleri devam etmiştir. 4 Mayıs 1924 günü ilk olay meydana geldi. 12 Temmuz 1946 günü Gavurbağı Katliamı gerçekleşti. Burada da Irak polisi petrol şirketinden yürüyüşe çıkan işçilerin üzerine ateş açarak çok sayıda Türkmen'in ölmesine, bir kısmının da yaralanmasına sebep olmuştur. Mahir Nakıp, "*Irak Türkmenleri Ve Mart 2003 Savaşından Sonraki Durumlarının İncelenmesi*", **ABD'nin Iraktan Çekiliş Senaryoları Sempozyumu Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul: 2004,

⁵⁸⁵ O tarihlerde merkezi Kerkük'te bulunan 2. Tümen Komutanı General Nâzım Tabakçalı 9 Eylül 1958 günü Kasım'a gönderdiği gizli raporu için bkz.: Nakıp, "*Irak Türkmenleri Ve Mart 2003 Savaşından Sonraki Durumlarının İncelenmesi*", <http://www.kerkukturkleri.com/>

Türkmen tutuklanmış, Türkmenlerin ileri gelenlerinden 25 kişi hunharca katledilmiş ve çok sayıda Türkmen'in evi ve iş yeri yağmalanarak yakılmıştır⁵⁸⁶.

Baas Partisi'nin 1968 yılında iktidara gelmesinden sonra Türkmenlerin Iraktaki varlığı daha da zorlaşmıştır. Kerkük ve Türkmenler üzerindeki yönetim baskısı özellikle 1970'li yıllarda ciddî anlamda artış göstermiştir. Saddam'ın 1974 yılında Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmasından sonra Kerkük'ün yapısı değiştirilmeye çalışılır. Bu kapsamda Kerkük'ün adı bile değiştirilir. Ayrıca Tuzhurmatı ve Kifri gibi Türkmen ilçeleri Kerkük'ten ayrılarak Arap kökenli illere bağlanmıştır. Türkmenler Güney'e sürülerek Kerkük'ten gayrimenkul almaları yasaklanmıştır. Kısacası Türkmenler, Baas partisi ve Saddam tarafından asimile edilerek Araplaştırılmaya çalışılmıştır. 36. paralelin kuzeyine uçuş yasağı getirilerek Kuzey Irak'ın Saddam'ın kontrolünden çıkmasından sonra da, Türkmenler birleşerek örgütlenme hareketini başaramamışlar ve kendi topraklarına dönememişlerdir. Kuzey Irak'taki Kürt hareketi Türkmenleri bilerek siyasal ve toplumsal hayattan dışlamış, özellikle hızlı bir şekilde Türkmen bölgelerinde örgütlenmeye başlayan Irak Türkmen Cephesi, Ulusal Meclis ve Hükümet üyeliği gibi bütün siyasî görevlerin dışında bırakılmıştır. Şiddet ve baskı politikalarıyla Türkmenler bölgeyi terk etmeye zorlanarak, Türkmenlerden boşalan yerlere Kürt nüfus yerleştirilmiştir. Kerkük'ün nüfus kayıtları ve tapu kayıtları gibi Türkmenlerin çoğunluk olduğunu gösteren belge ve bilgiler yakılıp yok edilerek Türkmenler azınlık durumuna düşürülmeye çalışılmıştır⁵⁸⁷.

Kerkük'ün yapısı ve yönetimi Geçici Irak Yönetimi Kanunu'nun 53 ve 58. maddesine göre düzenlenmiştir. Geçici yasa Bağdat ve Kerkük'ün özel durumları nedeniyle çözümünü ulusal meclise bırakmıştır. Daha sonra ise Irak Anayasasının 138-140. maddeleri ile Kerkük'ün yapısının 2007 yılında yapılacak referandum ile çözülmesine karar verilmiştir. Ancak Kürtlerin nüfus hareketleri üzerindeki oynamaları,

---

⁵⁸⁶ http://guzelkerkuk.com/G_kerkuk/, <http://www.kerkukgazetesi.com/>

⁵⁸⁷ 10 Nisan 2003 tarihinde Kerkük, Kürtler tarafından basılarak resmi kayıtlar yok edilmiştir. Sonrasında ABD kuvvetleri şehirde 30 kişilik bir meclis kurarak Türkmenlere, Kürtlere, Araplara ve Kildo-aşurilere, altışardan olmak üzere, toplam 24 sandalye tahsis etmiş, geri kalan 6 kişilik kontenjanı da kendisinin kullanacağını ilanmıştır. Ancak ABD bu 6 kişilik kontenjana, beş Kürt ve bir Kildo-aşuri seçerek meclisteki dengiyi Kürtler lehine değiştirmiştir. Daha da vahim olarak şehre bir Kürt vali tayin edilerek Kerkük şehri Kürtleştirme sürecine sokulmuştur. <http://www.kerkukturkleri.com/turkmenler.html>.

Türkiye'nin , Türkmenlerin ve Sünni Arapların karşı koyması sonucu ABD, bölgede istikrarsızlık yaratacağı düşüncesiyle referandumu ertelemiştir. Türkiye ve Türkmenlerin görüşü ; bölgede referandum yerine tüm Irak halkının buna karar vermesi yönündedir⁵⁸⁸.

5. Türkiye'nin Kuzey Irak ile İlgili Tehdit Algılamaları

Bugün Türkiye ile Irak arasında üç büyük problem vardır; bunlar ülkeye maddi-manevi büyük zararlar veren PKK (Partiya Karkaren Kürdiya- Kürdistan İşçi Partisi) terörü (PKK'nın bölgedeki varlığı), Irak'ın kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan bağımsız Kürt Devleti ile Kerkük ve Türkmenlerdir

Terör örgütü PKK, sahip olduğu ideolojisi, örgütsel amaçları ve uyguladığı eylem türleri ile etnik kökenli veya bölücü terör örgütlerinin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁸⁹. PKK terör örgütü, 26-27 Kasım 1978'de terörist başı Abdullah Öcalan tarafından Diyarbakır'ın Lice ilçesinde kurulmuştur⁵⁹⁰. Terör örgütü kırsal alanlarda eylem yapmayı tercih etmesine rağmen, başlangıçta eleman ve silah-mühimmat sıkıntısı çekmesi ve elemanlarının eylemler için yeterli eğitime sahip olmamaları nedeniyle Güney Doğudaki bazı şehir merkezlerinde faaliyet göstermiş ve 1981 yılı sonlarında "Avrupa Bürosu"nu oluşturmuştur. Terörist başı Öcalan, 1979 yılının Haziran ayında Türkiye'den ayrılarak Suriye'ye geçmiş ve Hafız Esat'ın kardeşi Cemil Esat aracılığıyla Suriye gizli servisi ile temas kurmuştur⁵⁹¹.

O dönemde Orta Doğu'da ve özellikle Lübnan'da oluşan istikrarsızlık nedeniyle terör örgütlerinin yerleşmesi ve eğitim yapması için uygun bir ortam

---

⁵⁸⁸ Irak'ın Kuzeybatısına düşen Telafer takriben 300.000 nüfuslu olup, tamamen Türkmenlerden oluşmaktadır. Musul'un büyük ilçesi olup, Türkmen olduğundan Saddam zamanında il yapılmamıştır., Telafer stratejik bir mevkiye sahiptir. Türkiye sınırına 110 km, Suriye sınırına ise 70 km uzaklıktadır. Her iki sınıra da yakın olan tek Türkmen şehridir. Yani, Türkiye'den Türkmen bölgesine inmek için yegâne geçit ve bölge Telafer'dir. Nakıp, a.g.m.,

⁵⁸⁹ İsmet Parlak, "Etnik Kökenli ve Ayrılcı Terör Örgütleri", **I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri**, 27-28-29 Mart 2000, Fırat Ün. Elazığ: 949-998

⁵⁹⁰ Terör Örgütü PKK'nın Kuruluşu ve hazırlık aşamasının detayları için bkz.; Fikret Bila., **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler, Hangi PKK**, 3. Baskı, Ümit Yay., Ankara: 2004, s. 23-28; Ayrıca bkz.; Ümit Özdağ, **Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları**, Beşinci Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2007, s. 36

⁵⁹¹ Bila, a.g.e, s. 28; Özdağ, a.g.e, s. 37-38

bulduğundan⁵⁹²., terörist başı Öcalan, Eylül 1979'da, Suriye'de bulunan KGB görevlisi Yevgeny Primikov'un yardımıyla 250 kadar örgüt elemanını eğitilmesi için FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) kamplarına götürmüştür⁵⁹³. Terör örgütü PKK'nın ilk resmi kongresi Suriye- Lübnan sınırında gerçekleşmiştir. Terörist başı Öcalan bir süre sonra Suriye'yi terk ederek Lübnan'a geçmiş ve burada terör örgütünü güçlendirme çalışmaları yapmıştır. Bu kapsamda, bir taraftan Bekaa'da bulunan terör örgütü mensuplarını Filistinli gerillalar tarafından eylemleri için eğitilirken, diğer taraftan terörist başı Öcalan KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) lideri Celal Talabani ile irtibat kurarak siyasi ve maddi destek sağlamıştır.

Terör örgütü PKK'nın bölgede tutunmasında ve uzun yıllar Türkiye'ye karşı eylemler yapmasında bir çok etken bulunmaktadır. Her şeyden önce terör örgütü PKK kurulduktan hemen sonra Türkiye'de 12 Eylül darbesi yaşanmış, ülke askeri yönetime geçmiş ve bu nedenle oluşan boşluktan yararlanmaya çalışan Suriye, Irak, İran, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile bazı Batılı devlet yöneticileri Türkiye'nin aleyhine olan bu çalışmaları desteklemişlerdir⁵⁹⁴. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi İsrail- Filistin çatışması ve Lübnan'da devlet otoritesinin sağlanamaması gibi nedenlerle Beka vadisi terörist örgütler için iyi bir barınma ve eğitim imkanı sağlamıştır. Ancak terör örgütünün bölgede bir güç olarak kabul edilmesi ve diğer örgütler arasında itibar kazanması 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında gerçekleşmiştir. İsrail'in FKÖ kamplarına düzenlediği bir saldırı esnasında terör örgütü PKK'ya mensup 10-12 terörist öldürülmüş ve bir o kadarı da İsrail ordusunca esir alınmıştır. Ancak, bu baskın sırasında PKK'lı teröristler ciddi bir direniş göstererek diğer örgütlerin taktirlerini toplamamnın yanında ayrıca, düzenli ordularla çatışma tecrübesi kazanmışlardır⁵⁹⁵

Bundan sonraki aşamada terör örgütü PKK'nın bölgede gücünü artırmada ve Türkiye'de eylemlere başlamasında en büyük etken, İran- Irak savaşı olmuştur. Çünkü

---

⁵⁹² İdris Bal, "Orta Doğu'da istikrarsızlığa yol açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**; Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 666-285, s. 661.

⁵⁹³ Özdağ, **a.g.e.**, s. 38.

⁵⁹⁴ Terör Örgütü PKK'nın dış desteği konusunda ayrıntılar için bkz.; Erol Kurubaş, **1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye**, Cilt II, Nobel Yay., Ankara: 2004, s.95-185.

⁵⁹⁵ Bal, a.g.m., s. 661; Bila, **a.g.e.**, s. 24.

savaş esnasında Irak ve İran'daki Kürt grupları boşluktan yararlanarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak adına ayaklanmalar çıkartıyor ve bölgedeki diğer unsurlarla işbirliği yapıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak İran- Irak savaşı PKK'nın Irak'ın kuzeyine yerleşmesine fırsat vermiştir. Ayrıca Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat da , Türkiye'nin tepkisinden çekinen Barzani'yi ikna ederek, PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesine yardımcı olmuştur⁵⁹⁶.

Türkiye'nin ve özellikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin çok başarılı mücalesi sonucu terör örgütü PKK büyük kayıplar vermiş ancak buna rağmen yıllardır varlığını ve eylemlerini sürdürebilmektedir. Bu durum Türkiye'nin uyguladığı bazı yanlış politikalar ve dış güçlerin terör örgütüne sağladığı desteğe bağlanabileceği gibi yukarıda sözü edilen İran- Irak savaşı ve Körfez savaşı gibi bölgede otorite boşluklarını doğuran olağanüstü durumlar ve bölgede dört ayrı ülkede yaşayan Kürt grupların mücadeleleri sırasında birbirlerini etkilemeleridir. PKK, Filistin Kurtuluş Örgütü, KYB, KDP (Kürdistan Demokrasi Partisi) gibi büyük örgütler ve ASALA ile işbirliği yaptığı gibi, Türkiye'deki sol örgütlerden DHKP, Dev-Sol gibi örgütlerle de zaman zaman yardım almıştır⁵⁹⁷.

Türkiye terör örgütü PKK'ya karşı 30 yıla yakın bir süredir mücadele etmektedir⁵⁹⁸. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye ile Irak arasında 15 Ekim 1984 tarihinde imzalanan Güvenlik Protokolü ile Türk askeri birliklerinin önceden Irak makamlarından izin almaksızın Irak sınırından 5 km kadar içeriye girebilmesine izin vermiş ve Türkiye bu protokolden aldığı yetkiyle çeşitli sıcak takip ve sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir⁵⁹⁹. Söz konusu antlaşma iki devlete de, birbirlerine önceden haber vermek

---

⁵⁹⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁹⁷ PKK'nın Kuzey Irak'a girmesinden sonra etkileşime girdiği bir diğer unsur da ilk kez 8 Nisan 1980'de Lübnan'da Sayda kentinde bir araya geldiği ve "Ermeni-Kürt Federe Devleti" kurmak amacı ile deklarasyon imzaladığı ASALA olmuştur. Özdağ, **a.g.e.**, s. 48

⁵⁹⁸ Türkiye'nin bölücü terör örgütüyle mücadelesi geniş kapsamlı bir konudur. Biz çalışmamızın kapsamı gereği yurt içerisindeki çalışmalardan ziyade uluslar arası ilişkiler boyutuyla ve konunun dağılmaması için özet olarak konuyu ele alacağız.

⁵⁹⁹ Türkiye'nin bu kapsamda yaptığı operasyonlar ve diğer operasyonları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdağ, **a.g.e.**, s. 47-163.

koşuluyla, birbirlerinin topraklarında “sıcak takip” yapma hakkı tanınması açısından önem taşımaktadır⁶⁰⁰.

PKK'nın Suriye'den ayrılarak Bekaa'ya ve Kuzey Irak'a yerleşmesi Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Irak'la yapılan görüşmelerin sonucunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından daha fazla petrol akıtılmasına ilişkin bir anlaşma imzalandıktan hemen sonra, Şubat 1983'te iki ülke arasında “Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Nitekim, 10 Mayıs 1983'te Hakkari Uludere'de 3 Türk askerinin PKK'lı teröristlerce öldürülmesi üzerine 26 Mayıs'ta bir operasyon başlatarak Irak'ta yer alan Zaho ve Amadiye arasındaki bölgeye 5 kilometre girilmiş, aynı sırada Irak ordusu da güneyden kuzeye doğru bir harekât başlatmıştır. Yapılan bu ilk sınırötesi operasyonda, terör örgütü PKK'ya destek veren KYB ve KDP de zarar görmüştür. Türkiye'nin PKK nedeniyle Irak topraklarında operasyon yapması üzerine KDP lideri Barzani, terörist başı Öcalan'a iş birliği önermiş ve Temmuz 1983'te “KDP-PKK Dayanışma İlkeleri” üzerine bir anlaşmaya varılmıştır. Ancak Türkiye Irak'taki Kürt grupları “terör örgütü PKK ile işbirliği yapmaları halinde zarar görecekları” konusunda uyarılmış ve Türkiye'nin baskıları üzerine KDP, terör örgütü PKK'ya bir uyarı yapmıştır. Türkiye aynı zamanda İran'a da baskı yaparak bölgedeki Kürt gruplara yaptığı desteği önleyerek PKK'yı tecrit etmeye çalışmıştır⁶⁰¹. Türkiye'nin bu faaliyetleri sonucunda KDP, terör örgütü PKK'yla ilişkilerini dondurma kararı almış ve Nisan 1987'de, 1983 protokolünü tek taraflı olarak iptal ettiğini bildirmiştir. Aynı yıl Mayıs ayında KDP yaptığı açıklama ile PKK'yı terörist ilan etmiş ve “dost bir ülke olan Türkiye'ye ihtiyaçları olduğunu” belirtmiştir. KDP'nin dışlaması üzerine terör örgütü; bu sefer KYB'ye yaklaşmış ve iki örgüt arasında 1988 yılında bir ittifak oluşturulmuştur. Özetle 1980'li yıllarda Türkiye, yurt içinde ve sınır ötesinde terör örgütü PKK'ya operasyonlar yaparken diğer taraftan da Irak'taki Kürt gruplara baskı yaparak terör örgütü PKK'yı yalnız bırakmaya çalışmış ve bunda da kısmen başarılı olmuştur.

---

⁶⁰⁰ “Bu anlaşma, Türkiye'nin PKK eylemlerine karşı yaptığı sınır ötesi operasyonların hukuksal temelini oluşturur.”; **Düşünen Adam** Elektronik Dergisi, www. Dusenadam. com.tr/ haberler php ?id:1759, e.t.; 31/01/2007; Türkiye'nin Irak'a düzenlediği operasyon sayısı hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Ankara Haberonline; Türkiye'nin tam teçhizatlı olarak 13 operasyon düzenlediğini yazmaktadır. Bu haberin detayları için bkz.; <http://www.ankarahaberonline.com/turkiye-kac-kez-kuzey-iraka-girdi-haber.6547.html>, e.t.; 26/05/ 2008.

⁶⁰¹ Özdağ, a.g.e., s. 134.

Terör örgütü PKK'nın Kuzey Irak'ta etkinliğini sürdürebilmesini sağlayan bir başka olay ise Birinci Körfez Krizi sonrasında oluşturulan "Tampon Bölge" ve "Çekiç Güç" nedeniyle Irak Kuvvetlerinin bu bölgeyi kontrol edememesi sonucu, oluşan otorite boşluğu olmuştur. Bu dönemde Irak'ın Kuzeyinde kontrol Barzani ve Talabani'ye geçmiştir. Bu dönemde gelişen olaylar ve Kürt grupların birbirlerine düşmesi terör örgütüne Kuzey Irak'ta eğitim kampı ve üs kurma olanağı sağlamıştır⁶⁰². Kuzey Irak'ta meydana gelen boşlukta idareyi ele geçirmek konusunda KDP ile KYB arasındaki güç mücadelesi Nisan 1994'te çatışmaya dönüşmüştür. Türkiye'de iyice sıkışan terör örgütü PKK bu ortamdan yararlanarak toparlanmak üzere Kuzey Irak'a yerleşmiş ve KDP veya KYB'nin baskısı olmaksızın burada eğitim ve lojistik yönden toparlanmıştır⁶⁰³. Ancak ne kadar Irak'ta rahat bir ortam bularak toparlansa da, Türk ordusunun operasyonları sonucu yurt içinde ciddi bir başarı sağlayamamış ve kuruluş amaçlarından hiç birini gerçekleştirememiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye bir taraftan terör örgütüne karşı operasyonları artırarak yurt içinde inisiyatifi ele geçirirken, diğer taraftan Türkiye-Suriye ilişkileri bölümünde değinildiği gibi, Suriye üzerinde baskılarını artırarak terör örgütünün lider kadrosunu saf dışı bırakmaya çalışmıştır. Nihayetinde 1999 yılında terörist başı Suriye'den çıkartılarak bir dizi olaylar sonucunda yakalanıp Türkiye'ye getirilmiş ve yargılanarak İmralı'da cezaevine konulmuştur. Terör başı Öcalan'ın yakalanması terör örgütüne büyük bir darbe vurmuştur.

1999-2003 yılları arasında Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye'nin PKK'ya karşı operasyonlarında ve Kuzey Irak politikalarında etkili olmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinden itibaren tamamen ABD'nin kontrolüne girmiştir. ABD Kontrolündeki Irak'ta kalmaya ve Türkiye'ye geçerek eylemlerine devam etmesi Türkiye-ABD ilişkilerinde sorunlara yol açmıştır. Özellikle operasyonlarda ele geçen terör örgütü PKK elemanlarına ait silah ve patlayıcıların Amerikan menşeli olması ve ABD'nin PKK'nın İran kanadı PJAK'a destek vermesi sorunları daha da artırmıştır.

---

⁶⁰² Bal, **a.g.e.**, s.661.

⁶⁰³ Özdağ, **a.g.e.**, s. 134.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILA DOĞRU TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK AÇILIMLARI

I. TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK AÇILIMLARINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ÖNEMİ

A. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE KATKILARI

1. Barışı Destekleme Harekatlarına Katılımı:

Türkiye, geçmiş yıllarda dünya barışının korunmasına yönelik BM barışı koruma faaliyetlerine 1950 yılında, Kore savaşına tugay seviyesindeki bir birlikle katılarak katkı yapmaya başlamıştır. Türkiye Kore’de 1950-1953 yılları arasında dönüşümlü olarak toplam 15.000 personel görevlendirilmiştir.

Daha sonraki dönemlerdeki katkıları ise şu şekilde sıralanabilir;

Somali’de BM Harekatı (UNOSOM): Somali’de düşmanlıkların durdurulması ve insani yardım harekâtı için güvenli bir ortam sağlanması amacıyla Ümit Operasyonu adı altında icra edilen insani yardım ve barışı koruma harekâtına 02 Ocak 1993 - 22 Şubat 1994 tarihleri arasında 300 kişilik bir mekanize bölükle iştirak edilmiştir. UNOSOM II olarak adlandırılan barış gücünün komutanlığını belirli bir süre bir Türk Korgenerali yapmıştır⁶⁰⁴.

BM Koruma Kuvveti (UNPROFOR) (Bosna Hersek): Bosna-Hersek’te insani yardım harekâtı için emniyetli bölgeler tesisi ve korunması amacıyla UNPROFOR adı altında kurulan Birleşmiş Milletler Barış Gücü’ne katılım için Türkiye tarafından

⁶⁰⁴ [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom2.htm.e.t.](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom2.htm.e.t;); 12/03/2008; http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

yapılan talep 22 Mart 1994'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır. Türkiye 04 Ağustos 1993 – 20 Aralık 1995 tarihleri arasında 1400 kişiden oluşan alay seviyesinde bir Görev Kuvveti ile UNPROFOR'a iştirak etmiştir⁶⁰⁵.

NATO Uygulama/İstikrar Kuvveti (IFOR/SFOR) (Bosna Hersek): Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması görevinin NATO'ya verilmesi üzerine UNPROFOR'a tahsisli Türk Barış Gücü takviye edilerek tugay seviyesine çıkarılmış ve 20 Aralık 1995'ten itibaren IFOR'a tahsis edilmiştir. 20 Aralık 1996 tarihinde IFOR görevini tamamlayarak yerini SFOR'a bırakmış ve Türk Tugayı da SFOR'a tahsis edilmiştir. Daha sonra yapılan indirimler kapsamında Türk Tugayı Tabur seviyesine düşürülmüştür. SFOR görevi, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB Kuvveti, EUFOR'a devredilmiştir⁶⁰⁶.

Sharp Guard Harekatı: UNPROFOR ve IFOR harekâtı paralelinde Adriyatik'te STANAVFORMED tarafından icra edilen SHARP GUARD Harekatına Türk Deniz Kuvvetlerinden görevde 1, hazırlık durumunda 1 olmak üzere 2 firkateyn, akaryakıt gemileri, Mayın Karşı Tedbirleri gemileri görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 13 Temmuz 1992 ile harekâtın sona erdiği 2 Ekim 1996 tarihleri arasında toplam 18 firkateyn/muhrip, 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ve yaklaşık 5.000 personel görev yapmıştır⁶⁰⁷.

Deny Flight/Deliberate Forge/Joint Guardian Harekatı: Türk Silahlı Kuvvetleri, Bosna-Hersek'te görevlendirilen Birleşmiş Milletler Koruma Kuvveti, NATO Uygulama Kuvveti ve NATO İstikrar Kuvvetinin hava desteğini sağlamak için oluşturulan hava gücüne de katkı sağlamıştır. Eski Yugoslavya hava sahasının kontrolü

---

⁶⁰⁵ http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprofor.htm, e.t.; 12/03/2008

⁶⁰⁶ <http://www.nato.int/Ifor/ifor.htm>, http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

⁶⁰⁷ A. Ruiz Palmer , "Yeni Operasyonel Ufuklar: NATO ve Deniz Güvenliği", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue4/turkish/analysis4.html>, http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

için tesis edilen "Deny Flight" harekâtına ise İtalya'da konuşlandığı bir F-16 filosu ile iştirak etmiştir⁶⁰⁸.

Arnavutluk, ALBA Harekatı: Arnavutluk'taki olaylar üzerine, bu ülkeye yapılacak insani yardımın güvenle dağıtılabilmesi amacıyla; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 28 Mart 1997 tarihinde 1101 sayılı kararı almış ve AGİT'e yetki devrederek, İtalya'nın liderliğinde çok uluslu bir güç teşkil edilmesini kararlaştırmıştır. Türkiye teşkil edilen çok uluslu güce; 16 Nisan – 01 Ağustos 1997 döneminde 759 kişiden oluşan bir Deniz Piyade Tabur Görev Kuvveti ve karargahta görevli 20 subay/astsubay (toplam 779 personel) ile iştirak etmiştir⁶⁰⁹.

Makedonya'daki Essential Harvest, Amber Fox, Allied Harmony, Concordia ve Proxima Harekatı: NATO'nun liderliğinde 27 Ağustos 2001 tarihinde Makedonya'da başlatılan Essential Harvest harekâtı için oluşturulan çokuluslu tugaya Türkiye, 27 Ağustos-20 Ekim 2001 tarihleri arasında bir Bölük Timi ile katılmıştır. NATO, bölgedeki varlığını devam ettirmek ve Makedonya'daki uluslararası gözlemcilere destek sağlamak amacıyla Eylül 2001 – Mart 2003 döneminde Amber Fox ve Allied Harmony harekâtını icra etmiştir. Türkiye her iki harekâta da katılmıştır⁶¹⁰.

NATO'nun Müttefik Uyumu Harekatı'nı 31 Mart 2003 tarihinden itibaren Avrupa Birliği devralmıştır. Türkiye, AB tarafından 15 Aralık 2003 tarihine kadar icra edilen "Concordia" harekâtına⁶¹¹; iki Hafif İrtibat Timi (2 Sb. 2 Astsb. 4 Erb/Er), ayrıca AB Karargahı'na 2 Subay ve NATO Üsküp Karargahına 1 Subay ile katkı sağlamıştır. Türkiye, 15 Aralık 2003 tarihinde AB tarafından Makedonya'da oluşturulan

---

⁶⁰⁸ http://www.globalsecurity.org/military/ops/deny_flight.htm, http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

⁶⁰⁹ <http://stinet.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA378201>, http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

⁶¹⁰ <http://www.nato.int/fyrom/tfh/home.htm>, <http://www.afsouth.nato.int/operations/skopje2/FOX.htm>, e.t.; 15/03/2008 <http://www.nhq.s.nato.int/missions/alliedHarmony/alliedHarmony%20Mission.htm>, e.t.; 15/03/2008

⁶¹¹ http://www.eurofor.it/Concordia_Operation.htm, e.t.; 15/03/2008

PROXIMA⁶¹² Polis gücünde dört Jandarma personeli ve NATO Üsküp Karargâhında bir subay görevlendirmiştir. PROXIMA Polis Misyonu 15 Aralık 2005’de sona ermiştir. Bu tarihten itibaren EUPAT adıyla altı ay sürecek bir Polis Danışma Timi göreve başlamıştır. Türkiye bu misyona katılmamaktadır⁶¹³.

2. İnsani Yardım Harekatları

Demokratik Kongo Cumhuriyeti: Avrupa Birliği (AB) tarafından Kongo Demokratik Cumhuriyeti (DC)’nde yapılan seçimler nedeniyle BM Kongo DC Misyonu (MONUC)’nu 30 Temmuz- 30 Kasım 2006 döneminde 4 (Dört) ay süre ile takviye edilmiştir. Türkiye tarafından görevlendirilen 1 (Bir) adet C-130 Askeri Nakliye Uçağı, 21 Temmuz – 01 Aralık 2006 tarihleri arasında, 15 mürettebatı ile birlikte Libreville/GABON’da görev yapmıştır. Söz konusu harekât kapsamında, Almanya’da konuşlu Harekat Komutanlığı ile Libreville/Gabon’da konuşlanan Müşterek Kuvvet Hava Unsur Komutanlığında da birer subay görevlendirilmiştir.

Katrina Kasırgası 2005 Sonrası NATO İnsani Yardım Harekatı: Türkiye, Katrina Kasırgası sonrası NATO’nun ABD’ye desteğı kapsamında 30 Eylül-08 Ekim 2005 tarihleri arasında bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.

Pakistan Depremi 2005 Sonrası İnsani Yardım Harekatı: Büyük afet niteliğindeki 08 Ekim 2005 depremini takiben, Türkiye Pakistan’a derhal biri askerî olmak üzere Kurtarma Ekipleri göndermiş ve Pakistan halkı tarafından acilen ihtiyaç duyulan malzemeleri sevk etmiştir. Bu malzemeler, Türk Hava Kuvvetlerine ait C-130 Kargo uçaklarının 19 sortisiyle bölgeye aktarılmıştır. Türkiye aynı zamanda iki hava üssünü İleri Lojistik Merkezi olarak, iki C-130 Kargo uçağını NATO’nun hava köprüsü için ve gerektiğinde kullanılmak üzere bir firkateynini NATO deniz köprüsü için görevlendirmiştir. 1350 tonluk bağış NATO uçaklarının bu üslerden yaptığı 127 sortiyle Pakistan’a iletilmiştir. Türk C-130 uçakları bu operasyon boyunca 15 sortide

⁶¹² http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=584&lang=en, e.t.; 15/03/2008

⁶¹³ http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=268&lang=en&mode=g, e.t.; 15/03/2008

bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler başlıları İskenderun Birleşmiş Milletler depolarından İncirlik Hava Üssüne ücretsiz olarak taşınmıştır.

Diğer İnsani Yardım Harekatları⁶¹⁴: 2006 Şubat ayında Cezayir’de yaşanan sel felaketi sonrasında insani yardımı afet bölgesine ulaştırmak amacıyla 2 adet C-130 uçağı tahsis edilmiş, söz konusu uçaklar toplam 3 sorti yaparak bölgeye yardım malzemelerini ulaştırmıştır.

Halen İştirak Edilmekte Olan Harekatlar⁶¹⁵: Türkiye, hâlihazırda Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Darfur/Sudan ve Lübnan’da icra edilen barışı destekleme harekâtlarına aktif olarak iştirak etmektedir.

Bosna/Hersek: AB liderliğinde 02 Aralık 2004 tarihinden beri icra edilen ALTHEA Harekatına TSK, toplam 350 personelden oluşan personel ile katkı sağlamaya devam etmektedir. Türk Birliği, Zenica’da konuşludur. Ayrıca 50 jandarma personeli de EUFOR Entegre Polis Gücünde, 5 personel AB Polis Gücü misyonunda görevlendirilmiştir.

Kosova: Kosova krizinin politik yollardan çözümlenememesi ve Şubat 1999’da silahlı çatışmaya dönmesi üzerine NATO, 24 Mart 1999’da hava harekâtını başlatmıştır. Türkiye, harekâta İtalya/Ghedi’de bulunan 10 adet F-16 uçağı ile iştirak etmiştir. Uçaklarımız, harekât süresince 2.000 saatten fazla harekât uçuşu

---

⁶¹⁴ 2006 Ağustos ayında Lübnan’da yaşanan savaş sırasında TSK unsurları bölgedeki görevli Türk ve yabancı personelin tahliyesine yardımcı olmuştur. 1 inci Körfez Savaşı’ndan sonra, 400.000’den fazla mülteci Türkiye’ye yönelmiştir. Türkiye topraklarına yüzlerce insanı kabul etmiş ve insani yardım sağlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye mültecilere barınma imkanı sağlamış ve mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için hem sınırları içinde hem de sınırları boyunca elinden gelen çabayı göstermiştir. Ayrıca yardımların kuzey Irak’a geçişi için yabancı Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın topraklarını kullanmasına izin vermiştir. Merkezi yönetimin koyduğu ekonomik ambargolardan olumsuz etkilenen kuzey Irak’taki masum insanlara acil insani yardım sağlayabilmek ve 36’ncı paralelin kuzeyinde Saddam HÜSEYİN’in etkisini sona erdirmek amacıyla Kuzey Irak’ta uçuşa yasak bölge oluşturulmuş ve 688 BM kararı uyarınca 1991 yılında Müşterek Görev Kuvveti (Joint Task Force Provide Comfort) kurulmuş ve Adana’daki İncirlik hava üssüne konuşlandırılmıştır. http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahl%C4%B1_Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

⁶¹⁵ http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahl%C4%B1_Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

gerçekleştirmişlerdir. Hava harekâtının yoğunluğunun artması üzerine NATO, Türkiye'den ilave uçak ve meydan talebinde bulunmuştur. Türkiye bu maksatla; 8 adet F-16 ve 3 adet tanker uçağını Bandırma ve İncirlik'ten harekâta iştirak edecek şekilde NATO'ya tahsis etmiş, Balıkesir, Bandırma ve Çorlu hava meydanlarının NATO uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir. Ayrıca Adriyatik'te Akdeniz Daimi Deniz Gücünde bulunan bir Fırkateyn'imiz ve Daimi Mayın Gücü'nde bulunan bir Mayın Avlama Gemimiz de harekâta iştirak etmiştir.

Harekatın başlaması ile birlikte Makedonya ve Arnavutluk'a büyük bir mülteci akını başlamış ve bir insanlık dramı yaşanmıştır. Bu krizin çözümüne yardımcı olmak ve oluşan yaraları sarmak maksadıyla Arnavutluk'ta konuşlandırılan İnsani Yardım Kuvveti (AFOR)'ne Türkiye 18 Mayıs - 07 Eylül 1999 tarihleri arasında bir Sahra Hizmet Levazım Bölüğü ile katılmıştır. Söz konusu birlik sivil halka iâşe, banyo ve çamaşır gibi yaşamsal konularda destek sağlamıştır. Harekat esnasında Türkiye'de 18.000 mülteci barındırılmış, ayrıca Makedonya'da Boyana ve Arnavutluk'ta El Basan mülteci kampları faaliyete geçirilmiş ve bu kampların her birinde 3.200 civarında mülteci barındırılmıştır. Barış antlaşmasının imzalanmasını müteakip mülteciler geri dönmüştür.

KFOR kapsamında, halen 35 ülkenin katılımı ile 16.000 kişiden oluşan çok uluslu güç beş sektör hâlinde görevini sürdürmektedir. Prizren'de konuşlu Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti, Almanya, Türkiye Avusturya ve İsviçre tarafından oluşturulan Çok Uluslu Güney Görev Kuvveti sektöründe görevine devam etmektedir. Türkiye'nin, Güney Görev Kuvvet Komutanlığı liderliğini Mayıs 2007 - Mayıs 2008 döneminde devralmıştır. Liderlik döneminde Türkiye'nin KFOR'a takviyeli bir Amfibi Deniz Piyade Birliği, 3 Helikopter, 1 Sivil Asker İşbirliği (SAİ) Birliği ile toplam 260 personel ilave katkı yapmıştır. İlave katkılarla toplam 655 personele ulaşılmıştır.

Afganistan: 05 Aralık 2001 tarihinde imzalanan Bonn Anlaşması ve 20 Aralık 2001 gün ve 1386 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile 16 Ocak 2002 tarihinde Afgan Geçici Yönetimine Kabil'de emniyet ve istikrarın sağlanması konusunda destek sağlamak maksadıyla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK) teşkil

edilmiştir⁶¹⁶. Türkiye, UGYK Harekatına başlangıçta bölük seviyesinde yaklaşık 300 personel ile katılmış, 20 Haziran 2002-10 Şubat 2003 dönemini kapsayan UGYK-II döneminde lider ülke olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin birlik katkısı tabur seviyesine çıkarılmış ve personel katkısı yaklaşık 1300 kişi olmuştur. Bilahare Şubat 2005 ayına kadar tekrar bölük seviyesinde 300 kişi civarında personel görevlendirilmiştir. 13 Şubat-04 Ağustos 2005 döneminde UGYK'ne ikinci kez liderlik etmiştir. Bu kapsamda; 3 ncü Kolordu Komutanlığı bir NATO Kolordusu olarak, UGYK-VII Harekatını sevk ve idare etmiş, 28 nci Mknz.P.Tug.Komutanlığı Kabil Çokuluslu Tugayı olarak görev yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, aynı dönemde Kabil Uluslararası Havaalanı'nın işletilmesine de öncülük etmiştir. Birlik katkısı tabur seviyesine çıkarılmış, personel katkısı yaklaşık 1450 kişi olmuştur. Barış Karargahı Romanya'da bulunan ve kuruluşunda Türkiye'nin aktif rol oynadığı Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG), Kabil Çokuluslu Tugayı görevini 06 Şubat-06 Ağustos 2006 tarihleri arasında yürütmüştür. UGYK harekâtına halen 37 ülkeden yaklaşık 36.000 personel iştirak etmektedir. Türkiye, 07 Nisan 2007 tarihinden beri Kabil Bölge Komutanlığına liderlik etmektedir. Bu dönem için Bölge Karargahının lojistik ve muhabere desteği kapsamında yaklaşık 400 personel daha görevlendirilmiştir. Türkiye halen UGYK harekâtına yaklaşık 1150 personel ile katkıda bulunmaktadır. Türk Birliği içerisinde birer Arnavutluk ve Azerbaycan Takımı da yer almaktadır. Yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma konularında yardım sağlamak için Kasım 2006 ayında Kabil'in yaklaşık 40 km. batısında, sivil ve askerî personelin birlikte görev yapmakta olduğu Vardak Bölgesel İmar Ekibi oluşturulmuştur.

Darfur/Sudan: Afrika Birliği, bölgede artan şiddeti durdurmak maksadıyla yaptığı bir girişimle Darfur'daki Barış Koruma Misyonunu önemli derecede büyütülmüştür. Şimdiye kadar NATO, Darfur'a; Nijerya, Gambiya, Ruanda ve Senegal'den gelen barışı koruma amaçlı yedi tabur (49 sivil polis dahil yaklaşık 4.000 personel) için ulaştırma desteği sağlamıştır. Türkiye, NATO tarafından sağlanan lojistik desteğin bir bölümü olarak Afrika Birliğine Darfur/Sudan'daki operasyonu için bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.

---

⁶¹⁶ http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1268&lang=en&mode=g, e.t.; 15/03/2008

Lübnan: BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Ağustos 2006 tarihli ve 1701 sayılı kararı ile bölgesel barışın yeniden sağlanabilmesi ve idame ettirilmesi açısından uluslararası bir gücün Lübnan'da konuşlandırılması planlanmıştır. Türkiye, BM Lübnan Geçici Kuvvetine Ekim 2006 ayından beri, bir İstihkam İnşaat Bölüğü ve Deniz Görev Kuvveti'nde bir fırkateyn ile katılmakta; harekâta yaklaşık 550 personel iştirak etmektedir.

3. Uluslararası Gözlem Görevleri

BM İnan-Irak Askeri Gözlemci Grubu (UNIIMOG): İnan-Irak harbini müteakip, tarafların ateşkes anlaşmasına uymalarını gözlemek ve birliklerin çekilmesine nezaret etmek maksadıyla tesis edilen BM İnan-Irak Askeri Gözlemci Grubu (UNIIMOG)'nda Ağustos 1988 - Mayıs 1991 tarihleri arasında 6 aylık sürelerle dönüşümlü olarak 10'ar askerî gözlemci görevlendirilmiştir.⁶¹⁷;

BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlem Misyonu (UNIKOM): 1991 tarihinde teşkil edilen UNIKOM'da, Mayıs 1991 tarihinden itibaren toplam 75 personel görev yapmıştır. Mart 2003'te başlayan Irak Harekatı nedeniyle misyon BM tarafından askıya alınmış ve 6 Türk subayı diğer UNIKOM personeli ile birlikte 18 Mart 2003 tarihinde bölgeden tahliye edilmiştir.

BM Doğu Timor Destek Misyonu (UNMISET): Türkiye, Doğu Timor'da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması için UNTAET adı altında kurulan BM Misyonuna Şubat 2000'den itibaren personel görevlendirilmiştir. Mayıs 2002 tarihinde Doğu Timor bağımsızlığını kazanması ile misyon UNMISET adını almış ve Mayıs 2004'te misyonun yapılanmasındaki değişiklik kapsamında TSK'nın bu misyondaki varlığı sona ermiştir. Başlangıcından bu yana BM D.Timor Misyonlarında toplam 8 Türk subayı görev yapmıştır.

AGİT Kosova Denetim Misyonu (OSCE KVM): Kosova'da teşkil edilen Denetim Misyonunda, Mayıs-Eylül 1999 ayları arasında TSK'den 3 personel

⁶¹⁷ http://www.genelkurmay.ws/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, e.t.; 15/03/2008

görevlendirilmiştir. Daha sonra Misyon, UNMIK ve KFOR ile birlikte icra edilen harekâtın polis gücü tarafından devralmasını müteakip askerî personel geri dönmüştür.

AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu (OSCE BMO): Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yönelik harekâtından kaynaklanan mülteci akını nedeniyle Gürcistan-Çeçenistan sınırında oluşturulan AGİT Gözlem Misyonunda Şubat 2000-Aralık 2004 arasında toplam 10 TSK personeli görev yapmıştır.

BM Bosna-Hersek Misyonu (UNMIBH): BM Bosna Hersek Misyonu "Askeri Danışmanlar Timi"nde 2000-2001 yılları (Ocak 2001-Ocak 2002) arasında 1 Türk subayı askerî danışman olarak görev yapmıştır.

Gürcistan'daki BM Gözlemci Görevi (UNOMIG): BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Ağustos 1993 tarih ve 858 sayılı kararı ile BM Gürcistan Gözlemci Misyonu (UNOMIG) teşkil edilmiştir. 1993 tarihinde teşkil edilen UNOMIG Misyonuna Türkiye Ekim 1994 tarihinden itibaren 5 personel görevlendirilmektedir.

El Halil'deki Uluslararası Geçici Mevcudiyet (TIPH): El-Halil'deki Geçici Uluslararası Mevcudiyet (TIPH) adı uluslar arası gözlemcilik görevine, Türkiye; Şubat 1997 tarihinden itibaren iştirak etmektedir. Misyonda normal olarak Türkiye'den 3 subay, 1 Dışişleri Bakanlığı ve 1 İçişleri Bakanlığı temsilcisinden oluşan toplam 5 personel görev yapmaktadır.

SUDAN'da BM görevi (UNMIS): BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Mart 2005 tarih ve 1590 sayılı kararı ile BM Sudan Misyonu (UNMIS) Nisan 2005 ayında teşkil edilmiştir. Türkiye söz konusu misyona 4 personel görevlendirmektedir.

Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde AB Polis Misyonu (EUPOL KINSHASA): Avrupa Birliği, BM ile koordineli olarak Nisan 2005 tarihinden itibaren Kınshasa-Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde polis misyonu başlatmıştır. Türkiye söz konusu misyona Jandarma Genel Komutanlığı'ndan 1 personel ile iştirak etmektedir.

B. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) ÖRGÜTÜNÜN ÖNEMİ

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün kurucu üyelerindendir. Türkiye, bu örgüte üye olabilmek için II. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş, bu sayede savaşın galipleri arasına girerek San Fransisco Konferansına katılmıştır. San Fransisco'da BM'nin kuruluş şartı kabul edildikten sonra Türkiye, 28 Eylül 1945 günü yasayı onaylamıştır. BM'nin, savaştan sonra kolektif ve evrensel barışı sağlaması beklenmiştir. Ancak Bu barış galipler ve özellikle büyük devletlerin örgütü kendilerine göre yönlendirme arzuları nedeniyle gerçekleşmemiştir⁶¹⁸. BM, kuruluş amacını oluşturan ve kuruluş şartında yazılı, uluslararası genel hukuk ilkelerini, sadece Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin çıkarlarına uygun olan durumlarda uygulayabilmiştir. Örgüt içerisinde Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin kabul etmediği veya çıkarına uygun bulmadığı kararlar çıkarılamamakta, alınan kararlarda ise bu daimi üyelerin çıkar ve arzularını dengeleme çabaları ön plana çıkmaktadır⁶¹⁹.

Ayrıca zaten BM üyelerinin güvenliğini sağlayacak güçten yoksun olduğu için başka arayışlar içine girilmiştir. Türkiye, kurucu üyelerden olmasına rağmen bu örgüt içerisinde etkili olamamış, beklediği faydaları karşılayamamıştır. Bu durum her şeyden önce Türkiye'nin BM Örgütü içindeki politik tutumundan kaynaklanmıştır. Türkiye diğer politikalarında olduğu gibi örgüt içinde de bağımsız hareket edememiş, genel olarak Batı çıkarları, özel olarak da ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleştirilmiş politika ve kararları yüzünden dostları tarafından dışlanmıştır. Cezayir olayında Fransa tarafında yer alması ve İsrail devletinin politikalarına onay vermesi İslam dünyasının ve komşularının kendisine şüpheyle bakmasına neden olmuştur⁶²⁰.

1950 yılında Kore Savaşı çıkınca BM çağrısına uyan Türkiye Kore BM Komutanlığı emrine 4500 kişilik bir tugay vermiştir⁶²¹. 1957 Sonbaharında Türkiye-Suriye sınırı üzerinde çıkan gerginlik üzerine Suriye Hükümeti Türkiye'yi BM'e

⁶¹⁸ BM temelinde eşitlik üzerinde kurulmamıştır. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin varlığı ve bunların veto yetkileri Temel ilkelerden eşitlik kriterini zedelemiştir. Genç, *a.g.m.*, s. 34.

⁶¹⁹ Sander, *a.g.e.*, s. 134.

⁶²⁰ Onur Öymen, **Ulusal Çıkarlar; Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak**, Remzi Kit., İstanbul:2005, s. 52

⁶²¹ İTÜ Sözlük, Kore Savaşı, <http://www.itusozluk.com/goster.php/kore+sava%FE%FD>, e.t. 12/03/2008

şikayet etmiştir. Konu Genel Kurul'da tartışılmış, ancak Endonezya'nın uzlaşıcı önerisi taraflarca benimsenince bir karar alınmasına neden kalmamıştır⁶²². BM örgütü içerisinde Türkiye, 1960 yılından beri Kıbrıs ve Ege sorunları nedeniyle gündeme gelmiş ve bu konularda da istediği gibi bir sonuç alamamıştır. Kıbrıs sorununun Yunanistan tarafından BM Genel Kuruluna getirilmesi ve sorun üzerinde ilk kez 1957'de karar alınmasından beri, Türkiye'de bu uyuşmazlıkta başlıca taraf olmuştur⁶²³. Dış politikasında Batı'nın yanında olmak ilkesinden hareket eden ve BM içerisinde buna göre tavır sergileyen Türkiye, bunun olumsuz sonuçlarını örgüt içerisindeki oylamalarda görmüştür. En haklı olduğu konularda bile güvendiği, kültürel ve tarihi bağları olan devletlerin dahi desteğini görememiştir. Yanında yer aldığı ve Batı ülkeleri de Türkiye'ye istediği desteği vermeyince hemen hemen bütün davalarında yalnız kalmıştır.

Türkiye 1960'lı yıllarda Kıbrıs konusunda müttefiklerin olumsuz tutumları ve özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra bu yalnızlığını ortadan kaldıracak tedbirler almaya çalışmış, dış politikalarında değişiklikler yaparak "Bağlantısızlar" ve "İslam Konferansı Örgütü" üyesi ülkelerle yakınlaşmaya çalışmış ancak bu ülkelerin güvenini kazanmakta ve desteğini almakta çok başarılı olamamıştır. 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı sırasında bu politikanın başarısızlığını açıkça göstermiştir. 1983 yılında BM Genel Kurulu, Türk tarafının aleyhine olan 37253 sayılı kararı 20 çekimser, 5 aleyhte ve 102 lehte oyla kabul etmiştir⁶²⁴. Diğer yandan Bulgaristan'ın 1984'ten başlayarak bu ülkede yaşayan bir milyon Türk'ü Bulgarlaştırmaya kalkması üzerine konu Türkiye'nin girişimleriyle 1986 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin İnsan Hakları Komisyonu'nun gündemine getirilmiştir⁶²⁵.

---

⁶²² Tayyar Arı, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve ABD İle İlişkileri: Politik İnkilem", http://209.85.129.104/search?q=cache:8nqnthCxIpMJ:www.tayyarari.com/TR_Ortadogu.doc+1957+suriye+T%C3%BCrkiyeyi+BM&hl=tr&ct=clnk&cd=6&gl=tr, e.t.; 12/03/2008

⁶²³ Nasuh Uslu, "Kıbrıs Sorunu", ", 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004, 303-342, s.303; Gündüz Aktan, "Kişilikli- Teslimiyetçi" <http://www.euturkey.org.tr/index.php?p=26199&l=1>, e.t.; 20/03/2008

⁶²⁴ Bulgaristandaki Türklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Bekir Günay, **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ Yay., İstanbul: 2005, s. 233-245

⁶²⁵ <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>, e.t.; 12/03/2008; <http://www.un.org/rights/morerights.htm>, e.t.; 12/03/2008

Türkiye BM Örgütü bünyesinde gerçekleştirilen silahsızlanma görüşmelerini ve kimyasal silahların yok edilmesi kararlarını desteklemiş, SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı hemen tanımıştır. Türkiye BM ile insancıl yardım programı çerçevesinde, Orta Asya cumhuriyetlerine bir çeşit "barış gücü" gönderme konusunda 1992'de bir anlaşma imzalamıştır. Türkiye, 1992 yılında Azerbaycan-Ermenistan çatışması esnasında Birleşmiş Milletleri harekete geçirmeye çalışmış, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının işgal etmesi üzerine 1993 yılında konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte coğrafi konumunun sağladığı stratejik özelliğini ve dolayısıyla NATO içerisindeki önemini kaybettiği endişesine kapılan Türkiye, BM içerisinde daha aktif bir rol oynamaya çalışmıştır. Türkiye, Kasım 1989'da Filistin Bağımsız Devleti'ni ilk tanıyan ülke olmuş, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine oluşturulan BM koalisyon kuvvetlerine destek vermiştir. Türkiye, 1992 Aralık ayında BM barış gücü operasyonunda yer alarak, Somali'ye asker gönderdi. Burada Orgeneral Çevik BİR, BM Barış Gücü Komutanlığı yapmıştır⁶²⁶.

Bu dönemde Balkanlardaki gelişmeleri yakından izleyen Türkiye, Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletleri (Sırbistan-Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Makedonya) 6 Şubat 1992'de tanıdı. Özellikle Bosna-Hersek'te yaşanan insanlık dışı olaylara müdahale ve Makedonya'nın tanınması konusunda girişimleri olmuştur. Türkiye, BM'nin Bosna-Hersek'te barış girişimi ve görüşmelerini yakından izlemiştir. Bosna'da görev yapmak üzere (UNPROFOR) asker ve yardımcı personel göndermiş, 31 Mart 1993 tarihli 816 sayılı Güvenlik Konseyi kararı üzerine NATO'nun 12 Nisan'da başlattığı uçuş yasağını denetleme gücüne 18 adet F-16 uçağı vermiştir⁶²⁷.

Bugüne kadar iki kez Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilen Türkiye Güvenlik Konseyi'nin yeniden yapılanması çerçevesinde, Konseye üye olmayı hedeflemektedir. Üye devletlerin uluslararası hukuka ortak taahhütlerine dayanan Kollektif Güvenlik

⁶²⁶ http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom1backgr2.html, e.t.; 12/03/2008

⁶²⁷ Balkanlardaki gelişmeler ve Türkiye'nin katkılarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Mustafa selver, Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna, IQ Yay., İstanbul: 2003; Günay, **a.g.e.**, s. 176-183

Doktrini, BM teşkilatının üzerinde oluşturulduğu temeldir. BM Anayasası kolektif güvenlik prensiplerine dayanır ve teşkilatın işleyişi, egemen ulus-devletler arasındaki ve özellikle de Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasındaki işbirliğine bağlıdır. BM Anayasasınının 24. maddesine göre Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinde asli sorumluluğu taşımaktadır. Güvenlik Konseyi, bölgesel güvenlik kuruluşlarıyla işbirliğinin temel organı işlevini de yerine getirmek durumundadır.⁶²⁸

Yeni dönemde Türkiye'nin Güvenlik Konseyi adaylığı ile ilgili gazete haberleri şöyledir. *“Türkiye, yaklaşık 50 yıllık bir aradan sonra BM Güvenlik Konseyi üyeliğine aday oldu. Türkiye bu yoldaki irade beyanını Ekonomik ve Sosyal Konsey toplantılarında dile getirdi, ayrıca BM'nin yetkili mercilerini haberdar etti. BM'deki prosedüre göre, Güvenlik Konseyi adaylığı için sözlü irade beyanı yeterli oluyor. Türkiye'nin aday olduğu dönemde Batı Avrupa grubundan 2 üyenin değişeceğini ifade ettiler. Bu durumda aday sayısı ikiyi aşmadığı takdirde Türkiye otomatik olarak Konsey üyeliğine seçilecek. Üçüncü bir ülke aday olduğu takdirde ise adaylar arasında oylama yapılacak. 2009-2010 dönemini kapsayan 2 yıllık süre için aday olan ülkelerle ilgili seçim 2008 yılı Ekim ayında BM Genel Kurulu'nda yapılacak. Seçilebildiği takdirde, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi üyeliği 1 Ocak 2009'da başlayacak ve 31 Aralık 2010'da sona erecek. Türkiye üyeliği süresince alfabetik olarak sıra kendisine geldiğinde Güvenlik Konseyi başkanlığı da yapacak. Türkiye 1960'li yıllarda bir dönem Güvenlik Konseyi üyeliği yapmıştı”*⁶²⁹.

---

⁶²⁸ Recep Öztürk, *“Kollektif Güvenliğe Tehditler: Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Terörizm”*, **Panorama Dergisi**, Kasım 2005 Sayı 15, 1-17

⁶²⁹ Hürriyet, Radikal, Zaman, Vatan, 15 Eylül 2007

C. DEĞİŞEN TEHDİT ALGILAMALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE VE KUZEY ATLANTİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (NATO)

1. 21. Yüzyılda NATO: NATO'nun Genişlemesi ve Dönüşümü

NATO (North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü); Birleşmiş Milletler Yasası'nın bağımsız ülkelerin bireysel ve toplu savunma konusundaki doğal haklarını teyit eden 51nci maddesi çerçevesinde, ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in katılımıyla, 12 ülke tarafından, 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan "Washington Antlaşması" ile kurulmuştur. Antlaşma, 14 maddeden oluşmaktadır⁶³⁰. Antlaşmanın imzalandığı tarihte NATO'nun öncelikli amacı üyelerini eski Sovyetler Birliği'nin politikası ve giderek büyüyen askerî kapasitesinin oluşturduğu potansiyel tehdide karşı korumaktı. NATO, dünyada ABD ve Kanada'yı Avrupa'ya bağlayan tek güvenlik örgütüdür. Temel işlevi, Birleşmiş Milletler Yasası ilkeleri doğrultusunda ve politik ve askerî yollarla üyelerinin özgürlük ve güvenliğini korumaktır⁶³¹.

NATO kuruluşundan bu yana geçen 56 yıllık süre içerisinde beş büyük genişleme geçirmiştir. Kuzey Atlantik Antlaşmasını 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye ve Yunanistan, 5 Mayıs 1955 tarihinde Federal Almanya ve 30 Mayıs 1982 tarihinde de İspanya imzalamışlardır. Böylece başlangıçta 12 olan ülke sayısı 16'ya yükselmiştir. Bu sayı, 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın da NATO'ya üye olması ile 19'a çıkmıştır. 21 – 22 Kasım 2002 tarihlerinde yapılan Prag zirvesinde Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan Slovakya ve Slovenya ittifak üyeliğine davet edilmişlerdir. Anılan ülkelerin katılım süreçleri 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da yapılan zirvede tamamlanmıştır. NATO'nun üye sayısı böylece 26'ya yükselmiştir. Bu aynı zamanda NATO'nun en büyük genişleme dalgasını

⁶³⁰ NATO Antlaşmasının Türkçe tam metni için bkz.; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, e.t.; 17/02/2008

⁶³¹ Ömer İlhan Akipek, "NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikati", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1967-24-01-04/AUHF-1967-24-01-04-Akipek.pdf>, e.t.; 17/02/2008

oluşturmuştur. 1967 yılında Fransa, kuruluşun askerî kanadından ayrılmış, 1974’de bu kanattan ayrılan Yunanistan ise, 1980’de eski statüsüne geri dönmüştür⁶³².

Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk NATO’ya üyelik için başvurdukları halde, yeterlilik seviyeleri uygun görülmediği için üyelik katılım planına devam etmeleri öngörülmüştür⁶³³. NATO’nun yetkili organları bu ülkelerin, NATO’nun açık kapı politikası çerçevesinde gerekli kriterleri sağlamaları hâlinde ittifaka üye olabileceklerini belirtmişlerdir⁶³⁴

Kuzey Atlantik Antlaşması, açıkça belirtilmemesine rağmen, SSCB'den kaynaklanabilecek bir saldırıyı bertaraf etmek üzere ortak bir güvenlik yapısı oluşturmak için imzalanmıştır. Soğuk Savaş sona erdiğinde Avrupa üzerindeki Sovyet tehdidi ortadan kalkmış ve bu nedenle genel olarak NATO’nun varlık nedenini yitirdiği düşünülmüştür. Ancak, özellikle ABD, Avrupa üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için ittifakın devam etmesi için çaba göstermiştir. Bu kapsamda daha 1991’de Yeni Stratejik Konsept⁶³⁵ adlı bir belgenin kabul edilmesini sağlamıştır. NATO üyeleri, Nisan 1999’da gerçekleştirilen Washington Zirvesi’nde ise “ittifakı 21. Yüzyılın güvenlik sorunları ve fırsatlarına karşı hazırlamak ve gelecekteki politik-askerî gelişmelere yön vermek için” yeni bir “stratejik konsept” kabul etmişlerdir⁶³⁶. Bu iki

---

⁶³² NATO’ya üye ülkeler, genişleme süreçleri için bkz, <http://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, e.t.; 20/02/2008, Nato’nun yapısı için bkz.; <http://www.nato.int/structur/index.html>, e.t.;20/02/2008

⁶³³ Ergin Saygun “Değişen Güvenlik Ortamında NATO”, Uluslararası Sempozyum Bildirisi (31 Mayıs 2007), www.tsk.mil.tr.

⁶³⁴ Nisan 2008’de Bükreş’te yapılan NATO zirvesinde Hırvatistan ve Arnavutluk’un üyeliği için uzlaşmaya varılmış, ABD Başkanı Bush’un çağrılarına rağmen Gürcistan ve Ukrayna’ya üyelik verilmemiştir. Makedonya ise Yunanistan’ın vetosuyla karşılaşmıştır. NATO liderlerinin, Hırvatistan ve Arnavutluğa üyelik çağrısı yapma konusunda anlaşmışlar, ancak Yunanistan’ın ısrarı nedeniyle Makedonya’ya üyelik çağrısını ertelemeyi kararlaştırdıkları bildirilmiştir, <http://www.habergazete.com/DUNYA.htm> e.t.; 04/04/2008

⁶³⁵ Yeni güvenlik ortamının gereklerini yerine getirmek üzere Washington zirvesinde hazırlanan yeni stratejik konseptte göre; -NATO, Avrupa’da güvenlik ve istikrarın temel unsuru olan “kolektif savunma” örgütü olmaya devam edecektir. -Transatlantik bağ muhafaza edilecektir. 5’nci madde görevleri önem ve önceliğini koruyacak; ancak 5’nci madde dışı görevler de ittifakın görevleri arasında alınacaktır. İttifakın faaliyet alanı daha geniş (Avrupa - Atlantik ve çevresi) komuta ve kuvvet yapısı daha esnek ve reaksiyon süresi daha kısa olacaktır. -NATO, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve terörizme karşı mücadelede daha aktif rol alacaktır. http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 15/03/2008

⁶³⁶ Yeni konsept, Avrupa’nın genel bir savaş tehdidi altında olmadığını, ancak etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik zayıflık ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların ve fırlatma vasıtalarının yayılması gibi tehlikelerin ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Konsept, İttifakın hem konvansiyonel hem de nükleer kuvvetlerinin niteliği ve konuşlanmasına ilişkin olarak çerçeve oluşturmaktadır. http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 15/03/2008

belgede özetle, “hür dünyanın” komünizme karşı mücadeleyi kazandığının altı çiziliyor, ama iki kutuplu dünya düzenin sona ermesiyle eş zamanlı olarak yeni tehditlerin ortaya çıktığı ve NATO'nun söz konusu yeni ve çeşitlenmiş tehditlerle mücadelede kilit rol üstleneceği vurgulanmıştır⁶³⁷.

NATO'nun 1990 yılında yaptığı Londra Zirvesi'nde, “Soğuk Savaş'ın sona erdiği” ilan edilmiş, 1991 Roma Zirvesisinde, yeni Stratejik Kavram belirlenmiş, 1994 Brüksel Zirvesi, genişleme potansiyeli ve tüm Avrupa-Atlantik sahası çapında yeni güvenlik işbirliği mekanizmaları gündeme gelmiştir. NATO üyesi ülkelerle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri daha kurumsal bir temelde geliştirmek amacıyla, 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. 1997 yılında bunun yerini Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) almıştır. AAOK, NATO'nun 26 üyesi ile 20 ortağını bir araya getirmektedir⁶³⁸.

İttifakın savunma için teşkilatlanması da, bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Bu çerçevede, NATO'nun savunma ve kuvvet planlama süreçleri %35 oranında, büyük deniz araçlarının kullanımı %30 oranında, muharip hava filoları %40 oranında azaltılmış, barışı destekleme operasyonları da dahil olmak üzere, kolektif savunma ve kriz yönetimi için NATO kuvvetleri yeniden yapılandırılmıştır. NATO, Nisan 1991'den itibaren yoğun bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1994 yılında Akdeniz Diyalogu⁶³⁹ (AD) ve Barış İçin Ortaklık⁶⁴⁰ (BİO) programları başlatılmıştır.

Barış İçin Ortaklık (BİO):1994 yılında Brüksel'de yapılan NATO zirvesinde alınan kararla başlatılan BİO- Barış İçin Ortaklık programı zaman içinde büyük önem kazanmış ve bu alanda pek çok ilerlemeler kaydedilmiştir. Nisan 1999'da yapılan Washington zirvesinde BİO faaliyetleri yeniden gözden geçirilmiş ve “güçlendirilmiş

⁶³⁷ Enver Bozkurt, “NATO'nun Geleceği”, <http://www.usakundem.com/yazarlar.php?id=614&type=22>, e.t.; 17/11/2007; Saygun, *a.g.m.*,

⁶³⁸ Bu ülkeler; Arnavutluk, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Moldova, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Tacikistan, Makedonya, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna, İngiltere, ABD, Özbekistan.; http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 17/03/2008

⁶³⁹ Alberto Binn, “NATO'nun Akdeniz Diyalogu'nu Güçlendirmek”, *NATO Review*, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4.html>, e.t.; 18/03/2008

⁶⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

ve daha operasyonel hale getirilmiş ortaklık” adı altında yeniden düzenlenmiştir. Barış İçin Ortaklık programının amacı; istikrar ve güvenliğin bütün Avrupa’da geliştirilerek etkin kılınması, savunma alanında işbirliğinin ve birlikte çalışabilirliğin sağlanmasıdır⁶⁴¹. Barış İçin Ortaklık üyesi ülkeler başlangıçta 30 ülkeden oluşmakta iken, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’nın NATO’ya girmesi ile 27’ye düşmüştür. 2 Nisan 2004’te 7 ülkenin daha NATO’ya girmesini müteakip bu sayı 20’ye düşmüştür. Barış İçin Ortaklık anlayışı çerçevesinde NATO, ortaklık üyesi ülkelere şu hususları taahhüt etmektedir; ortaklık faaliyetlerine yönelik planlama, eğitim, tatbikat ve doktrin geliştirme faaliyetlerinin koordinasyonunu NATO karargahlarında yapacak, herhangi bir ortak ülkenin toprak bütünlüğüne, politik bağımsızlığına veya güvenliğine direkt bir tehdit algılanması durumunda bu ülke NATO’ya danışabilecektir⁶⁴².

Akdeniz Diyalogu (AD)’nin üyeleri NATO ülkeleri ile Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Moritanya, Ürdün, Cezayir olmak üzere yedi ülkeyi kapsamaktadır. Akdeniz Diyalogu’nun hedefi, katılımcı ülkeler arasında karşılıklı anlayış birliğinin sağlanması ve NATO faaliyetleri hakkında diyalog ülkelerinde oluşabilecek yanlış izlenimlerin ortadan kaldırılarak karşılıklı güven ortamı ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Politik ve özel faaliyetler olarak ikiye ayrılan Akdeniz Diyalogu kapsamındaki faaliyetler, NATO’nun 1999 Washington Zirvesi’nde alınan kararlara uygun olarak icra edilmektedir. Politik faaliyetler, yılda iki kez yapılan büyükelçiler seviyesindeki ikili (NATO+1) veya çok taraflı (NATO+N) toplantılardır. NATO başkanlığındaki operasyonlar bağlamında Akdeniz Diyalogu ülkelerinden bir tek Fas, Bosna ve Hersek’teki SFOR ve Kosova’daki KFOR’da asker konuşlandırmıştır. İki başka üye ülke, Mısır ve Ürdün ise geçmişte Bosna ve Hersek’teki NATO başkanlığındaki operasyona asker vererek katkıda bulunmuşlardır. Akdeniz Diyalogu ülkeleri İttifak’ın Akdeniz’de terörist faaliyetleri tespit etmek, durdurmak ve bozguna uğratmak amacıyla yürütmekte olduğu *Operation Endeavour* tatbikatına da katılma hakkına sahiptirler.

Savunma Yetenekleri Girişimi (Defence Capabilities Initiative): NATO’yu modern güvenlik tehditleriyle başa çıkabilecek şekilde teçhiz etmek üzere 1999 Washington Zirvesi’nde İttifak’ın Savunma Yetenekleri Girişimi (SYG/DCI)

⁶⁴¹ <http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

⁶⁴² <http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

başlatılmıştır. NATO karargahları ve organizasyonları arasında eşgüdüm sağlayarak geliştirmeyi amaçlayan bu girişim, toplam 5 ana sahada 58 soruyu bir başka ifade ile geliştirilmesine ihtiyaç duyulan alanı kapsamaktadır. Ana alanlardan iki tanesi lojistikle ilgili olup bunların bir tanesi intikal ve hareket kabiliyeti (deployability and mobility), diğeri ise lojistik ve idame (sustainability and logistics) başlığını taşımaktadır. İntikal ve hareket kabiliyetinde 5, lojistik ve idame’de 14 alt soru mevcuttur. Girişim, Avrupalı Müttefiklerin BAB önderliğindeki operasyonları yürütme becerilerini göz önüne almakta, çokuluslu oluşumların yeteneklerini geliştirme yollarını incelemekte ve eğitim, doktrin, insan faktörü, kavram geliştirme, deneme ve standardizasyon gibi konuları ele almaktadır⁶⁴³.

2002 Prag Zirvesi NATO’yu 21. yüzyılın tehditleri ile daha da etkili bir şekilde başa çıkabilecek bir örgüte dönüştürmüştür⁶⁴⁴. NATO’nun 2002 Prag Zirvesinde terör tehdidinin bertaraf edilebilmesi için “terörizme karşı ortaklık eylem planı” kabul edilmiştir. 11 Eylül sonrasında, Antlaşma’nın 5. maddesi ilk kez işletilerek ABD'nin yardımına koşulması, sonrasında da Afganistan operasyonunda görev alınması da, terörizm başta olmak üzere yeni tehditlere karşı en üst düzeyli işbirliğinin yapılacağına bir göstergesi olarak kabul edilmiştir⁶⁴⁵. NATO, bu değişim sürecinde işlev genişlemesi de sağlayarak kollektif **savunma** örgütü olmaktan çıkarak kollektif **güvenlik** örgütü hâline dönüşmüştür. Bunların bir sonucu olarak İttifak yeni yeteneklere de ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bugün NATO müttefikleri ve Ortakları, İttifak liderliğinde üç kıtada birden (Avrupa, Asya ve Afrika) yürütülmekte olan çeşitli operasyonlarda asker konuşlandırmaktadırlar. NATO, başlangıçta sadece Avrupa sınırları içinde barışa destek operasyonlarında⁶⁴⁶ yer almış, Avrupa-Atlantik sahası dışında ise, ilk kez Afganistan’da

⁶⁴³ NATO Handbook, chapter 2, <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb0205.htm>, e.t.; 20/03/2008; <http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>, e.t.; 20/03/2008

⁶⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için; Lord Robertson, (Nato Genel Sekreteri) “*NATO’nun Dönüşümü*”, **NATO review**, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art1.html>, e.t.; 17/03/2008

⁶⁴⁵ <http://www.nato.int/issues/index.html>, e.t.; 17/03/2008

⁶⁴⁶ **SFOR Harekatı**: NATO, Bosna-Hersek’te meydana gelen ve dünya barışını tehdit eden olayları kontrol altına almak amacıyla, Birleşmiş Milletlerin talebi üzerine Birleşmiş Milletlerin yaptırım gücüne katkı sağlamış, "Sharp Guard" ambargo zorlama ve “Deny Flight” harekâtını icra etmiştir. Birleşmiş Milletlerden Dayton Anlaşması’nın uygulanma görevi devralınmıştır. **IFOR, Barış Uygulama Kuvveti** ve **SFOR, İstikrar Kuvveti** oluşturulmuş olup, Haziran 1998’den itibaren Bosna-Hersek’te görev yapmaktadır. <http://www.nato.int/Ifor/ifor.htm>; e.t.; 24/01/2008 <http://www.nato.int/sfor/index.htm>, e.t.; 24/01/2008

konuslanmış, daha sonra Irak, Darfur ve Sudan’da müdahil güç olmuştur. NATO, İttifak sahasının dışında, uzak mesafelerde konuşlandırma yapabilmek için İttifak’ın modern askerî misyonların gereklerine uygun olmasını sağlayacak bir dizi önlem almıştır⁶⁴⁷.

İstanbul Zirvesi; Bu zirvenin en büyük özelliği ABD’nin NATO’yu sonradan adı Genişletilmiş Orta Doğu Projesine dönüşen, Büyük Orta Doğu Projesi⁶⁴⁸ (BOP) çerçevesinde kullanabilmek için bir dizi değişim sürecine sokmuş olmasıdır. Bu kapsamda, Akdeniz Diyalogu katılımcı ülkeleri İstanbul’daki zirve toplantısına davet edilmişlerdir. NATO liderleri bu toplantıda İstanbul İşbirliği Girişimi’ni (İİG/ICI) başlatmışlardır. Bu programın amacının “ilk önce Körfez İşbirliği Konseyi⁶⁴⁹ (KİK/GCC) üyeleri ile başlayarak Orta Doğu’daki ülkelerle pratik işbirliği geliştirmek” olduğu belirtilmiştir⁶⁵⁰.

İstanbul İşbirliği Girişimi Akdeniz Diyalogunu tamamlayıcı nitelikte olup esasen Akdeniz Diyalogunun derinleştirilmesi ve genişletilmesidir. Girişim, Moritanya’dan Afganistan’a kadar uzanan Büyük Orta Doğu Bölgesi içinde yer alan ülkelerle ikili temelde (26+1) uzun dönemde bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla işbirliği yapılmasını öngörmektedir. İstanbul İşbirliği Girişimine katılım,

---

KFOR Harekatı: NATO Mart 1999’da Kosova’da hava harekâtını başlatmış ve Haziran 1999’da barışın sağlanmasıyla hava harekâtı son bulmuştur. İcra edilen harekât sonunda KFOR, bölgede barış ve istikrarı sağlamıştır. Makedonya’daki Kosova Kurtuluş Ordusu (NLA) militanlarının silahsızlandırma harekâtını icra etmek amacıyla yürütülen “Essential Harvest”, “Amber Fox” ve “Allied Harmony” operasyonları NATO tarafından yürütülmüştür. “Essential Harvest” ve bunun devamı niteliğindeki “Amber Fox” operasyonları sona ermiştir. 31 Mart 2003 tarihinden itibaren Avrupa Birliği “Allied Harmony” operasyonu kapsamında görevi üstlenmiştir. <http://www.nato.int/issues/kfor/index.html>, e.t.; 24/01/2008

⁶⁴⁷ Bu önlemler arasında, Müttefiklerin stratejik hava ve deniz nakliyesi gibi kritik alanlarda iyileştirmeler yapma taahhüdünde buldukları Prag Yetenekler Taahhüdü; İttifak’a krizlere süratle mukabele etme yeteneğini kazandıracak olan NATO Müdahale Gücü (NMG)’nin geliştirilmesi; NATO kuvvetlerine esneklik kazandırılması ve 21. yüzyılın olası durumlarına uygun hale getirilmesi (Müttefik Operasyonlar Komutanlığı’nın kurulması dahil) için İttifak komuta yapısının uyarlanması; ve NATO Karargahı’nda bir Operasyonlar Dairesi’nin kurulması da bulunmaktadır. http://www.regjeringen.no/en/archive/Bondeviks-2nd-Government/Forsvarsdepartementet/_233255/234229/NATO-Response-Force-A-modern-and-flexible-force.html?id=234455, e.t.; 24/01/2008

⁶⁴⁸ Bu konu ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

⁶⁴⁹ **Gulf Cooperative Countries;** Altı Körfez Arap ülkelerinden oluşan ve ekonomik ve sosyal objektifleri olan ekonomik bir topluluktur. 25 Mayıs 1981 tarihinde kurulan kurul Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinden oluşur. Birleşik ekonomik anlaşma 11 Kasım 1981 tarihinde Riyad’da imzalanmıştır.; http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6rfez_Arap_%C3%9Ckelerinin_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Konseyi, e.t. 15/05/2008

⁶⁵⁰ <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/home.htm>, e.t.;19/03/2008

her ülke için ayrı değerlendirilmek üzere, Büyük Orta Doğu bölgesinde bulunan ve konuyla ilgilenen tüm ülkelere açık bulunmaktadır. Girişime katılım, Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı, Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) veya NATO'ya üyelik anlamına gelmemekte, katılımcı ülkelere bir güvenlik garantisi sağlamamaktadır.

İstanbul İşbirliği Girişimi ve Akdeniz Diyalogu birbirinden farklı ama birbirini tamamlayıcı niteliktedirler. Güçlendirilmiş Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi, İttifak üyelerinin Akdeniz ve Büyük Orta Doğu'da ortaklıklar geliştirme çabalarına bir temel oluşturmaktadır ve dolayısıyla Arap dünyasına açılan bir programı kapsamaktadır. Girişimin, "İsrail-Filistin ihtilafının NATO'ya ithâlini söz konusu kılmayacak, ancak, ihtilafın adil, kalıcı ve kapsamlı şekilde çözümüne katkıda bulunacağı" belirtilmiştir. Söz konusu girişimin, Büyük Orta Doğu Projesinin NATO bağlantılı güvenlik ayağı için uygun bir zemin olacağı düşünülmektedir.

Riga Zirvesi; 28-29 Kasım 2006'da Letonya'nın başkenti Riga'da gerçekleşen zirvenin en önemli konusu "askeri ve operasyonel dönüşüm ihtiyacı" olmuştur. Zirvede, yıllardır organizasyonun gündeminde olan "Acil Mukabele Gücü" (NATO Responce Force - NRF) operasyonel hale getirilmiş, böylece NATO, bir kriz durumunda 15-30 gün içinde dünyanın her yerine komutasındaki 25 bin hazır askerle müdahale edebilme yeteneği kazanmıştır. Görüşmelerde ittifakın, büyük güvenlik krizi yaşayan Irak'ta eğitim ve planlama dışında görev almasının söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Zirvede, NRF'in önemine ve "Uluslararası Güvenlik Destek Gücü" (ISAF) görevi kapsamında Afganistan'daki başarılarına dikkat çekilmiştir⁶⁵¹. Ayrıca ana gündem maddelerinden olan Afganistan'a daha fazla muharip güç gönderilmesi yönündeki taleplere olumlu yanıt verdiği bildirilmiştir. Üzerinde yoğun pazarlıklar yapılan "Kapsamlı Siyasi Yönerge", Riga zirvesinde devlet ve hükümet başkanları tarafından onaylanarak, kamuoyuna açıklanmıştır. İttifakın "gelecek 10 ila 15 yıl süresinde" izleyeceği stratejilerin, değişim sürecinin ve hedeflerinin ele alındığı belge, NATO'nun "küreselleşme" iradesini yansıması açısından önem taşımaktadır.

---

⁶⁵¹ <http://www.nato.int/docu/comm/2006/0611-riga/index.htm>

Zirvede kabul edilen Sonuç bildirgesinde Sırbistan, Bosna- Hersek ile Karadağ'ın NATO'nun Barış İçin Ortaklık girişimine katılmaları önerilmiş, ancak "Sırbistan ve Bosna- Hersek'in Lahey Mahkemesi ile tam işbirliği gerçekleştirmesinin beklenildiği" belirtilmiştir. Hırvatistan ile Makedonya'ya, üyelik kriterlerine uyarlarsa NATO'nun 2008 zirvesinde davet alacakları vaadi yapılmıştır.

Bükreş Zirvesi; NATO, 2-4 Nisan 2008 tarihlerinde son zirvesini gerçekleştirmiştir. Zirveye damgasını vuran olay Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in genişleme konusundaki etkinliği olmuştur. Soğuk Savaş döneminden farklı olarak bu sefer zirve, Rusya-NATO diyaloguna da sahne olmuş, ancak zirveye damga vuran iki tarafın işbirliği değil, fikir ayrılıkları olmuştur. Rusya Devlet Başkanı, NATO'nun Doğu'ya genişlemesi (yani Ukrayna ve Gürcistan için Üyelik Eylem Planları'nın görüşülmesi konusu) başta olmak üzere bir dizi güvenlik problemini görüşmek için NATO zirvesine bizzat katılmıştır. Zirvede, Putin açık ve net olarak, "NATO'nun Rus sınırlarına kadar genişlemesini Rusya'nın millî güvenliğine doğrudan tehdit sayacaklarını" açıklamıştır. Bu nedenle Zirvede Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliklerinin yolunu açacak Üyelik Eylem Planları'nın kabul edilmesiyle ilgili karar ertelenmek zorunda kalmıştır⁶⁵². Zirve Sonuç Bildirgesi'ne göre; NATO, Balkanlarda genişlemeye devam ederek ve Avrupa-Atlantik güvenliğini güçlendirme temelinde Arnavutluk ve Hırvatistan'a üyelik daveti kararı almıştır. Üçüncü maddede 1999 stratejik konseptinin 2009 yılındaki NATO'nun 60.yıldönümü zirvesinde gündeme alınmasına karar verilmiştir. 48. maddede uluslararası güvenliğin bir parçası sayılan enerji güvenliği konusunun NATO 2009 gündemine alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca, NATO'nun enerji güvenliği konusunu ve muhtemel rollerini Riga zirvesinden beri tartıştığı vurgulanmıştır⁶⁵³.

2. NATO'nun Diğer Uluslararası Aktörlerle İlişkileri

Yukarıda bahsedilen genişleme ve dönüşümler, NATO'nun ilgi ve sorumluluk sahası genişletmiş, NATO'nun Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği

⁶⁵² Anar Somuncuoğlu, "Tartışmalı NATO Zirvesi: Rusya-ABD Rekabeti Zirveye Damga Vurdu" - Rusya - Ukrayna Araştırmaları Masası, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1253>

⁶⁵³ Muharrem Ekşi, "Bükreş Zirvesi Bildirgesi Ve Nato'nun Küresel Dönüşümü", http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1428

Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslar arası organizasyonlar ve NATO dışı ülkelerle ilişkilerini artırmıştır. Soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algılamaları, bu dönemde ortaya çıkan bütün risklere karşı NATO'nun tek başına hareket etmesine imkan vermemektedir. Bu bağlamda, barışı destekleme operasyonları ve kriz yönetimi gibi 5'nci madde dışı görevler de ittifakın faaliyet alanına dahil olmuş, NATO Avrupa-Atlantik sahası dışına çıkararak daha global bir yapıya dönüşmüştür.

23-24 Nisan 1999 tarihlerinde Washington'da icra edilen NATO Zirvesinde; Avrupa ile ilgili sorunlarda ilk görevin NATO'nun olduğu, AB'nin NATO tarafından belirlenmiş şartları yerine getirmesi durumunda NATO imkanlarından, her durumun kendi içinde ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi ile yararlanabileceği, NATO - AB düzenlemelerinin, NATO-BAB düzenlemeleri üzerine bina edileceği, AB üyesi olmayan müttefiklerin en kapsamlı şekilde yeni düzenlemelerde yer alacakları, kabul edilmiştir⁶⁵⁴. AB ise, Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde temel hedefini ortaya koymuştur. Buna göre 2003 yılına kadar, Petersberg görevlerini yürütmek üzere; 4000 km mesafeye intikal ettirilebilecek, 60 bin kişiden oluşan, 60 günde aktif hale gelen, bir yıl sürdürülebilen, 400 uçak ve 100 gemi ile desteklenecek bir temel hedef kuvveti oluşturmayı öngörmüşlerdir⁶⁵⁵. AB Helsinki Zirvesi'nde AOGSP (Avrupa Ortak Güvenlik Savunma Politikası) onaylanmıştır.

19-20 Haziran 2000 tarihleri arasında Feira'da yapılan AB Zirvesi'nde AOGSP bağlamında, bir başkanlık raporu ile raporun ekini oluşturan "NATO-AB ilişkileri" ve "katılım" konularında AB'nin öngördüğü ilkeleri belirleyen iki rapor benimsenmiştir. 13 Kasım 2000 tarihinde Marsilya'da yapılan AB Balkanlar Konseyi toplantısında BAB ile AB ve ilgili ülkeler arasındaki mevcut politik diyalogun sona erdirilmesi ve BAB'ın çalışma gruplarının bir geçiş dönemi sonunda söndürülmesi kararı verilmiştir. 7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilen AB Nice Zirvesi'nde askerî yeteneklerin geliştirilmesi konusu incelenmiş ve 20 Kasım 2000 tarihinde gerçekleştirilen Yetenek Taahhüt Konferansı'na atıfla, AB üyesi olmayan ülkelerin

---

⁶⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/9904-wsh.htm>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://presidency.finland.fi/doc/summit/>; e.t.; 15/06/2008; http://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm, e.t.; 15/06/2008

katkılarının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. 5-6 Aralık ve 14-15 Aralık 2000 tarihlerinde yapılan NATO'nun Savunma ve Dışişleri Bakanları toplantılarında NATO; Washington Zirvesi ve daha sonra düzenlenen Brüksel ve Floransa Dışişleri oluşturulması için gerekli hazırlıklara başlanması için Konseye talimat vermiştir.

BİO programının ardından 1997 yılında NATO, Rusya ve Ukrayna ile ilişkileri daha yapıcı ve resmî bir temele oturtmak için yeni bir boyutta çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda, NATO, Rusya Daimî Ortaklık Konseyi'ni ve NATO-Ukrayna Komisyonu'nu kurmuştur. Bu konsey, güvenlik sorunlarını düzenli bir şekilde danışmayı ve tartışmayı kolaylaştırmak amacıyla oluşturulmuştur.

NATO-Rusya Konseyi' (NRK)nin yeni mekanizmalarından biri de terörizm tehdidi ile başa çıkacak kavramsal yaklaşımlar geliştiren ve pratik işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan *Geçici Çalışma Grubu*'dur. Bu grup, bugüne kadar birkaç müşterek doküman geliştirmiş ve onaylamıştır. Bunlar arasında şu alanlarda değerlendirmeler yapılmıştır: *El-Kaide*'nin oluşturduğu tehdit ve sorunlar, Balkanlar'daki barışı koruma kuvvetlerinin güvenliğine yönelik tehditler, sivil uçaklara yönelik tehditler (sivil uçakların önemli altyapıya karşı oluşturduğu tehdit dahil) aşırı İslamcı grupların ve Orta Asya'daki radikal grupların NRK üyelerine karşı oluşturduğu tehditler, ve kargo ve yolcu uçaklarına karşı bugün ve gelecekte ortaya çıkabilecek tehditler⁶⁵⁶.

Önemli bir çalışma alanı da silahlı kuvvetler arasındaki işbirliğidir. Bu konuda görüşmeler yapmak ve müşterek eylem için tavsiyeler geliştirmek amacıyla silahlı kuvvetlerin rolü ile ilgili üç yüksek düzeyli konferans düzenlenmiştir (Norfolk, Virginia, Moskova, Roma). Bir başka çalışma alanı ise teröristlere karşı eylemlerde öldürücü olmayan silahların kullanımı ile ilgilidir. Rus ve Batı Avrupalı şirketlerin geliştirdiği ve teröre karşı operasyonlarda kullanılabilecek yeni teknolojiler Ulusal Silahlanma Konferansı himayesinde yapılan sergiler ve sunumlarda tanıtılmıştır. Anti-terör konuları İşbirliğine Dayalı Hava Sahanlığı Girişimi, ve harekât alanı füze

---

⁶⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html>, e.t.; 15/06/2008; <http://www.nato-russia-council.info/htm/EN/index.shtml>, e.t.; 15/06/2008

savunması, ve kitle imha silahlarının yayılması konusundaki geçici çalışma grupları ve nükleer uzman grupları tarafından da ele alınmaktadır⁶⁵⁷.

Haziran 2004'te İstanbul Zirvesi sırasında yapılan NRK toplantısında, terörizme karşı yıllık eylem planı hazırlanması yönünde alınan karar⁶⁵⁸, NATO-Rusya terörle mücadele işbirliğinin geliştirilmesinde bir kilometre taşı oluşturmuştur. Bunu takiben, Aralık 2004'te, NRK dışişleri bakanları geniş kapsamlı bir NATO-Rusya Terörizm Eylem Planı'nı onaylayarak terörizmi önlemek, terörist faaliyetlerle mücadele etmek ve terör eylemlerinin sonuçlarıyla başa çıkmak konularında tutarlı bir strateji belirlemiş oldular⁶⁵⁹.

NATO ve Ukrayna 1997'den beri birlikte çalışabilecekleri temel alanları ele alan Belirgin Ortaklık vasıtasıyla çalışmalarını sürdürmektedirler. NATO ve Ukrayna güvenliğe ilişkin önemli konularda düzenli danışmalarda bulunmakta ve NATO'nun Ukrayna'daki reformlara, özellikle askerî ve demokratik reform süreçlerine nasıl yardımcı olabileceği konusunda görüşmektedirler. Bu görüşmelerde Ukrayna'nın ulaşması gereken standartları belirleyen Yıllık Hedef Planı'nın desteklenmesi de ele alınmaktadır⁶⁶⁰. Mart 2000'de Kiyev'de Büyükelçiler düzeyinde ilk toplantı yapılmış ve daha sonra Ukrayna Başbakanı ve NATO Genel Sekreteri arasında Brüksel'de toplantı yapılmıştır⁶⁶¹.

İstanbul Zirvesi sırasında NATO-Ukrayna toplantısı da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kuçma, açık sözlü ifadelerle Ukrayna'nın çok kısa sürede NATO'ya üye olamayacağını söylemiştir. Kuçma'nın deyimiyle bu konu "zamana bırakılmıştır". NATO Genel Sekreteri ise, bu değerlendirmeyi sadece onaylamakla yetinmiştir⁶⁶². Ukrayna'nın aslında İttifak'a katılma yolunda ağır yük askerî uçaklarının İttifak'ın emrine sunmasıyla ilgili ön anlaşmanın imzalanması, NATO operasyonlarının yapılması için Ukrayna

⁶⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/docu/basicxt/b020528e.htm>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p040628e.htm>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/issues/nato-ukraine/index.html>, e.t.; 15/06/2008
<http://www.nato.int/issues/nuc/index.html>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/issues/nuc/index.html>, e.t.; 15/06/2008

⁶⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz.; <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-104e.htm>, e.t.; 15/06/2008

topraklarının kullanımıyla ilgili bir memorandumun Yüksek Rada (Parlamento) tarafından onaylanması ve silahlı kuvvetlerde personel azaltılmasını sağlayacak kanunun kabul edilmesi gibi bazı başarılı girişimleri olmuştur. Diğer yandan, Ukrayna'nın barış gücü misyonlarına destek vermesi de bu ülkeyi NATO nezdinde önemli kılan hususlardandır.

3. Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Türkiye-NATO İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrasında yayılcı bir politika izlemeye başlayan, Komünist ideolojiyi dünyaya egemen kılmak düşüncesindeki Sovyetler Birliği'nin, sıcak denizlerle arasında bir engel oluşturan Türkiye, savaş esnasında ve sonrasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle güvenliğinden endişe duymaya başlamış ve Sovyetlerin savaşın hemen sonunda Boğazlar rejiminin değiştirilmesi ve Türkiye'den toprak talepleri bu endişeyi kabusla dönüştürmüştür. Türkiye, Sovyetler Birliği tehdidi karşısında güvenliğini sağlamak, Batı'dan askerî ve ekonomik yardım almak amacıyla daha Kuzey Atlantik Antlaşması metninin hazırlık aşamasından itibaren kurucu üyeler arasında yer almak istemiş, ancak başarılı olamamıştır. NATO'nun kurulmasından sonra Türkiye; 11 Mayıs 1950 ve 01 Ağustos 1950 tarihlerinde iki kez daha üyelik talebini yinelemiş, ancak kabul görmemiştir⁶⁶³. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmemesinin nedenleri arasında, ABD'nin Türkiye'nin NATO'nun gelişimini olumsuz yönde etkileyebileceği endişesinin yanında, bazı NATO üyelerinin olumsuz tavırları da yer almıştır. Norveç ve Danimarka gibi ülkeler Ortadoğu'daki kargaşalardan etkilenmemek için Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkarken İngiltere, Orta Doğu'da da kaybettiği etkinliğini yeniden kazanabileceğini düşündüğü ve kilit rolü Türkiye'nin üstleneceği, "Orta Doğu Kumandanlığı" projesini ortaya atmış, ancak ABD'nin bu öngörüye muhalefet etmesi sebebiyle proje gerçekleşme alanı bulamamıştır⁶⁶⁴.

Burada belirtilmesi gereken, II. Dünya Savaşı sonunda çok güçlenerek yayılcılık politikası izlemeye başlayan Sovyetler Birliğinden algıladığı tehditler sonucunda Türkiye, tercihini Batı Bloku tarafında kullanmış ve bu blok içerisinde yer

⁶⁶³ <http://www.anadolu.be/2004-12/29.html>, e.t.; 04/02/2007

⁶⁶⁴ Mustafa Taşar, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Düşünce Gündemi**, http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/turk_dispolitikasi.htm, e.t.; 04/02/2007

almak için her türlü çabayı göstermiştir. Bu tercihi neticesinde dönemin şartları gereği kurulan tüm Batı kaynaklı uluslar arası örgütlerde yer almaya gayret göstermiştir. Ancak NATO, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için yeterli güce ve yeteneğe sahip, gerçek bir güvenlik örgütü olduğundan, Türkiye'nin NATO'ya giriş çabalarını bir teslimiyet olarak görmek haksızlık olacaktır. Bu gün NATO, Türkiye'nin eşit egemen üye olarak kabul edildiği, kararlarda etkili olduğu ve destek gördüğü nadir uluslar arası örgütlerden birisidir. 1990 Körfez Krizi sonrasında (hatalı olduğunu düşünsek de) Çekiç Güç'ün bölgeye yerleştirilmesinde, 1990'larda Balkanlardaki krizlere müdahalede ve Afganistan'da Türkiye karar aşamasında aktif ve etkili rol oynamıştır. Türkiye'nin NATO'yu tercih etme sebeplerinin haklılığı yanında, NATO ve NATO'nun dümeninde bulunan ABD'nin Türkiye'yi tercih etme nedenleri ise Türkiye'nin sahip olduğu askeri kapasite ve sahip olduğu coğrafya olmuştur.

ABD'nin "Monroe Doktrini"ni terk ederek süper güç hâline gelmesi ve komünizmi kendisine rakip olarak görmesi, ABD önderliğindeki Batı Dünyası açısından Türkiye'yi önemli bir stratejik konuma getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dünyanın en büyük petrol kaynaklarına sahip Orta Doğu bölgesine hâkim olmasını istemeyen Batı bloku, aynı zamanda Komünizmi durdurmak ve çevrelemek istemiştir. Bu nedenle ABD, Orta Doğu'yu kontrol edebilmek için Balkanlar, Kafkasya, Doğu Akdeniz ve iki kıtayı birleştiren bir coğrafyaya sahip olan ve aynı zamanda Sovyetlerin Akdeniz'e geçişini sağlayan Boğazları kontrolü altında bulunduran, Türkiye'nin topraklarına ihtiyaç duymuştur. Türkiye ise, ABD'nin üs isteklerine karşı NATO üyeliği talep etmiştir. Aynı zamanda Türkiye, NATO'ya girişini hızlandırmak için, 10 Kasım 1950'de Kore'de savaşan Birleşmiş Milletler gücüne bir Tugay asker göndermiş ve Türk Birliği burada gücünü ve savaşma azmini ispat etmiştir⁶⁶⁵.

Bu gelişmeler ve Türkiye'nin üyelik konusundaki kararlı tutumu üzerine, ABD, NATO Konseyi'ne Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya davet edilmesini teklif etmiş, bu teklife Fransa, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg olumlu yaklaşırken, İngiltere, Danimarka ve Norveç karşı çıkmışlardır. Ancak sonuçta 16-20 Eylül 1951 tarihleri arasında yapılan NATO Konseyi toplantısında, ABD'nin istediği doğrultuda Türkiye ve

⁶⁶⁵ Hikmet Erdoğan, Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı, IQ Yay., İstanbul: 2004, s. 62.

Yunanistan NATO'ya davet edilmişler ve 18 Şubat 1952'de NATO üyesi olmuşlardır⁶⁶⁶.

Türkiye'nin NATO'ya girebilme çabalarına gösterilen anlayışı NATO içerisindeki politikalarına göstermek mümkün değildir. Çünkü, Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra, NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına sığınmak, NATO ve özellikle ABD'den askerî ve ekonomik yardım alabilmek için tüm imkanlarını NATO'ya açmış, kendi çıkarlarını bile ikinci plana atarak bütün uluslararası olayları bu ittifakın özellikle de ABD'nin perspektifinden değerlendiren tek yönlü, tek boyutlu ve teslimiyetçi bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye, yukarıda bahsedildiği gibi sahip olduğu coğrafi ve tarihi özellikleri (NATO'nun kanat ülkesi olması, Sovyetlerin saldırısı durumunda Avrupa'ya hazırlanmak üzere zaman kazandıracak konumda olması, Orta Doğu'daki devletlerle tarihi ve kültürel bağlara sahip olması gibi⁶⁶⁷) sayesinde yer aldığı NATO içerisinde Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini koruyabilecek bir ittifakın üyesi olmuş ve bunun yanında askerî ve ekonomik yardımlar almıştır. Ancak verdikleri ile kıyaslandığında karda mı zararda mı olduğu tartışmalı bir durumdur. Örneğin, Yunanistan'ın kabul etmediği Jüpiter füzelerinin Türk topraklarına yerleştirilmesine izin vererek Sovyetler Birliği'nin düşmanlığını üzerine çektiği gibi, 1962 Küba bunalımı sırasında kendi bilgisi dışında bunların geri çekilmesini de sineye çekmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Jonson mektubunda olduğu gibi zaman zaman Sovyet saldırısı karşısında yalnız bırakılmakla tehdit edilmiştir.

Türkiye, NATO içerisinde 1950'li yıllarda çok yakından hissettiği Sovyet tehdidine karşı güçlü bir güvenlik çerçevesine kavuşmuş, NATO ve ABD'den askeri ve ekonomik yardım almış ve kendine Batı bloku içerisinde bir yer edinmiş, buna karşılık Atatürk zamanında başlayan sanayi ve askeri yatırımlar durmuş ve daha da önemlisi ekonomi ABD ve ABD güdümlü kuruluşların kontrolüne geçmeye başlamıştır⁶⁶⁸. 1960'lı yıllarda Kıbrıs sorununda ve özellikle Jonson mektubu olayında Türkiye, tek yönlü ve bağımlı dış politikanın tehlikelerini görmeye başlamış ve bu nedenle NATO

---

⁶⁶⁶ <http://www.anadolu.be/2004-12/29.html>, e.t.; 04/02/2007

⁶⁶⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 89.

⁶⁶⁸ Öymen, a.g.e., s 271.

ile ilişkilerini devam ettirirken yeni dış politika açılımları aramaya başlamıştır⁶⁶⁹. 1970'li yıllarda, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekatı esnasında NATO ve diğer Batılı güçlerden beklediği desteği göremediği gibi, sonrasında ABD tarafından uygulanan silah ambargosuyla milli savunma sanayinde dışa bağımlılığın sonuçlarını daha net olarak görmüştür⁶⁷⁰. 1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllarda yine jeopolitik konumu ve bölgesel olaylar Türkiye'yi ABD çıkarları açısından NATO içerisinde önemli bir yere getirmiştir. İran'daki Humeyni devrimi ve Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali Türkiye'nin bölgede bir güç olarak hatırlanmasına ve 12 Eylül İhtilalinin daha yumuşak dış tepkiyle atlatılmasına yardımcı olmuştur. Buna karşılık NATO ve Rogers planı çerçevesinde stratejik bir hata yapılarak Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesine izin verilmiştir⁶⁷¹.

Soğuk savaşın sona ermesiyle NATO'nun durumu ve Türkiye'nin NATO içerisindeki konumu tartışılır hale gelmiştir. Özellikle Avrupa Birliği içerisinde yer alan bazı ülkelerin devlet adamları, Sovyet tehdidinin ortadan kalktığını ve NATO'nun varlık sebebini yitirdiğini dile getirmeye başlamışlardır. AB Sovyetlerden kopan Orta ve Doğu Avrupa devletleri ile yakınlaşmaya başlamış ve o dönemde çevresiyle ilgilenemeyecek kadar güçsüz durumda olan Rusya ile sınır komşusu olmuşlardır. Ancak bir süre sonra Rusya'nın toparlanarak oyunu bırakmadığını ilan etmesi ve ABD'nin NATO'yu kendi küresel hegemonyasını kurmakta kullanacağını belli etmesi sonucu NATO dönüşüm sürecine girmiştir. ABD, Soğuk Savaş dönemi boyunca Avrupa'nın güvenliğini üstlenmiş ve Avrupa'ya her türlü desteği sağlamıştır. Soğuk Savaş sona erdiğinde ise kendi başına hareket etme isteğindeki Avrupa'ya NATO sayesinde izin vermeyerek o güne kadar aldıklarının diyetini istemiştir. Yeni dünya düzeninde ABD ve Türkiye, Soğuk Savaş dönemindeki gibi, NATO'nun devamını ve güçlendirilmesini ısrarla savunmuşlardır.

---

⁶⁶⁹. Cengiz Çandar, *“Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası”*, **Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası**, Ed.; Morton Abramowitz, Liberte Yay., Ankara 2001, 169-219, s.177, 184.; Ömer Lütfi Taşcıoğlu, **ABD'nin Küreselleştirme Politikaları, İran Krizi ve Türkiye'ye Biçilen Rol**, Nobel Yay., Ankara: 2006, s. 41; Öymen, **a.g.e.**, s 270-289, Erdoğan, **a.g.e.**, s. 106-115

⁶⁷⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 106

⁶⁷¹ Türkiye'nin 1950'lerden 1990'lara kadar NATO ile ilişkilerini olumlu ve olumsuz bakış açılarıyla değerlendirmek için bkz.; Çandar, , s.177-184; Taşcıoğlu, s. 41; Öymen, **a.g.e.**, s 270-289; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 106-115.

Türkiye – NATO ilişkilerinde 1990’lı yılları B. Dedeoğlu şu şekilde özetlemektedir; *“Türkiye, öncelikle Körfez Savaşı sırasında ve daha sonra 1990’ların ortalarına doğru Güneydoğu sorununun çözümü sırasında verilen kararlarla, “NATO içinde ABD’ye yakın durma” stratejisi izlemeye başlamıştır. İsrail ile stratejik işbirliği geliştirilmesi, Akdeniz’de ABD ve İsrail ile sık sık askerî tatbikat yapılması, Azerbaycan ile Ermenistan’ın izolasyonu başta olmak üzere stratejik “kardeşlik” kurulması, Gürcistan’da askerî havaalanı yapılması, Somali’ye, Bosna’ya asker gönderilmesi, İran ve Afganistan rejimlerinin kınanması ve Irak ambargosundan doğan zarara razı olunması da, bu seçimin birer göstergesi olmuştur.”*⁶⁷².

2000’li yıllarda ise genel olarak NATO faaliyetlerine ve Türkiye – NATO ilişkilerinde uluslar arası terörizm ve ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) etkili olmuştur. 11 Eylül saldırıları ve sonrasında gelişen olaylarda NATO misyonuna “Terörizm ile Savaş” konusunu eklemiş ve bu kapsamda önce Afganistan, sonrasında ise Irak’ta Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı görevler üstlenilmiştir. Burada NATO’nun Soğuk Savaş sonrasındaki değişimlerini de açıkça gösteren uluslararası operasyonlarına ve Türkiye’nin bu operasyonlara katkılarında göz atmakta fayda görüyoruz.

NATO, Haziran 1992 tarihinde her faaliyet ayrı ayrı ele alınmak kaydıyla ve kendi usulleri çerçevesinde, AGİT sorumluluğunda icra edilecek barışı koruma faaliyetlerini desteklemeye hazır olduğunu ilan etmiş⁶⁷³, Aralık 1992 tarihinde de Kuzey Atlantik Konseyi (NAC), NATO’nun, Birleşmiş Milletler kontrolünde icra edilecek barışı koruma harekâtına destek vermeye hazır olduğunu açıklamıştır⁶⁷⁴. Bu gelişmelerin sonucunda bugün NATO, gerek üyeleri gerekse ortakları ile, Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere üç kıtada birden operasyonlar yürütmekte ve asker konuşlandırmaktadır. NATO, artık sadece Avrupa- Atlantik sahasında değil dünyanın neresinde olursa olsun krizlere ve güvenliği tehlikeye düşürecek olaylara müdahale etmektedir.

⁶⁷² Beril Dedeoğlu, *“Avrupa Güvenliğinin Geleceği Ve Türkiye”*, **Jeopolitik Dergisi**, Sayı: 5, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=4&id=17&Itemid=28, e.t.; 22/06/2008

⁶⁷³ <http://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, e.t.; 15/07/2008

⁶⁷⁴ <http://www.nato.int/issues/nac/index.html>, e.t.; 15/07/2008.

11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’ne yapılan terörist saldırılardan sonra, NATO’nun kriz yönetimi ve operasyonel yeteneklerine duyulan ihtiyacın arttığı değerlendirilerek bir dizi önlem alınmış ve dönüşüm sağlanmıştır. NATO’nun üstlendiği ilk üç barışa destek operasyonu Avrupa sınırları içinde yer almıştır. Mayıs 2002’de Reykjavik, İzlanda’daki toplantılarında bu durumu değerlendiren NATO Dışişleri Bakanları, “Tüm misyonlarını yürütebilmesi için NATO’nun hızla harekete geçebilen, uzak mesafelerde uzun süreli operasyonlar yürütebilen kuvvetler oluşturmasının gerekli olduğuna” karar vermişler ve bu karar NATO’nun ilk kez Avrupa-Atlantik sahası dışında, Afganistan’da konuşlanmasında etkili olmuştur. NATO daha sonra Irak, Darfur ve Sudan’da operasyonlara katkıda bulunmuştur. Hali hazırda NATO;

Balkanlarda ; SFOR ve KFOR, NHQ (NATO’s Headquarters) Sarajevo NHQ Skopje

Afganistan’da ;ISAF,

NHQ Tirane

Akdeniz’de Operation Active Endeavour

NTIM(NATO Training Mission)-Irak

Darfur (NATO’s Assistance to the African Union)

Harekatlarını aynı anda icra etmektedir⁶⁷⁵.

---

⁶⁷⁵ Bu operasyonların detayı hakkında yukarıda bilgi verildiğinden burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır. Bkz. Dipnot; 501-513.

D. TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN KARADENİZ POLİTİKASI: KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİB)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) Örgütü, fikrî öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir **bölgesel ekonomik işbirliği** girişimidir. Başlangıçta KEİB'in amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişim, "ekonomik işbirliği" çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir. KEİB'in ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'de kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır⁶⁷⁶.

Soğuk savaş atmosferinin yirminci yüzyılın son on yılında ortadan kalkması, Karadeniz ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde cesur adımlar atmalarını mümkün kılmıştır. Bu ülkelerin coğrafi yakınlıkları, sahip oldukları ortak tarihi ve kültürel bağlar ve bu yüzyılda ekonomilerin birbirlerine bağlılığı gibi unsurlar yeni açılımları kolaylaştırmıştır⁶⁷⁷. Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı böyle bir dönemde doğmuştur. Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşmuş ve KEİB fikri böyle bir ortamda ortaya atılmıştır⁶⁷⁸. Sosyalist geçmişe ve merkezîyetçi ekonomiye sahip ülkelerin, politik alanda çoğulcu demokrasiyi, ekonomik alanda da piyasa ekonomisini tercih etmeleri böyle bir yapılanmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Diğer önemli bir faktör ise dünya üzerinde meydana gelen köklü değişikliklerin Türk dış politikasına, Batı ile olan ilişkilerini muhafaza ederek Avrasya boyutunu da eklemesi imkanını vermiş olmasıdır.

⁶⁷⁶ <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/testt.aspx>

⁶⁷⁷ Hayrettin Ergin, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Ve Muhtemel Ekonomik Etkileri**, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992, s.36.

⁶⁷⁸ **İşte Türkiye**, Dış Politika, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/> kitaplar/isteturkiye/ turkce/dunya231.htm, e.t.; 25/03/2008

Bu amaçla “Karadeniz’in bir barış ve refah denizi olması için” Türkiye tarafından tasarlanan ve 1990 yılında ortaya atılan **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi**: “Karadeniz’e sahili olan bölge ülkeleri arasında geniş ve çok yönlü bir ekonomik işbirliği ortamını yaratmak suretiyle bölge ekonomisini canlandırmak, böylece, Sovyetler Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa’da meydana gelen hızlı tarihi gelişimin yarattığı ortamı da değerlendirerek, ekonomik alanda sağlanacak işbirliği ile bölgede uluslar arası barış ve istikrara katkı sağlamak” üzere başlatılmıştır⁶⁷⁹.

Türkiye’de dış politikada ekonomiye öncelik tanıyan bir hükümetin iş başında oluşu ve bunun bir sonucu olarak izlenen dışa açık ekonomik politikalar böyle bir girişimi olası kılmıştır. Bundan başka, Türkiye’nin Irak-Kuveyt krizi sebebiyle Irak’a uyguladığı Ambargo sebebiyle kapanan Irak pazarına yeni alternatifler bulmak, diğer yandan bölgesinde ortaya çıkan büyük pazardan yeterince pay almak gibi ekonomik sebepler Karadeniz bölgesinde ortaya çıkan yeni potansiyeli değerlendirmek üzere Türkiye’nin harekete geçmesini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin bu tür organizasyonlar vasıtasıyla bölgede ekonomik ve siyasi ağırlığını hissettirmek istemesi, Avrupa Birliğiyle olan ilişkilerin bir türlü istenen seviyede olmaması ve Başta barış ve güvenliğin sağlanması olmak üzere mevcut veya karşılaşılabilecek diğer politik sorunların böyle bir proje içerisinde daha kolaylıkla üstesinden gelinebileceği düşüncesi diğer etkenler olarak sayılabilir⁶⁸⁰.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği’ne üye ülkelerin bulunduğu bölge Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları üzerinde bir köprü vazifesi görmektedir. Ayrıca üye ülkeler tarafından çevrilen Karadeniz, Ren-Tuna kanalı ile Hollanda üzerinden Kuzey Denizi’ne, Volga-Don Nehirleri ile Hazar Denizi’ne Türk Boğazları ile Akdeniz’e irtibatlıdır. Önemli liman, hava meydanı, kara ve deniz ulaştırma yollarını üzerinde bulduran bu bölge ülkeleri, AB ülkeleri, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu ülkeleri ile yakın işbirliğine girebilecek durumdadırlar. Bu özelliklerinden dolayı KEİB kapalı serbest pazar topluluğu olmayıp, dünyanın önemli ekonomik ve ticari merkezlerini

---

⁶⁷⁹ **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ve Türkiye**, Der.: Nazif Özdağdeviren, Orhan Ertunç, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1995, s. 3

⁶⁸⁰ Mehmet Emin. Çağırın, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, “Prof. Osman Zillioğlu Anısına Armağan,” Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2000, s. 75-76

etkileyebilecek bir yapıya sahip olması nedeni ile geniş kapsamlı bir ekonomik işbirliği topluluğudur. KEİB'e üye olan ülkeler yeterli bir güce sahip olmayan Asya ve Avrupada büyük bir coğrafi alanı kapsaması ve (kuruluş itibarı ile) 325 milyon gibi bir nüfusa sahip olması bakımından bir bütünleşme eğiliminde bulunmaları önemli bir adımdır.

1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesinin Gelişimi

Karadeniz bölgesindeki ülkeler arasında ekonomik işbirliği oluşturulması fikri ilk 1990 yılında ocak ayının ilk yarısında Henkel firmasının 10. kuruluş yıldönümünü kutlamak amacı ile İstanbul'da yapılan "Dünyadaki Gelişmeler Ve Türkiye" konulu seminerde Türkiye'nin ABD eski Büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından ileri sürülmüş ve aynı toplantıda Sovyetler Birliği'nin eski Türkiye Büyükelçisi Albert Çernişev tarafından da desteklenmiştir⁶⁸¹. Karadeniz'de kıyısı bulunan devletler, Türkiye'nin önerisi ve girişimiyle Karadeniz bölgesinde ekonomik alanda işbirliği oluşturmak üzere çalışmalara başlamışlardır. Bu konuda ilk toplantı, 1990 yılı Aralık ayında Ankara'da Türkiye Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya arasında yapılmıştır. Bunu, 1991 yılı içerisinde Bükreş, Sofya ve Moskova toplantıları izlemiştir. Taraflar, sekiz ay süren görüşmeler sonunda, Karadeniz bölgesinde ekonomik alanda işbirliği geliştirmek, sürdürmek ve bunu kurumlaştırmak amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)'nin kurulması konusunda anlaşmışlardır⁶⁸².

Bu gelişmelerden sonra, yine Türkiye'nin girişimiyle 3 Şubat 1992'de İstanbul Toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıya Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve dağılan Sovyetler Birliği topraklarında bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Dışişleri Bakanı düzeyinde katılmışlardır. Toplantıda, üye devletlerin bakanlarının antlaşmayı parafe etmesiyle KEİB Antlaşması'nın temelleri atılmıştır⁶⁸³. Moskova toplantısında işbirliği ilkelerini belirleyen çerçeve anlaşmasının metni üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca, KEİB'in tüm ilkelerini, genel görüş ve faaliyet alanlarını kapsayarak kurumsallaşmasını

---

⁶⁸¹ Ayhan Gençler, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği: Analitik Bir Yaklaşım**, İstanbul Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul, 1994, s. 67.

⁶⁸² Ergin, **a. g. e.**, s. 40.

⁶⁸³ Rıfat. Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2000, s. 865.

sağlayacak prensipler belirlenmiştir. Çok önemli bir ilerleme olarak, bu dökümanla politik sorunlar çözümlenmiş ve gelecekteki işbirliğinin temel esasları belirlenmiştir. Dışişleri yılda en az bir kez dönüşümlü olarak toplanması kararlaştırılmıştır⁶⁸⁴.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı⁶⁸⁵, 5 Haziran 1998'de Yalta'da yapılan Devlet / Hükümet Başkanları Zirvesinde imzalanmış, 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi 5 Haziran 1998'de imzalamış, 23 Haziran 1999'da onaylamıştır⁶⁸⁶.

2. Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin Amacı

KEİB, üye ülkeler arasında mevcut geleneksel bağlar, coğrafi yakınlık ve ekonomilerinin birbirini tamamlatıcı niteliğinden kaynaklanan avantajların etkin bir biçimde değerlendirilmesi amacıyla üye ülkeler arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek ve çeşitlendirmek için, uygun koşulları oluşturmak ve gerekli olan kurumsal düzenlemeleri yapmak amacıyla kurulmuştur⁶⁸⁷. KEİB, aynı zamanda üye ülkelerin ekonomik koşullarını, çıkarlarını, pazar ekonomisine geçiş sürecindeki sorunlarını dikkate alarak, aralarındaki gerek ikili gerek çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmelerini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Taraflar Helsinki Nihai Senedi ve AGİK belgelerinde yer alan ilke ve yükümlülükler temeli üzerine bina edilecek dostluk ve iyi komşuluk çerçevesinde aralarında, ekonomik ve teknolojik işbirliğini geliştirmeyi, sosyal gelişmeyi ve serbest girişimi teşvik etmeyi ve Karadeniz havzasını bir barış, istikrar ve refah bölgesi hâline getirmeyi kararlaştırmışlardır⁶⁸⁸.

⁶⁸⁴ Hükümetlerin görevinin iş dünyasının faaliyetlerini kolaylaştırmak olduğu, hükümetlerin altyapıya dönük projelerde iş dünyasına yardımcı olması gerektiği öngörülmüştür. Hükümet dışı işbirliğinde ise, iş dünyasının kendi ilişkileri söz konusudur. Hükümetlerce bu ilişkilerin nasıl kolaylaştırılacağı belirlenmiş ve işbirliğine esas teşkil aşağıdaki konular üzerinde fikir birliğine varılmıştır. http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei_tr.mfa, e.t.; 15/03/2008

⁶⁸⁵ Anlaşmanın tam metni için bkz.; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/4392.html>, e.t.; 15/03/2008

⁶⁸⁶ http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei_tr.mfa, e.t.; 15/03/2008

⁶⁸⁷ Gençler, a. g. e., s. 76.

⁶⁸⁸ Faruk. Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası'nın Analizi**, İstanbul, Der yayınları, 1998, (2. Basım) s. 373.

Bu temel araçlar doğrultusunda, kısa dönemde hükümetler arası ve hükümetler dışı işbirliği için uygun ortam oluşturulmaya ve taraflar arasında mal ve hizmet ticareti arttırılmaya çalışılacaktır. Uzun dönemde ise amaç, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Katılımcı devletler, ortak çıkarlar doğrultusunda projeler belirleyip geliştirecekler ve bunları, kamu kesiminden ve özel kesimden veya konuyla ilgili uzman örgütleri, teşebbüsleri ve firmaları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışacaktır. KEİB'in amaçları arasında, bölge ülkelerinin işbirliğini geliştirerek Avrupa çapında bir ekonomik alanın kurulması ve böylece dünya ekonomisiyle daha üst düzeyde bütünleşmesinin yanında, bu amaçların Avrupa Birliğine üye ülkelerin ilişkilerini aksatmayacak şekilde sağlanacağı belirtilmiştir. KEİB Avrupa Birliğine bir seçenek değil, Avrupa Birliği gibi büyük bir planın tamamlayıcısı niteliğindedir⁶⁸⁹.

E. TÜRKİYE'NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'YLE (ŞİÖ) İLİŞKİLERİ

Gözlemci ülkelerle birlikte, 37 Milyon Km² alanı kapsayan (yaklaşık Avrasya'nın yüzde yetmiş beşi), dünya nüfusunun yaklaşık %40'ına karşılık gelen üç milyarlık nüfusuyla, dünyanın en kapsamlı örgütlerinden birisi olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan boşlukta sınır sorunları yaşayan yeni bağımsızlığını kazanan devletlerle, bölgenin en büyük güçlerini bir araya getiren bölgesel bir oluşumdur⁶⁹⁰. Amacı, "Orta Asya'yı bir barış, iyi komşuluk, istikrar ve eşitlik içinde işbirliği bölgesi yapmak" olarak kaydedilen ve Şanghay Forumu olarak da bilinen bu oluşum, bölgede istikrarı bozabilecek çatışmaları önlemek için üye ülkeler arasında siyasi, askerî ve ekonomik her türlü işbirliğinin yapılmasını öngörmektedir. 26 Nisan 1996 tarihinde Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında, 7000 Km uzunlukta bir sınır alanı

⁶⁸⁹ Mehmet. Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Dokuzuncu Baskı, Ankara: Siyasal kitabevi, 1996, s.708.

⁶⁹⁰ Barış Adıbelli; **Büyük Avrasya Projesi. ABD, Rusya ve Çin'in Varolma Mücadelesi**, İstanbul: IQ Yay. 2006, s. 36

hakkında karşılıklı güven sağlamak amacıyla imzalanan bir Antlaşmayla temelleri atılmıştır⁶⁹¹.

Şanghay Beşlisi'nin 2001 yılında Şanghay'da toplanan altıncı zirvesinde Moğolistan'ın gözlemci, Çin ve Rusya ile sınırı olmamasına rağmen Özbekistan'ın üye olarak kabul edilmesiyle iç yapısında değişiklik yapmak zorunda kalan örgüt, güvenlik konusunda yapılan işbirliğinin yanı sıra askerî ve iktisadi ortaklığın da kurulmasını kararlaştırmış ve örgütün ismi “Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)” olarak değiştirilmiştir⁶⁹². Merkezi Pekin'de olan ŞİÖ, 2004 yılında BM tarafından “Uluslararası Örgüt” olarak kabul edilmiştir. 2000 yılından itibaren kurumsallaşarak her yıl toplantılar düzenlemeye de başlamıştır. Dünyanın en büyük pazarına sahip olan ŞİÖ, tek kutuplu dünyanın süper gücü ABD'nin bölgedeki en ciddi rakibi olarak belirmeye başlamıştır.

Dünyanın en çok enerji tüketen ülkeleriyle(Çin, Hindistan), dünyanın en büyük enerji üretim ülkeleri İran, Kazakistan ve Rusya Federasyonu'nu bir araya getiren örgütün üyelerinden Çin ve Rusya Federasyonu, gözlemci ülkelerden ise Hindistan ve Pakistan aynı zamanda nükleer silahlara sahiptir. Şimdi en çok merak edilen konu ŞİÖ'nün Orta Asya'da doğan boşluğu doldurup dolduramayacağı ve bölgedeki dengeler açısından ABD ve NATO'ya alternatif olup olamayacağıdır⁶⁹³. Üye ve gözlemci ülkelerin durumları ve örgütten beklentileri göz önüne alındığında en büyük rakibin ABD olduğu görülmektedir. ABD'nin hegomanik, sınır tanımaz ve pervasız davranışları, AB de dahil olmak üzere bir çok güç odağı tarafından hoş karşılanmamaktadır⁶⁹⁴. Bunun üzerine çıkar çatışmaları ve beklentiler de eklenince Amerika karşıtlığı Orta Asya için anlaşılabilir bir konudur.

---

⁶⁹¹ Gökçen Ogan, “Şanghay İşbirliği Örgütü Ekonomide AB, Güvenlikte NATO'yu Hedefliyor”, <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=732&kat1=7&kat2=>, e.t.; 13/08/2007; Arzu Celalifer Ekinci, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=339&type=17>, e.t.; 20/05/2008; Erkin Ekrem, “Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin- ABD Sorunları”, <http://www.turksam.org/tr/a946.html>, e.t.; 20/05/2008.

⁶⁹² R. Kutay Karaca, “Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 395 Ocak 2008, Yıl: 128, 28-39, s. 30.

⁶⁹³ Ogan, *a.g.m.*,

⁶⁹⁴ Ekrem, *a.g.m.*,

5 Temmuz 2005 tarihinde, Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanan ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların birincisi, İran, Pakistan ve Hindistan'ın gözlemci statüsünde örgüte üye olarak kabul edilmesidir. İkincisi ise örgütün terörizm ile mücadele kapsamında Afganistan'da operasyonlarına devam eden ABD'ye buradaki askerî operasyonlarına son vermesi ve Özbekistan ve Kırgızistan'da geçici olarak konuşlanmış olan Amerikan güçlerinin geri çekilme takviminin belirlenmesi yönünde çağrıda bulunması olmuştur⁶⁹⁵. ŞİÖ'nün 16 Ağustos 2007 tarihinde Bişkek'te yapılan yedinci zirve toplantısının sonuç bildirisinde de ABD'ye yönelik eleştiriler yer almıştır. Özellikle, insan hakları, özgürleştirme, demokratikleştirme gibi bahanelerle ve sivil toplum kuruluşları (STK) vasıtasıyla ülkelerin iç işlerine karışılması eleştirilmiştir. Ayrıca toplantıdan hemen önce ortak askerî tatbikat gerçekleştirilmesi de bazı çevreler tarafından bir güç gösterisi olarak algılanmıştır.

Avrasya üzerine çalışanların cevap aradığı konu, ŞİÖ'nün gelecekte nasıl bir yapıya kavuşacağıdır. AB'de olduğu gibi üyelerin eşit egemenliğine dayanan ekonomik ve siyasi temelli uluslarüstü bir yapıya mı kavuşacak, yoksa NATO benzeri güvenlik esaslı bir ittifak mı oluşacaktır? Çin- Rusya, Hindistan-Pakistan ilişkileri ve Çin, Rusya Federasyonu ve İran'ın beklentilerine bakıldığında sıkı ve sürdürülebilir bir işbirliği ihtimalinin düşük olduğu değerlendirilmektedir. Ortak tehdide karşı işbirliği ihtiyacı açıktır, ancak bu işbirliğinin yapısı nasıl olacaktır. İkili ilişkilere tarihi, kültürel ve jeopolitik açılardan bakıldığında üye ve gözlemci ülkelerin aralarında var olan çekişmenin bir işbirliğine dönüşmesi uzun ve zorlu bir süreci gerektirmektedir⁶⁹⁶.

ŞİÖ, nereye kadar genişleyebilir sorusu da bir diğer tereddüt konusudur. Aralarında ciddi bir problem bulunan Hindistan ve Pakistan sorunu çözmeden örgüte üye olabilir mi? Dünya kamuoyu tarafından dışlanmış durumdaki İran'ın üyeliği de sıkıntılı bir duruma yol açabilecektir. Aynı şekilde NATO ve ABD işgali/ kontrolü altındaki Afganistan kazanılmadan ŞİÖ bölgesel güç hâline gelebilir mi? Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye'nin üyeliği gündeme gelebilir mi? Bütün bunlar soru işareti taşıyan konulardır. Bölge ülkelerinden Türkmenistan, güvenliği için tarafsızlık

⁶⁹⁵ Adibelli; *a.g.e.*, s. 36

⁶⁹⁶ Ogan, *a.g.m.*, ”

politikasını benimsemiş ve 1995 yılında BM tarafından bu ülkeye “devamlı tarafsızlık” statüsü verilmiştir.

ŞİÖ'nün Orta Asya'da bir güç merkezi olarak ortaya çıkması Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Öncelikle bölgedeki enerji kaynaklarının batıya aktarılması konusunda Türkiye kilit ülkelerden birisidir. Kendisine güvenen, istikrarlı bir yapıya kavuşan yeni Türk devletleriyle kurulacak ilişkiler Türkiye'ye yeni imkanlar sağlayacaktır. Ayrıca özellikle Türkiye'nin ŞİÖ içerisinde yer alması hâlinde Çin'den Akdeniz'e kadar bir Türk kuşağı oluşacaktır. Ancak bu durum Çin, Rusya ve İran tarafından bir tehdit olarak görülmektedir⁶⁹⁷. Örgütün kuruluş amacı göz önüne alındığında Türkiye'nin üyeliği çok da mümkün görülmemekle birlikte Batı müttefikliğine bir alternatif ve dış politikamızı çeşitlendirmek açısından bir açılım noktası olarak gündeme gelen bir konudur.

Brzezinski, Avrasya'yı yerkürenin merkez arenası olarak kabul ettiği Büyük Satranç Tahtası isimli çalışmasında, ABD için en acil görevin “bir devletin ya da devletler birliğinin ABD'yi Avrasya'dan atma ya da başhakemlik rolünü önemli ölçüde azaltma kapasitesini elde etmemesini sağlamak” olarak belirtmektedir⁶⁹⁸. Bu durumda Pakistan-Hindistan gerginliği eğer ŞİÖ aracılığı ile çözüme kavuşursa, Asya'daki iki nükleer gücün arasındaki yıllardan beri sürmekte olan bu kriz de sona erecek ve böylece ŞİÖ uluslararası kamuoyunda büyük bir saygınlık kazanacaktır. ABD, baskı ve ambargo uygularken BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya ve Çin, İran'ı kendine müttefik seçtiler. İran'ın ŞİÖ'ne alınması ise ABD'nin küresel güçlerine karşı açıkça bir meydan okumadır.⁶⁹⁹

F. İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ (İKÖ) VE TÜRKİYE

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), 1.5 milyarı aşan nüfusu ve 57 üye devletiyle Orta Doğu'da önemli bir güç merkezidir. Özellikle üye ülkelerin bazıları önemli ölçüde petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğundan dünya çapında da önemli bir

---

⁶⁹⁷ Ekinci, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran”,

⁶⁹⁸ Brzezinski, **a.g.e.**, s. 271.

⁶⁹⁹ Adıbelli; **a.g.e.**, s. 40.

örgüttür. 1969 yılında bir Yahudi'nin Mescid-i Aksa'yı yakma girişiminde bulunmasına tepki olarak Müslüman devletler ilk İslam zirvesini toplanmışlardır⁷⁰⁰. Suudi Arabistan'ın öncülüğünde, Fas'ın Rabat şehrinde düzenlenen bu zirveye Irak ve Suriye davet edildikleri halde katılmamışlardır. FKÖ ise zirvede gözlemci statüsü ile yer almıştır. Türkiye bu zirveye sonradan dışişleri bakanlığı nezdinde katılım göstermiştir⁷⁰¹.

1972'de Cidde'de gerçekleştirilen ikinci zirveye Türkiye laiklik ilkesini gerekçe göstererek katılmamıştır. Bu zirvede hazırlanan İslam Konferansı Şartı'nda Filistin sorunu başlı başına bir amaç olarak daha 2. maddede belirtilmiştir⁷⁰². İKÖ Filistin sorununun Filistin lehine çözümünü bir amaç olarak belirlemiştir. Örgütün merkezi Cidde'dedir; ancak örgüt, bu durumun geçici olduğunu, örgütün gerçek merkezinin Kudüs'te olduğunu belirtmektedir. Resmi diller, Arapça, Fransızca ve İngilizcedir. 4 adet organı bulunmaktadır⁷⁰³. Bunlar:

- 1- İslam Zirvesi Konferansı
- 2- Dışişleri Bakanları Konferansı
- 3- Genel Sekreterlik
- 4- Uluslararası İslam Adalet Divanı

Türkiye, Örgütün Konferans antlaşması 8. maddesinde belirtilen "Kuruluş Antlaşmasını İmza Etme" şartını laiklik ilkesi gereğince yerine getirmemiştir. Bu nedenle Türkiye İKÖ'ye resmi olarak üye değildir. Ancak toplantılarına ve diğer faaliyetlerine iştirak etmektedir, yani bir bakıma fiili olarak üyedir ve örgütün üye ülkeler listesinde 1969'dan beri üye olduğu belirtilmektedir⁷⁰⁴. Türkiye, İKÖ'ye katılmakta tereddüt etmiştir. Katıldıktan sonra mesafeli davranmış, 1980'lere kadar zirve toplantılarında hep Dışişleri Bakanı seviyesinde temsil edilmiştir. İKÖ'nün karar metinlerine, çoğu Türkiye'nin dış politikası ve laik devlet vasfı ile bağdaşmasa bile

---

⁷⁰⁰ <http://www.globalsiyaset.com/intorganizations/iko.html>, e.t.; 15/07/2008 http://www.oic-oci.org/oicnew/page_detail.asp?p_id=52, e.t.; 15/07/2008;

⁷⁰¹ İbrahim Kaya, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Terörizm ile Mücadele, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=172>, e.t.; 15/07/2008

⁷⁰² Anlaşmanın tam metni için bkz.; <http://www.oic-oci.org/oicnew/is11/english/Charter-en.pdf>, e.t.; 15/07/2008

⁷⁰³ http://www.oic-oci.org/oicnew/data/organigram/en_organigram_chart.pdf, e.t.; 15/07/2008

⁷⁰⁴ http://www.oic-oci.org/oicnew/member_states.asp, e.t.; 15/07/2008

itiraz etmemiş fakat, her toplantıda, bu kararları ancak kendi politikaları ve Anayasal prensipleri ile uyumlu olduğu ölçüde bağlayıcı sayacağını belirten bir notu teşkilatın Genel Sekreterliği'ne sunmak yolunu benimsemiştir.

Türkiye, 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra İsrail'le olan diplomatik ilişkilerini azaltmaya başlamış ve İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) katılımını, dışişleri bakanı seviyesinden başkanlık seviyesine yükseltmiştir. 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütünü diplomatik olarak tanımış ve 1979'da Ankara'da diplomatik temsilcilik açma izni vermiştir. 1983 yılında Türkiye ilk adım olarak İslam Konferansı Örgütü'yle olan ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Türkiye, İKÖ'nün Kazablanka Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından başkanlık seviyesinde temsil edilmiştir. Bunun yanı sıra, Kazablanka Zirvesi'nde Türkiye, İslam Konferansı Örgütü'nün ekonomik birimi olan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komitesi başkanlığına getirilmiştir.

İKÖ Üye ve Gözlemcileri ile AB Üye ve Aday Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Türkiye Dışişleri Bakanı'nın davetine icabetle, dünyadaki mevcut siyasi duruma ilişkin değerlendirmelerini paylaşmak ve uygarlıklar arasında anlayış ve uyumu teşvik etmek amacıyla, 12-13 Şubat 2002 tarihlerinde İstanbul'da Ortak bir Forumda bir araya gelmişlerdir. 2004 yılında İstanbul'da toplanan İslam Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısında 47 ülkeden 400 katılımcı tarafından oy birliği ile "Kıbrıs Türk Devleti"⁷⁰⁵ olarak tanınmıştır⁷⁰⁶.

Organizasyonun yönetici organı Daimi Sekreteryası'dır. İki organın kararlarının uygulanması ile görevlendirilmiştir ve Suudi Arabistan Cidde'de yer alır. Şu anki sekreter 1 Ocak 2005'den beri Türkiye'den Ekmeleddin İhsanoğlu'dur⁷⁰⁷. İhsanoğlu'nun

⁷⁰⁵ KKTC, Pakistan ve Bangladeş tarafından önce tanınmış sonra bu ülkeler KKTC'yi tanımaktan vazgeçtiklerini açıklamışlardır. <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=19.08.2007&i=62979>, e.t.; 12/05/2008.

⁷⁰⁶ İslam Konferansı Örgütü uluslararası düzeyde sadece Türkiye tarafından tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti topraklarında ilk kez toplantı düzenlemiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Arap Ligi Eğitim Kültür ve Bilim Organizasyonu, Uluslararası Gelişme Organizasyonu ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı temsilcileri ve çeşitli İslam ülkelerinin parlamenterleri ile İslam Gençlik Forumu Sekreteryası görevlilerinden oluşan yaklaşık 25 kişilik bir heyet katılmıştır. 2004 İstanbul Toplantısı Sonuç Bildirgesi için bkz.; <http://www.oic-oci.org/oicnew/english/conf/fm/31/31%20icfm-DECLARATION-eng.htm>.

⁷⁰⁷ İhsanoğlu'nun Biyografisi için bkz.; http://www.oic-oci.org/oicnew/page_detail.asp?p_id=58

2009-2014 tarihleri arasında bu görevi sürdürmesi kararlaştırılmıştır⁷⁰⁸. Örgütün son Zirve toplantısı Senegal'in başkenti Dakar'da 14-15 Mart 2008'de gerçekleştirilmiştir⁷⁰⁹.

II. TÜRKİYE'NİN ABD VE AB İLE İLİŞKİLERİ

A. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI

1. Türk-Amerikan İlişkilerinde Tarihsel Geri Plan

Soğuk savaş döneminde ABD, ulusal güvenlik politikalarını “Yeni Dünya Düzeni”ne göre gözden geçirmiş ve II: Dünya Savaşı öncesi uyguladığı yalnızcılık politikasını terk edip, bir “Süper Güç” olarak dünya meseleleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD, Sovyet Tehlikesini ve Komünizmin yayılmasını önlemek görevini de üstlenmiştir. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni “çevrelemek” için Orta Doğu'ya girmek istemesi ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle ittifak arayışı içerisinde olması **Müttefik olarak Türkiye- ABD ilişkilerinin** başlamasını sağlamıştır. Ortak düşman olan SSCB'ne karşı birlikte hareket edilmiş ve güvenlik stratejileri oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, tüm dünyayı tehdit eden Sovyet (komünizm) korkusu nedeniyle, Batı yanlısı ve özellikle de ABD ile ittifak ilkesine dayandırılmış bir dış politika izlemiştir. **Türkiye- ABD ilişkilerinde ve ilişkilerin müttefiklik seviyesinde yürütülmesinde en etkili sebep bu “Ortak Düşman” olmuştur.**

⁷⁰⁸ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=250248&tarikh=.e.t.>; 16/03/2008

⁷⁰⁹ Son İKÖ Zirvesi ile ilgili medyada yayınlanan haberlerin özeti şöyledir; “Senegal'in başkenti Dakar'da 14-15 Mart 2008 tarihinde gerçekleştirilen İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Zirvesi sona erdi. Senegal Cumhurbaşkanı Abdulaye Wade, sona eren İKÖ zirvesinde alınan kararlarla ilgili bir açıklama yaptı. İslam ülkelerindeki işadamlarına seslenen Wade, "Zirvede, Müslüman ülkelerdeki işadamları ve büyük şirketlere Müslüman Afrika ülkeleriyle iş yapmaları için genel bir çağrı yapıldı. Sanayi ve Ticari İslam Odası'nın tekrar canlandırılması ve Müslüman Afrika ülkeleri ile bağlantıda olunması için çalışmalar başlatılması kararlaştırıldı. İslam Konferansı Örgütü, Müslüman ülkeler arasındaki gerginlikleri yatıştırmak için tüm gücünü kullanacaktır" dedi. Zirvede İslam dini ve Hz. Muhammed'e yönelik hakaret içeren yayınların da ele alındığını ifade eden Wade, bu tür saldırıların önlenmesi için tedbir alınmasını istedi. İKÖ olarak İsrail'den Filistin'e yönelik saldırılarını durdurmasını istediklerini ifade eden Wade, İslam ülkeleri olarak Filistin'e her türlü desteğin sağlanacağını kaydetti. Ne tür bir destek verileceği konusunda detaylı bilgi vermeyen Wade, Filistin halkının, başkenti Kudüs olan bir Filistin devleti kurma hakkı olduğunu söyledi. <http://www.haberler.com/iko-zirvesi-sona-erdi-haberi/>, e.t.; 16/03/2008 <http://www.igmg.de/tr/teskilat/verband/> teskilat-haberleri/article/22/deu-12.html, e.t.; 16/03/2008

II nci Dünya Savaşından ABD gibi “Süper Güç” olarak çıkan ve komünist ideolojiyi hâkim kılarak dünyaya egemen olmak isteyen SSCB, Savaş sonrası Avrupa içlerine yerleştirdiği güçlerini geri çekmemiş, ordularını barış durumuna geçirmemiş, aksine takviye etmeye başlamıştır. Bu gelişmelerden Avrupa ve ABD’den daha çok güney komşusu Türkiye tedirgin olmuştur. SSCB, yayılmacı emellerini kısa süre sonra ortaya koymuştur. Öncelikle, 1925 yılında Türkiye ile aralarında imzaladıkları Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı’nı “savaş sırasında ortaya çıkan esaslı değişimler sebebiyle, bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi değişikliklere ihtiyaç gösterdiği” gerekçesiyle feshetmiştir. Ayrıca, 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Postdam Konferansı’nda da Boğazlar konusu gündeme gelmiş ve Sovyetler Birliği tekrar Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesini istemiştir. İlke olarak bu talep konferansa katılan devletler tarafından kabul edilmiş ve sorunun Türkiye ile ayrı ayrı yapılacak görüşmelerde ele alınması kararlaştırılmıştır⁷¹⁰.

Sovyetler Birliği; II nci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Montrö Sözleşmesine uymadığını ileri sürerek, kendi emniyetinin sağlanması için Boğazların, Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapatılmasını, Karadeniz’de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine ise her zaman açık tutulmasını talep etmiştir. Ayrıca Boğazlardan geçiş rejiminin, yalnızca Türkiye ile Karadeniz’de kıyısı olan devletler arasında düzenlenmesi gerektiğini savunmuş ve düşmanca maksatlarla kullanılmasını engellemek için, Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak olarak savunulmasını istemiştir.⁷¹¹ Boğazlar dışında da Türk-Sovyet doğu sınırında değişiklik isteyerek, bu kapsamda Kars ve Ardahan’ın kendisine verilmesini talep etmiştir⁷¹². **Sovyetler Birliği’nin bu tehditleri ve İngiltere’nin eski gücünü kaybetmiş olması, Türkiye’yi yeni güvenlik arayışları içine itmiştir.**

ABD ile Türkiye arasındaki ilk “Yardım Antlaşması” 1945’te imzalanmıştır. Antlaşma ABD’nin “ödünç verme ve kiralama kanunu (Lend and Lease)” çerçevesinde savaş sırasında Türkiye’ye verdiği savaş araç ve gereçleriyle ilgilidir⁷¹³. Daha sonra

⁷¹⁰ Sander, a.g.e., s. 217

⁷¹¹ <http://www.dallog.com/kavramlar/bogazlarmes.htm>, e.t.; 04/02/2007

⁷¹² Sander, a.g.e., s. 252-253

⁷¹³ Bu antlaşmanın iki maddesi önemlidir: 1. (5.madde) Verilen silahlar, araç ve gereçler Türkiye’nin malı değildir. Gerektiğinde geri istenebilir, 2. (2. madde)Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sağlamakla

1946 kredi Antlaşması imzalanmış ve bu şekilde çeşitli antlaşmalarla ilişkiler devam etmiştir⁷¹⁴. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile ABD'nin kurmuş olduğu yeni sisteme giren Türkiye, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası sonucunda kilit bir rol üstlenmiştir. 1950'li yıllarda Türkiye- ABD ilişkilerinde çok önemli adımlar atılmıştır⁷¹⁵.

Türkiye, ABD ilişkilerinde hep çok fazla şeyler ümit etmiş, ancak hiçbir zaman beklediği ilgi ve karşılığı alamamıştır. Türkiye-ABD ilişkileri 1950'li yıllar boyunca yoğun bir görüntü oluşturmuş, Türkiye'nin dış politikasının en önemli hatta tek dayanağı hâline gelmiştir⁷¹⁶. Türkiye, NATO'ya girebilmek için ABD ile Kore Savaşı'na katılmıştır. Türkiye, 1952'de NATO'ya üye olduktan sonra tamamen NATO ve ABD'ye bağımlı ve tek yönlü dış politika izlemeye başlamıştır. Güvenlik politikalarını buna göre oluşturmaya çalışmış, bölge ve diğer paktlarla ilişkilerini ikinci plana atmıştır. Ancak Batı güdümünde harekât etmesi Türkiye'yi dış politikada yalnızlığa itmiştir. Öncelikle Orta Doğu'da yalnız kalmış, sonra da Bağlantısızlar grubunda "Batı'nın Sözcüsü", "Batı'nın Casusu" olarak algılanmasına sebep olmuştur

1948'de İsrail devletinin kurulması ile Türkiye-ABD ilişkileri yeni bir şekil kazanmıştır. Türkiye, diğer Müslüman devletlerin tepkisine rağmen kurulduğu andan itibaren İsrail'e destek veren tek Müslüman ülke olmuştur. 1958 Irak Devrimi sonrasında ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında Türkiye'deki üslerin NATO amaçları dışında kullanılmasına izin verilmiştir. Ankara, 1959'da, Yunanistan'ın reddettiği Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesini kabul etmiştir⁷¹⁷.

---

görevli bulunduğu ve mücadele edebileceği hizmetleri, kolaylıkları ya da bilgileri ABD'ye temin edecektir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.; Cihan Dura, "Türkiye'de Amerikancılık Nasıl Başladı", **İleri Dergisi**, 21 Nisan, Mayıs, Haziran, 2004, 167- 186, s. 179.

⁷¹⁴ Türk hükümeti tarafından 21 Ocak 1967'de yapılan bir açıklamada; Türkiye ile ABD arasında 54 ikili antlaşma olduğu, 3'ünün 1950'den önce, 31'inin 1950 ile 1960 arası, 20'sinin de 1960-1965 yılları arasında imzalandığı belirtilmiştir. Türkiye, ABD'ye verdiği bir muhtıra ile bu antlaşmaların islahını istemiştir. Sonuçta 3 Temmuz 1969'da ABD ile "Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması" imzalanarak, daha önce yapılan antlaşmaların sakıncalarının ortadan kaldırıldığı açıklanmıştır. http://www.tarihogretmeni.net/forum/ataturk_sonrasi_turkiye_dis_politikasi_19381995-t1343.0.html;imode=, e.t.; 15/07/2007.

⁷¹⁵ Çağrı Erhan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed.: İdris Bal, Nobel Yay., Ankara:2004,139-150, s. 141

⁷¹⁶ Kayar, **a.g.e.**, s.118

⁷¹⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekim_F%C3%BCzeleri_Bunal%C4%B1m%C4%B1, e.t.; 07/04/2008

İktidarların kararlarına yansımamakla birlikte, 1960'lar boyunca iç gelişmelerde giderek artan anti-Amerikan eğilimler, dünyada siyasi bloklar arasındaki gerilimin azalması, ve bağlantısızlar grubunun etkisi gibi faktörler dolayısıyla, Türk- Amerikan ilişkilerinde bazı sarsıntılar yaşanmıştır⁷¹⁸. Ancak buna karşılık Türkiye, 1960'lı yılların ortalarında Kıbrıs'ta bunalımın artması üzerine soruna çözüm bulmak amacıyla müttefiklerine başvurmuş, gerek Birleşmiş Milletlerde, gerek Batı dünyası içinde beklediği ilgi ve desteği bulamamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde, 1963,1964 ve 1967 yıllarında Kıbrıs'taki gelişmelere bağlı olarak zorlanmalar yaşanmıştır. Amerika'nın, 1963'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylarda Yunanistan'a yakın bir tavır alması Türk kamuoyunda tepkilerin artmasına yol açmıştır⁷¹⁹.

Türkiye'nin kendisini bu denli haklı hissettiği bir davada özellikle ABD tarafından terk edilmesi gerek kamuoyunda gerek yöneticiler katında gerçek bir şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'nin hayal kırıklıkları bununla da sınırlı kalmamıştır. Türkiye, 1962 Küba Füze Bunalımı sırasında, ABD ve Sovyetler Birliği arasında kendisi üzerinden ve bilgisi dışında varılan uzlaşmayı sineye çekmek zorunda kalmıştır⁷²⁰. Ayrıca Yunanistan'ın Lozan, Züriç ve Londra Antlaşmalarına aykırı olarak Kıbrıs'ı ilhak etmek istemesiyle patlak veren sorunlar karşısında ABD'nin Yunanistan eğilimli tutumunu da İttifakın ortak savunmasının zafiyete uğratılmaması ve NATO'nun güney kanadının bütünlüğünün bozulmaması adına göğüslemek durumunda kalmıştır⁷²¹.

---

⁷¹⁸ Bu eğilimlerin artmasının nedenleri arasında birkaç olayı göstermek mümkündür: Birinci olay, ABD ve S.CB arasında İnönü'nün bir savaşı göze alarak ABD'ye destek vermiş olmasına rağmen, 1960'ta S.CB üzerinde uçarken düşürülen U-2 casus uçağı dolayısıyla çıkan sürtüşmeler ve 1962 Küba krizi sırasında Türkiye'nin bir pazarlık unsuru yapılmaktan öte değerlendirilmemesi, bu pazarlıklarda Türk çıkarlarının hesaba katılmaması ve ABD'nin Jüpiter füzelerini Türkiye'den sökme kararını almasıdır. İkinci önemli gelişme, Kıbrıs'ta yaşanan 1963-64 olayları sırasında ABD'nin Yunanistan'a yakın bir tavır içinde bulunmayı tercih etmesidir. Kıbrıs olayları sırasında ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye yazdığı mektupta Amerikan silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmasını men etmesi ve Türkiye'ye bu yüzden gelecek bir Sovyet saldırısında, NATO anlaşmasının işlemeyeceğini bildiren mektubu ile İnönü'nün "yeni bir dünya kurulur, Türkiye'de onun içinde yerini alır" tarzındaki yanıtı ile başlayan ve Türkiye'nin 1964'ten itibaren Sovyetler ile ilişkileri düzeltme arayışlarına da yol açan tartışmalar, o zamana kadar ciddi bir sorun yaşanmayan ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. Dikkate alınması gereken üçüncü önemli faktör, öğrenci hareketlerinin 1968'den itibaren başlamasına paralel biçimde, anti-Amerikan gösterilerde gözlenen artıştır. Dura, a.g.e., s. 171, Erhan, a.g.m., s. 142

⁷¹⁹ Mustafa Kayar, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul: IQ Yay., 2003, s. 127

⁷²⁰ Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/52/1/41_aysegul_sever.pdf, e.t.; 17/03/2008.

⁷²¹ Topur, a.g.e., s. 85

Bundan sonraki yıllarda Türk- Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs meselesi önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekatına büyük tepki gösteren ABD, 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. 1 Ağustos 1978 yılına kadar süren bu ambargo⁷²² Türkiye'de millî silah sanayinin kurulması yolundaki çalışmaları hızlandırmıştır. Ayrıca Türkiye'deki Amerikan askerlerinin statüleri ve Haşhaş ekimi yasağının kaldırılması iki ülke ilişkilerinde gündem konuları oluşturmuştur.

Müttefik ABD'nin 1974 yılından itibaren Türkiye'ye ambargo başlatmasıyla birlikte, uluslararası alanda da siyasi, ekonomik ve diplomatik darboğazlarla karşı karşıya kalınmış, Türkiye'nin önüne komşuları ile arasını açacak yeni sorunlar çıkarılmıştır. 1970'li yılların sonunda Türkiye- ABD ilişkilerini derinden etkileyecek gelişmeler yaşanmıştır. 1979 Yılında, ABD'nin stratejik çıkarlarının Orta Doğu'daki en büyük koruyucusu ve "iki ayaklı ABD politikası"⁷²³ nın Suudi Arabistan'dan sonraki diğer ayağı İran'ı kaybetmesi ilk önemli gelişmedir. İkinci büyük gelişme ise Sovyetler Birliği'nin 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgale başlaması olmuştur. Son gelişme olarak 1980 yılından itibaren İran-Irak Savaşı'nın başlaması ile birlikte ABD'nin Türkiye'ye karşı takındığı olumsuz tutum da sona ermiş ve Türkiye yeniden ilgi görmeye başlamıştır⁷²⁴.

Bu gelişmelerin ardından yapılan değerlendirmelerde Türkiye, ABD için "krizli bir bölgede güvenilir bir müttefik" olarak tanımlanmıştır. Irak ile İran arasında 1980 Eylül'ünde patlayan ve 8 yıl süren savaş da Türkiye'nin bölgesel önemini artıran bir etken olmuştur. 1980'lerin başında, Türk-ABD ilişkilerinde belirleyici nokta, 1980 yılında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın (SEİA) imzalanmasıdır. Bu yıllarda, Gorbaçov'un reformları ile, Doğu-Batı ilişkilerinde belirgin değişimler de yaşanmaya başlamıştır. SEİA, esasen 1975'teki ABD silah ambargosu karşısında

---

⁷²² Ambargonun kaldırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 1994

⁷²³ ABD'nin 1970 yılından itibaren İsrail, Kürt ve Şii politikalarını İran-Suudi Arabistan üzerinden yürütmekteydi. İran'ın "İslam Devrimi" sonucu devre dışı kalması, ABD'nin iki ayaklı politikasının çökmesine neden olmuştur

⁷²⁴ Topur, **a.g.e.**, s. 88-89, Erhan, *a.g.m.*, s. 142.

Türkiye tarafından yürürlükten kaldırılan 1969 Savunma ve İşbirliği anlaşmasının yeniden ihdası niteliğindedir⁷²⁵.

Bu arada, Türkiye’de 12 Eylül 1980’de bir askerî darbe meydana gelmiştir. ABD, Türkiye’deki gelişmelerden rahatsızlık duymamış ve Türkiye’ye yardımın devam edeceğini bildirmiştir. Ancak Avrupa Türkiye’deki darbeyi aynı şekilde karşılamamış ve karşı tavrı almıştır. Avrupa ile ilişkiler bozulunca, 12 Eylül askerî yönetimi, dış politikada bütün ağırlığı ABD’ye vermiştir. Bu politika 12 Eylül yönetimi sonrası iktidara gelen Özal tarafından da bir süre devam ettirilmiştir. 1983 seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal, revizyon süresi dolan SEİA’nın 1985’te askerî boyutunun yanı sıra bütünü ile gözden geçirilmesi ve ikili ilişkilerin özellikle ekonomik yönünün pazarlık konusu edilmesini istemiştir.

1990 birinci Körfez krizi sırasında, Türkiye, özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın çabalarıyla ABD’nin yanında olmuştur⁷²⁶. Özal’ın “Bir Koyup Üç Alma” politikası bir sonuç vermemiş Türkiye Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasından doğan zararları bile karşılayamamıştır. II: bölümde detayları açıklanan Çekiç güç, Keşif Güç ve sonunda ortaya çıkan Kürt özerk bölgesi bu yanlış ve bağımlı politikaların vahim sonuçları olarak bugün karşımızda durmaktadır.

Günümüz itibarıyla Türk-Amerikan ilişkileri açısından en büyük sorun, ABD’nin Orta Doğu ve Orta Asya politikaları ve çıkarlarının Türkiye’nin çıkarlarıyla çatışması ve ABD’nin Türkiye’nin hassasiyetlerini ciddiye almamasından kaynaklanmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de bulunan Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler)’ne ve Pentagon’a yapılan terörist saldırılar sonrasında, kendisi de terörizmle mücadele eden bir ülke olarak Türkiye, ABD’nin yanında olmuştur. Ancak ABD’nin, 2003 yılında Irak’ı işgal etmesinin ardından Irak kaynaklı PKK saldırılarının artması, PKK’lı teröristlerin elinde ABD menşeli silah ve patlayıcıların bulunması ABD’nin Türkiye’nin en büyük sorunlarından birisi olan bölücü terör örgütü PKK’yı desteklediği görüntüsü vermektedir.

---

⁷²⁵ Türkiye tarafından askerî yardım yerine ticaretin ön plana çıkarılmasının talep edilmesi ve yardımın Kıbrıs’la ilgili gelişmelere bağlanması nedeniyle, Türkiye bu antlaşmadan istifade edememiştir. Erhan, *a.g.m.*; s. 142.

⁷²⁶ Erhan, *a.g.m.*, s. 147.

Irak işgali öncesi TBMM, ülke topraklarını yabancı askerlere açan 1 Mart Tezkeresi'ni reddetmesi Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kırılma noktası teşkil etmiştir. 2003 yılında ABD, Türkiye'den beklediği desteği göremeyince, Irak'a güneyden girmek zorunda kalmış, Kuzeyden de Kürt gruplardan destek almıştır. Bölgedeki Kürt gruplar ABD'nin destek ve yardımları sayesinde Irak içerisinde bir güç odağı hâline geldi ve Irak'ın kuzeyinde egemen hale geldiler. Ayrıca Kürtler bölgedeki Türkmenlere karşı da şiddetli baskı uygulamaya başladılar. ABD yönetiminde etkili olan "Şahinler" grubu 1 Mart tezkeresi nedeniyle Kürt kartını kullanarak Türkiye'den intikam almak istemişlerdir. Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması Türkiye'nin ulusal bütünlüğü için bir tehdit oluşturacaktır. Özellikle de Kerkük'ün Kürtlerin egemenliğine geçmesi hem Irak'ta yaşayan Türkmenlerin güvenliği hem de Orta Doğu'da dengelerin değişmesi açısından Türkiye'nin çıkarlarına ters düşmektedir.

2. 11 Eylül Sonrası Dönemde Stratejik Ortaklık ve BOP

ABD, tek küresel güç hâline gelebilmek için dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunduğu Orta Doğu ve Orta Asya'yı kısaca Avrasya'yı kontrol altına almak ve bu sayede hem kendi hegemonyasını kurmak hem de kendisine rakip olabilecek güçleri engellemek istemektedir. ABD bunun için "Büyük Orta Doğu Projesi"(BOP)'ni ortaya atmıştır. Bu projeye, Orta Doğu'daki devletleri demokratik rejime kavuşturup, eğitim ve ekonomilerini destekleyerek, serbest piyasa koşullarını oluşturacağını iddia etmektedir. Bir süre sonra sadece Orta Doğu'yu kontrol altına almanın yeterli olmadığını anlamış ve petrolün Batı'ya güvenli ve sürekli akışını sağlamak için Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'yı da projeye dahil ederek bugün değişen ismiyle "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika projesi" (GOKAP)'ı uygulamaya koymuştur⁷²⁷.

ABD için Orta Doğu'da en önemli konular petrol ve İsrail'in güvenliğidir. Bunu sağlamak için BM ve NATO dahil tüm imkanları kullanmaktadır⁷²⁸. Ortaya atılan bu

⁷²⁷ Evcioğlu, a.g.e., s. 17.

⁷²⁸ Armağan Kuloğlu, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi", <http://www.kerkuk.net/haberler/koseyazisi.aspx?dil=1055&metin=2006061510>, e.t.; 12/04/2008; Kazım Güleçyüz, AKP ve GOKAP, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1392939>, e.t.; 12/04/2008;

projeler de bunun bir parçasıdır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni çevrelemek için beslediği ve desteklediği bazı ülkeler şimdi kendisine rakip olmuştur. “Yeşil Kuşak” projesi ile komünizm karşısında kullanmaya çalıştığı Müslüman örgütler radikalleşerek bugün İsrail ve ABD'ye karşı dönmüşlerdir. ABD, Irak ve Afganistan'a yerleşerek diğer ülkeleri kontrol etmeye çalışmakta ancak bunun farkında olan bölge güçleri bunu ŞİÖ gibi örgütler ve kendi imkanları ile engellemeye çalışmaktadır. Rusya Federasyonu ve İran bu devletlerdendir, ancak ABD'nin bölgede varlığı petrol fiyatlarını ve dolayısıyla kendi gelirlerini artırdığı için bir yere kadar durumu kabullenmektedirler. Ancak son tahlilde ABD'nin varlığı bu devletleri ve Çin'i rahatsız etmektedir. Kısacası bu projelerin gerçek sebepleri bölge ülkeleri tarafından bilinmekte ve bu nedenle bunların uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

Bu projeler Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü ABD, Türkiye'yi “İlimli İslam Devleti” şekline getirerek radikalleşen Müslümanlara karşı bir “Model Ülke” olarak kullanmaya çalışmaktadır. Mevcut iktidar da bu rolü benimsemiştir⁷²⁹. Ancak ABD'nin bu projeleri gerçekleştirebilmesi için öncelikle İran olmak üzere bölgesel güçleri pasifize etmesi gerekmektedir. Türkiye bu projeye destek vermekle çevresindeki düşmanları artırmaktadır. Ayrıca BOP veya GOKAP ulus devletleri ortadan kaldırarak etnik grupları güçler hâline getiren ve 22 devletin sınırlarında değişiklikler öngören projelerdir. Üstelik Türkiye'de sınırları değişen ülkelerden birisidir⁷³⁰. Bütün bunların dışında Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması, Büyük İsrail Projesi gibi Türkiye için doğrudan tehdit içeren projeler bunların bir parçası olarak gelişmektedir.

---

⁷²⁹ Armağan Kuloğlu, Fatma Elif Saklaya, “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=551, e.t.; 12/04/2008

⁷³⁰ Kuloğlu, *a.g.m.*,

B. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. Ankara Anlaşması Sonrası Türkiye'nin AB Politikası: Beklentiler ve Sınırlamalar

Türkiye- Avrupa Birliği (AB) ilişkileri deyince akla umut, bekleyiş ve beklentiler, hayal kırıklıkları ile tavsiyeler gelmektedir. Zaten bu ilişkilerin tarihi sürecine baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti'nin ömrünün yarısından fazlasına yayıldığını, yani tarih olduğunu görürüz. Bu gün Türk dış politikasında öncelikli bir yere sahip olan AB ile ilişkiler ; bazen Türkiye'deki gelişmeler nedeniyle kesintiye uğramış, bazen de umut verilerek bekleyiş içerisine girilmiş, zaman zaman yöneticilerin sabrını taşımış; ama hiçbir zaman tamamen terk edilmemiştir. Türkiye'de AB'ye taraftar olanlar olduğu gibi şiddetle karşı çıkanlar da vardır. Her iki tarafın da kendilerine göre haklı oldukları ciddi argümanları vardır. Ancak bir gerçek var ki Türkiye-AB ilişkileri, Ankara Antlaşmasından itibaren 44 yıllık bir süreci içermesine rağmen Türkiye'de halk tarafından çok iyi bilinmemektedir. Bu nedenle insanlar gerçekçi olmayan büyük beklentiler içerisine girebilmekte ve bu beklentiler gerçekleşmeyince büyük hayal kırıklıkları yaşanmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için AB'nin kuruluş amacını, kurucularının arzu ve beklentilerini, üyelerin algılamalarını ve tarafların ortaklığı niçin ve ne kadar istediklerini iyi incelemek gerekir. Avrupa, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra hep pax Romana'nın arayışları içinde olmuştur. Fakat, hiçbir girişim 20. yüzyılın ikinci yarısındaki AB girişimi kadar başarılı olmamıştır. Bu anlamı ile AB, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından ve yıkılmasından bu yana, Avrupa'nın Kızılelması olan birleşik Avrupa'nın gerçekleşmesini temsil etmektedir⁷³¹. Avrupa'yı birleştiren unsurların başında “**Doğu'dan gelen düşman**” bulunmaktadır. Bu düşman ilk bin yılda İslamiyet, 13.yüzyıldan sora ise İslamiyeti temsil eden Türkler olmuştur. 20. yüzyılda düşman kavramı genişletilerek ideolojik bir çerçeveye bürünmüş ve Komünizm düşman olarak algılanmıştır. Bugün ise gündemde olan “Medeniyetler Çatışması” tezi ve “Terörist İslam” anlayışı bu tarihi düşmanları çoğaltmıştır.

⁷³¹ Ümit Özdağ; “ Türk Milliyetçiliği, Avrupa Birliği ve Değişen Kızılelma”., http://www.umitozdag.com/detay_makale.asp?id=46, e.t.; 12/04/2008

Avrupa’da birlik arayışları daha öncelere dayanmakla birlikte, yaşanan iki dünya savaşından sonra yeni bir savaş istemeyen Avrupalılar savaşa neden olan konuları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. İki büyük Avrupa devleti olan Almanya ve Fransa arasında en büyük sorunu bu iki ülkenin paylaşmakta güçlük çektikleri kömür ve çelik kaynakları yaratmaktaydı. Bu sorunu çözmek için Fransız dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Jean Monnet, birlikte bir plan hazırladılar. **Schuman Planı**⁷³² adıyla bilinen bu planda , Fransa ve Almanya’nın kömür ve çelik kaynaklarının birleştirilmesi ve uluslarüstü bir organa bu maddelerin kullanım ve üretim sorumluluğunun verilmesini önerilmiştir⁷³³.

Diğer Batı Avrupa devletleri de bu plana dahil oldular ve 18 Nisan 1951’de Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu**’nukuran **Paris Antlaşması**⁷³⁴,’nı imzaladılar. Bu topluluğun ana hedefi, bir ortak pazar oluşturarak üye ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmak; böylece, istihdamı arttırmak, toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlamaktır. Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu işlevini olumlu bir şekilde yerine getirince üye devletler bu işi daha da genişletmeye karar verdiler ve 25 Mart 1957’de Roma antlaşmasını imzalayarak **Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu** ve aynı zamanda **Avrupa Ekonomik Topluluğunu** kurdular⁷³⁵.

---

⁷³² Avrupa Birliğinin fikir babası, Fransız Jean Monnet’tir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da iki temel sorun bulunuyordu. Biri tekrar Avrupa’yı savaşa sürüklememesi gereken Almanya, ikincisi ise Soğuk Savaşın yeni yüzü Sovyetler Birliği. Her iki tehlikeye de birleşmiş bir Avrupa fikri etkili bir çözüm getiriyordu. Savaşa sebep olan hammaddelerinin üretiminin ulusal güçlerin kontrolünden çıkarıp uluslar üstü bir güce devretmek önemli ve etkin bir adım olabilirdi. <http://www.ikv.org.tr/sozlu2.php?ID=1256>, e.t.; 18/10/2007; Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özlem Özkıvrak, “Bir Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Girişimi Olarak Avrupa Birliği”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/bir-bolgesel.htm>, e.t.; 18/10/2007

⁷³³ Bu planın ortaya konduğu tarih 9 Mayıs’tır, o nedenle 9 Mayıs tarihi bugün “Avrupa Birliği günü” olarak kutlanmaktadır. Mehmet Özcan, “Avrupa Günü Nedir?”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=304&type=2>, e.t.; 18/10/2007

⁷³⁴ Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, özünde kömür ve çelik üretimine bağlı bir ortak pazar, ortak hedefler ve bunları yönetecek ortak kurumları kapsıyordu. http://europa.eu/scadplus/treaties/ecsc_en.htm#BIRTH, e.t.; 18/10/2007; http://www.unizar.es/euroconstitucion/Treaties/Treaty_Paris.htm, e.t.; 18/10/2007

⁷³⁵ Her iki anlaşma da altı ülkenin ulusal parlamentolarında 1 Ocak 1958 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu kuran Paris ve Roma Anlaşmaları, Avrupa Topluluğu Hukuku’nun temelini oluştururlar. Kurucu ülkeler 1965’de bu üç uluslararası örgütün Yönetim Organlarını Birleştirme Antlaşmasını imzalayacaklar ve 1967’de yürürlüğe giren bu antlaşmayla Toplulukların mevcut ortak Parlamento ve Adalet Divanına ilaveten tek bir Konseyi ve Komisyonu olacaktır.

Topluluklar başarıya ulaştıkça genişleme gündeme geldi. Topluluğun ilk kez genişlemesi, 10 Ocak 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla gerçekleşmiştir⁷³⁶. İkinci genişlemede 1 Ocak 1981'de Yunanistan, üçüncüde ise İspanya ve Portekiz, 1986 yılında Topluluk üyesi olmuştur. Avusturya, İsveç ve Finlandiya 30 Mart 1994 tarihinde üyeliğe kabul edilmiş ve bu kararın 10 Ocak 1995'te yürürlüğe girmesi ile dördüncü genişleme gerçekleşmiştir. Böylece, üye sayısı 15'e yükselmiştir. 17 Şubat 1986 tarihindeki Lüksemburg Zirvesi'nde, Avrupa Birliği İçin Anlaşma Taslağı "Tek Senet" adıyla kabul edilmiştir⁷³⁷. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve Maastricht Anlaşması olarak bilinen, resmi adıyla "Avrupa Birliği Anlaşması", "**Avrupa Birliği**" esası üzerine kurulmuş olup, tarihi bir dönüm noktasıdır. 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren bu anlaşma, "**Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)**" adını "**Avrupa Topluluğu**"na (AT) dönüştürmüştür⁷³⁸.

Polonya ve Macaristan 1994 yılında, Slovakya, Romanya, Litvanya, Estonya, Letonya ve Bulgaristan 1995 yılında tam üyelik başvurularında bulunmuşlardır. Aynı yıl, sınırlarda ortaklık adımı olan tek vize - Schengen Anlaşması, sekiz üye ülkede yürürlüğe girmiştir. Çek Cumhuriyeti ve Slovenya 1996 yılında başvuruda bulduklarında, aday ülke sayısı 13 olmuştur. 1 Ocak 2002 tarihi, Avrupa Birliği için para birliğinin miladıdır. Bu tarihte, Avrupa Para Birimi EURO fiziksel olarak kullanılmaya başlamıştır. Euro'ya katılmadıkları için İngiltere, Danimarka ve İsveç hariç diğer 12 ülkenin ulusal para birimleri tedavülden kalkmıştır. Diğer taraftan, yasadışı göçmen sorunu (kaçak insan ticareti), bu yılın gündemine damgasını vurmuştur. Aday 10 ülkenin Haziran 2004'te Romanya ve Bulgaristan'ın ise 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur. AB' ye tam üyeliği gerçekleşmeyen tek

---

Mehmet Genç, "Avrupa Birliği Üzerine Bir Çözümleme", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, Ankara: 2004, 1-12, s. 2; Söz konusu anlaşma orijinal metinleri için bkz.; <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>, e.t.; 18/10/2007

⁷³⁶ Norveç ise, halkının referandum sonucu katılımı istememesi nedeniyle, 1973 yılında Topluluk ile sadece Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. <http://www.ikv.org.tr/pdfs/kronoloji2.pdf>, e.t.; 18/10/2007

⁷³⁷ Tek Avrupa Senedi 28 Şubat 1986'da Lahey'de üye ülkelere imzalanmıştır. 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma "Tek Avrupa Senedi" (TAS) adını almıştır. Kamuran Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor", **Global Strateji Dergisi**, Sayı 12, 2008, 80-91, 86

⁷³⁸ İbrahim S. Canbolat, **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği**, İstanbul: Alfa Yay., 1998, s.27

aday Türkiye'dir. Bugün 27 devletten oluşan AB, Avrupa Kıtası'nın büyük bir bölümünü kapsayan ve 480 milyonu aşan bir nüfusa sahiptir.

AB'yi geleceğe hazırlayacak olan AB Anayasası taslağını Fransa'nın eski cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing liderliğinde oluşturulan 108 üyeli çalışma grubu, bir yılı aşan bir sürede hazırlamıştır. Bu çalışmada Türkiye de oy hakkı bulunmamasına rağmen, diğer adaylarla birlikte temsil edilmiştir. Anayasa metni hararetli tartışmalara yol açmış, fakat Avrupalı liderler müzakerelerin ardından 2004 Haziran ayında, anayasanın son hâli üzerinde anlaşmışlardır⁷³⁹. Ancak, AB anayasasını 25 üyenin tamamının onaylaması gerekmektedir. 2005 yılında, Fransızların ardından, 1 Haziran'da Hollanda'da yapılan oylamada da açık farkla ret kararı çıkması anayasanın uygulanma imkanını ortadan kaldırmıştır.

Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarda Anayasa Antlaşması'nın reddedilmesinin ardından, Avrupa'nın geleceği ile ilgili “yansıma süreci (period of reflection)” başlatılmıştır. 21-23 Haziran tarihleri arasında düzenlenen AB Zirvesi'nde AB Anayasası yerine ortaya atılan yeni AB Antlaşması üzerinde anlaşmaya varılmış ve AB liderleri, 13 Aralık tarihinde Lizbon'da düzenlenen zirvede Lizbon (Reform) Antlaşmasını imzalamışlardır. Bundan sonra sıra antlaşmanın onaylanmasına gelmiştir. Antlaşmanın , 2009 Avrupa seçimleri öncesinde onaylanması gerekmektedir.

2. Türkiye'nin AB'ye Girme Çabaları ve Hayal Kırıklıkları

Türkiye'nin AB üyeliği, uzun ve zorlu bir süreç kat edilmesine rağmen henüz başarıya ulaşamamış, ancak ucu açık bir müzakere süreci elde edilebilmiştir. Olumsuzlukların bir kısmı Türkiye'nin yetersizliklerinden kaynaklansa da büyük bir çoğunluğu AB'nin çifte standart uygulamasının bir sonucudur. Türkiye-AB(AT) ilişkilerindeki olumsuzluklardan ilki henüz Türkiye'nin başvurusunun görüşülmeye başladığı dönemde, 1960 darbesinin bir sonucu olarak görülmüştür.

---

⁷³⁹ En büyük tartışma Avrupa Bakanlar Konseyi içindeki oy ağırlıklarının paylaşımı üzerine odaklanmış, Polonya ve İspanya'nın gündeme getirdiği itirazlar çifte çoğunluk adı verilen bir öneriyle çözümlenmiştir. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur. Tam üyelik başvurumuza o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından verilen cevapta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmişti. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır⁷⁴⁰.

Bu gün olduğu gibi 1960'lı yıllarda da Fransa Türkiye'nin üyeliğine en olumsuz yaklaşan ülke olmuştur. Türkiye'de askerlerin demokrasiyi askıya alması, görüşmeler üzerinde olumsuz bir etki doğurmuştur. De Gaulle başta olmak üzere Avrupalı liderler, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam edilmesine karşı çıkmıştır. Ancak Millî Birlik Komitesini bu kararından vazgeçiremeyince Fransa Devlet Başkanı De Gaulle Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını istemiştir. Buna rağmen Ekim 1960'da birinci dönem görüşmeler tamamlanmış, ancak ikinci görüşmelerde yine Fransa ve özellikle devlet başkanı De Gaulle etkili olmuştur⁷⁴¹. Bu Türkiye için yeni bir şeydi. Topluluk ile olan ilişkinin aslında sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasal bir ilişki olduğunun ilk ve açık göstergesi De Gaulle'ün tepkisiydi.⁷⁴²

AB-Türkiye ilişkilerinde 1960'lı yıllarda ve 1970'lerde Kıbrıs konusu devreye girmiştir. AT ülkeleri Kıbrıs konusunda Yunanistan taraftarı bir tutum izlemiş, uluslararası arenada Türkiye yalnız bırakılmıştır. Özellikle 1974'de Türkiye'nin Ada'ya asker çıkarması dünya kamuoyunda büyük tepki yaratmıştır. Yunanistan'da, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda, Albaylar Cuntası yönetimden düşünce ülkede demokratik rejim süreci başlamış ve Yunanistan 12 Haziran 1975 tarihinde AET'ye tam

---

⁷⁴⁰ Anlaşma, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen Hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Kamuran Reçber, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷⁴¹ Cezayir'deki özgürlük hareketini şiddetle bastıran ve iç savaş ve darbe tehlikesi geçiren Fransa'ya tekrar başkanlık eden De Gaulle, Türkiye'nin ihtilal sebebi ile yapılanlardan dolayı sorumlu tutulmasında ısrarlıydı. Aynı dönemde De Gaulle, AET'ye karşı EFTA'yı öne çıkaran, ama daha sonra Topluluk içinde olmanın stratejik önemini fark ederek üye olmak için başvuran İngiltere'nin talebini de veto etmiştir. Aktan ve Dileyici, a.g.m.,

⁷⁴² <http://www.mysiyaset.com/ab/1960.asp>, e.t.; 18/10/2007

üyeliğe başvurmuş, 1976'da teknik görüşmeler başlamıştır⁷⁴³. 5 Şubat 1980 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında ilk defa Türkiye'nin topluluğa katılması söz konusu olmuştur .

1973 başında Ankara Antlaşması'nda yer alan Hazırlık dönemi öngörülenden 4 yıl geç bir sürede tamamlanmıştır. 1 Ocak 1976'da Türkiye, Katma Protokolden kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirmiştir. AT, gümrük indirim takvimi konusunda Türkiye'yi tatmin edecek bir takvim getirmemiş ve bunun üzerine Türkiye, 25 Aralık 1976'da tek taraflı bir karar ile tüm yükümlülüklerini dondurmıştır⁷⁴⁴. Türkiye, 1978'de AT'den Dördüncü Beş Yıllık Plan süresince yükümlülüklerinin dondurulmasını ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması istemiştir. Topluluk, birinci teklifi kabul etmiş kredi talebini ise reddetmiştir. Bunun üzerine, 1979'da taraflar karşılıklı olarak ilişkilerini 5 yıllık bir süre ile dondurmıştır. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması, Türkiye- Topluluk ilişkilerini yeni bir döneme sokmuş, ilişkilerin 6 yıl süreyle dondurulmasına sebep olmuştur⁷⁴⁵.

16 Eylül 1986'da, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi Brüksel'de toplanmış,. böylece, Türkiye-AET ilişkileri yeniden başlamıştır. Türkiye, 14 Nisan 1987'de AB'ye tam üyelik müracaatında bulunmuştur. AB Komisyonu tam üyelik müracaatımıza 1989 yılında cevap vermiş, bu cevapta, Türkiye'nin AB'ne üyelik konusundaki ehliyeti kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'nin bir sonraki genişleme sürecine kadar beklenmesini ve bu arada gümrük birliği sürecini tamamlamasını önermiştir. Bundan sonra, 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliğinden beklentileri çok büyüktü, ancak AB Gümrük Birliği ile birlikte

---

⁷⁴³ İleride, Yunanistan tam üyelik talep ettiğinde, tavsiye ve teşviklere rağmen, Türkiye'nin tam üyelik talebini vermemiş olması tarihi bir fırsatı kaçırmak olarak eleştirilecekti. Aktan ve Dileyici, a.g.m.,

⁷⁴⁴ Türkiye, bu kararlar aynı zamanda, 1 Ocak 1976 tarihine kadar yerine getirdiği gümrük indirimlerini, 1977 ve 1978 yıllarında yapmayacağını ve ertelediğini açıkladı. CANBOLAT İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, İstanbul, 2002.

⁷⁴⁵ Türkiye, Aralık 1981'de demokrasiye dönüş takvimini açıklamıştır ancak bu ilişkilerin düzelmesine yetmemiş, 22 Ocak 1982 tarihinde AT, insan hakları ve demokratik hürriyetlerin yeniden sağlanmasına kadar, ilişkileri fiilen dondurularak askıya almıştır. Erol Manisalı, "*Avrupa Birliği ve Türkiye*", **Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Haz.; Murat Metinsoy- Mustafa Eroğlu, Donkişot Yay., İstanbul: 2004, 109-130, s. 117.

ülkemize karşı üstlendiği bazı yükümlülükleri yerine getirmemiştir⁷⁴⁶. Türkiye'nin beklentileri karşılanmadığı gibi, Gümrük Birliği'ne katılmasıyla Türkiye'nin birçok küçük ve orta ölçekli sanayisi tehlikeye girmiş ve bunların bir kısmı batmıştır. Geçen süre içinde, Türkiye'nin AB'den giderek artan ithâlâtı 28 milyar doları, AB ülkeleri ile dış ticaret açığı ise 5.8 milyar doları bulmuştur. Türkiye, AB'nin en fazla ihracat yaptığı altıncı ülke konumuna gelmiştir. Gümrük Birliği, Türkiye'yi Avrupa için açık pazar hâline getirmiştir. Ayrıca, AB içerisinde Türkiye'den başka tam üye olmadan gümrük birliğine giren ülke yoktur⁷⁴⁷.

AB Komisyonu'nun 16 Temmuz 1997 tarihli Gündem 2000 Bildirisi'nin genişleme bölümünde Türkiye'ye yer verilmemiştir. Sadece, Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği çerçevesinde derinleştirileceği belirtilmiştir. Türkiye, Aralık 1997 tarihinde yapılacak olan Lüksemburg Zirve Toplantısı'nda Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine dahil olduğunun ilan edilmesini istemiş buna rağmen 12-13 Aralık 1997 tarihleri arasında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye yine genişleme sürecinin dışında bırakılmıştır.

Türkiye, Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının ilan edilmemesini şiddetle eleştirdi ve AB ile diyalogu tek taraflı olarak kestiğini bildirdi. O günkü hükümet; *“AB'nin Türkiye'ye yönelik yanlı ve ayırıcı tutumunu kınamış, bununla birlikte ülkemizin tam üyelik hedefini muhafaza ettiğini ve AB ile var olan ortaklık ilişkilerinin sürdürüleceğini, ancak bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlı olacağını, AB'nin mevcut zihniyet ve yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerimizin ahdi çerçevesi dışındaki konuları AB ile ele almayacağımızı belirtmiştir”*⁷⁴⁸. Bu durum, 10-11 Aralık 1999'da toplanan Helsinki

---

⁷⁴⁶ AB, Gümrük Birliği kararının kabul edildiği Ortaklık Konseyi toplantısında üstlendiği ve ülkemize 4-5 yıllık bir dönem içinde 2,5 milyar EURO'ya varan mali yardım yapma yükümlülüğünü yerine getirememiş, aynı şekilde kurumsal alanda entegrasyonu kolaylaştırmak amacıyla öngörülen bazı tedbirleri alamamıştır. Erol Manisalı, **Kapitalizmin Temel İlgüdüğü**, Derin Yay., İstanbul: 2003

⁷⁴⁷ **AB ve Gümrük Birliği**, Türk-iş Yayınları, Ankara 2002.

⁷⁴⁸ Müteakiben yapılan açıklamalarda, AB ile siyasi diyalogun, ilişkilerimizin gelişmesine engel oldukları iddia edilen, Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları dahil olmak üzere Türkiye'nin iç meselelerini bundan böyle kapsamayacağı belirtilmiştir. Aktan ve Dileyici, a.g.m.,

Zirvesi'nde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit koşullarda adaylık statüsünün resmen tanımlanmasına kadar sürmüştür⁷⁴⁹.

Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye oybirliği ile Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edilmiş ve zirve sonuç bildirisinde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı ifade edilmiştir. Zirve Sonuç Bildirisi ayrıca, önceki AB Konseyi kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı hazırlanmasını öngörmüştür. Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi ve Çerçeve Yönetmelik 2001 yılı başlarında AB Konseyince onaylanmış ve Türkiye, AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı 26 Mart 2001 tarihinde AB Komisyonu'na vermiştir.

Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralık 2004 tarihli Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta yapılan Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamış ve sonra Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir⁷⁵⁰.

Türkiye-AB müzakere sürecinde şu ana kadar "Bilim ve Araştırma", "İstatistik", "Trans-Avrupa Şebekeleri", "İşletme ve Sanayi Politikası", "Tüketicinin ve Sağlığın Korunması" ve "Mali Kontrol" alanlarında olmak üzere altı başlık açılmış, "Bilim ve Araştırma" konusu ise geçici olarak kapatılmıştır. Türkiye-AB ilişkileri, müzakere sürecinde yavaşlamış 2007 yılında ise yeniden çıkmaza girmiştir. Kıbrıs sorununu ortadan kaldırmadıkça bu tıkanıklığın giderilmesi mümkün görülmemektedir. 2007 ilerleme belgesinde Türkiye'nin Ek Protokol yükümlülüklerini yerine getirmediği ve Kıbrıs Rum kesimiyle ilişkilerini normalleştirme yolunda adım atmadığı belirtilmiştir.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde 1981 yılında üye olan Yunanistan ve 2004 yılından itibaren Kıbrıs Rum kesiminin tutumları ve veto tehditleri önemli bir yer

---

⁷⁴⁹ 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde Köln'de yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesinde Almanya tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin beklentilerini karşılayabilecek nitelikteki taslak metin, İngiltere ve Fransa'nın desteğine rağmen, Yunanistan'ın ve diğer bazı üye ülkelerin olumsuz tutumları neticesinde kabul edilmemiştir. Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye- Yunanistan ilişkileri ve Kıbrıs", **Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Haz.; Murat Metinsoy- Mustafa Eroğlu, Donkişot Yay., İstanbul: 2004, 131-154, s.

⁷⁵⁰ Reçber, **a.g.e.**, s. 76.

tutmaktadır. Ayrıca Almanya ve Fransa gibi AB'nin lokomotif devletleri de Türkiye'ye ne olduğu tam olarak açıklanmayan "imtiyazlı ortaklık" teklif etmektedirler. Bütün bunların yanında AB Parlamentosunun Türkiye'nin ülkesel bütünlüğünü tehdit eden, diğer hiçbir adaydan istenmeyen talep ve kararları bulunmaktadır. Yunanistan 1974 Kıbrıs krizinden sonra ABD'den beklediği desteği göremediği için büyük bir strateji değişikliğine gitmiş, bu günden itibaren Avrupa ülkelerine dayamaya çalışmış, üye olduğu 1981 yılından itibaren de Türkiye ile arasındaki sorunları BM yerine AB platformu içinde çözmeye çalışmıştır. Zaten Türkiye'nin de AB'ye girmek için çok istekli olduğunu göstermesi, AB'ye girebilmek için birçok tavizler vermesi ve başka tavizler de verebileceğini belli etmesi bu duruma çanak tutmuştur. Yunanistan'ın son dönemlerde Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmasının sebebi bu durumdur. Yunanistan, Türkiye ile arasındaki sorunları Türkiye'yi AB yolunda tutarak daha iyi çözebileceğini düşündüğü için Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmamaktadır.

III. TÜRKİYE'NİN TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ:

A. ADRIYATİK'TEN ÇİN SEDDİNE POLİTİKASI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991 yılında, Orta Asya'da beş yeni Türk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Bunlar; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan'dır. Ayrıca, Tatar, Başkırd, Karaçay Balkar, Saha, Tuva, Çuvaş, Altay, Kırım Tatarı, Gagauz, Ahıska gibi muhtar cumhuriyetler ortaya çıkmıştır. Bu Türk devlet ve topluluklara, Türkiye ve Doğu Türkistan. eklendiğinde 200 Milyon nüfuslu bir Türk dünyası ortaya çıkmaktadır. Böylece Balkanlardan, Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada Türk devletlerden oluşan bir kuşak oluşmuştur⁷⁵¹.

Türkiye, yeni ortaya çıkan bu Türk devletleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve bu sayede hem yıllardır ulusalcı söylemde yer alan "Türk kardeşlere"

⁷⁵¹ Budak, a.g.e., s. 374.; Meryem Kırımlı, Dilek Temiz, "Soğuk Savaş Sonrası Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, Ed.; İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2004, 445-462, 449; Bekir Günay, "Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri", **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, Der; Bekir Günay, IQ Yay., İstanbul: 2005, 21-86, s. 48

yardım yapmak hem de Orta Asya’da meydana gelen boşlukta bölgesel güç odağı hâline gelmek istemiştir. Bu dönemde Türkiye, böyle bir duruma hazırlıklı olmadığı için bocalamış ve büyük güçlerden destek beklemiştir. ABD ve AB her ne kadar duruma el koymak isteseler de Rusya’nın bölgedeki olaylara tepkisini ölçmek için Türkiye’ye destek vermiş ve olayları izlemeye başlamışlardır. Daha sonra gelişmelere uygun olarak eylem planlarını yapmış ve bölgeye el atmışlardır⁷⁵². Türkiye, böyle avantajlı olduğu bir bölgede kendi başına bağımsız bir politika geliştirememiş, bölgeye giden işadamları kişisel çıkarlarını ulusal menfaatlerden üstün tutmuş, devlet görevlileri yeterli gayreti gösterememiş ve Türkiye bu coğrafyada başarılı olamamıştır. Başbakan düzeyinde, bir Avrupa ülkesi onlarca kez ziyaret edilebilirken, Kazakistan ve Kırgızistan’a aynı sürede sadece bir kez resmi ziyaret yapılmıştır. Bu durumun farkında olan Türk Cumhuriyetlerindeki yöneticiler de bunu sık sık dile getirmektedirler. Başlangıçta yeni bağımsızlığını kazanan bu devletlerin Türkiye’den beklentileri büyük olmuş, ancak duruma hazırlıksız yakalanan Türkiye bu beklentilere cevap veremeyince hayal kırıklıkları yaşanmıştır. Turgut Özal ve Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde, Alparslan Türkeş gibi siyaset adamları ve Tansu Çiller’in Başbakanlığı dönemlerinde bazı siyasetçi ve işadamlarının da desteğiyle bazı adımlar atılmış ancak bir devlet politikası olarak geliştirilemediği için Rusya’nın da etkisi ile çok büyük bir mesafe kat edilememiştir⁷⁵³.

Eğitimden ticarete kadar geniş bir alanda başlatılan çalışmalar Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında atılan ilk temeller olmuştur. Türk işadamları bölgede yatırım yapmaya teşvik edilmiştir. Türk Cumhuriyetleri’nden Türkiye’ye öğrenciler getirilmiş, ayrıca bölgede çok sayıda Türk eğitim kurumları açılmıştır. **“Türk Birliği”nin oluşturulabilmesi için kullanılacak araçlardan ilki, eğitim alanında ortak çalışmalar ve öğrenci değişimi vasıtasıyla temelde var olan ortak kültür ve bağlayıcı unsurları canlandırmak ve böylece ülkeleri gelecekte ülkeleri yönetecek olan nesilleri yaklaştırmaktır. İkinci önemli araç ise ortak “dil”dir. Türkçe konuşan ülkeleri bir araya getiren bir forum oluşturma çabaları devam**

⁷⁵² İdris Bal, “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetleri’nin Önemi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, Ed.; İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2004,365-378,

⁷⁵³ Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, 2. Baskı, IQ Yay., İstanbul: 2003, s. 162.

etmektedir⁷⁵⁴. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar sonucu gelinen nokta hedeflenenden oldukça uzaktır. Türkiye'nin gayretlerine rağmen Rusça bölge ülkeleri üzerindeki hâkimiyetini hâlâ korumaktadır.

Ayrıca tek kutuplu yeni dünya düzeninin “küresel efendisi” ABD, bu bölgeyi, bu bölgedeki enerji kaynaklarını kimseye bırakmaya niyetli değildir; çünkü böylece hem yeni enerji kaynaklarına sahip olacak hem de kendisine rakip olabilecek Çin ve Hindistan gibi Asyalı devletleri kontrol altına alacaktır. Ayrıca Rusya da kısa zamanda kendisini toparlamış ve arka bahçesi olarak gördüğü bu bölgedeki güç yarışına yeniden katılmıştır. Rusya içerisinde Türk kökenli gruplar ve özerk Cumhuriyetler bulunmaktadır. Rusya'nın bunlardan bir kısmıyla sorunu bulunmaktadır. Türkiye'nin ortaya çıkan yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile ilişki kurmasından ve bölgede etkili bir konuma gelmesinden kendi ülkesi içerisindeki Türk unsurların ayrılıkçı hareketleri için cesaret ve destek bulmasından çekindiği için Türkiye'yi bir tehdit olarak görmüştür⁷⁵⁵. Bu nedenle yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin kendi etkisi altında kalmasını sağlamak için Türkiye ve diğer güçleri buradan uzak tutmaya çalışmıştır.

Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan Özbekistan arasında kurulan ve Moğolistan, Pakistan, Hindistan ve İran'ın gözlemci statüsü ile katıldığı Şanghay İşbirliği Örgütü Türk Birliği projesini havada bırakmıştır. Uzun yıllar Sovyetler Birliği içerisinde yaşamının bir sonucu olarak bu yeni devletler Rusya'ya daha yakındır. Daha doğrusu Rusya, yıllarca bu devletleri kendisine bağımlı kılacak politikalar uygulamıştır. O nedenle bu devletlerin Rusya'nın etkisinden kurtulması oldukça güç olmuştur ve birçoğu Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde yer almak zorunda kalmıştır. Zengin kaynaklara sahip bu devletler, siyasi anlamda bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen çeşitli nedenlerle Rusya Federasyonuna ekonomik anlamda bağımlı kalmışlardır. Bunda eski SSCB ulaştırma yapısının Rusya Federasyonuna merkezi bir konum sağlayacak şekilde yapılandırılmış olması önemli bir etkidir. Ayrıca yıllarca SSCB güvenlik şemsiyesi altında yaşamış olan bu devletler güvenlikleri açısından da hâlâ Rusya'ya yakın durmak zorunda hissetmektedirler. Şu anda başta Kazakistan ve

⁷⁵⁴ Yaşar Kalafat, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültür İlişkileri” 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, 2. Baskı, Ed.; İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2004, 463-506,

⁷⁵⁵ Kona, a.g.e., s. 164.

Kırgızistan olmak üzere Orta Asya Devletleri için Çin, Rusya ve ABD'ye göre daha büyük bir tehdittir. Türkiye Orta Doğu çapında güçlü bir devlettir; ama dünya çapında bir süper güç değildir. Nükleer silahları yok. Bu yüzden Çin'den korunmak için Kazakistan Türkiye'ye değil Rusya'ya yaklaşmak zorundadır⁷⁵⁶.

A. JEOSTRATEJİK AÇILIM: AVRASYACILIK YAKLAŞIMLARI

AVRASYA, jeopolitik teorilerden kara hâkimiyeti teorisinin en önemli merkezi "Dünya Adası"dır. Kalpgah (Hearthland)'ı içinde barındırır. Aynı zamanda dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz kaynakları bu bölgede bulunur. Bu özellikleri nedeniyle bütün küresel güçlerin ve bölgesel güçlerin ilgi alanıdır. Bölgede var olan stratejik kaynaklar, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik özellikleri nedeniyle tarihi süreçte dünya egemenliği iddiasındaki İngiltere ve Birinci ve ikinci Dünya Savaşları sırasında Almanya'nın hedefi olmuştur.

Bölgenin tamamına veya büyük kısmına geçmiş zamanda egemen olan güçler Persler, Selçuklu Türkleri, Moğollar (Cengiz Han), Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir. Bu gün ise bu güçlerin mirasçıları olduklarını düşünen devletler geçmişteki güçlü ve şaşaalı günlere geri dönmek için hayalini kurmakta ve buna yönelik teoriler ortaya atmaktadırlar. Rusya Federasyonu bölgeyi zaten arka bahçesi olarak görmekte ve bölgeye girmek isteyen güçleri tehdit olarak görmektedir. Rusya Federasyonunda Avrasyacılık görüşleri büyük taraftar toplamaktadır. Aynı şekilde İran bölgede Orta Doğu'yu da içerisine alan bir İslam (Şii) birliği kurma hayalindedir. Türkiye'de de Avrasya merkezli Türk Birliği, Yeni Selçuklu (MEDEB)⁷⁵⁷ ve yeni Osmanlı gibi yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bu yaklaşımların dışında bölge dışı unsurların bölgede hâkimiyet kurmak için geliştirdikleri daha karmaşık ve politik yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. İngiltere merkezli "Yakın Doğu Konfederasyonu", ABD merkezli "BOP", İsrail merkezli

---

⁷⁵⁶ İkbâl Vurucu, "Türk Birliği Üzerine Çok Konuşulacak Bir Söyleşi", www.tusam.net. 10 Ekim 2007

⁷⁵⁷ Prof. Dr. Anıl Çeçen tarafından ortaya atılan Tezde; eski Selçuklu egemenliğinde yaşamış olan bugünkü Türkiye, İran, Azerbaycan ve Suriye'yi kapsayan "Merkezi Devletler Birliği" adı altında CENTO benzeri yapılanma öngörmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.; 2023 Dergisi, Sayı 46, Şubat 2005.

“Büyük İsrail Projesi” bunlara örnek olarak gösterilebilir. *Bu önemli stratejik enerji kaynakları bölgesini Yahudilere de bırakmak istemeyen Avrupalılar da “Büyük Avrupa Projesi”, ile bu noktada devreye girerek, Rum ve Ermeni tezlerini de kullanarak, bölgenin demokratik, askerî ve ekonomik en büyük gücü Türkiye’yi hedef almaktadır.*⁷⁵⁸

Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölgede bir güç boşluğu doğmuş olması bütün güçleri buraya çekmiştir. Ancak Rusya Federasyonu bu bölgedeki etkin konumunu bırakmaya razı olmamış ve Putin liderliğinde kısa zamanda toparlandıktan sonra “Yakın Çevre Doktrini” ile tekrar oyunda olduğunu ilan etmiştir. Aynı zamanda ABD, Afganistan operasyonu ve renkli devrimlerle bölgeye el atmıştır. Avrupa Birliği ise her zamanki argümanları olan insan hakları ve demokrasi söylemlerinin yanında ticari bağlantılar kurma yoluna gitmiştir. Ayrıca bölge güçleri olan İran, Çin, Hindistan ve Türkiye bölge ile ilgili planlar yapmaya başlamıştır.

ABD’nin yeraltı zenginlik kaynaklarına sahip Orta Asya cumhuriyetleri üzerindeki üs kurma ve nüfuz genişletme telaşı, söz konusu topraklarda meşru çıkarları bulunan Rusya’yı karar verme mekanizmalarından ve de politikalarından dışlama çabası, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde yaşanan ABD destekli renkli devrimler, ABD destekli iktidarların Rusya Federasyonu karşısı tutumları direkt ve sadece Rusya Federasyonu’nu rahatsız eden faaliyetler olarak yorumlanmamalı tüm bu unsurların Türkiye’nin güvenlik endişelerini dolaylı yollardan etkileyen bir niteliğe sahip oldukları da gözden uzak tutulmamalıdır⁷⁵⁹.

Avrasyacılık Türkiye için bir açılım getirdiği oranda riskler de taşımaktadır; çünkü Avrasyacılığı sadece Türk devletlerini yaklaştıran ve bağlayan bir tez olarak düşünmemek gerekir. Avrasya’nın büyük güçlerinden Rusya Federasyonu, Çin, İran ve hatta Hindistan kendisini merkeze koyarak “Avrasya Birliği” oluşturma düşünceleri taşımaktadır. Nitekim Şanghay İşbirliği Örgütü bunun için başarılı bir örnek olmuştur.

Ali KÜLEBİ ise Anıl Çeçen’in Sadabad Paketi ağırlıklı önerisine, “daha gerçekçi bir yaklaşımla, Türkiye’nin batısını da içine alıp, önceliği, Rusya’nın da

⁷⁵⁸ Ali Külebi “Merkezi Devletler Birliği mi? Genişletilmiş Avrasyacılık mı?”, TUSAM, 25 May 2005

⁷⁵⁹ Gamze Güngörmüş Kona, “Kerkük ve Rusya Federasyonu”, **Global Strateji** Hakemli Dergisi, Yıl 3, Sayı 8, (2007) s.187-201.

“isterse” içinde bulunabileceği, ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ağırlıklı ve başlangıçlı ve hatta bir “Genişletilmiş Avrasyacılık” yaklaşımı gösteren bir ortaklık ve oluşumla gerçekleşmesi durumunda daha başarılı olacağını” düşünmektedir. Külebi; *İçinde birbirleriyle çelişkisi olmayanların birlikteliğinin daha sağlıklı olacağı bir gerçektir. KEİ-Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin içine lüzumsuzca katılan Yunanistan ve Ermenistan nedeniyle bu kuruluşun zaman içinde nasıl işlevsiz bir yapıya dönüşmüş olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in son günlerde dile getirmiş olduğu ve çok gerçekçi bir bakış açısını vurgulayan önerisiyle, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin kurabileceği ve hatta daha da öteye taşınarak genişletilebilecek “Türk Eksenli-Genişletilmiş Avrasyacılık” ağırlıklı bir birlik daha çok dikkate alınması gereken bir yaklaşım olabilecektir”.* demektedir.

Avrasyacılık özellikle Rusya'da destek bulan bir görüştür. Rusya, öncelikle kendi arka bahçesi olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasını tekrar kontrolü altına almak ve bunu yaparken de ABD'nin bölgedeki faaliyetlerini sınırlandırarak bu devletin küresel egemen olmasını önlemek istemektedir. Çünkü ABD, şimdiye kadar yaptığı faaliyetler sonunda Orta Doğu'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrolü altına almıştır. Şu anda kontrol altına alamadığı Orta Asya kaynaklarıdır. Bu bölgeyi kontrol altına alabilmek için Afganistan'a girmiş ve Pakistan'ı kontrol altına almaya çalışmaktadır. Aynı zamanda kendisine hem Orta Doğu'da hem de Orta Asya'da rakip veya en azından engel olarak gördüğü İran'ı devre dışı bırakmaya çalışmaktadır. ABD, Orta Asya stratejik kaynaklarını kontrol altına almakla aynı zamanda bölgesel güçler olan ve muhtemel rakipleri olarak gördüğü Çin ve Rusya Federasyonu'nu da engellemiş olacaktır⁷⁶⁰.

Yeni Avrasyacılık adı verilen ve Rus Aleksandır Dugin'in başını çektiği grubun ileriye sürdükleri tez ise Slav- Türk işbirliğini öngörmektedir. Urallardan Balkanlara uzanan bir Türk coğrafyasının etrafında oluşturulan bir Slav kuşağı ile zengin doğal kaynaklara sahip böyle bir birlik, bölge dışından gelecek AB ve ABD gibi güçleri olduğu kadar bölge güçleri Çin ve Hindistan'ı da durduracaktır. Ancak burada Dugin Rusya Federasyonu'nu merkeze oturtmakta ve Sovyet dönemine benzer bir tutum

⁷⁶⁰ Gamze Güngörmüş Kona, “Kerkük ve Rusya Federasyonu”, **Global Strateji** Hakemli Dergisi, Yıl 3 (2007)., Sayı 8, s. 187-201.

sergilemektedir. Bu ise uzun yıllar Sovyet egemenliği altında yaşamış Türk Cumhuriyetlerinin kabul edemeyeceği bir durumdur.

Avrasya, aynı zamanda küresel gç ABD ile bölgesel gçler Rusya Federasyonu, Çin ve İnan arasında bir rekabet alanıdır. Ayrıca AB enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyaç nedeniyle bölgeyle yakından ilgilenmektedir. Türkiye'nin bölge içindeki faaliyetleri ve varlığı özellikle Rusya ve İnan'ı tedirgin etmektedir⁷⁶¹. Türkiye'de zaman zaman dile getirilen "Türkiye-İnan-Rusya" ittifakı her üç ülkenin de yararına uygun olmakla birlikte gerçekçi görülmemektedir. İnan içerisinde yaşayan Azerbaycan Türkleri ve Rusya İçerisinde yaşayan Türklerin varlığı bu iki ülkeyi rahatsız etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin, "Avrasyacılık" veya Avrasya Birliği içerisinde yer alması ve özellikle merkezi veya lider olarak yer alması çok fazla mümkün görünmemektedir. Burada önemli olan bölge ülkelerin "ortak düşman" karşısında aralarındaki rekabet ve düşmanlığı bir kenara bırakıp birlikte hareket edebilmeleri ve sonrasında AB rneğinde olduğu gibi "paylaşım" konusunda herkesi memnun edecek bir yöntem bulabilmeleridir. Tarihi süreçte bunun yapılamadığının örneklere çoktur. Bize göre **Avrasya üzerinde "birlik" arayışlarının önündeki en büyük engel budur.**

---

⁷⁶¹ Meriç S. Ertekin, "Avrasya lkeleri ve Türkiye Arasında Soğuk Savaş Sonrasında Oluşan Ekonomik İlişkiler", **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, Der; Bekir Günay, IQ Yay., İstanbul: 2005,671-705, s. 675.

SONUÇ

Bugün Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum, çevresinde ve ilgi alanında yaşanan gelişmeler, bekasını ve ulusal bütünlüğünü devam ettirme arzusu göz önüne alınarak birinci bölümde açıklanan teoriler ve tarihi süreç çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin tehdit algılamalarının değişmediği, daha doğrusu Soğuk Savaş zamanındaki tehditlerin ortadan kalkmadığı, aksine çeşitlendiği ve daha karmaşık hale geldiği görülmektedir. Bu güne kadar uygulanan güvenlik politikaları incelendiğinde ise Türkiye'nin gerek küresel gerek bölgesel olayları yönlendirmek için sahip olduğu potansiyelini kullanmadığı, kendi çıkarları yönünde değil, dahil olduğu ittifakın çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve sonuçta bağımlı ve taraflı bir dış politika izlediği ortadadır. İzlemiş olduğu bu politikaların sonucu olarak uluslararası sorunlarda kamuoyu tarafından anlaşılamamıştır. Batı tarafından yalnız bırakılmış, Doğu tarafından , Batı'nın "Truva atı" olarak görülmüştür. Bu yalnızlık ve çaresizlik onu güçlü devletlere daha bağımlı hale getirmiştir.

Türkiye, müttefiklerinden beklediği ilgiyi göremediği zamanlarda dış politikasını çeşitlendirmek istemiş, bunun için Bağlantısızlarla ve Orta Doğu ülkeleri (Müslüman devletler) ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) gibi örgütlerde yer almaya çalışmış, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ise NATO içerisindeki önemini kaybettiği endişesiyle yeni Türk devletleri ile ilişkiler kurmaya çalışmış, ancak bunları hiçbir zaman Batı müttefikliğine bir alternatif olarak algılamamış, aksine batı ile ilişkilerinde elini güçlendirmek, zaman zaman da Batı'ya yaranmak amacıyla yapmıştır. Ancak 60 yıldır tehdit algılamalarının değişmediği, düşmanlarının azalmak yerine çoğaldığı, kırmızı çizgilerin sürekli geri çekilmesi sonucu harekât alanının daraldığı göz önüne alındığında artık alternatif arama zamanının geldiği değerlendirilmektedir.

Birinci bölümün bir analizini yapmak gerekirse; 21. yüzyılda tehditler gerçekten değişmiştir. Avrupa gibi bazı güçler için sıcak düşman yani başka bir devletin silahlı saldırısına uğrama ihtimali azalmıştır. Ancak Türkiye gibi, 21. yüzyılda en büyük mücadele alanı olacak Avrasya'da yaşayan ülkeler için tehdit değişmemiş, sadece sayısı ve çeşitliliği artmıştır. 20. yüzyılın mücadele alanı Avrupa olmuştur. 21. yüzyılda ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan boşluğu doldurma iddiasındaki güçlerin yarışı ve stratejik enerji kaynaklarının bu bölgede olması nedeniyle Avrasya mücadele alanı olacaktır. 20. yüzyılın sonunda ortaya atılan "Medeniyetler Çatışması" tezi, Radikal İslam ile terörizmin eşdeğer görülmesi ve Avrupa'da artan yabancı ve İslamiyet düşmanlığı bunun işaretlerini vermektedir.

Eski süper güç SSCB'nin devamı ve mirasçısı olduğu iddiasındaki Rusya, dünyanın en kalabalık nüfusa sahip birinci ülkesi Çin ve ikinci ülkesi Hindistan ile stratejik enerji kaynaklarının büyük kısmına sahip olan İran, Azerbaycan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkeler Avrasya'da bulunmaktadır. Bölgede Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan nükleer silahlara sahiptir. İran ise Nükleer güç elde etme çabasıdadır. ABD, Irak'ın işgali ve Afganistan müdahalesi ile bölgeye girmiş olup halen enerji

kaynaklarını kontrol altına almaya çalışmaktadır. Ayrıca bölgeye çeşitli şekillerle gönderdiği sivil toplum kuruluşları (NGO) ve uyguladığı psikolojik harekâtla bölgedeki yeni devletleri güdümü altına almaya çalışmaktadır. ABD, “İdeolojik Savaş”ın galibi ve dünyadaki tek süper güç olmanın cüreti ile hareket etmektedir. Buna karşı Rusya, Putin yönetiminde kendini toplamaya başlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye’nin Orta Asya ve Orta Doğu kaynaklı tehdit algılamalarını artırırken, yeni bir güvenlik ve ortaklık açılımı olan “Türk Dünyası” alternatifini güçleştirmektedir.

Aynı dönemde meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak Balkanlarda yaşanan çatışmalar, etnik bölünmeler ve yeni ortaklıklar Türkiye’nin güvenlik endişelerini artırmaktadır. AB, Orta ve Doğu Avrupa’daki yeni bağımsızlığını kazanan devletleri özellikle Almanya’nın isteği doğrultusunda birliğe alabilmek uğruna Yunanistan’ın tehditlerine boyun eğmiş ve Kıbrıs Rum Kesimi’ni tüm adanın temsilcisi olarak kabul etmiş, bunun sonucu olarak Yunanistan, Türkiye’ye karşı büyük avantaj kazanmıştır.

Türkiye’nin tehdit algılamalarına konu olan devletleri ve bu devletlerin hangi alanlarda tehdit yarattığı konusuna tekrar bir göz atmakta fayda görüyoruz. Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ve Ermenistan, Ulusal Güçleri, nüfus ve ekonomik potansiyelleri ve diğer mukayese unsurları açısından değerlendirildiğinde bırakın Türkiye’ye tehdit olmayı, Türkiye ile aynı ligde olmayan düzeydedirler. Ancak Türkiye’nin dış politikasında yarattığı sonuçlar açısından bakıldığında durum bu kadar basit değildir. Bu anlamda Türkiye-Yunanistan ilişkilerine ve Yunanistan’ın Türk dış politikalarındaki yerine bakıldığında görünen durum şöyle özetlenebilir;

Türkiye ile Yunanistan arasında tarihten gelen bir düşmanlık söz konusudur. Yunanistan’ın kurulduğundan beri takip ettiği millî politikası olan “Megali İdea” Türkiye aleyhine hususlar üzerine kurulmuştur. Yunanistan bu politikasından asla vazgeçmemiş ve vazgeçmeyecektir. Birinci Dünya Savaşından sonra bu hayaline çok yaklaşmış, ancak Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında hevesleri kursaklarında kalmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında 1923’te Lozan Antlaşmasıyla bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Ancak Yunanistan sürekli bu dengeyi kendi lehine ve megali ideası doğrultusunda değiştirmeye çalışmaktadır. Bunu idealini sıcak savaş ve güç kullanarak başaramayacağını bildiği için amacına ulaşmada değişik argümanlar kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşında galip devletlerin yanında yer almasının ödülü, Almanya tarafından işgal edilmenin tesellisi olarak Oniki Adalar Büyük devletler tarafından Yunanistan’a hediye edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise ortak düşman SSCB’ye karşı Türkiye ile birlikte NATO ve Batı ittifakı içerisinde yer almış ve bundan fazlasıyla yararlanmıştı.

ABD başkanı Truman, kendi adıyla anılan yeni doktrini açıklayarak Yunanistan’a 300 Milyon Dolar, Türkiye’ye 100 Milyon Dolar olmak üzere askeri malzeme yardımını başlatmıştır. Sonra Marshall yardımı ve NATO müttefikliği ile ABD ve Batı etkisi başlamıştır. Sonrasında ise Yunanistan Batı’nın şımarık çocuğu olmuştur. Yunanistan, NATO ittifakını kullanarak Ege ve Akdeniz’de Türkiye aleyhine tavizler koparmaya çalışmış, FIR hattı , Adalar’ın silahlandırılması, Kıbrıs gibi konularda oldukça başarılı da olmuştur. Bu durum 1974’te Türkiye’nin Kıbrıs’ta Barış Harekatı yapmasına kadar devam etmiştir. Kıbrıs Krizi sırasında ABD’den istediklerini

alamayan ve Kıbrıs'ın büyük bir kısmını kaybeden Yunanistan, ABD'ye odaklı "Dış Dengeleme" politikasını terk ederek kendi imkan ve kabiliyetleri üzerine kurulacak caydırıcılık, tırmandırma ve Kıbrıs Rum Kesimiyle stratejik ortaklık içeren "İç Dengeleme" politikasını uygulamaya başlamış ve ABD'den ziyade Avrupa'nın büyük devletlerine sırtını dayamaya, bunu sağlamak için de AET'ye girmeye ağırlık vermiştir.

Yunanistan, 1981'de AT'na üye olmuş ve Türkiye'nin 1987 yılında AT'na tam üyelik başvurusunda bulunmasından sonra Türkiye'nin üyeliğini engellemeye çalışmıştır. Ancak 1999 yılında terörist başı Öcalan Yunan pasaportu ile yakalanınca uluslararası kamuoyunda terörist devlet olarak nitelenmemek adına çark etmiş ve Türkiye'nin üyeliğine destek verir görünmeye başlamıştır. Yunanistan, Türkiye'nin AB adaylık sürecinde alması gereken ekonomik yardımları veto etmek suretiyle büyük oranda engellemiştir. Daha sonra ise, Türkiye'nin AB üyeliğine çok istekli olduğunu ve bu uğurda taviz vermeye hazır olduğunu fark ettikten sonra Ege sorunları ve Türkiye ile arasındaki diğer sorunları BM vasıtasıyla değil AB ülkelerinin desteği ile çözüme stratejisi izlemeye başlamıştır. Bu konuda en büyük başarıyı Kıbrıs Rum Kesimi'nin tüm Kıbrıs'ın temsilcisi olarak ve Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla 2004 yılında AB'ye tam üye olmasında sağlamıştır. Bu başarı Kıbrıslı Rumların BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan ve Türkler tarafından kabul edilen barış planının reddedilmesine yol açmıştır. Bu durum Yunanistan'ın çözüm arayışında AB'yi BM'e tercih ettiğinin bir örneği olarak gösterilebilir. Şimdi ise Kıbrıs Rum Kesimi ile birlikte, Türkiye'nin müzakere sürecini tıkayarak, Türkiye tarafından Kıbrıs Rum Kesimi'nin "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak tanınması anlamına gelecek olan AB Gümrük Birliği Antlaşmasının Kıbrıs Rum Kesimi'ni de içine alacak şekilde genişletilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Yunanistan'ın Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığı en büyük sorun olan bölücü terör konusunda terörist örgüte destek verdiği terörist başı A. Öcalan'ın Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğinde Yunan pasaportu ile yakalanması olayında olduğu gibi sabit delillerle ispatlanmıştır. Bunun yanında Mısır ve Suriye ile yaptığı Akdeniz'in sualtı kaynaklarını paylaşma anlaşmaları yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Yunanistan, AB yasalarına ve Lozan antlaşması hükümlerine aykırı olarak Yunanistan'daki Türk azınlığa karşı insan hakları ihlallerine devam etmektedir.

Ermenistan, yaklaşık 4 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Diasporadaki Ermeniler de hesaba alınırsa 8 veya en fazla 10 Milyon nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik ve jeopolitik bakımdan incelendiğinde ise Ermenistan, etrafı kendisine düşman devletlerle çevrilmiş, denizlere çıkışı bulunmayan en yakın müttefiki olan Rusya Federasyonu ile bile doğrudan kara bağlantısına sahip olmayan bir ülkedir. Önemli bir yer altı veya yer üstü zenginliği yoktur. İşsizlik oranı çok yüksektir. Bütün bunların üstünde Ermenistan'ın komşularıyla ve özellikle Türkiye ile normal ilişkiler geliştirmesini engelleyen en önemli etken, Diaspora'nın dış politika üzerindeki etkisidir. Türk düşmanlığı Ermeni Diasporasının etnik kimliğini belirlemesinde en güçlü enstrümandır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilerin ayrılıkçı olarak görülmesinde kilisenin payı büyüktür. Osmanlıyı parçalama düşüncesinde olan batılı güçler tarafından gönderilen misyonerler, Ermeniler arasında önce mezhepsel ayrılık yaratmış, sonra ise ortaya çıkan hoşnutsuzluklar ve çatışmalardan yararlanarak devlet aleyhine ayaklanmalar başlatmışlardır. Devlete karşı mücadele eden Ermeni

çetelerinden Hınçak ve Taşnak Sütyun bölgede en etkili olanlardır. Bu çetelerin bir araya gelmesini sağlayan önemli bir unsur da kiliselerdir. Ayrıca bu çetelere gönderilen silah ve mühimmatın büyük bir kısmının kiliselerde saklandığı ve buralardan dağıtıldığı bilinmektedir.

Bu gün çıkmazlar içinde bulunan Ermeni devleti, komşuları ile iyi ilişkiler geliştiremediği için Rusya Federasyonu'na diğer Kafkasya devletlerinden daha bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca çevresine açılabilmek için Rusya ve İran ile yaptığı işbirliği AB ve ABD gibi Batılı güçleri memnun etmemektedir. Ermenistan'ın bu politik yalnızlığında Diaspora en önemli etkidir. Ermeni diasporası Rusya, ABD, Fransa, Lübnan ve birkaç Avrupa ülkesinde güçlü ve kalabalık durumdadır. Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin sayısı Ermenistan'da yaşayanlardan daha çoktur ve bunlar buldukları ülkelerde güçlü bir konuma sahiptir. Ancak Ermeni diasporası Yahudilerin aksine Ermenistan'a yerleşmeye veya yatırım yapmaya yanaşmamaktadır. Uzaktan maddi yardımlarla politikacıları kontrolleri altında tutarak ülkeyi istedikleri gibi yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Hem Koçaryan hem de 2008 başında seçilen yeni devlet başkanı Sarkisyan, diasporanın kontrolü altındadır. Ermenistan'ın Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirememesi sebeplerinden en önemlisi olan sözde soykırım iddiaları ve geçmiş dönemlerde Türkiye'nin çok önemli sıkıntılar çekmesine neden olan ASALA terörü diasporanın kontrolünde gelişmiş ve gelişmektedir. Bu gün Ermenistan bir yandan işgal ettiği Azerbaycan topraklarını elinde tutarken aynı zamanda Türkiye sınırlarını tanımamakta, diğer taraftan da çeşitli ülke parlamentolarında, Avrupa parlamentosunda ve uluslararası alanlarda sözde Ermeni soykırımına dair Türkiye aleyhine kararlar çıkartmakta, anıtlar açmakta ve çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. En acı olanı da tüm bunlara rağmen Türkiye'nin dost ve müttefik olarak bildiği ülkeler Ermenistan'ın bu faaliyetlerinde Ermenistan'ın yanında yer almaktadır.

Son yıllarda Türkiye için en büyük tehdit etnik temelli bölücü faaliyet gösteren terör örgütü PKK'nın Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgesine yönelik ancak tüm ülkeyi etkileyen faaliyetleri olmuştur. Kürtler İran, Irak, Suriye ve Türkiye'de yaşamaktadır. Kürtler buldukları ülkelerde zaman zaman ayaklanmalar çıkararak haklar kazanmaya çalışmış, zaman zaman da Irak-İran savaşında olduğu gibi düşmanla işbirliği yapmışlardır. Türkiye'de Kürtler azınlık değil, Türk Milleti'nin bir parçasıdır. Ancak tarihi süreçte dış güçlerin kışkırtmasıyla Türkiye'ye karşı ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir. Tüm bunlara rağmen Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hep eşit muamele görmüşler ve devletin her kademesinde yer almışlardır. Terör örgütü PKK; Türkiye'de kuruluşunun ardından Suriye'nin desteğiyle Lübnan'da yerleştirildiği kamplarda askerî eğitim ve hazırlıklarını tamamlamış ve sonra Irak'ın kuzeyinden sızarak Türkiye'de eylemler yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, 1990'lı yılların sonlarında terör örgütüne karşı çok büyük başarılar kazanmış, ancak silahlı mücadele diğer unsurlarla desteklenmediği için örgüt tamamen bitirilememiş ve dış güçlerin yardım ve desteğiyle yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Suriye terör örgütü PKK'nın, Lübnan'da eğitilmesine, Lübnan'dan Irak'ın kuzeyine geçip yerleşmesine yardımcı olduğu gibi terörist başı Öcalan ve örgütün birçok üst düzey yöneticisi Suriye tarafından himaye görmüş ve uzun yıllar burada barınmışlardır. 1999 yılında Türkiye'nin savaşı göze aldığını gösteren kararlı tutumu sonrasında, terörist başı Öcalan Suriye'yi terk etmek zorunda kalmış, kısa bir süre Rusya'da kaldıktan sonra İtalya'ya geçmiş burada

da barınamayarak Kenya'da Yunanistan Büyükelçiliğinde saklanırken yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Terörist başının yakalanması örgüte büyük bir darbe vurmuştur. Terörist başının bu şekilde yakalanması Yunanistan'ın terör örgütü PKK ile organik bağlantısını ortaya çıkarmıştır. Bu örgüt Irak'ın ABD tarafından işgali sonrası yeniden toparlanmış ve eylemlere başlamıştır. Ancak 2008 Şubat ayında başlatılan sınır ötesi operasyon büyük umut vermiştir. Ancak doğrusu var olan tehdit su yüzüne çıkmıştır. Irak işgal edildikten sonra Türkiye için yeni bir tehdit ortaya çıkmıştır; Irak'ın parçalanması ve Türkiye'ye komşu bağımsız bir Kürt devleti kurulması.

Bugün geçmişte olduğu gibi Türkiye'den toprak isteyen, Türkiye'yi işgal etmek isteyen (açıkça) ve bunlara karşı koymak için Türkiye'nin müttefik aramak zorunda kalacağı bir "süper güç" tehdidi söz konusu değildir. Türkiye'nin tehdit algıladığı ülkeler, nüfus, ekonomik, coğrafi, ve askerî açıdan kendisinden oldukça küçük ülkelerdir. Ancak bu durum Türkiye'nin tehdit altında olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Yunanistan 177 yıl önce ortaya koyduğu hedeflerinden henüz elde edemediği unsurları AB çatısı altında Türkiye'ye baskı yaparak elde etmeye çalışmaktadır. Ülkesinde yaşamayı bile düşünmeyen 4 milyon civarındaki Ermeni diasporası ve onların desteğindeki ASALA tarafından sürekli saldırılara maruz kalmasına rağmen uluslararası ilişkilerde "soykırım yapan barbar ulus" konumuna getirilmeye çalışılmakta, bu yönde bir çok ülke, kurum ve birlik parlamento ve meclisleri tarafından çıkarılan karar ve kanunlarla mahkum edilmektedir. Bağımsızlığını henüz kazanmış olmasına, Batı'ya tek çıkış noktası Türkiye üzerinden olmasına rağmen Ermenistan, Türkiye ile olan sınırlarını tanımadığını ima etmektedir. Kıbrıs Rum Kesimi, tüm Kıbrıs'ın temsilcisi olarak Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB üyesi olmuş Türkiye'nin kendisini bu şekilde tanımasını beklemektedir. En yakın komşumuz Irak, ABD tarafından işgal edilmiş her geçen gün parçalanmakta, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenler yok sayılmakta, Türkmenlere ait olan ve "Misak-ı Milli" sınırları içerisinde olan Musul-Kerkük bölgesi yapay olarak oluşturulmaya çalışılan/ oluşturulan sözde Kürdistan'a peşkeş çekilmektedir. Anadolu toprakları üzerinde bu tehdit unsurlarının hayallerini gösteren haritalar çizilmektedir. Yakın tarihimizde karşılaştığımız ve bugün yine karşı karşıya olduğumuz iddia edilen "Sevrés" planı tehdidin büyüklüğünün değil varlığının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye, tarihi ve kültürel bağları bulunan ve ulusal çıkarları için mutlaka yakın ilişki içerisinde olması gereken Orta Doğu ülkeleriyle İsrail devletini tanımak ve desteklemek suretiyle iyi ilişkiler gerçekleştirememiştir. ABD'ye yakınlığı nedeniyle Bağlantısızlar Grubu ile ve İKÖ ile yakınlaşamamış bu örgütlerin üyeleri tarafından Amerikan casusu olarak algılanmış ve dışlanmış. Tüm bunlardan daha kötüsü en ihtiyaç duyduğu anlarda güvendiği, uğruna fedakarlıklar yaptığı, dostu zannettiği müttefikleri tarafından da terk edilmiş, üstelik (Johnson Mektubu olayında olduğu gibi) tehdit edilmiş veya (1975 ABD Silah Ambargosu gibi) cezalandırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk Devletleri Türkiye'den bekledikleri ilgi ve desteği görememişlerdir. Türkiye, AB üyeliği elde edebilmek uğruna dış politikasının istikametini Batı'ya çevirmiş ve bu coğrafyayı ihmal etmiştir. Bu gün Türkiye, kardeş toplulukların yaşadığı coğrafyadan adım adım uzaklaştırılarak sonuçlandığı takdirde kendi ulusal çıkarlarına da zarar verecek olan Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) içerisine çekilmek istenmektedir. Türklük bizim özümüzü oluşturmaktadır. İslamiyet ise

sonradan kazandığımız ve bize yön ve güç veren bir unsurdur. Her ikisi de sosyal hayatımızda vazgeçilmez unsurlardır.

Son elli yılda Türkiye'nin geldiği noktaya bakıldığında; AB ile 40 yıldan fazla süren bir ilişkinin sonucunda 700 bin nüfuslu Kıbrıs Rum Kesimi'nin ipoteğinde kalmış olan bu birliğe üyelik yerine ne olduğu belli olmayan "İmtiyazlı ortaklık" teklifi kazanmıştır. Yakın zamana kadar en büyük düşman olarak gördüğü ve tehdit değerlendirmelerinde en ön sırada gelen Sovyetler Birliği (SSCB)'nden ayrılan ülkeleri bile üye olarak çatısı altına alan, ABD güçleri gelene kadar Avrupa'yı Rus tehdidinden korumak zorunda kalacak olan kanat (tampon) ülke konumunu kaybedince bocaladığımız NATO üyeliği ise Afganistan, Pakistan ve dünyanın başka köşelerinde "Mehmetçik"leri nöbete dikmek dışında ne kazandırmıştır. Yıllardır kurtarıcı olarak gördüğümüz ABD'nin silah ve patlayıcı maddeleri Türkiye'yi yirmi beş yıldır uğraştıran 35 bin insanımızın hayatına mal olan terörist örgüt PKK'nın cani üyelerinin elinde gezmektedir. NATO'ya üye olabilmek uğruna dünyanın öbür köşesinde bulunan Kore'de ABD askerlerinin güvenliğini sağlamak uğruna 721 şehit ve 2147 yaralı veren askerlerimizin başına aynı ABD'liler tarafından çuval geçirilmiştir.

Türkiye'nin ABD'ye yakın olmak için girdiği NATO ittifakı içerisindeki durumuna ve Türkiye-ABD stratejik ortaklığına baktığımızda ABD açısından amaca ulaşıldığını, ancak Türkiye açısından hiçbir hedefe ulaşılamadığını görüyoruz. Ortak düşman SSCB(komünizm)'ye karşı NATO ittifakı içerisinde olmamıza rağmen 1964 yılında Türkiye, Kıbrıs'ta uluslararası anlaşmalardan doğan hakkını kullanmak istediği zaman Jonson mektubu ile "bir Sovyet tehdidine karşı NATO tarafından korunamayabileceği" tehdidiyle karşılaşmış ve 1974 yılında aynı nedenle Kıbrıs'a müdahale ettiğinde ise Sovyet tehdidi ve NATO ittifakı devam etmesine rağmen "silah ambargosu" ile cezalandırılmıştır. Günümüzde ise ABD, Irak'ta olduğu gibi stratejik ortağının çıkarlarını görmezden gelebilmektedir. Ayrıca Afganistan'da olduğu gibi ittifak içerisinde kararları büyük ortak vermekte, diğerlerine maliyeti paylaşmak ve olaya meşruiyet kazandırmak düşmektedir. Bu durum ise "müttefiklik" veya "stratejik ortaklık" ile değil ancak "mandacılık" ile açıklanabilir.

Türkiye artık bölgesel güç olma yolunda gerçek potansiyelini ortaya koymalı, ulusal çıkarlarını gözeten, bağımsız ve gerçekçi politikalar üretmelidir. Kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemeli, bu hedeflere ulaşacağı vasıtaları belirlemeli ve bu yönde politikalar geliştirmelidir. Dış politikada devamlı dost, ve müttefik olmadığını, devamlı "çıkarlar" olduğunu, hedefe ulaşmak için her yolun mübah olduğunu görmelidir. Türkiye kendi **ulusal çıkarları doğrultusunda** geliştirdiği **ulusal dış politikasını** uzun vadede hükümetlere bağlı kalmaksızın sürdürmeli ve hak ettiği gücüyle orantılı konuma gelmelidir. Bunun için Avrupa Birliği, NATO, BAB ve Avrupa Konseyi gibi Batılı örgüt ve ABD gibi ülkelerle ilişkilerini gözden geçirmeli, ulusal çıkarları ile uyumlu, faydalı ve sürdürülebilir olanları devam ettirmelidir. Tıkanmış olan Kıbrıs, Orta Doğu, Irak, Türk dünyası ile ilişki kurabilmek için tedbirler almalı, KEİB, İKÖ, ŞİÖ gibi örgütlerde etkin üyeliğin getirilerini hesaplayarak bunları değerlendirmelidir. Batı ittifakına alternatif dış politika araçları geliştirmelidir. Irak'ın Kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletini kabul etmeyeceğini ilan etmelidir. Ermenistan'ı asılsız soykırım iddialarından vazgeçmesi ve bu iddiayı istismar eden diasporayı kontrol altına alması yolunda ikaz etmelidir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

ABRAMOWİTZ, Morton, **Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası**, Çev. Faruk Çakır, Nasuh Uslu, Ankara, Liberte Yay., 2001

ADIBELLİ Barış; **Büyük Avrasya Projesi. ABD, Rusya ve Çin'in Varolma Mücadelesi**, IQ Yay. İstanbul: 2006.

AKARSLAN, Mediha, **Bosna Hersek ve Türkiye**, İstanbul, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, 1992

ALBERTS David S., GARSTKA John J., STEİN Frederick P., , **Network centric warfare: developing and leveraging information superiority**, CCRP publication series, 2000

ALTHUSSER, Louis, **Gelecek Uzun Sürer**, İstanbul, Can Yay., 1996

ANDERSON, C. W., **Issues of Political Development**, New Jersey, 1967

ARI Tayyar, **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

ARI Tayyar, **Uluslar arası ilişkiler ve Dış Politika**, Alfa yay., İstanbul: 2001.

ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa yay., İstanbul: 2002.

ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ARI Tayyar, **İran Irak ABD ve Petrol**, Güncellenmiş II. Baskı, Alfa yay. İstanbul: 2007

ARIBOĞAN Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Üçüncü Basım, Der Yayınları, İstanbul: 2001.

ARİF (ŞİHALİYEV) Emin, **Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü**, Natural Kitap ve Yay., Ankara: 2004.

ARMAOĞLU, Fahir. **19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 1999

ARSAVA Ayşe Füsün, **Amsterdam Antlaşması'nın Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları: 589, 1998,

ATEŞ Toktamış, **Siyasal Tarih**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004

AVCIOĞLU Doğan , **Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e**, Cilt I, Tekin Yay., İstanbul:1996.

AYHAN Veysel, **Petrol Ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası**, (Doktora Tezi), Bursa: 2007

BAĞCI , Hüseyin, **Balkanlar (1991-1993) Güvenlik Politikası ve Risk Analizi**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara 1994,

BAYAT Mert, **Millî Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul: 1986

BİLA, Fikret **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler, Hangi PKK?**, Ümit Yay., Ankara: 2004,

BRZEZİNSKİ Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**, Çev: Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul: 1998.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew, **Tercih: Küresel Hakimiyet mi ?, Küresel Liderlik mi?**, Çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkilap Yay., 2005

BUDAK Ömer, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**, Bilge yayınları, Ankara: 2006.

BUTTANRI Bilge, **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Yayınları, İstanbul: 2004.

CANBOLAT İbrahim S., **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği**, İstanbul: Alfa Yay., 1998

CANBOLAT İbrahim S., **Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yay., 1999

CANBOLAT İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, İstanbul, 2002.

CANBOLAT İbrahim S., **Almanya ve Dış Politikası**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2003.

CANBOLAT İbrahim S., **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Bursa: Vipaş Yay., 2002

CANBOLAT, İbrahim S., **Savaş ve Barış Arasında Dünya**, İstanbul: Alfa Yay., 2003.

CLOGG Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, Çev: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul: 1997.

DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Onuncu Basım, Küre Yayınları, İstanbul: 2001.

DEDEOĞLU Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

DEDEOĞLU Beril, **Avrupa'da Siyasal Bütünleşme, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar**, Der Yayınları, 1998.

DEDEOĞLU Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

DENKTAŞ Rauf, **Rauf Denktaş'ın Hatıraları**, 9. Cilt, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1999

- DENKTAŞ Rauf, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 2004
- DOSTER Barış, **Kuşatma Altındaki Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2007
- DUMANLI Cihangir, **Ulusal Güvenlik Sorunlarımız**, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2007.
- EVCİOĞLU Kemal, **Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Orta Doğu Projesi Alfa-Kaos- Omega- Tapınak**, Umay yay., Kocaeli: 2005
- FIRAT Melek, **Türk Dış Politikası**. Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul: 2002
- FUKUYAMA Françis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Gün Yayıncılık, İstanbul : 1999.
- FUKUYAMA, Françis, **Devlet İnşası**, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005
- GENCER Özcan, **En Uzun Onyıl**, Der., Şule KUT, Boyut Yayınları İstanbul: 2001,
- GENÇ Mehmet, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, I. Cilt, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999.
- GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.
- HALAÇOĞLU Yusuf, **Ermeni Tehciri** (9.Baskı), Babali Kültür Yayınları, İstanbul: 2006,
- HEGEL G. Wilhelm Friedrich, **Seçilmiş Parçalar**, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- HOBBS Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- HUNTINGTON, Samuel P., ve Diğerleri, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yay. 8. Basım, 2003
- İLHAN Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, TTK Yay., Ankara: 1989.

İLHAN Suat, **Avrupa Birliği'ne Neden Hayır**, Ötüken Neşriyat A.Ş., 3. Baskı, İstanbul, 2003.

İLHAN Suat, **Türkiye'nin Zorlaşan Konumu, (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

İŞYAR Ömer Göksel, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul: 2004.

KAGAN , Robert, KRİSTOL William, **Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy**, Encounter Boks, 2000.

KAGAN Robert, **Cennet ve Güç, (Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa)**, Çev.;Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul: 2005.

Kardak Kayalıkları Broşürü, Gnkur Basımevi, Ankara: 2002

KAYAR Mustafa, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Yay., İstanbul: 2003,

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,1994

KİSSİNGER Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yay. 5.basım , İstanbul: 2002.

KOÇ Süleyman, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Yay., İstanbul: 2005

KONA Gamze Güngörmüş, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul: 2005.

KONA Gamze G., **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen yollar**, IQ Yay., İstanbul:.2006

KOYLU Zafer, **Ege Adaları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, SBE (Yüksek Lisans Tezi), 1991.

MACHİAVELLİ, Niccola, **Hükümdar**, Çev. Mehmet Özay, İstanbul, Şule Yay., 2003.

MACHİAVELLİ, **Konuşmalar**, (Seçme Parçalar, Çev. Pars Esin, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-II İçinde, Haz. Mete Tunçay), Teori Yayınları, Ankara, 1986.

Millî Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı, Gen. Kur. Yay, Ankara; 2006.

MORGENTHAU Hans J., **Uluslararası Politika**, Cilt I, Çeviren: Baskın Oran, Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınevi , Ankara: 1970.

ÖRGE Selim , ERSOY Ergin, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye** , HAK Yay., İstanbul: 1995.

ÖZDAĞ Ümit, **Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları**, 5. Baskı,: Pegasus Yayınları, İstanbul: 2007.

ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, **AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

ÖZKAN Tuncay, **CIA Kürtleri, Kürt Devleti'nin Gizli Tarihi**, 7. Basım, Alfa Yay., İstanbul : 2004, .

ÖZNAL Erdoğan, **Makedonya Yunan Değildir**, Gen. Kur. Basımevi, Ankara: 1993.

ÖZMEN Süleyman, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, IQ Yay., İstanbul: 2005

ÖZTÜRK Osman Metin, SARIKAYA Yalçın, **Kaosa Doğru İran**, 2. Baskı, Fark Yay., Ankara: 2006.

PAZARCI, Hüseyin. **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.

PAZARCI, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.

PIRİNÇÇİ Ferhat, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Perspektifinden Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri** (Yüksek Lisans Tezi)Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa; 2003.

REÇBER Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.

REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

REÇBER Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren: Vedat Günyol, Adam Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul: 1974.

SANDER Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Yayınları, Ankara: 1987.

SANDER Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, 13. Baskı, Ankara: 2005.

SARAY Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara: 2006

SİLLELİ Turan, **Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri**, IQ Yayınları, İstanbul: 2005

SONYEL Salahi R., **Türk-Ermeni Çıkmazı Barışma Ümitleri**, Çev; Hasan ÜNAL, Kıbrıs Türk Cemiyeti Yayınları: 10, Londra:2007.

SOYSAL İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I. Cilt (1920-1945), T.T.K, 1983.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslar arası Politika Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1990.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 1994

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul: Der yayınevi, 1995.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

- ŞİMŞEK Erdal, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kumsaati Yay., İstanbul: 2005
- ŞİMŞİR Bilal N., **AB, AKP ve Kıbrıs**, Bilgi Yay., İstanbul: 2003
- TAŞKIRAN Cemalettin, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Genelkurmay Yayınevi, Ankara: 1995.
- TOLUNER Sevin, **Milletler Arası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, Betaş, İstanbul: 2000.
- TOPUR Tuncer, **Milli Güvenlik ve Türkiye**, IQ Yay., İstanbul: 2005.
- TURSAN Nurettin, **Yunan Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1980.
- UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul: 2000
- UCUZSATAR Necati Ulunay, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Tehdit**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul: 2005.
- YANAR Savaş, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, İstanbul: IQ Yay., 2002.
- YASSIKAYA Sernur Süleyman Osman, Yüksek Lisans Tezi , **Türkiye - İsrail Stratejik İş birliğinin Sınırları**, (Siyasi Ve Ekonomik Sonuçları) İstanbul - Haziran 2003
- YAVUZ Turan, **ABD'nin Kürt Kartı**, II. Basım, Otopsi Yay., İstanbul: 2003
- YAVUZALP Ercüment, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2003

MAKALELER:

ADIKEYE Nükhet, “*Girit’e Bakıp Kıbrıs’ı Görmek*”, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der; Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul: 2005

AKGÜL Suat, “*Paris Konferansı’ndan Sevr’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 23, Mart 1992.

AKGÜN Sibel, “*Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceğine Kıbrıs Sorununun Etkileri*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2006.

AKIN Veysi, “*Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Siyaseti: Batı Trakya Türklerinin Haymatlos/Vatansızlık Sorunu*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004.

AKIN Veysi, “*Türkiye’nin AB Sürecinde Kıbrıs Sorunu* ” **Kıbrıs laboratuvarı**, Derleyen: Şenol Kantarcı, Aktüel Yay , İstanbul: 2005

AKSU Fuat, “*Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları*”, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Derleyen; Cem Karadeli , Ayraç Yayınları, Ankara: 2003

AKSU Fuat, “*Ege ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliği’nin Tutumu*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2004.

AKSU Fuat, “*Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye-AB Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçenekleri*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 3, Sayı 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2005.

AKTAN Coşkun Can, “*Leviathan: İnsan Haklarının Koruyucusu mu, Yoksa İhlalcisi mi?*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 4, Sayı 21, 1998.

AKTAN Gündüz, , “Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi”, **Ermeni Soykırımı İddiaları**, Der; Mustafa ÇALIK, Cedid Neşriyat, Ankara: 2006

AKYILMAZ Gül, “Şark Meselesi Kavramı ve Günümüze Yansımaları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004.

AKYOL Taha, “Lozan’da Üniter Devlet”, **Milliyet-Gazete Pazar**, 23 Ağustos 1998.

ALANTAR Özden Zeynep, “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Derleyen; Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul: 1998.

ALTINBAŞ Deniz, “Avrupa’nın PKK’ya Yaklaşımı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 8, Sayı 92, Aralık 2007.

ARI Tayyar, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Editör: İdris BAL, Nobel Yay., Ankara:2004

ARMAOĞLU Fahir, “Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Yayına Hazırlayan; Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İstanbul: 1994, 123-133

ARSAVA Ayşe Füsün, “Avrupa Egemenliğinin Dayanak ve Sınırları” **ATAUM Bülten**, Yıl 1, Sayı 3, 2001.

ARSAVA Ayşe Füsün, “Geleceğin AB Üyesi Olarak Türkiye-Egemenlik Haklarının Devri Sorunu”, **Türkiye’de Anayasa Reformu, Prensipler ve Sonuçlar**, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

ARSAVA Füsün, “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi** Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.

ARSLAN Esat, “Ermeni İsyancıları ve Reform Hareketleri (1877-1915)”, **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

ATAR Aygün, “*Rus Albayları Ermeni Terörünü Açıklıyor*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003.

ATMAN Turgut, “*Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri*”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

ATUN, Z. Şefik, “Halka Satılmayan Proje:BOP”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Derleyen;Gamze G.Kona, İstanbul, IQ Yayınları, 2005, ss.55-105.

AYDIN Mustafa, “*Rüzgara Karşı Durmak : Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi ?*” , **Foreign Policy** (Türkçe Edisyonu), No: 34, Eylül - Kasım 2005, 48-58.

AYDIN Mustafa, “*Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?*”, **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

AYDINLI Halil İbrahim, AYHAN Veysel, “*Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması*”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2004.

AYDOĞDU Ahmet, “*Annan Planı ve Referandum Süreci*”, **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları**, Asil Yay., Ankara: 2005

AYHAN Veysel, “*Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 2, 2006, 185-228, s. 186.

AYMAN Gülden, “*Ege’de Müzakere ve Caydırıcılık*”, **En Uzun Onyı Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Baskı, Derleyenler; Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yayınları, İstanbul: 2000.

AYMAN, S. Gülden. “*Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, ss. 543-554.

AZER, Arzu, “*Balkanlaştırma sürecinde Türkiye*”, **Jeopolitik Dergisi**, Haziran 2005.

BAHÇELİ Tözün, “*Türkiye'nin Yunanistan Politikası*”, **Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Derleyenler:Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa Basım Yay., İstanbul: 2002.

BAĞCI Hüseyin, “*Türkiye ve AGSK: Beklentiler, Endişeler*” **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

BAL İdris, “*Türkiye-Ermenistan İlişkileri*”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

BAL İdris, “*Orta Doğu'da istikrarsızlığa yol açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı*”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Editör İdris BAL, Nobel Yay., Ankara:2004

BAL İhsan, LAÇİNER Sedat, “*Küresel Terörle Mücadelede ABD Güvenlik Politikalarının Türkiye'nin İç Güvenliğine Yansımaları*”, **Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik**, Der. Tülin Günşen İçli, Fatih Karaosmanoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

BALDWIN, A. David, “*Güvenlik Kavramı*”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, Derleyenler, Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Ankara, ASAM Yayınları, 2004, 1-37.

BARRY, Tom, "The US Power Complex: What's New?", **Foreign Policy in Focus**, Special Report, 20, 2002, pp. 3-27

BASKIN Oran, “*Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt 20, Ankara, 2003.

BAŞBUĞ İlker, (Gnkur. II'nci Bşk.), “*Açış Konuşması*”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine**

Etkileri, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (27-28 Mayıs 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

BAŞDEMİR M. Melih, “*Türkiye ’nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3, Sayı 6, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2007.

BAŞEREN Sertaç Hami, “*Doğu Akdeniz ’de Son Gelişmeler ve Türkiye ’nin Bölgedeki Kıta Sahanlığı ile Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) Sınırları*”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 126, Sayı 393, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2007.

BAZOĞLU Duygu Sezer, “*Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?*”, **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: 2003

BİLGE Suat, “*Ege Denizi*”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005, 54-58.

BULUNÇ Ahmet Zeki, “*AB Sürecinde Değiştirilen Ulusal Kıbrıs Politikası ve Sonuçları*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi** Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.

BÜYÜKANIT Yaşar (Org., Gnkur. Bşk.), “*Açış Konuşması*”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

BÜYÜKANIT Yaşar (Org., Gnkur.Bşk.), “*Açış Konuşması*”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

BUZAN Barry, “*Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations*”, **Journal of Peace Research**, Volume 21, Issue 2, June 1984,

CABBARLI Hatem, ‘Ermenistan’da 19 Şubat 2003 Tarihli Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Koçaryan’la Devam mı?, **Stratejik Analiz**, Sayı: 30, Ekim 2002, 25-27.

CANBOLAT İbrahim S., “Avrupa Birliği ve Türkiye”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

CELASİN Ergin, “Avrasya’da Güvenlik”, **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

ÇALIŞ Şaban, AKGÜN Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya:21. Yüzyıla girerken Balkanlar’da Türk Yunan Rekabeti”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Editör İdris BAL, Nobel Yay., Ankara:2004

ÇAŞIN Mesut H., ‘Ermenistan Silahlı Kuvvetleri’, **Avrasya Dosyası**, Cilt:II, Sayı:4, Sonbahar 1995-96.

ÇEÇEN, Anıl, “Türkiye’nin Güvenliği”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Derleyen; Gamze G.Kona, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, 105-127.

ÇİÇEK Kemal, “Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir”, **Ermeni Soykırımı iddiaları**, Der; Mustafa ÇALIK, Cedit Neşriyat, Ankara: 2006, 135-178

ÇİFCİOĞLU Ercan, “Bir Komşu İran, İran’ı Anlamak”, **Türk Yurdu**, Aralık 2007, 25-33.

ÇOMAK, Hasret, “NATO’nun 2010’lu Yıllarda Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Güvenlik Artırıcı Önlemler”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Derleyen;Gamze G.Kona, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, 153-177.

DAĞISTAN Adil, “Pierre Loti’ye Göre Ermeni Sorunu”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2006.

DEDEOĞLU Beril, “*Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Etkileri*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

DEMİR Ali Faik, “*Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

DEMİRTAŞ-COŞKUN Birgül, “*Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri*”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

DENKER M. Sami, KURUBAŞ Erol, “*Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (I)*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7, Aralık 2002.

DENKER M. Sami, KURUBAŞ Erol, “*Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (II)*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 8, Haziran 2003.

DENKTAŞ Rauf. “*Kıbrıs'ı Bir Hıristiyan Gözetleme Kulesi Haline Getirecekler*” , **Türk Sağlık-Sen Elektronik Dergisi**

DİNÇKOL Abdullah, “*Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu*”, **İstanbul Ticaret Odası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2005/2.

DİNÇKOL Abdullah, “*Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri*”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi** (www.e-sosder.com), Sayı 10, İstanbul, 2006.

DOĞAN İlyas, “*Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Anayasal Sistem Reformu Bağlamında, Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik*”, **TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu**, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

DOĞRU Sami, “*Ege Denizi Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığı'na Çözüm Önerisi: Ortak Arama ve İşletme*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.

DURA Cihan, “*Türkiye’de Amerikancılık Nasıl Başladı*”, **İleri Dergisi**, 21 Nisan, Mayıs, Haziran, 2004,

DURUKAN S. Zeynep, “*Coğrafyasına Teslim Ada: Kıbrıs*”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, Aralık 2006.

ERALP Atila, “*Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması*”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 2. Baskı, Derleyen; Atila Eralp , İstanbul:1997.

ERDÖNMEZ Celal, “*Tarihi Boyutuyla Kıbrıs*”, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der; Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul: 2005

EREN Özgül, “*Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği’nin Ege Sorunları*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007.

ERGÜN Teyfik Fikret, BERK Bahadır, “*Kıbrıs Üzerine Oyalama (Fan Fin Fon) Planı*”, **Jeopolitik Dergisi**, Aralık 2006

ERHAN Selahattin, “*Bati’nin ‘Kürt’ Sorunu*”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

ERTAN Temuçin F., “*Lozan Konferansı’nda Ermeni Sorunu*”, **Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt II, Sayı 2, Güz/2000.

FIRAT Turhan, “*Yunanistan’la Yaşanan 1987 Mart Krizi*”, **Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yay., Ankara: 2005

FORDE Steven, “*International Realism and the Science of Politics; Thucydides, Machiavelli and Neorealism*”, **International Studies Quarterly**, 1995 June, V01.39, No. 2, pp.141-159.,

GENÇ Mehmet, REÇBER Kamuran, “*Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*”, **Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri**, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları No. 4, Bursa, 2003.

GILPIN Robert, “*The Richness Tradition of Political Realism*”, **International Organization**, Volume 38, Issue 2, Spring 1984.

GÜL Muhittin, “*Türk-Ermeni İlişkileri*”, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005.

HALAÇOĞLU Yusuf, “*Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri*”, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005.

HALAÇOĞLU Yusuf, “*Osmanlı Millet Sistemi İçinde Ermeniler*”, **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

İŞIKLAR Hakan Cem, “*09/12/2004 Tarihinde Onur Başaran Öymen ile Yapılan Mülakat*”, **Ege’de Casus Belli**, Ed: Mete Belovacıklı, Ümit Yayıncılık, Ankara: 2005.

İŞYAR, Ömer Göksel, “*Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri*”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1998.

İŞYAR Ömer Göksel, “*Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Avrasya Stratejileri*”, **Global Strateji Dergisi**, Sayı 12, 2008, 32-46

KANDEMİR Nüzhet, “*Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?*”, **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003 Editör Nazim Cafersoy, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları Ankara: 2003

KANTARCI Şenol, “*Kıbrıs Laboratuvarı*”, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der; Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul: 2005

KARAGÜL Soner, “*Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu*”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 8, Ankara, Kış 2003.

KESER Ulvi, “*2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005.

KESER Ulvi, “*Kıbrıs’ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Haziran 2006.

KESER Ulvi, “*Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs’ın Hukuki Durumu ve Kıbrıs Tarihine Kesitsel Bir Bakış*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007.

KILIÇBEYLİ Elif H., “*Kıbrıs’ın Jeopolitikası: Avrupa ve Avrasya İçin Önemi*”, **Kıbrıs laboratuvarı**, Derleyen: Şenol Kantarcı Alfa Akademi, İstanbul: 2005.

KİSSENGER, A. Henry, “*Domestic Structure and Foreign Policy*”, **International Politics and Foreign Policy**, Ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press Collier M.Limited, 1969.

KONA Gamze GÜNGÖRMÜŞ, “*Kerkük ve Rusya Federasyonu*”, **Global Strateji Hakemli Dergisi**, Yıl 3, Sayı 8, (2007)

KULOĞLU Armağan, “*21. Yüzyılın Başlarında NATO, Avrupa ve Türkiye*”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

KURT Behçet, “*Ege’de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki Alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003.

KUT Şule, “*Türkiye ’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları*”, **En Uzun Onyıl Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Baskı, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul: Büke Yayınları, 2000.

KUT Şule, “*Türk Dış Politikasında Ege Sorunu*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

KÜÇÜKŞAHİN Ahmet, “*Doğu ve Güneydoğu Anadolu ’yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005.

KÜLEBİ Ali, *Rusya ’nın Dış Politikası Ve Küresel Çabaları*, TUSAM, yty.

KÜTÜK Zeki, “*Kıbrıs Adası ’nın Türkiye İçin Stratejik Önemi*”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

LÜTEM Ömer Engin, “*Olaylar ve Yorumlar*”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 4, Ankara, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002.

MARTİN Lenore G., “*Orta Doğu ’da Ulusal Güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru*”, **Orta Doğu Politikaları ve Güvenlik**, August Richard Norton (der.) , Çev: Ceylan Tokluoğlu, Büke Yayınları, İstanbul: 2000.

NAKIP Mahir, “*Irak Türkmenleri Ve Mart 2003 Savaşından Sonraki Durumlarının İncelenmesi*”, **ABD’nin Iraktan Çekiliş Senaryoları Sempozyumu Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul: 2004

OKKAR Remziye, “*Ermeni Meselesi*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2004.

ORAN Baskın, “*Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği*”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2002.

ORAN Baskın, “*Türk Dış Politikası ve Batı Trakya*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

ÖKSÜZ Suat, “*Küreselleşme ve Ulus Devlete Yönelik Tehditler*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006.

ÖZBAY Fatih, “*Ermeni Diasporası Ve Türkiye-Rusya İlişkileri*”i, TASAM, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, **Stratejik Rapor No: 5**, Nisan 2005

ÖZDAĞ Ümit, “*Kerkük Krizi ve Türkiye'nin Irak Politikası*”, **Stratejik Öngörü**, 21. YYTE, Ocak 2007

ÖZDAL Barış, “*Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*”, **Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi**, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Cilt II, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2004.

ÖZDAL Barış, “*Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2006.

ÖZDEMİR Hikmet, *Millî Güç, Politik Güç ve Askeri Güç Üzerine Bazı Gözlemler*, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, Şubat 2003, Yıl 1.

ÖZEL Sabahattin, “*Osmanlı Devleti Döneminde Türk - Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorununa İlişkin Bazı Değerlendirmeler*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.

ÖZMEN Süleyman, “*Ulusal Güvenlik Boyutunda Kıbrıs'ın Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi** Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.

ÖZSOY M., “*Dünü ve Bugünüyle Türk Savunma Stratejisi*” ..**Türkiye'nin Savunması** . Dış Politika Enstitüsü . 1987.

ÖZTÜRK Recep, “*Kollektif Güvenliğe Tehditler: Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Terörizm*”, **Panorama Dergisi**, Kasım 2005 Sayı 15, 1-17

PARLAK İsmet, “*Etnik Kökenli ve Ayrılıkçı Terör Örgütleri*”, **I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri**, 27-28-29 Mart 2000, Fırat Ün. Elazığ: 949-998

PAZARCI Hüseyin, “Lozan Antlaşması’ndan 1974’e Kadar Ege’ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan’ın Ege Politikası”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri: Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Gen. Kur. Yay., Ankara:1998

PAZARCI, Hüseyin. “Ege’deki Deniz Sorunlarında Türk ve Yunan Görüşleri: Hukuki Açıdan”, **Ege’de Deniz Sorunları Semineri**, Ankara: AÜSBF; ODTÜİİBF Yayınları, 1986, ss. 79-93.

PLATİAS Athanasios “*Greece’s Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence*”, **The Greek-Turkish Conflict in the 1990’s: Domestic and External Influences**, Dimitri Constan (edt.), New York: St. Martin’s Press, 1991.

POWELL Robert, “*Absolute and Relative Gains in International Relations Theory*”, **The American Political Science Review**, Volume 85, Issue 4, December 1991.

REÇBER Kamuran, “*Avrupa Birliği’nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor*”, **Global Strateji Dergisi**, Sayı 12, 2008, 80-91

REÇBER Kamuran, “*Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye’nin Sıcak Takip Hakkı*”, **I. Milletlerarası Doğu ve Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu**, Elazığ: 27-29 Mart 2000, 639-654

SAYGUN Ergin (Org. Gnkur. II’nci Bşk.), “*Değişen Güvenlik Ortamında NATO*”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007

SARIKAYA Yalçın, “1974-1980 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri” **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006.

SARINAY Yusuf, “Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Tehciri”, **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

SELVİ Haluk, “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Hâlihazır Durumu ve Geleceği”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.

SEZER Sema, “Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeninde ‘Şizofrenik İlişkiler’”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 6, Sayı 81, Ocak 2007.

SEZER Sema, “Kıbrıs Sorunu ve Türkiye-AB İlişkilerinde Kıbrıs Engeli”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM 2006.

SEZGİN Mahmut Niyazi, ‘Geçiş Sürecinde Ermenistan Ekonomisinin Değerlendirilmesi’, **Stratejik Analiz**, Sayı;3

SOMUNCUOĞLU Sadi, “Arka Kapımıza Dayandılar”, **Kıbrıs’ta Sirtaki**, Ankara Ticaret Odası, Ankara: 2002

STONE, Alec, “What is a Supranational Constitution?, An Essay in International Relations Theory” **The Review of Politics**, 1994 summer, Vol.56, No.3, pp. 441-473,

SÖNMEZOĞLU Faruk, “Dünya ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

SÖNMEZOĞLU Faruk, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

ŞAHİN Mehmet, 2003 “Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler”, **II. Körfez Savaşı**, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yay., Ankara:2006

TACAR Pulat, “Avrupa Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı ‘Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm’ Başlıklı Kararın Öyküsü”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005.

TAŞKIRAN Cemalettin, “Kıbrıs Meselesinde Son Durum ve Muhtemel Gelişmeler”, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der; Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul: 2005

TAŞKIRAN Cemalettin, “Ermeni Diasporası” Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dünden Bugüne Ermeni Meselesi Sempozyumu (23 Mayıs 2003)

TURAN Ömer, “Amerikan Misyonerlerine Göre Ermeniler”, **Ermeni Soykırımı iddiaları**, Der; Mustafa ÇALIK, Cedid Neşriyat, Ankara: 2006

TÜRKEŞ Mustafa, “NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

UZUN Hakan, “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2004.

UZUN Turgay, “Osmanlı Devlet’inde Milliyetçilik Hareketleri İçinde Ermeniler” , Hasan Celal GÜZEL (ed.), **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2001

VARDAR Deniz, “Türkiye-Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

YAKAR Kadir, “Türk- Yunan Kara Suları –Kıt’a Sahaneliği Sorunları ve Ege Denizi’nin Stratejik Önemi”, **Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni**, Yıl I., Sayı I, Eylül 2001, 5-29,

YALMAN Aytaç, “AB Sürecinde Güvenlik” Yazı Dizisi, **Cumhuriyet**, 01.06.2005

YAVUZ Kemal, “*Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi*”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Sayı 15, Kasım-Aralık 2000.

YAVUZ Kemal, “*Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi*”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Sayı 16, Ocak-Şubat 2001.

YAVUZ Kemal, “*Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi*”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Sayı 17, Mart-Nisan 2001.

YAVUZ, Kemal, “*Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi*”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Sayı 15, Kasım-Aralık 2000, s. 60-61; Balcı, Gökhan, **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, Truva Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43;

YELDAN Erinç, “*Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri*”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

YILDIZ Yavuz Gökalp, “*Yeni Güvenlik Anlayışı ve Arayışları, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*”, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.

YIĞIT Erdal, “*Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki Ekonomik Güçlüklerinin Askeri ve Siyasi Alandaki Stratejik Kararlarına etkisi ile Ege Adalarının Durumu*”, **6. As. Tarih Semineri Bildirileri**, Cilt II, Gnkur Basımevi, Ankara: 1999.

DİĞER YAYINLAR:

Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1986

Komisyon, **Lise Millî Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, İkinci Baskı, M.E.B. Yay, Ankara:2007.

Basın Açıklaması, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği, 07 Ağustos 2001.

“Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı 133, Kasım/Aralık 1996.

Millî Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005.

NATO El Kitabı, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1995.

NATO El Kitabı, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 2001.

Osmanlıca-Türkçe Sözlük (Ferit Devellioğlu)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT, Ankara, 2000.

Silahsızlandırılmış Statüdeki Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından Silahlandırılması Sorunu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 18, Ekim 2001.

TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999.

2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu.

54'üncü Dönem Müdavimleri, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Millî Güvenlik Akademisi Yayını, Ankara, 2003.

1982 T.C. Anayasası

Radikal, 23/02/1999;

Hürriyet, 23/02/1999.

Millîyet, 19/02/1999.

Anadolu Dergisi, Brüksel: No :32, 2005, ss. 3-8.

ELEKTRONİK YAYINLAR

ACAR Sadık, “*AB Komisyonu Türkiye Tavsiye Raporu Hakkında*”, <http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/AB.pdf>, e.t.; 16/02/2008.

AKSU Fuat, “*Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları-Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*”, <http://www.turkishgreek.org/makaleler/trgr-guvenlik.htm>, e.t.; 28/01/2008.

AKTAN Coşkun Can, DİLEYİCİ Dilek, ÖZKIVRAK Özlem, “*Bir Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Girişimi Olarak Avrupa Birliği*”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/bir-bolgesel.htm>, e.t.; 18/10/2007

AKTAN Coşkun Can, DİLEYİCİ Dilek, ÖZKIVRAK Özlem, “*Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri*”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm>, e.t.; 08.03.08.

AKTAN, Gündüz “*Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu*”, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_1.htm, e.t.; 12/03/2008.

AKTAN Gündüz, “*Kişilikli- Teslimiyetçi*” <http://www.euturkey.org.tr/index.php?p=26199&l=1>, e.t.; 20/03/2008

ALAC Ali Erkan, “*Thomas Hobbes'un Bakış Açısıyla Siyasal Sistem İçerisinde Bir Devletin Doğuşu ve Tanımlaması Üzerine Yaklaşımlar*”, http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/37/web/makaleler/Ali_Erkan_ALAC.htm, e.t.; 28/01/2006.

ALİYEV Mehmet Nevruzoglu “*Ermeni Lobisinin Hevesi Kursağında Kalacak*” (Ropörtaj) http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/roportajlar/m_nevruzoglu_aliyev.html, e.t.; 15/03/2008.

ARI Tayyar, “*Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve ABD İle İlişkileri: Politik İkilem*”, http://209.85.129.104/search?q=cache:8nqnthCxIpMJ:www.tayyarari.com/TR_Ortadoğu.doc+1957+suriye+T%C3%BCrkiyeyi+BM&hl=tr&ct=clnk&cd=6&gl=tr, e.t.; 12/03/2008

AYDIN Mustafa, **Neden Proğramı**, Sunan, Can Dündar, CNN Televizyonu

<http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=5452>, e.t.;07/11/2007

BAŞBUĞ İlker, (Org., Gnkur. II'nci Bşk.), “*Amerikan Türk Konseyinin 24'üncü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma*”, 06 Haziran 2005,

http://www.tsk.mil.tr/bashalk/konusma_mesaj/2005/gnkurIIcibsk_atckonusmasi06062005.htm, e.t.; 28/05/2006.

BAŞLAR Kemal, “*Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın*

Uyumlaştırılması Sorunu”, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/kbaslar.pdf>, e.t.; 13/12/2007.

BİLECEN Halil, “**Maastricht Andlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**”,<http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=346&ln=TR>, e.t.; 01/02/2006.

BİNN Alberto, “*NATO'nun Akdeniz Diyalogu'nu Güçlendirmek*”, **NATO Review**,

<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4.html>, e.t.; 18/03/2008

BOZKURT Enver, “*NATO'nun Geleceği*”,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=614&type=22>, e.t.; 17/11/2007;

CABBARLI Hatem, “*Türkiye ve Azerbaycan Arasında Sınır Kapıları*

Sorunu,” <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=69>, e.t.; 20/12/2007

CABBARLI Hatem, “*Ermenistan'da Kilise Hakkında Yasa Tasarısı Gündemde*”

<http://www.turksam.org/tr/yazdir305.html>, e.t.; 20/12/2007

CABBARLI Hatem, Yaşar Kalafat ile Birlikte, “*Ermenistan*” <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=7&yazi=82>, e.t.; 20/12/2007

COULOMBIS Theodore, “*Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign*

Policy since 1974”, **Thesis A Journal of Foreign Policy Issues**, <http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/consensus.html>, e.t.; 15/01/2006.

ÇAKMAK Cenap, “*Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği*”,
http://www.akader.info/KHUKA/2006_mart/4.pdf, e.t.; 14/12/2007.

ÇAYCI Sadi , “*Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*” http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_2.htm, e.t.; 20/12/2007

DEDEOĞLU Beril, “*ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Açıklandı*”,
http://www.millethaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10702&Itemid=49, 18.02.07.<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/10.htm>, e.t.; 14/06/2006.

DEDEOĞLU Beril, “*Avrupa Güvenliğinin Geleceği Ve Türkiye*”, **Jeopolitik Dergisi**,
Sayı: 5, <http://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/9904-wsh.htm>, e.t.; 15/06/2008

DELİGÖZ Muzaffer , “*Talabani: Nereden Nereye*”, <http://www.emakale.com/articles/2020/1/Talabani-Nerden-Nereye-/Sayfa1.html>, e.t.; 15/06/2008.

ELEKDAĞ Şükrü , “*Soykırım İddiası Ve Dört Boyutlu Strateji*”, **Cumhuriyet**, 22
Nisan 2008, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=3054>, e.t.; 20/12/2007

EKİNCİ Arzu Celalifer, “*Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran*”,
<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=339&type=17>, e.t.; 20/05/2008;

EKREM Erkin, “*Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin- ABD Sorunları*”,
<http://www.turksam.org/tr/a946.html>, e.t.; 20/05/2008.

EKŞİ Muharrem, “*Bükreş Zirvesi Bildirgesi Ve Nato ’nun Küresel Dönüşümü*”,
http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1428, e.t.;15/03/2008.

ERDİNÇ Müjde, “*Son Dönem Avrupa Birliği Gelişmeleri*”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1542&syf=2>, e.t.; 20/01/2007.

ERTAN Fikret, “Rusya ’nın nüfusu ve dağılımı”, **Zaman Gazetesi**, 27/11/2003,
<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/11/27/yazarlar/fikretertan.htm> , e.t.; 20/12/2007

ESLEN Nejat, “ABD’ye Göre Her Ülke Tehlikeli”, [http://www.radikal.com.tr/haber.php? haberno= 181888&tarikh=20/03/2006](http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=181888&tarikh=20/03/2006), e.t.; 17.02.07.

GÜLEÇYÜZ Kazım, “AKP ve GOKAP”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1392939>,
e.t.; 12/04/2008;

GÜNGÖR Dilek, “Ermenistan’la Yeni Koridor Açılacak’ 08/01/2005
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139720>, e.t.; 20/12/2007

GÜRBÜZ Ahmet, “J. J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramı ’nın Değeri”,
<http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=86>, e.t.; 04/12/2007.

GÜRCANLI Zeynep, “Ermenistan’a sınır kapısı için 3 şart”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/8272816.asp>, e.t.; 20/12/2007

HALAÇOĞLU Yusuf, “Lozan’da Mülklerin İadesi Konusu”, 28 Eylül 2007 – **Radikal**,
<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2601>, e.t.;
20/12/2007

HASGÜLER Mehmet, “Kıbrıs’ı Doğru Okumak”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=14852>, e.t.; 12/02/2008.

İREVANLI Sevil, “Türkiye Ermenistan İlişkilerinde Güneydoğu; Ermenilerin Türkiye’den Sınırı Açın Talebi”,
http://www.ufukotesi.com/yazigoster.asp?yazi_no=20061287, e.t.; 20/12/2007

IŞIKLAR K. İnanç, “Avrupa’da ‘Birlik’ Düşüncesi, Tarihi ve Yapılanması”,
<http://www.hâkimiyetimillîye.org/index.php?news=470>, e.t.; 18/01/2007.

IŞIKLAR, K. İnanç, “AB: Görünür Genişleme, Görünmez Derinleşme Süreçlerine Eleştirel Yaklaşım”, [www.hâkimiyetimillîye.org/ index.php?news=15](http://www.hâkimiyetimillîye.org/index.php?news=15), e.t.; 19/01/2007.

KALAFAT Yaşar, CABBARLI Hatem, “*Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Psikolojik Savaş Açısından Değerlendirilmesi*”,

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale62.html>, e.t.; 12/12/2007.;

KALAFAT Yaşar, “*26 Şubat Hocalı ve Azerbaycan*”,

http://www.anl.az/el/q/qarabag_2/q-55.htm, e.t.; 20/12/2007.

KALIN İbrahim, **Neden Programı**, Sunan, Can Dünder, CNN Televizyonu

<http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=5452>, e.t.;15/04/2008.

KANBOLAT Hasan, “*Ermenistan'ın Türkiye ile Sorunu Nedir, Sınır Kapısı*

Açılmalı mıdır ?”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1799>

&kat1=44&kat2=, e.t.; 20/12/2007

KANBOLAT Hasan, “*Ermenistan'ın Türkiye ile Sorunu Nedir, Sınır Kapısı Açılmalı*

mıdır,” [http://www.nuveforum.net/939-siyaset-gundem/29362-ermenistan-turkiye-](http://www.nuveforum.net/939-siyaset-gundem/29362-ermenistan-turkiye-sorunu-nedir-sinir-kapisi-acilmali-midir/)

[sorunu-nedir-sinir-kapisi-acilmali-midir/](http://www.nuveforum.net/939-siyaset-gundem/29362-ermenistan-turkiye-sorunu-nedir-sinir-kapisi-acilmali-midir/), e.t.; 20/12/2007

KANTARCI Şenol, “*Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı mı?*”

<http://www.turksam.org/tr/a314.html>, e.t.; 20/12/2007

KASIM Kamer, “*Ermeni Sorununun Uluslararası İlişkiler Boyutu*”, **Ermeni Sorunu El**

Kitabı, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=9>,

e.t.; 20/12/2007

KASIM Kamer, “*Ermenistan'ın Dış Politikası: Ter-Petrosyan Ve Koçaryan Dönemleri*

Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler”, **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi**

Bildirileri-II.Cilt, [http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik &](http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=94)

[IcerikNo=94](http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=94), e.t.; 20/12/2007

KAYA İbrahim, “*İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Terörizm ile Mücadele*”,

<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=172>, e.t.; 15/07/2008

KOCAMAN Ömer , “*Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok*

Boyutlu Siyasete Doğru”, [www.usam.org/makaleler/ arşiv](http://www.usam.org/makaleler/arşiv), e.t.; 20/11/2006.

KOLOĞLU Orhan, “*Ermeniler nasıl kullanıldılar?*”, **Popüler Tarih**, Mart 2001, <http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html>. e.t.;30/03/2008.

KONA Güngörmüş Gamze, “*AB Sınırları ve Genişleme Problemi*”, <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/AB%20Sempozyumu.pdf>, e.t.; 10/12/2007.

KULOĞLU Armağan, “*Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi*”, <http://www.kerkuk.net/haberler/koseyazisi.aspx?dil=1055&metin=2006061510>, e.t.; 12/04/2008;

KULOĞLU Armağan, SAKLAYA Fatma Elif, “*Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi*” http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=551, e.t.; 12/04/2008

KULOĞLU Armağan, **Neden Programı**, Sunan, Can Dünder, CNN Televizyonu <http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=5452>, e.t.;15/04/2008

KUMKALE Tamer, “*Sevr Antlaşması Ermeniler İçin Hâlâ Geçerli mi?*”, 04 Nisan 2007 - **Önce Vatan**, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2346>, e.t.; 20/12/2007

KURTÇEPHE İsrail , “*Türk Dış Politikasında Musul Sorunu*” http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_02.html, e.t.; 13/07/2007

KUTLU Merih, “*Ankara Kriterleri ve Avrupa Birliği: Ülke Bilgileri, Anayasalar ve İnsan Hakları Raporları ile*”,<http://www.turkab.net/ab/wkmerih03.htm>, e.t.; 11/12/2007.

LAÇİNER Sedat, “*Ermenistan-Türkiye İlişkilerinde Sınır Kapısı Sorunu ve Ekonomik Boyut*,” <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=40> , e.t.; 20/12/2007

LAÇİNER Sedat, “*Fransa-Türkiye İlişkilerinde Ermeni Sorunu (2002 Yılına Kadar)*”,<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=217>, e.t.; 28/02/2008.

LAÇİNER Sedat, “*Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü*”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=136>, e.t.; 27/02/2008.

LÜTEM Ömer Engin, “*Güncel Boyutuyla Ermeni Sorunu*”, <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale39.html>, e.t.; 16/02/2008.

LÜTEM Ömer Engin, “*Avrupa Parlamentosu ve Ermeni Sorunu*”, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2909>, e.t.; 18/02/2008.

LÜTEM Ömer Engin, “*Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu*”, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm, e.t.; 20/12/2007

LÜTEM Ömer Engin, “*Ermenistan İle Sınırların Açılması*”, 21 Eylül 2007 – ERAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2571>, e.t.; 20/12/2007

LÜTEM Ömer Engin, “*Ermenistan Anayasası ve Türkiye'den Toprak Talebi*”, 05 Kasım 2007 – ERAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2784>, e.t.; 20/12/2007

LÜTEM Ömer Engin, “*Ermenistan'ın Türkiye'nin Sınırlarını Tanımaması*”, 12 Haziran 2006 – İKSAREN, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=357>, e.t.; 20/12/2007.

OGAN Gökçen, “*Sanghay İşbirliği Örgütü Ekonomide AB, Güvenlikte NATO'yu Hedefliyor*”, <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=732&kat1=7&kat2=>, e.t.; 13/08/2007.

ÖZCAN Mehmet, “*AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>, e.t.; 26/09/2006.

ÖZCAN, Mehmet “*Avrupa Günü Nedir?*”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=304&type=2>, e.t.; 17/12/2007.

ÖZCAN Mehmet, “*Avrupa Birliği Anayasası'nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri*”, <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=351&ln=TR>, e.t.; 31/01/2007.

ÖZCAN Mehmet, “*Avrupa Konvensiyonu ve Anayasa Taslağı*”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=17>, e.t.; 30/01/07.

ÖZDAĞ Ümit; “*Türk Milliyetçiliği, Avrupa Birliği ve Değişen Kızılçelma*”,
http://www.umitozdog.com/detay_makale.asp?id=46, e.t.; 12/04/2008

ÖZDAĞ Ümit, “*Türk-Amerikan İlişkilerinde Girilmesi Zorunlu Aşama: Kontrollü Kriz*”, 21 Kasım 2007, **Stratejik Öngörü**, www.21yyte.org, e.t.; 12/04/2008.

ÖZDEMİR Hikmet; “*Soykırım sanal bir dindir*” <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=91>, e.t.; 23/02/2008.

PALABIYIK M. Serdar, “*Ermeni Sorununa Giriş: Başlangıçtan Lozan Antlaşmasına kadar*”, **Ermeni Sorunun Tarihsel Boyutu**, [Http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_1.htm](http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_1.htm), e.t.; 20/12/2007

PLATİAS Athanasios, “*Grek Security Problems*”, [Http://www.idis.gr/english/index..html](http://www.idis.gr/english/index..html), e.t.;23/08/2005.

PONSARD Lionel, “*Güvenlikte Yeni Bir Dönem*”, http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/main_pr.html, e.t.; 23/01/2007.

SEMPA Francis P., “*Jeopolitik Merkez ve Kara Hâkimiyeti Teorisi*”, Çev. İbrahim Kiras,<http://www.geocities.com/ibrahimkiras/jeopol.html>, e.t.; 30/01/2006.

SEVER Ayşegül, “*Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye*”,
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/52/1/41_aysegul_sever.pdf, e.t.; 17/03/2008.

SOMUNCUOĞLU Anar , “*Tartışmalı NATO Zirvesi: Rusya-ABD Rekabeti Zirveye Damga Vurdu*” - Rusya - Ukrayna Araştırmaları Masası,
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1253>, e.t.; 20/12/2007

TAŞAR Mustafa, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, **Türkiye’nin Düşünce Gündemi**, http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/turk_dispolitikasi.htm, e.t.; 04/02/2007

TEZOL Sinan, National Security Clup 2001”, http://www.geocities.Com/nsc_iku/birimler/kibris1.html, e.t.;24/07/2005.

ULUDAĞ Sebla, “Ermenilerde Din ve Kimlik”, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=261>, e.t.; 15/12/2007.

VELİEV Cavid, “Tarihin Siyah Gecesi”, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=192>, e.t.;20/12/2007.

VELİEV Cavid, http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=1477&Itemid=34, e.t.; 20/12/2007

YETKİN Murat, “137 Fırtınalı Gün- 1, (Yazı Dizisi)”, 09/08/2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=124519>, e.t.;17/04/2008.

“Batı Trakya Türk Azınlığı”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/AvrupaUlkeleri/ABUyesiUlkeler/Yunanistan/BTTA.htm, 03.02.08.usakgundem.com/yazarlar.php?id=304&type=2, e.t.; 18/10/2007

Beyaz Kitap, Genel Kurmay Başkanlığı, www.tsk.mil.tr/documents/index:1298, e.t.;

Düşünen Adam Elektronik Dergisi, www.Dusunenadam.com.tr/haberler.php?id:1759, e.t.; 31/01/2007

İTÜ Sözlük, “Kore Savaşı”, <http://www.itusozluk.com/goster.php/kore+sava%FE%FD>, e.t. 12/03/2008

İşte Türkiye, Dış Politika, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/dunya231.htm>, e.t.; 25/03/2008

“Musul-Kerkük Ve Türkmenler İçin Gerçek Çözüm”, Bilim Araştırma Vakfı, <http://www.kerkukturkleri.com/turkmenler.html>, e.t.; 20/12/2007

NATO Handbook, chapter 2, <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb0205.htm>,; e.t.; 20/03/2008; <http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>, e.t.; 20/03/2008

http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_Kuvvetlerinin_Bolge_Barisina_Yaklasimi.htm, e.t.; 20/12/2007

<http://www.ermeni.com/haberler/haberler/fransiz-basini-inkar-yasasina-karsi-cikti.html>; e.t.; 25/02/2008;

<http://www.alevileriz.biz/archive/index.php/t-4951.html>;e.t.;25/02/2008;

www.hukuki.net/topic.asp?topic_id=16864-94k, e.t.;25/02/2008.

<http://www.tumgazeteler.com/?a=1715408>, e.t.; 15/06/2008;

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5170590&yazarid=6>, e.t.; 15/06/2008.

<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/teror/asala.html>;e.t.; 12/12/2007

[Http://Www.Belgenet.Com/Arsiv/Ermeniteror.Html](http://Www.Belgenet.Com/Arsiv/Ermeniteror.Html); e.t.; 20/12/2007

<http://www.haberbilgi.com/bilim/tarih/asala.html>, e.t.;12/12/2007.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/ASALA>, e.t.; 20/12/2007

<http://www.ardahan.bel.tr/modules.php?name=Tarihce>, e.t.; 20/12/2007

<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>, e.t.; 12/03/2008;

<http://www.un.org/rights/morerights.htm>, e.t.; 12/03/2008

http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom1backgr2.html,e.t.;12/03/2008

<http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/dis-politika/turkiye-ingiltere-iliskileri-ve-musul-sorunu.html>; e.t.; 20/05/2007;

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/ozet/bakis.html>, 24/02/2008.

<http://www.kerkukvakfi.com/>, e.t.; 17/05/2008

http://guzelkerkuk.com/G_kerkuk/, e.t.; 17/05/2008

<http://www.kerkukturkleri.com/>, e.t.; 17/05/2008

<http://www.kerkukgazetesi.com/>, e.t.; 17/05/2008

<http://www.kerkuk.net/urumsal/?dil=1055&metin=6>, e.t.; 17/05/2008

<http://www.belgenet.com/arsiv/ermeniteror.html>, e.t.; 17/05/2008

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4&l=1>, e.t.; 17/05/2008

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=3&l=1>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.abmankara.gov.tr/hakkinda/index.html#1>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.abvizyon.com/default.asp?git=13&abhaber=1>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.abvizyon.com/default.asp?git=13&abhaber=2>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab.html>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.ceterisparibus.net/ab/genel.htm>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.nato.int/issues/afghanistan/index.html>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.nato.int/structur/index.html>, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.nato.int/docu/basictxt/treaty.htm>, e.t.; 08/04/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, e.t.; 07/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlem eraporu_tr.pdf, e.t.; 29/01/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, e.t.; 07/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, e.t.; 07/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, e.t.; 07/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, e.t.; 07/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, e.t.; 08/02/2008.

http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, e.t.; 08/02/2008.

<http://www.abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>, e.t.; 09/02/2008.

<https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=54&arsiv=1&typ=1>, e.t.; 03/02/2008.

<http://www.aktuelbakis.com/news/837.html>, e.t.; 29/01/2008.

<http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/kitap/1982ana.doc>, e.t.; 11/03/2008.

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=139&l=1>; e.t.; 14/01/2008.

<http://www.avrupakonseyi.org.tr/>, e.t.; 25/12/2007.

<http://www.avsam.org/tr/kibrisbulteni.asp?gun=22&ay=5&yil=2006>, e.t.; 18/02/2008.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html, e.t.; 12/02/2008.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ap_morillon.html, e.t.; 28/02/2008.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.html, e.t.; 09/02/2008.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, e.t.; 06/02/2008.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html, e.t.; 07/04/2005.

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>, e.t.; 09/02/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmekohak.html>, e.t.; 13/03/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>, e.t.; 13/03/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv.html>, e.t.; 14/01/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, e.t.; 09/02/2008.

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html>, e.t.; 13/03/2008.

<http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/indexmk.html>, e.t.; 13/03/2008.

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1981/eylul1981.htm>, e.t.; 06/02/2008.

http://www.fp6.org.tr/web/e_dokuman/ab_genel/AB_Laeken_Zirvesi_TUSIAD.doc,
e.t.; 30/01/2007.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, e.t.; 08/02/2008.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/guncel/yeni_acilim.htm, e.t.; 14/02/2008.

<http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007StratejiBelgesi.pdf>, e.t.; 19/02/2008.

http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_5.html, e.t.; 17/03/2007

http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, e.t.; 23/03/2007.

<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/04/siyaset/axsiy01.html>, e.t.; 29/01/2008.

<http://milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>, e.t.; 01/02/2008.

http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, e.t.; 12/02/2008.

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4599, e.t.; 29/01/2008.

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/>, e.t.; 11/03/2008.

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, e.t.; 13/03/2008.

<http://www.sabah.com.tr/2004/10/28/yaz57-40-117.html>, e.t.; 29/01/2008.

http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, e.t.; 29/01/2008.

<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, e.t.; 11/03/2008.

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5190.html>, e.t.; 12/03/2008.

http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, e.t.; 24/01/2007

<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/kibris/deklarasyon.htm>, e.t.; 15/02/2008.

http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/10282/, e.t.; 29/01/2008.

<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/aihmeb.htm>, e.t.; 03/03/2008.

http://undp.un.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, e.t.; 03/03/2008.

<http://www.vgm.gov.tr/menu/kanun/2762.asp>, e.t.; 13/03/2008.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes , e.t.; 24/01/2006.

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, e.t.; 17/02/2008

<http://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, e.t.; 20/02/2008,

<http://www.nato.int/structur/index.html>, e.t.;20/02/2008

<http://www.habergazete.com/DUNYA.htm> e.t.; 04/04/2008

http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 15/03/2008

http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 15/03/2008

http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_eng.pdf, e.t.; 17/03/2008

<http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

<http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

<http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, e.t.; 18/03/2008

<http://www.nato.int/issues/index.html>, e.t.; 17/03/2008

<http://www.nato.int/Ifor/ifor.htm>; e.t.; 24/01/2008

<http://www.nato.int/sfor/index.htm>, e.t.; 24/01/2008

<http://www.nato.int/issues/kfor/index.html>, e.t.; 24/01/2008

<http://www.regjeringen.no/en/archive/Bondeviks-2nd-Government/Forsvarsdepartementet/233255/234229/NATO-Response-Force-A-modern-and-flexible-force.html?id=234455>, e.t.; 24/01/2008

http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6rfez_Arap_%C3%9Ckelerinin_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Konseyi, e.t.
15/05/2008

<http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/home.htm>, e.t.; 19/03/2008

<http://www.nato.int/docu/comm/2006/0611-riga/index.htm>

<http://presidency.finland.fi/doc/summit/>; e.t.; 15/06/2008;

http://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html>, e.t.; 15/06/2008;

<http://www.nato-russia-council.info/html/EN/index.shtml>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/docu/basic/b020528e.htm>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p040628e.htm>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/issues/nato-ukraine/index.html>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/issues/nuc/index.html>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/issues/nuc/index.html>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-104e.htm>, e.t.; 15/06/2008

<http://www.anadolu.be/2004-12/29.html>, e.t.; 04/02/2007

http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=4&id=17&Itemid=28 , e.t.; 22/06/2008

<http://www.anadolu.be/2004-12/29.html>, e.t.; 04/02/2007

<http://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, e.t.; 15/07/2008

<http://www.nato.int/issues/nac/index.html>, e.t.; 15/07/2008.

<http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/testt.aspx>

<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>, e.t.;
15/03/2008

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/4392.html>, e.t.; 15/03/2008

<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>, e.t.; 15/03/2008

<http://www.globalsiyaset.com/intorganizations/iko.html>, e.t.; 15/07/2008

http://www.oic-oci.org/oicnew/page_detail.asp?p_id=52, e.t.; 15/07/2008;

<http://www.oic-oci.org/oicnew/is11/english/Charter-en.pdf>, e.t.; 15/07/2008

http://www.oic-oci.org/oicnew/data/organigram/en_organigram_chart.pdf, e.t.;
15/07/2008

http://www.oic-oci.org/oicnew/member_states.asp, e.t.; 15/07/2008

<http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=19.08.2007&i=62979>, e.t.; 12/05/2008.

<http://www.oic-oci.org/oicnew/english/conf/fm/31/31%20icfm-DECLARATION-eng.htm>, e.t.; 08/04/2008.

http://www.oic-oci.org/oicnew/page_detail.asp?p_id=58, e.t.; 08/04/2008.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=250248&tarih=>, e.t.; 16/03/2008

<http://www.haberler.com/iko-zirvesi-sona-erdi-haberi/>, e.t.; 16/03/2008

<http://www.igmg.de/tr/teskilat/verband/teskilat-haberleri/article/22/deu-12.html>, e.t.; 16/03/2008

<http://www.dallog.com/kavramlar/bogazlarmes.htm>, e.t.; 04/02/2007

http://www.tarihogretmeni.net/forum/ataturk_sonrasi_turkiye_dis_politikasi_19381995-t1343.0.html;imode=, e.t.; 15/07/2007.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekim_F%C3%BCzeleri_Bunal%C4%B1m%C4%B1, e.t.; 07/04/2008

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1256>, e.t.; 18/10/2007;

http://europa.eu/scadplus/treaties/ecsc_en.htm#BIRTH, e.t.; 18/10/2007;

http://www.unizar.es/euroconstitucion/Treaties/Treaty_Paris.htm, e.t.; 18/10/2007

<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>, e.t.; 18/10/2007

<http://www.ikv.org.tr/pdfs/kronoloji2.pdf>, e.t.; 18/10/2007

<http://www.mysiyaset.com/ab/1960.asp>, e.t.; 18/10/2007.

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında Uşak ilinde doğan Nihat AKÇAY, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1978 yılında Kuleli Askeri Lisesine başlamıştır. 1982 yılında Askeri Lise, 1986 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun olarak Jandarma Teğmen rütbesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinde göreve başlayan Nihat AKÇAY, halen J. Albay rütbesiyle görevine devam etmektedir.

Nihat AKÇAY, 2000 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde, “Patlayıcı Maddelerin Zararsız Hale Getirilmesinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması” konulu tezi ile Adli Tıp- Kriminalistik dalında yüksek lisansını tamamladıktan sonra 2003 yılında Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde; “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk-Yunan İlişkilerinde Oniki Ada” konulu teziyle Tarih Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamlayarak “Bilim Uzmanı” ünvanını kazanmıştır.

Evli ve üç çocuk babası olan Nihat Akçay İngilizce bilmektedir.